ALE VERK FUN MENDELE MOKHER SEFARIM

Mendele Mokher Sefarim

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

אַלע ווערק

פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

דריטער באַנד

ניו־יאָרק

היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סטריט

1920

א י נ ה אַ ל ט:

די טאקסע

אדער

די באנדע שטאדט בעלי־טובות.

משד עניים מאנקת אביונים
עתה אקום
(תהלים, י״ב, ו).

אָמר מענדעלי מוכר ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר ספרים גלויבט איז דער בורא וואָס האָט באַשאַפען גרויסע ימים, זעהר פיעל טייכען: דעם נילוס, דעם טעטערעוו און דעם בעריהמטען טייך גנילאָפּיאַטקע. וואָס האָט באַשאַפען דיא הרי חושך, דיא מדבריות, פוסטינעס, א סך ווילדע מקומות און דיא גרויסע יודישע שטאָדט גלופּסק. געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען וואס האט אונז אידען אויסגע־ווייכט פון אַלע אומות און האט אונז געלייטזעליגט מיט א טאַקסע, מיט א קעס־טעלע, מיט פּאַפּעטשיטעלעס, מיט גבאים, מיט קהלס־לייט, מיט פּאָוויערענעס, מיט בוררים, ישרנים שתדלנים און מיט זייער פיעל בטלנים. געלויבט איז דער בורא פאר אלעסדינג וואס ער האט באַשאפען: געלויבט איז ער פאַר דיא ווילדע חיות, לייבען, לעמפּערטען, וועלף, בערען, און פאַר דיא בעלי טאַקסעס, געלויבט איז ער פּאר דיא בהמות פאר דיא אָקסען, פּאַר דיא פערד, פּאַר דיא אייזלען, פּאַר דיא גלופּסקער פיינע בריות און פאר דער גאנצער חעפּטע בעלי טובות.... נישט דאס אָבער בין איך אויסען, איך דאַנק און לויב נאט, וואס ער האט מיך בעהארצט און מיר געהאָלפען אָפּ צו דרוקען דיא דאָזיגע שרעקליך־שיינע מעשה, איך האָב נים געזאָלעוועט קיין מיה, נים קיין געלט און האב נים געקוקט דאַרויף וואס א טהייל וועלען אויף מיר שטאַרק ברוגז זיין. דיא מעשה איז חלעבען אמת. איך האב יא אסור נים אויסגעטראַכט פון דעם קאָפּ, הערט נאָר אידען, הערט נאָר וואָס עס איז געשעהן:

מעשה שהיה כך היה. היינטיגען טאג נאך סכות האב איך מקבל געוועזען א פּאסילקעלע, וואס איז אנגעקומען דורך דער פּאטשט גלייך צוא מיר אויף מיין נא־מען. איך האב תחלת געמיינט אז דאס מוז זיין פּעקלעך ציצית אדער קינדערשע בלוטשקענע יארמעלקעלעך וכדומה אזעלכע זאכען, נאר אז איך האב עס אויפגע־עפענט, האב איך ארויסגענומען א גאנצען פּאַק פּאַפּירען, פארשריעבען פון אלע זייטען, און צווישען זיי איז געלעגען א בריוועל, וואס אין איהם איז געשטאַנען גע־שריעבען דיא דאָזיגע ווערטער:

„להרבני הנגיד המפורסם מוהר״ר מענדעל נ״י. הנה אזוי וויא איהר האט
א שם אין דעם הינען ווינקעל פאר איין עהרליכען מאן און אזוי וויא מיר ווייסען,
אז איהר פאַרט תמיד ארום אין אלע אידישע מקומות מיט ספרים און איהר זייט
א מאל אבעלען אָפּ צו דרוקען מעשיות אויף אייערע הוצאות, בכן שיקען מיר אייך
דאָ אריין א שרעקליכע מעשה, וואס איז פארלאפען אין אונזער שטאט און בעטען
אייך, אז איהר זאלט מוחל זיין אָפּ דרוקען, וועט איהר אייך פשוט קונה זיין עולם
הבא. דאָ שטייט בעשריבען דיא שטוטשקעס פון אונזערע גלופּסקער בעלי טובות,
וואס האבען זיך אליין אן געווארפען אויף דער אומגליקליכער שטאדט נעבעך מיט
זייערע טובות און פיהרען איטליכען ביי דער נאז. זיי האבען שוין ביי אונז ארויס־
נעצויגען דיא קליי פון דיא ביינער, מיר ליידען, מיר ווערען פערשווארצט, מיר עסען
ניט קיין פלייש, מיר האבען שוין אפּנים וויא דיא רוחות און קענען שוין מעהר
ניט אויסהאלטען פון דיא טובות, מען האט שוין אפילו געפּריווט שרייען, שרייבען
פּראשעניעס נאר וואס הערען זיי א וועלט? זיי זיינען רייך, זיי זיינען גבאים, פּא־
פּעטשיטעלעס און דיא גאנצע שטאדט איז ביי זיי אין דיא הענד, זיי האבען פּא־
וויערענעס, זיי האבען שתדלנים, וואס נעהמען גרויסע זשאלעוואניעס פון אונזער
בלוט, פון אונזער געלט, און בעגראבען אונז נאך צעהן איילען אין דער ערד, הכלל
דער מלאך המות שעכט און בלייבט גערעכט. מיר זעהן זייער גוט ארויס, אז מיט
שרייען מיט פּראשעניעס וועלען מיר גאר נישט מאכען, דיא בעלי טובות וועלען זיך
אומעטום קענען פארענטפערען, און זייער פארענטפערען זיך וועט נאך אונז קאָ־
סטען געלט, עס וועט אלסדינג אויסגעהן צו אונזער קאָפּ.... מיר ווילען נאך פּריי־
ווען איין מיטעל אפּדרוקען דיא דאזיגע מעשה, וואס איינער פון אונזערע שטאדט־
לייט האט זיא אנגעשריבען, זיין נאמען וויל ער דערווייל ניט מגלה זיין מחמת כמה
טעמים, מיר פערזיכערען אייך אז אלסדינג וואס דא שטייט איז אמת, מיר קענען
אפילו שווערען אין טלית און אין קיטעל, פארקעהרט דא פעהלט נאך זייער פיעל
זאכען, מיר בעטען אייך, ר׳ מענדעלע, טהוט א מצוה און דרוקט אפּ דיא מעשה,
אונזערע נעמען קענען מיר אייך איצט ניט אויסשרייבען, נאר איהר זאלט וויסען
אז אין אונזער בריעף שרייט צו אייך א קול פון א סך צובראכענע הערצער,
פון א סך אומגליקליכע אידען, דאס איז א קול פון אָרעמע לייט, פון נויט
בעדערפטיגע, פון בעלי מלאכות, און פון דערשלאָגענע מענטשען, וואס מען דושעט
זיי וויא קעץ און מען לאָזט זיי ניט קיין קאָפּ אויפהויבען, דאס איז א קול פון פער־
וויסטע ווייבער און קינדער, וואָס מען האט זייערע מאַנען זייערע טאַטעס נעבעך
פּארשיקט און איינגעזעצט אין דיא טהורמעס, דאס איז א קול פון א סך דערשלאָ־

נענע, פארוואגעלטע אידעשע קינדער, הערט ר׳ מענדעלע דאס קול, פאלגט און דרוקט אפ דיא מעשה, טאמער וועט דורך דעם נצמח ווערען א טובה. אידען חלעבען וועלען דיא דאזיגע מעשה קויפען, ווארום עס קען זיין אז זיא פארלויפט זיך ניט נאר אין גלופסק אליין :.פשר טאקע אויך אין אנדערע אידעשע שטעדט״....

אט דאס אין אין קורצען דער בריעף וואס איך האב מקבל געוועזען. איך האב איבער געלייענט דיא מעשה און האב מיר פארגענומען זיא אפ צודרוקען. ניט אזוי גיך טהוט זיך אבער וויא עס רעדט זיך, איך האב גענוג געהאט צו זינגען און צו זאגען ביז איך האב דערלעבט צו זעהן א געדרוקטע בלטטעל. דער כתב יד איז ניט געוועזען ריין געשריבען ערטער וויים פארפלעקט מיט טינט, פיעל סצענען זיינען געוועזען פאר וועגט ניט געשטאנען כסדר, היינט אין א פאר ערטער האט נאר געפעלט עטליכע בלעטלעך, דער שרייבער האט זיך אפנים געאיילט הכלל עס איז מיר גענוג דיא אויגען ארויסגעקראכען ביז איך האב אלץ דינג צו נויף געשטעלט איך האב מיר ניט געקענט איינהאלטען אין ערטער וויים ארייגעמישט מיינע אפאר ווערטער פון דעם וואס איך האב געזעהען געהערט אויף מיינע נסיעות, אחוץ דעם האב איך געמאכט א בעזונדער צעטעל פון דיא אלע פערזאנען וואס קומען פאר אין דער מעשה כדי זיי זאלען אלע שטעהן פאר דיא אויגען און מען זאל זיי תמיד געדיינקען. אט קוקט זיי זייט מוחל אן, דאס זיינען דיא פארשוינען :

ר׳ איציק וואלף ספאדיק ר׳ שמעיה תם ר׳ משה בעל תכלית ר׳ יוסף מהיכא תיתי ר׳ יודעלע שטאנדהאפט	דאס זיינען דיא טובי העיר, פאפעטשיטעלעס פון פון דער טאקסע. אלע זיינען בעלי צדקות, אבער נאר איבער א פרעמדע קעשענע. אלע זיינען נאטס סטראפטצעס, פרומע כשרע אידען, חוץ שטאנד־האפט וואס מען מומעלט אויף איהם, אז ער איז געחאפט אין דער מעשה.
ר׳ יוסילע שינדער....	געוועזענער נאמן אין פראיעקט היינט לפנים דער בעל טאקסע.
ר׳ נתן שיפרעס....	אויך קליימערשט א בעל טאקסע, א ווילדער בעל עצה און א שטאט בורר.
ר׳ ראובן פיאווקין....	דער שטאט־פאווערענע, היינט אויך גלאסנע.

ר׳ אהרן קנעכטבארג....	גלאט א שיינער איד, א קאָכלעפעל, וויל אַלץ איינבריינגען דער שטאָדט, מאַכט אַמאָל אין דער שטיל עפּעס א חרם׳על.
ר׳ נתן פרעכמאן....	האלט זיך פאר א בריה, האלט היינט שטאנד־האפטען אויף דער ארענדע און איז קהל׳ס שתדלן.
ר׳ מענדיל דער געלער־	א שטאָדט-שיינעץ א בילער, סלוזשעט בייא דיא בעלי טובות און פאלט אַן אויף וועמען מען הייסט.
ר׳ בעריל לאקשעוויץ ר׳ פרידיל דער קליינער	צווייא רעדעל פיהרער, מתנגדים פון דיא בעלי טובות.
ר׳ אברעמיל גרינפאן....	א נייער טאָרגאָוואָי דעפּוטאַט.
ר׳ שלמה וועקער....	איינער פון דער היינטיגער וועלט.
בתיה, זיין ווייב.	
ר׳ גדליה פיקהאלץ..	זיין פריינד.
ר׳ אייזיק זאאיקע....	א קרבן פאר זיין עהרליכקייט.
טויבע לאה, זיין ווייב.	

איין אָרימער איד, איין אָרעמע אידענע, גלאסנעס, דיינים, שוחטים, וויבער, גענז, היהנער, איגדיקעס, קאטשקעס און א נאראד פון פופציג טויזענד צאן קדשים, וואס מען שערט זיי וויא דיא שאָף.

דאכט זיך אז איך האָב גענוג יוצא געוועזען און געטהאן מיין זאך בשלימות. דאס ביכעל האט מיך געקאָסט גענוג מיה און הוצאות. נאָר איך בין דאָס אָבער ניט אויסען. הלואי מיין מיה זאָל ניט זיין אומזיסט, גאָט זאָל נאָר וועלען רחמנות האָבען און ווייזען באלד טאקע אין אונזערע טעג א נס בפועל, אז אידען נעבעך זאלען אין אלע שטעדט זייערע בעלי טובות פטור ווערען עד ביאת הגואל.

ערשטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי אין גלופסק שפריינגען ארויס פיהרער, מיט א יאהר זעכצעהן צוריק, פאפעטיש־טעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

ספאדיק אליין אין זיין חדר, זיצט שטארק פארטראכט לעבען דעם טיש. זיינער צעהן אין דער פריה און שאקעלט זיך איבער א משניות, קנייטשט דעם שטערן, קוקט אויף דער וואנד, דער נאך טהוט ער ווידער אקוק אין משניות און לערענט מיט א ניגון.

אמר ר' טרפון.... האט רבי מאיר געזאגט.... הא? נאך אמאל. (ער פאר־טראכט זיך אויף דער וואנד און רעט צו זיך אליין) ער האט געזאגט, אז נאך שבת איז דער טערמין האט ער געזאגט.... מען וועט דארפען סיליקען. דער קאפ חלעבעט שפאלט זיך מיר. אך, שלעכט, שלעכט, נישטא קיין געלט! איך האב מורא מען זאל חלילה באלד ניט אנשטויסען. דיא קאסע איז פוסט, אויסגעטריקנט, דיא רע־דער וועלען זיך אויף הערען צו דרייען באם עס וועט חלילה ניט צו קומען קיין וואסער, געלט מיין איך. אך זייער א שלעכטע צייט (ער שטייט אויף און גייט ארום איבער דעם חדר) יא, זייער א ביטערע צייט, עפעס וויא אויף צוזעצענעס האט מען נאך היינט אויף געהערט חתונה צו האבען. שוין א לאנגע צייט איז מיר ניט אריינ־געפאלען קיין שלישית־געלט, ניט פון חיא, ניט פון דער סביבה. א קאטאוועס עפעס שלישית־געלד, דאס פלעגט אויס מאכען א יאהר זייער פיעל.... א נס חלעבען וואס דרייט זיך נאך אביסעל חברה'ש געלד, אי וואס?.... עט נארישקייט, ווער איז דאס מחויב צו וויסען ווען גייט עס אן? נאר עס איז מיט דעם אפילו אויך ניט גוט, בע, גאר ניט גוט!.... עס הערט זיך ווידער נייע גזרות, נייע פינסטערע פאראדקעס מיט כל א צרות. וואס טויג עס? נאך דאס גייט אפ, מאכען נייע פאראדקעס! מיר טויג עס כלל ניט. מען דארף האבען געלט, גאר פריש געלט... (א ביסעל מיט גאל) האט חתונה אידען און לייגט איין געלט! שטארבט אידען און גאנט אפ עולמות־געלד! קויפט זיך איין אין חברות און גיט געלט! הכלל מען דארף האבען געלט מען דארף האבען געלט, געלט געלט! טאקע פון אייער טובה וועגען יודישע קינדער, מען דארף זיך פאר אייך סטארען, מען דארף פארזארגען

אייער תכלית, איהר זאלט זיין גוט און פרום און טאקע בלייבען דאס וואס איהר זייט.... (ער הערט זיך צו צו דער טהיר) הא? דאכט זיך אימעצער גייט? אפשר א מחותן מיט געלט. (ער לויפט צו געשווינד צו דעם טיש. זעצט זיך אנידער און שאקעלט זיך ווידער איבער דעם משניות).

צווייטע סצענע

ספאדיק און פיאווקין.

ספאדיק (לערענט מיט א ניגון) אמר ר' טרפון. ניין ווייטער, ווייטער אביסעל.... יא, אט־אדא: סומכוס אומר יחלוקו, מען דארף זיך מיט דעם געלט צו טהיילען, יא טאקע צו טהיילען, וואס?....

פיאווקין (קומט אריין מיט דרך ארץ) גוט מארגען ר' איצע וואלף!

ספאדיק (מאכט זיך שטארק ניט הערענדיג אזוי וויא שטארק פערטיעפט אין לערנען) איי וואס, אויב יחלוקו דארף מען דאך מורא האבען?.... נוא עט.... בע....

פיאווקין (צו זיך אליין שטילערהייט) ער האלט ביי יחלוקו. דאס איז א גוטער סימן, עס וועט איה"ש זיין גוט.... (ער גייט צו אביסעל נעהענטער) גוט מארגען ר' איצע וואלף! אפשר בין איך אייך מבלבל וועל איך מיר אוועק גיין.

ספאדיק (צו זיך אליין מיט פערדראס אז ער דערזעהט פיאווקינען) נאט אייך דעם שיינעם מחותן! דער רוח האט איהם געבראכט צו טראגען. (צו פיאווקינען מיט א קרום פעניםעל) וואס איז עפעס נייעס ר' ראובן.

פיאווקין בע.... איך האב אייך געוואלט עפעס זאגען, נאר איך וויל אייך איצט ניט שטערען פון דעם לערנען א חוץ דעם זייט איהר, דאכט זיך עפעס ניט געזונד, איהר זעהט אויס גרין און געל, דאס פנים איז דער בעסטער שפיגעל.

ספאדיק (מיט א קרעכץ) איך האב אלץ לא עליכם צו טהאן מיט מיינע מערידען. איך האב געמוזט היינט דאווגען ביחידות און לערנען מיין שיעור משניות אין דער היים, נאר פון דעסט וועגען זעצט אייך ר' ראובן, אז איהר זייט שוין דא, וואס הערט זיך עפעס ביי אייך?

פיאווקין (זעצט זיך) מען הארעוועט, מען ווערט פערשווארצט, א קאטאוועס עפעס צו זיין א פאוויערענע ביי אזא עדה אידען, זאלען זיך מעהרען.

ספאדיק. בזכות זה וועט אייך גאט העלפען. יהי חלקי עמך.

פיאווקין (שטילערהייט צו זיך אליין) עס איז איהם קארג ריא וועלכט ער וואלט געוואלט ביי מיר אויך נעהמען חלק. (צו ספאדיקין) ווען גאט זאל מיר ניט העלפען וואו וואלט איך שוין ביז איצט געוועזען מיט מיין ווייב און מיט מיינע קינדער...

ספאדיק (מיט א שמייכעלע) דינדיגט ניט ר' ראובן און זיין טאקע א בעל בטחון, וועט
איך איה"ש תמיד זיין גוט. נוא וואס הערט זיך עפעס אין דער שטאט?

פיאווקין. בע. וואס זאל זיך הערען? דער בעל טאקסע וויל ארויף ציעהען א קאפיקע אויף דער אקע פלייש. אזוי וויל ער, דער שיינער בעל טאקסע, זאגט ער, עס איז היינט א שלעכטע צייט.

ספאדיק (חאפט זיך ביי דעם קאפ) וואס הייסט ער וויל? מען וועט עס איהם שווייגען, עפעס א קאטאוועס נאך א קאפיקע אויף דער אקע! ער נעהמט שוין בה"ש אן דעם אויך געגוג — פופצעהן קאפיקעס אן אקע! שטיימש, שטיימש נאך א קאפיקע, א אידישע קאפיקע! וואס וועלען נעבעך טאהן דיא ארימע לייט, דיא ארעמע יודען נעבעך? (ער קרעכצעט און זיפצעט).

פיאווקין. עס וואלט א מצוה געוועזן אן צו לערנען אזא בחור, ער זאל וויסען ווער עלטער איז.

ספאדיק. איך זאג אייך מען קען שוין מעהר ניט אויסשטיין פון דיא בעלי טאקסעס, פון דיא גראבימעלעכעס, מען איז צו זיי עפעס וויא פארקויפט, סטיימש, נאך א קאפייקע אויף דער אקע! דאס וועט דאך גאר אויסמאכען גאר א גרויסע סומע! א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, וואס וועלען טאהן דיא ארעמע יודען נעבעך? אדרבה ר' ראובן זאגט, וויא אזוי לערנט מען אן דעם שיינעם בעל טאקסע וואס האט ניט קיין גאט אין הארצען.

פיאווקין. איך וואלט געזאגט מיין עצה מען זאל אפנעהמען דיא טאקסע פאר דער שטאדט, פארשטייט איהר? איצט איז טאקע דיא צייט, און איהר ר' איצע וואלף מיט ר' משה מיט ר' שמעיה'ן וכדומה זאל זיין פאפעטשיטעלעס דאס הייסט איהר געבעך זאלט זיך חלאפאטשען, אכטונג געבען און דאס פארדיענסט זאל געהן אויף דער שטאדט, דאכט זיך דאס איז א גרויסע טובה, א גרויסע מצוה און וויי־טער.... פארשטייט איהר? חלעבען אזוי וועט זיין גוט, טאקע בכל האופנים גוט פארשטייט איהר? ראזבעראיעט עס נאך א ביסעל ר' איצע וואלף מיט אייער גמרא קעפעל.

ספאדיק. אוואדאי איז דאס א גרויסע מצוה, א גרויסע טובה, נאר וויא קען איך... וויא קען אזא צובראכענער יוד וויא איך, אויף מיר נעהמען אזא טירחה.

פיאווקין. נישקשה, גאט וועט אייך העלפען, סטיימש, ווער דען זשע וועט זיך זארגען פאר דער שטאדט ווען ניט איהר? ווער דען וועט אין זינען האבען דיא ארעמע לייט נעבעך אז ניט פריהער גאט און דער נאך איהר, בערעכענט זיך נאר גוט

ר׳ איצע וואלף וועט איהר זעהן, אז איהר טארט זיך גאר ניט דער פון אפזאגען, פארשטייט איהר ?....

ספאדיק (מיט א יראת—שמים פענעמעל) ווייניג איז פאר מיר דיא חברות מיט נאך אנדערע שטאדט זאכען? סטייטש וואס האט מען זיך אויף מיר אנגעזעצט? וואס וויל מען נעבעך האבען פון מיר, אלץ פון מיר? ווייניג פאר מיר דיא אלע חברות....

פיאוקין (מיט א שמייכעלע) וואס מיינט איהר, ר׳ איצע וואלף, טאקע ווייניג, פאר אזא יודען וויא איהר איז דאס טאקע ווייניג.... איך זאג אייך נאך אמאל ראזבערייעט מיין פלאן גאנץ גוט, וועט איהר זעהן, אז איהר קענט זיך בשום אופן ניט אפזאגען, און ווייטער וויא איהר פארשטעהט....

ספאדיק (מיט א זיפץ) אוודאי איז דאס פאר אזא צובראכענעם יודען וויא איך א גרויסע טירחה, טאקע א טירחה גדולה, נאר א טובה פון ארעמע לייטס וועגען נעבעך פון א שטאט יודען וועגען....

פיאוקין (מיט א גנבה שמייכעלע) מיט אייך ר׳ איצע וואלף, וויא איך זעה בין איך שוין א פנים פארטיג. איצט מוז איך גיין צו דעם איבעריגען עולם איבער שמועסען מכח דעם עסק, וואס מען האט דא צו טאן. עס איז נאך דא גענוג אר־בייט. הכלל מיר איז שוין באשערט תמיד ארבייטען, פראצעווען און זארגען זיך פאר דער שטאדט, מסתמא וועט מיר גאט העלפען.... זייטגעזונד ר׳ איצע וואלף, אייער געזונד איז איצט נייטיג. איהר דארפט טובות טהאן דער שטאדט....

ספאדיק (פארפרומט מיט אויסגעגלאצטע אויגען) בזכות זה זאל מיר השי״ת טאקע גע־בען כח, אוודאי איז דאס נעבעך פאר מיר, פאר אזא צו בראכענעם יודען וויא איך, א גרויסע טירחה.

פיאוקין. לאזט זיך גאר ניט אפ, ר׳ איצע וואלף, נישקשה איהר וועט איה״ש קומען צו די קרעפטען.... א גוטען טאג! (ער געהט ארויס)

ספאדיק. (רייבט זיך דיא אויגען) א, עס איז מיר ליכטיג געווארען אין דיא אויגען, געלויבט איז גאט, עס איז מיר אראפ א שטיין פון דעם הארצען, עס וועט אם ירצה השם זיין גוט, מיין מחשבה איז חלעבען א גוטע. איך וויל: יודען זאלען בלייבען טאקע יודען, יודען זאלען טאקע בלייבען דאס, וואס זיי זיינען און בעהיט ווערען פון גזרות רעות, איך וועל מיך אוודאי סטארען מיט כל א מעגליכקייטען, נו און דער פאר מעג איך ביי זיי עפעס נעהמען אפילו על פי דין. גאט אליין וועט מיר אויך ניט הייסען איך זאל זיין ביי זיינע יודעלעך א שומר חנם. איך בין דאך

א בשר ודם, איך דארף האבען ברויט און צום ברויט, פון וואנען זשע וועל איך דאס אלסדינג נעהמען?.... וויא דיא מעשה וועט שוין זיין צי וועל איך נעהמען עפעס מעהר אדער עפעס וויינינער, דאס איז קלייניגקייטען, א רענדעל ארויף, א רענדעל אראפ, יודען וועלען דורך דעם חלילה נים בדלות ווערען, נאר דערפאר אבער וועלען זיי פון א חשש טרפות שוין זיכער בעווארענט זיין, זיי מעגען גאנץ רוהיג זיין, איך וועל זייא אפהיטען און אליין אכטונג געבען עס זאלען זיין גוטע שוחטים. דער עיקר איז פאר יודען גוטע שוחטים.... וואס מאכט עס אויס א שטיקעל פלייש מעהר אדער א שטיקעל פלייש וויינינער, א יוד דארף נים קוקען אויף אזעלכע זאכען, א שוחט, א גוטען א פרומען שוחט, אט דאס דארפען יודען האבען, און מכה דעם מעגען זיי שוין זיך אויף מיר פארלאזען, ז״ וועלען שוין מיט נאטס הילף האבען גוטע שוחטים.... (ער בלייבט שטעהן א ביסעל שטיל גיט זיך דער נאך א פאטש אין שטערען) אך איך האר נאר פארגעסען, אז איך בין היינט מיט סנדקאות אויף צווי בריתען. גוט חלעבען וואס היינט נאר צווייא, איך וועל היינט האבען וואס צו טהאן. איך וועל מיך זיין אנטאן, מען מוז שוין אויף מירווארטען, עס איז צייט צו גיין, (ער גיים אריין אין אן אנדערע חדר און מאכט צו דיא טהיר):

דריטע סצענע:

ר׳ משה בעל תכלית דער נאך ספאדיק:

משה בעל תכלית (לויפט אריין וויא א פארסאמטע מויז גאר אן איין אטהעם) גוט מארגען ר׳ איצע וואלף! איך דארף מיט אייך איבערשמועסען מכח איין ענין, מכח א תכלית זאך.... (ער קוקט זיך ארום) א, ער איז שוין נימא? ער איז שוין נימא! ער איז שוין א פנים אליין אוועקגעגאנגען מכח דעם ענין, איך קען איהם, ער איז א זריז וויא באלד ער שמעקט אן א תכלית זאך. ע.... עס איז דאך עפעס נאר קיין תכלית נים ער קאן דאך דערוויילי מיט דיא איבריגע אפ ארבייטען דעם עסק און איך וועל חלילה בלייבען פון דרויסען. (ער קוקט זיך נאך אמאל ארום אין אלע זייטען און ווערט פרעהליך) אך געלויבט איז גאט, ער איז נאך נים אוועקגע-גאנגען. זיין ספאדיק ליגט אויף דעם טיש, ער האט געמוזט נאר אויף א מינוט ארויסגעהן, איך וועל ווארטען ביז ער וועט קומען. איך וועל איהם שוין היינט נים אפלאזען, דער עיקר איז דאך ער, איך וועל מיך היינט אן איהם האלטען וויא א קינד אין דער מאמעס פארטוך (ער גייט צו צום טיש. ראפט פאר שמחה דעם ספאדיק

אונ בעטראכט איהם פון אלע זייטען) אך, זייער א גוטער, זייער א פיינער ספאדיק, טאקע אין תכלית אריין א גוטער ספאדיק! (ער קלאפט אויף איהם מיט א פינגער) א ספאדיק, א חיטרע קעפעלע ליגט אין דיר ספאדיק! א גמרא קעפעלע מיט אלע דריידעלאך. איך וועל דיך היינט פון דעם אויג ניט אפלאזען, מען זאל חלילה ניט אפמאכען אהן מיר דיא גאנצע חתונה. חלעבען, מיר קומט עס באמת פאר וויא א חתונה, פיאווקין איז דער שדכן, ער רעדט אונז א שידוך מיר זאלען נעהמען דיא טאקסע. זייער א רייכע כלה! מיר זיינען — דיא מיוחסים און זיא דיא רייכע, זיא ניט אין נדן אריין א גאנצע שטאדט מענשען, אנטקעגען. א 60 טויזענד פאדאנעס השיי"ת זאל נאר געבען כח מען קען מיט איהר וויסען פון א לעבען. (ער ווערט נאך פרעהליכער) אך, קעסטעלע, קעסטעלע, הרי את מקודשת לי, הרי את מקודשת לי קעסטעלע בדת ר' איצע וואלף ספאדיק, ושטאנדהאפט! זיי ביידע פערשטייען אין עסק, קוקען אין תכלית אריין, טויג אונז שטאנדהאפט זעהר גוט אין שותפות, שטאנדהאפט איז אפילו א דייטש, געהאפט אין דער מעשה, און קוקענדיג אונז זיינען מיר אין פסוק איינער פון דעם אנדערען פערשיעדען, נאר וואס מאכט עס אויס? אבי אונזער כוונה איז גלייך, אבי מיר האבען איין מחשבה. וואס מיינט דען א יוד היינטיגע צייטען, א שטיקעלע פרנסה, און וואס טהוט מען נעבעך ניט פאר דער פרנסה? שטאנדהאפט נעבעך פרובט זיך אין דער טומאה, מאכט זיך פאר א דייטש טאמע־ וועט דא ארומגעהן, ספאדיק א שטייגער מוטשעט זיך נע־בעך אין דער קדושה.... גישקשה. מיר וועלען זיין חבר, מיר וועלען אלע איה"ש קוקען אין תכלית אריין און טהאן טובות, נאר וויא דערלעב איך שוין דאס אבער! (ספאדיק קומט אריין אנגעטהאן אין א טוזליג מיט א שטעקען אין דער האנד, משה בעל תכלית לויפט איהם אנטקעגען) וואס איז, ר' איצע וואלף, איהר גייט שוין.

ספאדיק. א, יא, שוין צייט, מען מוז שוין אויף מיר ווארטען.

בעל־תכלית. איך בין געקומען גיין טאקע מיט אייך אין איינעם.

ספאדיק. וואס איז איהר האט אויך א כבוד?

בעל־תכלית (מיט פייער) א שאלה א ביסעל, אויב איך האב א כבוד? איך האב אין דער זאך א גרויסען חלק.

ספאדיק (פארוואונדערט) וואס הייסט, איהר האט דערינען א חלק?!

בעל־תכלית (נאך מיט מעהר פייער) סטייטש, איך האב דערינען געארבייט!

ספאדיק. וואס זאגט איהר! ר' משה סטייטש, וואס זאגט איהר?

בעל־תכלית. סטייטש, וואס זאג איך? איהר ווייסט דען נים, ר' איצע וואלף,
וואס איך זאג?!

ספאדיק. ניין! ביי מיין יודישקייט, איך ווייס ניט! זאגט וואס מיינט איהר?

בעל־תכלית. סטייטש, דאס קעסטעלע מיין איך, פיאווקין האט דאך אייך ערשט
געזאגט, ער זאגט אז איהר זייט מסכים.

ספאדיק (וויא פון שלאף) א דיא טאקסע מיינט איהר! חלעבען דאס איז פאר מיר
א טירחא. איך בין לא עליכם א צו בראכענער יוד, וויא קען איך אויף
מיר נעהמען אזא טירחא?

בעל־תכלית, מען מוז דאך אבער זארגען פאר דעם תכלית, מען מוז דאך אמאל
זארגען פאר קהלס תכלית, סטייטש ווער דען זשע, ווער דען זשע,
ר' איצע וואלף?

ספאדיק, לאם מיר דאס אפלייגען אויף איין אנדער צייט, מיר וועלען זיך נאך
מיישב זיין, איצט איז מיר שוין צייט צו געהן אויף דעם ברית.

בעל־תכלית (שטילערהייד צו זיך) ער וויל זיך פון מיר אויסדרייען, איך קען נאך חלילה
בלייבען פון דרויסען, מען דארף איהם ניט אפלאזען (צו ספאדיקען) איך
וועל מיט אייך אויך געהן, דער בעל ברית איז מיינער א שטיקעל מחותן.

ספאדיק. נו גיט־זשע מיר, זייט מוחל מיין ספאדיק. וואס איז ר' משה וואס קוקט
איהר אזוי אויף מיין ספאדיק? ער געפעלט אייך אזוי?

בעל־תכלית. (שאקעלט מיט דעם קאפ) אויב ער געפעלט מיר! ער איז טאקע אין
תכלית אריין א גומער ספאדיק, איך וועל מיר בלי נדר אויך מאכען
אזא ספאדיק, (ר' איצע וואלף נעהמט און טהוט אן דעם ספאדיק און געהט אוועק מיט ר' משה
בעל תכלית.)

---

*) אמר ר' מענדעלי. אין דעם כתב־יד פעהלען דיא עטליכע בלעטלעך און דיא ווייטערדיגע
סצענע הייסט דארטען דיא זעקסטע, מען זעהט ארויס אז זיא איז געשעהן מיט עטליכע יאהר שפע־
טער, נאך דער גזירה, אז יודען זאלען מאכען געשטודירטע רבנים. פאר דיא וואס לייענען מאכט
דאס אבער איז גאר ניט אויס, זיי קענען לייענען גלייך און זאלטן אפילו ניט וויסען אויב עס גיהט
עפעס אפ.

פיערטע סצענע

שלץ בייא ספאָדיקען אין חדר. שלמה וועקער.

דער נאָך גדליה פיקהאָלץ.

וועקער (אריינגעהענדיג) ער איז ווידער ניטאָ! נעכטען האט ער מיך בעשטעלט איך זאָל היינט אין דער צייט קומען איהם שרייבען דיא פאָסט, און ער אליין איז ניטאָ, ער איז אויף א ברית! אלע טאָג איז ער אויף בריתען, אלע טאָג אויף שמחות! א שיינער סוחר, חלעבען! אָט וואס הייסט א סוחר, ניט קענען איבער־לייענען א בריעף! ניט קענען אָנשרייבען איין אדרעס, און נישט אויסלאָזען ניט איין ברית ניט איין בר מצוה, און נאָך אזעלכע שמחות! איך פארשטעה אסור ניט וויא אזא סוחר קען זיך האלטען אפילו א טאָג! פון דעסטוועגען איז ער דאָך רייך.... מערקווירדיג! ניט אנדערש טאַקע אז רוחות ארבייטען פאר אזעלכע סוחרים, אז מלאָכים היטען זיי אָפּ, אז א מלאך ווארפט זיי אראָפּ א גראָשען.... (ער זעטצט זיך אַניעדער און נעהמט ארויס פון דעם קעשענע א אידיש ביכעל) וואס זאל איך טהאן? איך מוז שוין אויף איהם ווארטען, נאָך גוט וואס איך האב מיט זיך דאס ביכעל, וועל איך מיר דער ווייל אריינקוקען, איך וועל טאַקע איבערלייענען דאס ביסעל שירים, נאָר פון א נייעם מחבר (ער קוקט אריין אין דעם ביכעל, דיא טהיר עפענט זיך שטילערהייט אויף און פיקהאָלץ געהט אריין).

פיקהאָלץ (צוגעהנדיג צו וועקערן גאַנץ שטיל) וואס האסט־דוא זיך אזוי פערטיעפט אין לערנען, שלמה?

וועקער (גיט זיך אַ כאַפּ גאַנץ אויסער זיך) וואס זעה איך? דוא ביזט עס גדליה, פון וואנען האָסט דוא זיך דאָ פלוצלים גענומען, מיין גוטער, מיין טהייערער גדליה? ווען ביזט דוא געקומען? (ער קישט איהם).

פיקהאָלץ (גאַנץ רוהיג) איך בין געקומען טאַקע היינט.

וועקער. אך, גדליה! וויא פאלסט דוא אוים צו קומען אהער?

פיקהאָלץ. שאַ, וואונדער זיך ניט אזוי שלמה! עס איז גאַנץ פּראָסט, איך בין שוין געוועזען ביי דיר אין דער היים. האט מיר דיין ווייב געזאָגט אז דוא דארפסט זיין דאָ. (ער זעטצט זיך אויף א בייגקעל).

וועקער (רוקט צו זיין בייגקעל צו פיקהאָלצען) נוא, איצט דערצעהל מיר, וואס מאַכסט דוא? וואס הערט זיך אין טונעיאדאָווקע?

פיקהאָלץ (גיט א מאַך מיט דער האַנד) אין דיין טונעיאדעווקע?!

וועקער: נוא זאָל זיין אין מיין טונעיאַדעווקע, וואס מאכט דאָרט אונזער גביר?
איז ער נאך אומשטעהנס געזאגט אלץ מבולבל, אָהן א פּיצעל חאראקטער?
מאכט ער נאך טאקע אַלץ פון זיין מויל א חאַלעווע און ביים צעהן פריינד א טאָג?
יאָ, סטייט ש דער ארענדאר. וויא הייסט ער צום טייפעל.... איך האָב שוין פאר-
געסען וויא ער הייסט, אָט דער הויכער ארענדאר מיט א גענאָלטען האלז וויא ביי
א סטאַרעסטע. וואס מאכט ער?

פיקהאָלץ. איך וויים וועמען דוא מיינסט, ער איז היינט א קבצן און האלט שוין
מעהר ניט דעם גביר אויף דער ארענדע.

וועקער. א רחמנות חלעבען וואס טויג נעבעך אזא פּראָסט מענשעל וויא ער אהן
געלד? חלעבען א רחמנות! ווער דען־זשע, זאָג מיר, האלט היינט דאָרטען
דעם גביר אויף דער ארענדע?

פיקהאָלץ. דער גביר האט זיך ניט לאנג אָפּגעגעבען אין דער ארענדע מכמה טע-
מים צו ר׳ גרשון חייקעס, ער טראגט איהם איין אפשר פיער טויזענד
רובעל א יאָהר, ער האט צו זאָגען איבער דער טאַקסע, איבער דעם קהל שטיבעל,
איבער אלע טשלענעס און איבער איטליכען אין דער שטאָדט, מען זאָגט ער האט
צו פערדאנקען דיא ארענדע ר׳ נתן פויגעלס, דער שטאָדט—בורר.

וועקער. ר׳ נתן איז חלעבען א קלוגעטשקער. וואס מאכט ער? איז ער טאַקע נע-
בעך נאך אי היינט א קבצן? ער האט שוין אין זיין לעבען א סך מאהל
אָנגעזעצט און פאָרט נעבעך א קבצן.

פיקהאָלץ. וואס קבצן, ער איז זיך היינט מפרנס גאנץ שיין פון אוראָקען, וואס ער
גיט אויף דער עלטער שפּאָגעל גייע אָן זעצערס, וויא אזוי זייא זאָלען
ענטפערען קוממיות, א חוץ דעם קנעלט ער עפּעס מיט דעם גביר, ער טושעט
זיך נעבעך מיט איהם, וויא אזוי מען מאכט פּאַטשערקעס? וויא אזוי מען צאפּט
פון דער וואנט געלט? וויא אזוי מען ציהט ארויס קליי פון דיא ביינער? וויא אזוי
מען מאכט פון שניי גאָמעלקעס? וויא אזוי מען מאכט מיט דער רייף? וויא אזוי
מען פארבלענדעט דיא אויגען? וויא אזוי מען כאפּט פיש פאר דער נעץ? וכדומה
נאך אזעלכע קונצען.

וועקער (טהוט א שפייא) פּפו זאָל עס ווערען! עס איז דאך א שרעק, וואס ביי אייך
אין טונעיאַדעווקע גייט פאָר.

פיקחאַלך (קוקט שטרף אן ועקערען) בייא אייך אין טונעיאדרעווקע! זאגטטו, און בייא אייך אין גלופסק איז דען בעסערע פּאַראדקעס. איך מיין חלעבען, ניט! קוקט זיך נאָר גוט צו ועסט דוא זעהען, וויא ביי אייך טאקע און נאך אין אנדערע יודישע שטעדט ליעגען דיא ארעמע נעבעך צעהן אייכען אין דער ערד, עס זיינען שוין דא אזעלכע גוטע און פרומע מענטשעלעך וואס פאר פרומקייט, פאר גוטס־קייט לייגען זיי אוועק אלע געשעפטען און גיבען זיך אָפּ גאר מיט שטעדטישע זאַ־כען און זארגען זיך נאָר לטובת הכלל, איינער איז א בעל טאקסע, איינער איז א פּאָוויערענע, איינער איז איין ארענדאר, איינער איז א גבאי, איינער א בעל עצה, איינטר א תקיף, איינער דעם רב׳ס קרוב, איינער דעם גביר׳ס בן בית, איינער מאַכט באָם, איינער איז א מיוחס, איינער איין אייניקעל, איינער האט א באָבע אין ארץ ישראל, איינער טאנצט אויף אלע חתונות, איינער איז א שטאט פעטער, איינער קהל׳ס יורש און איינער גלאט א שיינער יוד. — נו געפינט זיך נאך ערגעץ אין דער וועלט, אונטער אלע אומות אזוי פיעל גוטע מענטשען, וואס זארגען זיך פאר "עם כלל וויא ביי אונז יודען, רחמנים בני רחמנים? ביי דיא אומות א שטיינער איז א גביר אדער א פּאמיעשטשיק, אדער א סוחר, א פאבריקאנט וכדומה, ביי אונז אקעגען איז א מינדעסטער גבירעל אין א שטעדטעל דאס רוב א בעל טאקסע, א גבאי, איין עסקן במצות, ער איז נאר א סוחר לפנים, באמת טראגט ער אויף דעם קאָפּ דיא גאַנצע שטאדט יודען נעבעך, ובזכות זה האט ער מיט אלע בעלי טובות דיא ברכה וואוהין זיי קערען זיך און ווענדען זיך.... זיי זארגען נעבעך זיי זארגען ביז זיי נעהמען אויף זיך לייב און ווערען אהן עין—הרע דיק, פעט, לויטער, מיט שעהנע בייכלעך, און זיי זיינען זייערע שונאים אויף צו שפרינגנעש אומעדום נושא חן.... דיא ארעמע נייט עס אבער ניט אין קאָריסט, פון דיא פיעל טובות וואס מען טהוט זיי הערען זיי אויף וואס א טאג ווייטער צו עסען, זיי קריינקען זיי ווערען אויסגעדארט, אקוראט וויא א בן יחיד בייא א טאטען א נגיד, וואס מען דושעט איהם, מען היט איהם אָפּ פאר גרויס ליעבע און געטרייישאפט פון עסען, און מען ניט איהם איבער אין דיא הענד פון א סך ניאנקעס, זייא זאָלען איהם למען השם אָפּהיטען, ער זאָל ניט חאפּען קיין איבריגען ביסען. האט זשע דען ניט באמת טאַ־קע איטליכער ארמער יוד אין א שטעדטעל אויף זיין חלק צוויא דרייא בעלי טובות וואס דורך זייער השגחה קען ער שוין קיין איבעריגען ביסען ניט חאפּען? וואס עסט דען א יוד, איין אָרעמאן? קרענק, מכות מיט יסורים, א שטיקעל טרוקען ברויט מיט פיסנעם קאליש, פון פלייש וויס ער ניט וואס צו זאָגען, חוץ א שבת אפשר מאכט ער זיך א ביסעל פליישיג מיט א ביין, מיט א שטיקעל לונגען לעבער, דער

פאר פאלט איהם אָפּ א שטיק פלייש. און וויא מתים עסען אזא פנים האבען זיי.— נישט גוט שלמה! נישט גוט חלעבען וואס מיר יודען זיינען אזעלכע רחמנים, נישט גוט חלעבען, וואס ביי אונז אין דיא שטעדטלעך זיינען זעהר פיעל בעלי טובות! נישט גוט, נישט גוט חלעבען וואס א סך מענטשען ביי אונז זאָרגען זיך נים בעסער פאר זיך, זיך אויסלערנען עטוואס אדער זיך צו בעשעפטיגען מיט עפּעס אמלאָכה און ווילען אלץ זאָרגען פאר אנדערע! נישט גוט חלעבען, וואס איטליכער לאידע לעדיג גייער, וואס איטליכער דראבי, איטליכער עזות פנים, איטליכער צבועק ווערט פלוצים פון דער העלער הויט א שטאָט מענטש, א פיינע—בריה און א בעל טובה, נישט גוט חלעבען, טאקע זעהר נישט גוט!....

וועקער. עפּעס ביזט דוא היינט זעהר אין כעס, מיין ליעבער גדליה, עפּעס רעדסט דוא מיר זעהר שטאַרק מיט הארץ! הא?!

פיקהאָלץ. יא איך קען מיך שוין נים איינהאלטען, איך מוז שוין אויסריידען דאס הארץ, צווישען אונז זאל עס בלייבען, נים מיט מיין מויל גערעדט, אָט דאס זיינען אונזערע שטאָדט מענטשען, אט נעהם טאקע א שטיינער ביי אונז אין טונעיאדעווקע דיא גאנצע חאָפּטע פּארשיינען, וואס דוא האסט זיך ערשט אויף זיי נאָכגעפרעגט. דוא מענסט צו זיי צורעכענען משה לאָפּ, טרייטעל האפּ, יוסעל צאָפּ נים זיי מיין איך, דיא וואנד מיין איך—ווער זיינען זיי? וואס קענען זיי? דער האט זיך אויסגעלערנט איין אדרעס אויפשרייבען איז ער שוין קהל'ס פּאָווערענע יענער האט זיך ערגעץ אין איין איינפאָר הויז אויסגעלערנט עטליכע ווערטער רד־סיש מיט גרייזען איז ער א שתדלן, א גאנצער חאדאטאי, דער האט מירידען א בלייך אויסגעווייסט פנימעל איז ער איין ארץ ישראל גבאי, א כשרר יוד, א שיינער יוד, יענער איז איין עזות פנים נעהמט ער א חלק אין דער טאקסע. דער אזוי יע־נער אזוי.—מען שרייט אלץ אויף דעם נאראָד יודען נעבעך, זיי זיינען פויל, זיי זיי־נען נים געזונד, זיי זיינען עקשנים, זיי ווילען זיך נים בילדען וכדומה נאך אזעלכע פארברעכען. געוואַלד! וועל איך שרייען וואס זיי נעבעך שולדיג, וואס זאלען זיי נעבעך טהאן, אז זיי זיינען אונטער אזא פינסטערע אפּיעקע? אז מען ציהט ביי זיי ארוים דיא קליי פון דיא ביינער, אז איין יודעל נעבעך האט איבער זיך אויף זיין חלק דרייא בעלי טובות, וואס נאגען איהם אוים דעם מארך, פארשלאָגען איהם דעם קאָפּ, האלטען איהם אין דער מורא, דערטאפּען ביי איהם ארוים דעם לעצטען גראָשען, פארבלענדען איהם דיא אויגען און זאמוטשען איהם מיט זייערע טובות?! יודען זיינען חלעבען נים שולדיג, זיי האבען גוטע הערצער, זיי האבען בטבע שכל און געפיהל, זייא פארשטייען איין עסק זייא זייגען פאקארנע און קענען זעהר פיעל

אראפ שלינגען, נאר וואס העלפט עס, אז זיי האבען נעבעך נימ קיין מזל, אז זייא ויינען נעבעך אומגליקליך אז פון כמה שנים שמיקט מען זיי צונויף אלע אין איינעם אין איין ארט וויא דיא שאף, אז זיי זעהען פאר זיך נימ קיין וועלט און קענען נימ אטהעמען קיין פרייע לופט א מענטש מוז דאך אבער עסען, מוז דאך זיך ערנעה־רען און אונטערהאלטען זיין לעבען כל זמן ער זשיפעט, כל זמן עס שלאגט זיך אין איהם איין אדער, דעריבער זוכען זייא שפע איינער פון דעם אנדערען, דער שטארקערער וויל דערקוועטשען דעם שלאפערען, מען טראכט אויס כל א מיני תחבולות וויא אזוי צו דערטאפען א שטיקעל ברויט, וויא אזוי צו דערהאלטען דיא נשמה, דיא נאטור איז שטארק זיא פאדערט איהרס, זיא סטארעט זיך, זיא זוכט כל א מיטעל זיך צו דערהאלטען, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אין טונעיאדעור קע דיא גאנצע חאפטע פארשיינע, וואס מיר האבען פון זיי גערעדט, אט דעריבער זיינען דא ביי אונז אזעלכע מיני מענטשלעך, דערצו נאך זייער א סך זיידענע יודען גאנצע פאקען שדכנים, מלמדים גאטס סטראפצעס וכדומה אזעלכע טשינאווניקעס, זיי אלע ווילען עסען, זיי אלע האבען א נשמה און סטארען זיך זיא צו דערהאלטען, זיי האבען אלע חושים א טבע פון מענטשען, זיי ווילען לעבען! א קענען דער טבע העלפט זיך נימ צו בארען, א קענען איהר העלפט נימ קיין עצות, קיין חכמות, זיא איז אלסדינג גובר! אך נישט גוט שלמה! א רחמנות חלעבען אויף אונזערע יודע־לעך. עס וואלט שוין צייט נעווען מען זאל זיי לאזען אביסעל אטהעמען, אביסעל דיכען!....

וועקער, ניין, גדליה, עס איז עפעס נימ גלאט, עס מוז עפעס זיין וואס דוא רעדסט אזוי פיעל מיט פייער. סטייטש דוא קאלטער גדליה, דוא שטילער, דוא נוטער, דוא ליעבער גדליה זאלסט ריידען אזוי פיעל מיט הארץ! ניין, ניין! זאג דיר וואס דוא ווילסט, עס איז עפעס נימ גלאט. (ער לייגט ארויף זיין האנד אויף פיק־האלץ אקסעל) איך בעט דיך גדליה, דוא בלייבסט היער אויף לאנג?

פיקהאלץ. ניין, איך וויל נאך היינט אוועקפאהרען.

וועקער, וואס איילסט דוא זיך אזוי קיין דיין טונעיאדעווקע?

פיקהאלץ. זאג נימ מעהר איך בעט דיך „דיין טונעיאדעווקע” איך בין שוין נימ מעהר קיין טונעיאדעווקער.

וועקער (פארוואונדערט) וואס הייסט? דוא ביזט שוין נימ מעהר דארטען קיין רב. סטייטש וויא קומט עס? פאר וואס?

פיקהאָלץ. דוא פרעגסט פאר וואָס? פאר דעם! פאר דעם וואס בייא אונז זיינען דאָ בעלי טובות, וואס קיינער פון דער אָבשטשעסטווע האט ניט קיין דעה וואס מען הערט זיי וויא דאס מילכידיגע קלינגעל, וואס איטליכער ציטערט צו זאגען א וואָרט, פאר דעם וואס ר׳ טרייטעל, זאָל לעבען הייסט דיא שטאָדט, וואס ער מיט זיין כנופיאָ האלטען אין זייערע הענד אלסדינג: דיא טאקסע, דיא ארענדע דאס קהל—שטיבעל, אלע צדקות און עולמות געלד, וואס זיי מאכען טשלענעס וועלכע זייא טויג און נעהמען בלאנקע וועקסלען בייא דעם גאלאווא בייא דעם רב וכדומה, כדי אין פאל אז זיי וועלען ניט וועלען טאהן דאס וואס ר׳ טרייטעל מיט זיין כנופיאָ ווילען, וועט מען אויף זיי אויספיהלען דיא וועקסלען*) הייגט פערשטעהסטו דוא פאר וואס איך בין שוין ניט מעהר דאָרטען קיין רב? איך קען מיך ניט פארקויפען, איך קען ניט האלטען בלאט מיט פאלשע מענטשען און בערייסען א שטאָדט ארעמע לייט נעבעך, איך קען ניט זיין געבונדען און טאָהן נאָר דאס וואָס יענער וויל, וואס יענער הייסט און וואס יענעם טויג.... איך בין נאך פאר דיא וויבארעס אוועקגעפאָהרען, זאל זיך דאָרט איין אנדער זיין רב.

וועקער (מיט א ביטער הארץ) וואס הייסט, און מען שווייגט זיי, אט-א-דער גאנצער כנופיאָ?! עפעס הפקר א וועלט!

פיקהאָלץ (מיט א זיפץ) יודען זיינען נעבעך דערשלאָגען, זייא מיינען אז אזוי דארף טאקע זיין. ווער אונטער אלע אומות קען נאך אזוי פיעל ליידען און שווייגען וויא יודען?.... און איבעריגענס אז מען שרייט אמאָל יאָ אויף ר׳ טרייטעלס סטוטשקעס, אויף זיינע גנבות, הייסט עס נאָך, מען איז דאנאָסטשיקעס, א גאנצע שטאָדט מענשען, טויזענטער בעלי-בתים און בעלי מלאכות זיינען דאנאָסטשיקעס, דיא שטאָדט, דאס הייסט ר׳ טרייטעל מיט דער כנופיא, איז ברוגז פאר וואס מען בעזספאקאָיעט זייא. מען קען טאקע נאָך חאפען א פסק, ר׳ טרייטעל שרייבט וואוהין מען דארף אין דעם נאמען פון דער שטאָדט.. מיט חתימות האט ער קיינמאָל ניט וואס צו זאָרגען. זייא ליגען בייא איהם תמיד פארטיג אָנגעגרייט, הייגט האט ער דאָך עפעס נאך וועקסלען אויך!....**)

---

*) אמר ר׳ מענדעלי, אויף מיין נסיעה אין בעסעראביע האָב איך בעגעגענט אזא מין טרייטעל אין א שטעדטעל אויף דעם דניעסטער, עטליכע ווערסט פון יאמפעלע, איך האב זיך דאָרטען איבער איהם אָנגעהערט זעהר שרעקליכע זאכען, ער איז א מזיק אין איין לאנגען טלית-קטן מען האט פון איהם געגוג צרות אויס צו שטעהן, השי״ת זאָל שומר ומציל זיין אלע יודעלעך פון אזעלכע ר׳ טרייטעלעך.

**) אמר ר׳ מענדעלי, איך האב נאך א תירוץ אויף וועקערס שאלה, ער פרעגט פאר וואס מען שווייגט ר׳ טרייטלען וכדומה, וויא איך זעה קען ער א פנים ניט, זאל ער מיר מוחל זיין, דיא

וועקער (קנייטשט דאס ביכעל אין דער האנד זעהר שטארק אויפגעבראכט), **נדליה! בלייב היע גדליה!**

פיקהאַליץ. דאָ איז ניט מיין אָרט.

וועקער (נאָך שטאַרקער אויפגעבראכט) **פארקעהרט דאָ איז דיין אָרט! דאָ, דאָ איז דיין אָרט** (ער שטעהט אויף און רייסט דאס ביכעל פאַר גרויס עגמת נפש).

פיקהאַליץ (קוקט אָן וועקערן פערוואונדערט) **וואס טהוסט דוא שלמה.**

וועקער (מיט א ריהרענדע שטימע) **איך טהו דאס וואס אונזערע עלטערען האבען גע־טהאַן** אמאָל בשעת חורבן דארטען אויף דיא טייכען בבל׳ס. אויף דיא ווער־בעס דארטען האבען דיא משוררים אויפגעהאנגען זייערע פידלען, זיי האבען מעהר ניט געוואָלט זינגען, שפיעלען, נאָר קלאָגען, יאמערען און טרויערען, גענוג זינגען גדליה! גענוג שרייבען שירים מליצות בשעת אונזער פאלק, אונזער ארעם פאלק ליידעט אויף דער טייך גנילאפיאטקע צעררייס אויף דיא סטרונעס פון דער יודי־שער פיעדעל (ער רייסט מיט אומפענד). יודען זיינען ניט געבארען געווארען צו זינגען, צו שפיעלען.... מען מוז האבען אין זינען ערענסטערע זאכען. בלייב היע גדליה: מיר וועלען פרואוועןביידע היע עפעס טהאָן, עפעס ווירקען, פאר אונזערע ארעמע יודען. דא גדליה, דא איז דער ארט צו טהאן, דא איז דער ארט צו ווירקען!

פיקהאַליץ (מיט אַ ביטערען לאַכען) אי שלמה, **ביי יודען ווילסט דוא ווירקען! פאר דיא** וואס דוא ווענסט זיך אָננעהמען, טאָקע דיא אליין וועלען דיר זיין שונאים, דער וואס טרינקט זיך וויל **תמיד אריין שלעפען אין וואסער דעם דאָזיגען,** וואס

פוילישע יודען, א פוילישער איז אלץ אַ בריה ביי זיך אין שטוב, אין בית מדרש אונטער דעם אויווען, דאָרט סמאַליעט ער דיא וועלט. ער קען ניט צוזעהן דיא עולות, דיַם גראַבעזש, וואס עס געהט פאַר אין דער שטאָדט, ער ליאַרעמט, ער פילדערט, ער גיט עצות מען זאָל שרייבען פראָשענעס, מען זאָל שרייבען אויף דיא נייא צייטונג, מען זאָל אלע שטושקעלאַך אַרויספיהרען וויא בוימעל אויף דעם וואַסער, מען זאָל טאַקע אַיינמאָהל אָנלעהרנען דיא פאַלשע מענטשען, מען זאָל אויסמאַכען דעם, מען זאָל אויכמאַכען יענעם, נאַכדעם זאָלט איהר זעהן אז עס קומט צו עפּעס איז ניטאָ קיינער אין דער היים, ער בעהאַלט זיך אין א מויזענלאַך פאַר א רויטען קאָלנער, ער ווערט א קעצעלע, א תם. ער גיט נאָך אָפּ אַ שיינעם גוט מאָרגען דעם דאָזיגען וואס ער האט אויסגעמאַכט מיט דער צונג פאַרקעהרט ער דרינגט איהם אז אומעדום, אין אַלע שולען שרייט ער און וועט שרייען, אז קיין עהר־ליכער חוץ איהם איז טאַקע ניטא, מאַלע וואס שונאים זאָגען, נאָר פון דעסטוועגען בין איך מודה אז פיקהאַליץ תירוץ איז זייער איין אַמת ער, אונזערע יודען נעבעך זיינען זעהר דערשלאָגען. א חוץ דעם האָבען זיי מורא זיך צוקלאָגען אויף שלעכטע מענטשען און אַרויסשרייבען זייער פאַלשקייט נאָר מחמת דעם טעם אויך, ווייל זיי ווייסען אז דיא אומות העולם בעשולדיגען דעם כלל ישראל פאַר **אַ פרט און לייגען ארויף דעם חטא פון איינעם אויף אלע יודען, דעריבער איז זיי בעסער ניחא צו ליי־דען שטילערהייט, איידער שרייען און עס זאָל חס ושלום ארויסקומען א חילול השם.**

ראטעוועט איהם, קראנקע האבען במעט אלע פיינט דעם דאָקטער, דאס ליעגט שוין אזוי אין דער נאטור. — דוא וועסט זיך סטארען עפעס צו טהאן, עפעס צוא פארבעסערען, פלוצלים וועט קומען איינער און וועט אפזאגען א סליחה, אז דוא ביזט איין אפיקורוס אז עס פעהלט ביי דיר א האָר אין באָרד, נוא דאָ הערט שוין אויף אלסדינג, מען מאכט דיך מיט דער בלאָטע גלייך און מען לאָזט זיך נאָך בעסער צו צו דיא בעלי טובות, אקוראט וויא דאָס אומגליקליכע חיה'לע נעבעך קויפט צו אליין צו דעם שרעקליכען שלאנג, וואס בעצויבערט און שלעפט דאס מיט דיא אויגען.... ניין, שלמה, דוא ביזט צו הייס, ניין זאָג איך דיר שלמה, ניין איך וויל ניט ווירקען.

וועקער (גארטשעט זיך) דוא בלייבסט גדליה! דוא וועסט היע זיין רב. איך בין גוט בעקאנט מיט שטאנדהאפטען, ער איז דאָ דער גביר, דער גאנצער פיהרער, איך וועל איהם בעטען ער זאָל דיך מאכען היע פאר רב, ער לעבט מיט מיר זעהר גוט.

פיקהאָלץ. אי שלמה, דוא ביזט נאָך ניט ערפאהרען, דוא קענסט ניט קיין גביר, קיין היגען יודישען גביר, דוא קענסט ניט שטאנדהאפטען, ביי איהם איז ניטאָ קיין פריינדשאפט, קיין געוויסען, ער ליעבט נאָר זיך, ער זוכט נאָר זיין נוטצען, אי היט זיך. שלמה, היט זיך פאר איהם.

וועקער. נישקשה, דאס איז מיין זאך, שטאנדהאפט זאָג איך וועט דיר מאכען פאר א רב.

פיקהאָלץ. איך דאנק דיר שלמה פאר דער טובה! פע אזא רבנות וואס שטאנדהאפט גיט זיא, פע אזא רבנות וואס פאר איהר דארף מען זיך פערקויפען דעם טייפעל, וואס פאר איהר דארף מען זיין א נכנע, איין עבד כנעני. וואָס פאר איהר מוז מען הערען, זעהען און שווייגען! פע, פע, פע אזא רבנות! דענסטמאָהל וועל איך זיין א רב ווען דער נאראָד וועט מיך וועלען, ווען אללע אָרעם און רייך גלייך, וועלען מיך מאכען און מיר שיינקען זייער צוטרויען, ווען איטליכער, אפילו דער אָרעמער נעבעך, וועט מיך געפינען פאר ווערטה צו פארטרעטען דיא שטעלע נאָר עס איז נאָך אָבער דערצו זעהר ווייט צו ווארטען! זאיי מיר געזונד, שלמה! איך מוז פאָהרען, לאָם מיר איינער דעם אנדערען ניט מעהר שטערען! (ער וויל געהן).

וועקער. אך גדליה! ווארט נאָך אביסעל גדליה!

פיקהאלץ. ניין איך מח פאהרען, זאיי געזונד, גענים און ערפאהרען, הים זיך פאר שטאנדהאפטען און רעד זיך נישט איין צוא ווירקען בייא יודען. אדיע ! (ער צוקוסט זיך מיט וועקערען און געהט אוועק).

וועקער (נאך דעם אז ער איז אביסעל געשטאנען פערטראכט) אך גדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען. איצט חויב איך אן צו זעהען וויא אזא סוחר, וויא מיין ספאדיק, קען זיך האלטען און זיין רייך, א מלאך וויא איך זעה, ווארפט ניט קיין גראשען און אפנים אז מען נעהמט ניט אליין אויף דער וועלט האט מען טאקע נים.... גאר נישט גוט אבער צו האבען אפענע אויגען, נישט גוט צו זעהען א סך אויף דער וועלט. עס קאכט אין מיר דאס בלוט, עס קלאפט מיר דאס הארץ איך פיעל אז דאס גאנצע פנים פלאמט מיר. עס איז מיר דא דושנע, איך קען דא נים אטהעמען דיא לופט, איך מוז פון דאנען ארויסגעהן, ארויסגעהן און שוין טאקע אהער מעהר נישט קומען. אך גדליה, דוא האסט מיר געעפענט דיא אויגען ! (ער געהט געשווינד ארויס און גיט א קלאפ מיט דער טהיר).

צווייטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי דיא פאפעטשיטעלעס פון דער טאקסע ארבייטען מעשים און פיהרען א וועלט.

ערשטע סצענע.

א מכוה מכבה ביי ר׳ משה בעל תכלית. דיא כנופיא פאפעטשיטעלעס זיצען ארום טיש אויף איהם שטעהען פלעשלעך בראנפען און וויין, א גרויסער פאלומעשיק מיט א געבראטענע גאנז און א טעלער מיט אייטערלעך.

ספאדיק (האלט א כוס אין דער האנד) לחיים יודישע קינדער. גאט זאל געבען עפעס ישועות ונחמות אויף יודען. און טאקע דער בייא א שנת פרנסה (ער פאר גלאצט דיא אויגען צו דער סטעליע) ישראל עמך צריכים פרנסה! עס איז היינט זעהר א שלעכטע צייט! (ער קרעכצעט און טרינקט אויס דעם כוס).

דיא כנופיא (קרעכצעט אויך מיט דיא כוסות אין דיא הענט) עס איז היינט זעהר א שלעכטע צייט, השי״ת זאל רחמנות האבען! לחיים ר׳ איצע וואלף, לחיים זאל טאקע זיין זרענו וכספנו ירבה כחול, (אלע טרינקען און פערבייסען).

משה בעל תכלית (האלט א פאלקע אין דער האנד) עס איז חלעבען גאר קיין תכלית ניט צו לייזען 25 קאפיקעס פאר איין אקע פלייש אין אזא שלעכטער צייט. נענוג וואס מיר חלאפאטשען זיך נעבעך מיט דער טאקסע למובת הכלל פאר וואס נעבעך זאלען מיר דערלייגען פון אונזער קעשענע?

תם. פאר וואס נעבעך זאלען מיר דערלייגען?

שטאנדהאפט, דערלייגען זיינען מיר אוודאי ניט מחויב, יענער זאל זיך עסען פלייש און מיר זאלען פאר איהם דערלייגען! פשוט איז פשוט מען דארף פארגרעסערען דעם מקח פון פלייש.

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי! הא, מען מעג טאקע פארגרעסערען.

ספאדיק (זיפצט) אוודאי איז א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך, נאר וואס אבער זאל מען טאהן? גאט קען אוודאי העלפען. דער וויל מיין איך, וועט ניט קיין סך זיין ארויף ציהען א פאר קאפיקעס אויף דער אקע.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי, וואס קען עס שאדען, הא?

תם פאר וואס נים דרייא?

שטאנדהאפט. פאר וואס טאקע נים פיער, פיער איז דען א סך? וואס איז דיא שטאדט דארף דען ווייניג האבען? פון וואנען וועט מען עס נעהמען אויף אלע הצטרכות?

ספאדיק. (פערגלאצט דיא אויגען און קרעכצט) אוודאי איז צרכי עמנו מרובים, יודען נעבעך דארפען זעהר פיעל האבען, נוא זאל שוין זיין, אויב יא אזוי, טאקע פינף, איין מאל איז נים רעכט קיין זוגות און צוויטענס צוא א גלייכען מספר דרייסיג.

ר׳ יוסף מהיכא תיתי: דרייסיג, זאל זיין דרייסיג.

משה בעל תכלית. און איך זאג אייך, אז דאס איז חלעבען אויך קיין תכלית נים, בערעכענט זיך נאר גוט, וואס איז דרייסיג קאפיקעס אין אזא צייט? פאלגט מיך חלעבען, לאזט מיך אויך עפעס פריבאוווען.

ר׳ יוסף. מהיכא־תיתי, חלעבען. זאל ער עפעס אויך פריבאוווען, ער איז דאך אויך א פאפעטשיטעל....

שטאנדהאפט. האפט זיך נים אזוי צו, מיין ליעבער ר׳ משה! אמת טאקע איהר האט רעכט, איהר האט אויך א דעה, מען קען אבער נים אלץ אויף איין מאל, לע״ע דארפט איהר האבען אזא רעכנונג, אין גלופסק געהט אוועק לערך פון 17 ביז 18 טויזענד אקעס פלייש א וואך, חוץ עופות, היינט אז מען ציהט ארויף נאך 5 קאפיקעס אויף דער אקע מאכט שוין דאס ביסעל אליין אום לערך 900 רובעל א וואך, אין א יאהר איז 52 וואכען, קענט איהר אייך שוין אליין צוא ניף רעכענען דיא סומע, דער ווייל מוזען מיר זיך בענוגענען מיט דער קליינער סוממע און ווייטער וועלען מיר זעהן, מען קען נים אלץ אויף איין מאל.

ספאדיק. לאם מיר זיך ר׳ משה, נוהג זיין וויא אונזערע הייליגע חכמים האבען געזאגט „תפסת מועט תפסת" לאם מיר זיך לע״ע בענוגענען מיט דער קליינער סומע. א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע ליים, זאלען זייא לכל הפחות נעבעך ביסלעבווייז געוויהנט ווערען.

תם פאר וואס זאלען מיר נעבעך ליידען?

ספאדיק (פרייסט תם־ען) שא, חלעבען, ר׳ שמעיה, נוא וואס קען מען מאבען, חלעבען נישקשה, השי״ת וועט אונז דערפאר העלפען, בזכות זה טאקע וואס מיר טהוען פאר דיא ארעמע ליים וועט אונז השי״ת העלפען, לע״ע זאל אונזערע

איבערגעהן, דער נאך, וויא זאגט שטאנדהאפט, ועלען מיר זעהן, מען קען ניט אויף איין מאל איבער ציהען דעם בוינען, געדיינקט איהר וויא מען האט זיך נוהג געווע־ וען תחילת ביז מען האט געשטעלט אויף 25 קאפיקעס, א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, מען קען ניט אלץ אויף איין מאל.

שטאנדהאפט. דער עולם זאגט, א גויעש שפריכווארט איז להבדיל וויא א גמרא, טישע יעדעש דאלשע בודעש, דאס הייסט ר' איצע וואלף אויף יר־ דעשי, אז מען פאהרט פאמעלעך, פאהרט מען ווייטער איין:

ספאדיק. וויא קומט צו זיי אזא גלייך ווערטעל? זיי האבען דאס אוודאי גענאשט ביי יודען.... דער אמת איז טאקע מען טאר זיך ניט איילען, מען דארף ניט אויף איין מאל איבערציהען דעם בויגען, פארשטייט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאללען מיר עס ניט פערשטעהן?!

צווייטע סצענע.

דיא זעלביגע כנופיא. פיאווקין קומט אריין שטארק פרעהליך.

פיאווקין. א גוטע וואך! פאזדראווליאיו אויף א פולער וואך! גאט האט געהאלפען, עס איז אנגעקומען!.... איצט, זעהט איהר קומט א גלעזעל וויין. (ער גיסט זיך אן א גלעזעל ווייר נקט אויס און פערבייסט מיט אייטערלעך).

דיא כנופיא (שטארק פערוואונדערט) וואס אנגעקומען? הא, וואס אנגעקומען, וואס?

פיאווקין. דאס געלד! דיא אבשטשעסטווענע הונדערט טויזענד קערבלעך אנגע־ קומען.

דיא כנופיא (אין איין קול) וואס זאגט איהר?!

פיאווקין. דאס וואס איהר הערט.

ספאדיק (פערגלאצט דיא אויגען) איך דאנק דיר און לויב דיר גאט (צו תם־ען) נוא ר' שמעיה היינט זעהט איהר וויא השי"ת העלפט פאר עהרליכקייט, הא, וואס האב איך אייך געזאגט, ערשט ניט לאנג געזאגט? אט האט איהר א מופת!

בעל־תכלית. היינט זעהט איהר, אז אין גאנצען איך! איך טאקע האב אלץ געזאגט וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיל געלד, וואס האט זיך פון דער טאקסע אנגעזאמעלט ביי דער קאזנא גאך פון גאנץ לאנג? טאקע סאמע פון דער

הייפער מינוס, וואס מיר זיינען געווארען פאפעטשיטעלעס במעט פון דער ערשטער
רגע האב איך אלץ געשריען, וואס וועט זיין דער תכלית פון אזוי פיעל געלד. פון
אזא סומע געלד? לאם מיר ארויסנעהמען דאס געלד!

ספאדיק. זעהט איהר, איך האב טאקע גוט געראטהען מען זאל שרייבען, אז מען
דארף דאס געלד אויף א ביקור חולים, דאס האט א סך געהאלפען.

פיאווקין. (מיט חניפה) יא, זיי טאקע האבען געזאגט, א ביקור חולים האט ר׳ איצע
וואלף געזאגט.

בעל־תכלית. א גרויסע חכמה, ער האט געזאגט! וואס איז דאס פאר א תכלית?
מען האט געדארפט פשוט איז ארויסנעהמען דאס געלד סתם,
אזוי וואלט געוועזען א סך בעסער, בכל האופנים בעסער!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, אזוי וואלט טאקע געוועזען בעסער, סתם איז אוודאי
בעסער!....

תם. ווער האט עס געדארפט וויסען וואס מיר וועלען מיט דעם געלד טאהן? ווער
האט זיך צו מישען אין אונזערע עסקים? מיר זיינען דאך פאפעטשיטעלעס!

שטאנדהאפט. מען האט דאך געמוזט ווייזען דער קאזנא אויף וואס מען פער־
ברויכט דאס געלד. דעם חשבון מאכען, דאס איז שוין אונזער זאך.

ספאדיק. (טרייבט תם־ען) חלעבען זארגט ניט, ר׳ שמעיה, השי״ת וועט העלפען נייש־
קשה חלעבען, אזוי איז בעסער. פארשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס ניט
פערשטעהן.

פיאווקין (מיט א גנבה שמייכעלע צו ר׳ משה בעל תכלית) גלויבט מיר, ר׳ משה, איך
פערשטעה אויף א תכלית זאך, וואס עס נוצט פאר דער שטאדט. עס
וועט אויסקומען איה״ש וויא מען זאגט אגיל ואשמח, קיילעכדיג און שפיציג!....

שטאנדהאפט. איצט רבותים! דארף מען זיך בעטראכטען וואס מיר האבען מיט
דיא איבערינע געלד צו טאן. פארשטעהט איהר?

בעל תכלית (מיט א זיס שמייכעלע). איך האב געוואלט בעטען דער פון א גמילות
חסד.

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, מיר אויך א גמילות חסד.

פיאווקין (צו ר׳ משה בעל תכלית) נו א גמילות חסד דאס איז דאך א מצוה, א יודי־
שע זאך, דאס איז דאך איינס פון דיא דברים שאין להם שיעור. (צוא זיך
אליין און דער זייט מיט א שמייכעלע) דער פאר וועט דיא שטאדט האבען עולם הבא!....

ספאָדיק. איך וואָלט געוואָלט בעטען א זעקס זיעבען מויזענד קערבלעך אויף קאָב-
צינסקעס אטראמע.

שטאנדהאפט. מיין דעה וואָלט געוועזען אז מען זאָל דער ווייל דיא געלד איינ-
ליינען.

ר' יוסף. מהיכא תיתי, ליגט עס איין ביי מיר.

בעל תכלית. ביי אייך ר' יוסף איז קיין תכלית ניט איך קען בעסער פארמאָן געלד.
איך האָב גראד איצט א פלאן.

שטאנדהאפט. א פלאן האב איך א בעסערען, איך נעהם דיא געלד אויף מיר.

דיא כנופיא (אין איין קול) ניין, ניין, אזוי איז ניט גוט, זאָל בעסער זיין וויא פריהער.

תם. מיר קומט פון דער שטאָדט געלד, וואס האט מען נעבעך צו מיר?

ספאָדיק. און מיך קומט אויך פון דער שטאָדט געלד פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן? אתז
קומט אויך געלד פון דער שטאָדט....

פיאווקין (דער וויל צו זיך אליין אָן דער זייט) איך פערשטעה, איך פערשטעה, עס קומט
זיי ניט פון א יחיד, א שטייגער פון דעם, יענעם, נאר גלאט סתם פון דער
שטאָדט דאס איז א גרויסער חילוק (צו דער כנופיא מיט חניפה) עס פארשטעהט זיך
עס קומט אייך פון דער שטאדט, איך בין איין עדות עס קומט אייך.

בעל תכלית. נוא וואס וועט זיין דער תכלית פון דעם וויין, בראנפען, גאנז, אייטער-
לעך? מען דארף עס אויסטרינקען, אויפעסען, איך בעט אייך טהוט
עפּעס, לאָזט זיך ניט בעטען.

ר' יוסף. מהיכא-תיתי, עס חאלעשט מיר טאקע דאס הארץ (ער נעהמט א כוס אין
דער האַנד) לחיים מיט אלע פרושים! לחיים! מהיכא תיתי, אידען זאלען
נעבעך אויפגעריבט ווערען. מהיכא תיתי, ר' איצע וואָלף, זאָל זיין אזוי וויא איהר
זאָגט, אידען זאלען בלייבען דאס וואס זייא זיינען, מהיכא תיתי, הא? אזוי איז
אוודאי בעסער.

דיא כנופיא. לחיים, לחיים! אידען זאלען טאקע בלייבען דאס וואס זיי זיינען, השי"ת
זאָל אויף אונז רחמנות האבען (מען טרינקט און מען עסט).

דריטע סצענע.

דיא כנופיא איז אביסעל פארלעקט, זינגען אליהו'ס נאנץ פרעהליך, שטאנדהאפט זיצט אין א ווינקעלע, רייכערט א ציגאר און סודעט זיך מיט פיאווקינען. דיא גלאסנעס קומען אריין אין פאר חדר.

דיא גלאסנעס (פערוואונדערט איינער פון איין זייט, דער אנדערער פון דער אנדערער זייט שהיר)
מען טרינקט, מען עסט, מען איז פרעהליך! איז דאס גלאט א מלוה
מלכה אדער אפשר עפעס טאקע א שמחה!

איין גלאסנע. אן איז פיאווקין! מען דארף איהם א וואונק טהאן און איהם פרעגען.

צווייטער גלאסנע. א! איך ווייס שוין, עס איז א חתונה, עס איז א גוטע חתונה!
איך קען דיא כלה, זעהר א שעהנע!

ערשטער גלאסנע (נאך מעהר פערוואונדערט) ווער חתונה? ווער כלה?!

צווייטער גלאסנע (מיט א שמייכעלע) דיא קאץ! מען מאכט חתונה דיא קאץ.

ערשטער גלאסנע. דוא ביזט משוגע!

צווייטער גלאסנע. דוא ביזט חסר דעה! דוא קענסט זיך ניט אנשטויסען, דוא האסט
ניש קיין שכל פאר א קאץ. איך זאג דיר טאקע נאך אמאל;
מען מאכט חתונה דיא קאץ, דיא קאץ וואס איז היינט אנגעקומען דיא פאפעטשי־
טעלעס, דיא שיינע אבשצעסמוויענער קאץ, היינט פערשטעהסט דוא שוין? יא, א
שיינע כלה, זיי מעגען זיך פרעהען.

ערשטער גלאסנע. א־א־! אט איצט פערשטעה איך. דיא קאפ איז מיר היינט אזוי
פערשלאגען, אז איך ווייס אסור ניט אויף װעלכער װעלט איך בין.
א קאטאוועס עפעס? מיר קענען חלילה פערפוילט ווערען אין אסטראג!

צווייטער גלאסנע. און דא טאר מען נאך ניט זאגען דיא פאפעטשיטעלעס א גראב
ווארט! ווער האט דען אונז געמאכט און ווער קען אונז ווידער
אויסמאכען ווען ניט טאקע זיי!... בפרט נאך איצט, אז עס איז דיא צייט פון דיא
וויבארעס. גוט איז טאקע נאר פיאווקינען, ער ווייסט ניט דעם טעם פון וויבארעס
ער פערלעבט קהל'ס געלד וויא פיעל ער וויל און טאנצט אויף אלע חתונות. ער
וועט, נישקשה, פון דער חתונה אויך אראפ נעהמען א גוט רח"ש!

ערשטער גלאסנע. וואס ווילען מיר דא שטעהן. דער נאלאווא ווארט אויף אונז אין
איינע צרות עס ציטערט נעבעך אויף איהם דיא הויט. (זיי געהען
אריין אין חדר צו דיא פאפעטשיטעלעס).

דיא כנופיא (צו דיא גלאַסנעס) **א! ברוכים הבאים! זיטצט, מאכט ברכה, האפט עפּעס!**

דיא גלאַסנעס. א שיינעם דאנק. עס איז איצט אונז נים אין קאָפּ. דער רעוויזאָר איז געקומען!

שטאנדהאפט (א ביסעל דערשראָקען) וואס, א רעוויזאָר, א רעוויזאר איז געקומען!

פּיאווקין (גיט א מאך מיט דער האַנד) א וואַשנע זאך! וואס איז דאָ אזוינס, אז ער איז געקומען?

ספּאָדיק (קרעכצענט) אך זעהר א שווערער גלות! אָט האָט איהר א רעוויזאר! מיר זיינען בעונותינו הרבים אין גלות, השי"ת זאל רחמנות האבען.

ר' יוסף. מהיכא־תיתי, אוודאי וואלט בעסער געוועזען, מיר זאלען נים זיין אין גלות.

תם. נאט אייך א רעוויזאר אויף אונזער קאָפּ! פאר וואס זאלען מיר נעבעך מעהר פון אלעמען ליידען גלות?

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען! נו מיילע אז ער איז געקומען, וועמען געהט עס אָן?

דיא גלאַסנעס. סטיימש, ער וועט מאָרגען רעווידירען דיא ביכער אין דער דומע! דאָרטען וועט ער געפינען דיא פּראָביעלען, מחמת איהר האט שוין אזא לאנגע צייט נים אריינגעטראָגען, וויא עס געהער צו זיין, דיא ראטע פון דער טאקסע, און אין דער קאסע פעהלט געלד. האט אויף אונז נים קיין פאר איבעל, וואס מיר זאגען אייך. דער גאָלאָווא געהט ארום אָן א קאָפּ, מיר ווערען אויך שיעור נים משוגע פאר פּחד. איהר ווייסט מיט וואס דאס שמעקט? דאס שמעקט מיט סיביר, שמעקט עס!

פּיאווקין. אז איהר האט מורא לייענט קריאת שמע. גיים, זאג איך אייך זאגט דעם גאלאווא ער זאל, דער נאר, קיין מורא נים האבען.

ספּאדיק. עס וועט מסתמא מיט גאטס הילף זיין רעכט, פארשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן? מען דארף זיך נאר מכח דעם אביסעל מישב זיין (**וויא אלע, חוץ דיא גלאַסנעס, געהן אריין אין איין אנדער חדר**).

פערטע סצענע.

דיא גלאסנעס אליין, דער נאך דיא גאנצע בנופיא.

ערשטער גלאסנע (קוקט אויף דעם טיש) זיי האבען זיך דא אפנים גוט משמח געווע־זען! זעה נאר זעה וואס איז אנגעשטעלט אויף דעם טיש.

צווייטער גלאסנע. זיי מעגען זיך פרעהען, זיי האבען גוטע יאהרען, א קלייניגקייט, זיי האבען איין ארענדע און ראטע! וואס א טאג פארגרעסערט מען דעם מקח פון פלייש, ארעמע לייט ווערען פערשווארצט, עסען ביינער, קדחת רביעית, זיי האבען נישקשה אין דיא עטליכע יאהר, וואס זייא זיינען פאפעטשיטע־לעם אנגעשאטען פעסער מיט נאכד!

ערשטער גלאסנע (מיט א ביטער שמייכעלע) זייא האבען דאך גענומען דיא טאקסע פאר דער שטאדט, זייא האבען דאך א טובה געטהאן דער שטאדט.

צווייטער גלאסנע. א שיינע טובה חלעבען! זיי ווערען נתעשר און אויף דער שטאט נעבעך וואקסט ביסלעכוויז א נעדאיעם. מען קען שטארבען פון אזעלכע טובות!

ערשטער גלאסנע. איך מיין, דיא בעלי טובות וועלען זיך מארגען אפ שאקלען מיט א היבשען גראשען!

צווייטער גלאסנע. זיי וועלען נישקשה ניט דער לייגען פון זייער קעשענע. איך מיין מארגען וועט טהייערער ווערען דער מקח פון פלייש, אוודאי מעהר מיט עטליכע קאפיקעס אויף דער אקע! פון זייער הייניגער אסיפה מיין איך וועט דער שטאדט קיין גוטס הערויסקומען.

ערשטער גלאסנע. וואס זאגסט דוא! עס איז שוין אהן דעם אויך זעהר טהייער דער מקח פון פלייש, איך האב מורא, מען וועט שרייען.

צווייטער גלאסנע. ווער וועט שרייען?! אום שטיינס געזאגט ווער וועט זיך אנרו־פען א ווארט? דוא קענסט ניט דיא היגע מענטשען, זיי זיינען טרוסען, האבען מורא פאר א פליג, מען מעג זיי אפילו דעם קאפ אפדרעהען ווער־לען זיי ניט ריידען קיין ווארט.

ערשטער גלאסנע. חלעבען א רחמנות, וואס זאלען זייא נעבעך טהאן? מיר אליין האבען דען ניט מורא? צו ווישען אונז גערעדט, פאר וואס זע־

חען מיר צוא דיא עוולות און שווייגען? פאר וואס קוקען מיר אוועק און דער זייט און זאגען אמן אויף אלס דינג וואס זיי טהוען? ווארום מיר האבען טאקע פאר זיי מורא, זיי קענען אונז אויס מאכען, ווארום מיר ווילען ניט בלייבען אהן ברויט אונזערע ווייבער און קינדער זאלען חלילה ליידען. פאדלעצעס וועלען מיר זיין סאי וויא סאי. האלטען מיר מיט זיי, האט מען דאך נישט צו ריידען אז מיר זיינען פאדלעצעס, און ווען מיר זאלען ארויסטרעטען אקעגען זייא, וועלען זייא אזוי לאנג דרייען וואו מען דארף און אונז מאכען פאר פאדלעצעס, זיי זיינען תקיפים, זיי האבען אלע מיטעל, זיי וועלען בלייבען גערעכט און אונז וועט מען אפגעבען פאדסוד, איז דאך גלייכער טאקע דער ערשטער פאל, וועניגסטענס האבען מיר ברויט און הייסען פאר דער וועלט עהרליכע לייט. אין צווייטען פאל וועלען מיר שטארבען פאר הונגער, מיר וועלען נאך הייסען פאר דער וועלט פאדלע מענטשען און זיין פאדסוד דיא אבסטאיאטעלסטוועס זיינען אין דער וועלט אזוי פערדרעהט, אזוי פערפלוטעט אז מען קען ניט זיין קיין עהרליכע לייט, וויא שטארק אפילו מען זאל וועלען. אויב מען וויל העלפען דיא מענטשען און ארויף פיהרען זיי אויף דעם רעכטען וועג איז קיין אנדער מיטעל ניטא נאר אויף פלאנטערען דאס קניפעל און עוקר זיין דאס שלעכטס מן השרש. דאס קניפעל אבער אויף פלאנטערען קען נאר דער וואס האט אין זיין ה א נ ד א גרויסען כח, דער צוא נאך א גוטע ראיה, איין ריכטיגען און איין אמת'ען בליק....

צווייטער גלאסנע. אי, עפעס רעדסט דו איצט וויא א גאנצער פילוסוף! איך האב דיך אסור קיין מאל ניט געהאלטען פאר אזא פילוסוף!

ערשטער גלאסנע. נארעלע, דיא אומשטענדען מאכען דעם מענטשען פאר אלס דינג! איך רייד דאס, וואס איך פיעל ביי מיר אז איך וויל מיט דעם גאנצען הארצען זיין אן עהרליכער מאן, נאר איך קען נישט, מען ציהט מיך מיט גוואלד אריין אין דער נעץ, דאס קנעפעל—דוא ווייסט דאך וועמען איך מיין—פארפוטעט מיך מיט גוואלד, איך וויל לעבען אויף דער וועלט, איך האב ליעב מיין ווייב און קינדער, און וויל ניט זיי זאלען ליידען דחקות, איך וויל זיי ניט פערשווארצען דאס פנים און וויל הייסען פאר דער וועלט א שטילער מענטש, איין עהרליכער מאן, דעריבער מוז איך מיר האלטען אין דעם שטארקען קניפעל און זיין אפאדלעץ.. לאך ניט פון מיר, משה, איך בין אסור ניט קיין פילוסוף, נאר א פראסט מענשעל איך זאג דא ניט קיין גרויסע חכמות. נאר דאס וואס איך זעה און פיהל. אדרבה, זאי זיך מודה, דוא זאגסט ניט דאס זעלביגע וואס איך?

צווייטער גלאסנע. הערסט דוא בעסער, וואס איך וועל דיר זאָגען, אז ווייטער דאר פען מיר שוין קיין נארען נים זיין, מיר ווייסען דאך יא אלע זייערע שטושקעס, נוא דארף מען זייא האלטען, פאר דעם קאָפּ, אז וועניגסטענס פאר גלאסנעס מוזען זיי אונז וועלען.

ערשטער גלאסנע. עפּעס מאכען זיי צו פיעל שיהות. עפּעס זיינען זייא זיך דארטען צוא פיעל מישב. דער גאלאווא נעבעך זיצט דער ווייל אין נעהאקטע וואונדען.

צווייטער גלאסנע. שא, מען הערט שוין א קול אט דאכט זיך נעהען זייא! — (דיא כנופיא קוממ אריין).

ספּאָדיק (צו דיא גלאסנעס) נוא, זייט רוהיג א היים! פּיאווקין פאהרט היינט אריבער צו דעם רעוויזאָר....

דיא גלאסנעס. אויב אזוי געהן מיר און האט אייך א גוטע נאכט!

פּיאווקין. ווארט, ווארט, אט געה איך אויך. איך וועל מיך אויך זעטצען פאהרען טאקע פאר אייערע אויגען (ער זעגענט זיך מיט דער כנופיא און געהט אוועק מיט דיא גלאסנעס).

פינפטע סצענע.

דיא כנופיא קלייבט זיך אוועק צוא געהן, פּלוצלונג קוממ אריין

א חאליאסטרע בעלי מלאכות אָרעמע לייט.

דיא האליאסטרע (אין איין קול) מיר בעטען אייך מחילה, רבותים! וואס מיר זיינען אייך מטריח, מיר זיינען דאך נישט מעהר וויא פּראסטע מענטשעלעך.

דיא כנופיא (קוקט אָן דיא חאליאסטרע פערוואונדערט) זאגט געשווינד וואס איהר ווילט וואס ווילט איהר?

דיא חאליאסטרע. וואס זאלען מיר וועלען! עס. דערלעבט משיח׳ן. מה נאמר ומה נדבר, מיר זיינען חלעבען פּראסטע מענטשעלעך זייט אונז מוחל רבותים. אט האט איהר! וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג....

דיא כנופיא. מיר ווייסען נים וואס איהר ווילט. זאל איינער ריידען!

א שניידער׳ל. טאקע וואו תורה דארטען איז חכמה. לאזט מיך. איך וועל ריידען.
לב יודע מרת ניטעל. ר׳ איצע וואלף נישקשה קען מיך. איך האב זיי אמאל פערלאטעט דעם הינטער חלק... פראסטע איז מאסטע רבותים! מען זעהט ניט דיא וועלט....

א שוסטער׳ל. שא, איך וועל ריידען! לאזט מיך עולם, איך וועל ריידען! קיינער וויסט ניט וועמען דער שוך קוועטשט, רבותים! נאט זעהט וויא איך האב מיר צו שטאכען דיא הענד מיט דעם נאל. זיים אייך משער, איין ליכטעל אויף דער גאנצער שטוב. אין איין ווינקעל איך מיט דיא פועלים. אין דעם אנדערען פליקט מיין ווייב פעדערען, מיר מוטשען זיך רבותים, אויף דעם שטיקעל ברויט, טאקע פשוט בנפשו יביא לחמו, מיר עסען ווערים. מען זיצט אין נעץ און קעלט, דיא ליכטעל ברענט פינסטער, שפריטצט, שמעלצט זיך....

א קירזנער׳ל. (איין אויג פערהאנגען מיט א שטיקעל בלאען צוקער פאפיער) זעהט, זעהט רבותים מיר האבען שוין דיא ליכטלעך איין אויג ארויסגענומען! עפעס ברענען זיי מיט א רויטען פלאם אז עס שטעכט פשוט דיא אויגען וויא מיט א מעסער און דער פאר צאהלען מיר דאך אזוי טהייער!

דיא בנופיא. נוא מיכא וואס זשע ווילט איהר? וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

דיא חאלאסטרע. (אין איין קול, כמעט מיט א געוויין) האט רחמנות אויף אונז ארעמע לייט, טאקע פריהער גאט דער נאך איהר! מיר האבען שוין מעהר קיין כח ניט אויס צו האלטען. דער ארענדאר פון דיא ליכט טהוט אונז אן צרות, נעבראטענע לייד.

ספאדיק. שא, מען קען טויב ווערען פון אייער געשריי! זאל חאטשע איינער ריידען.

דער שניידער׳ל. שא שטילער עולם! ר׳ איצע וואלף זאגט דאך טאקע וויא א איד א למדן שא לאזט מיך איך וועל ריידען! (צו ספאדיקען) מען דער לעבט קוים דעם שבת, א ביסעל אפדיכען און זיצען נא ראספאשקו ביים טיש מיט דיא ווייב און דיא קינדערלאך. קוים אבער האב איך מיך נעכטען געזעצט צום טיש און האב אנגעהויבען „כל מקדש" האבען דיא ליכט אנגעהויבען זיך צו שמעלצען און צו שפריצען מיינער חאפט א קוילעטש ליגט אנטקעגען דיא ליכט, פון איין זייט, און פון דער אנדערער זייט, עס העלפט ניט. דיא ליכט קאפ, קאפ קאפ....

[illegible]ער שוסטער׳ל, שא! איין אקס האט א לאנגען צונג און קען קיין שופר ניט בלאזען שא, כאז מיך ריידען, איך וועל ריידען, (צו ספאדיקען) מה אני, מה חיי. איך בין א גרויסער עני. א גאנצע וואך וויא מען לעבט מען, שבת

פערזעצט מען א משכן האָטשע זיך פליישיג מאַכען, האָטשע פערזוכען א ביסעל נעקעכץ. מיט וואס פאַר א שמחה קוקען דיא קינדערלאַך נעבעך ארוים אויף דעם פרייטיג צו נאַכט, עפּעס א לעק טהאָן, עפּעס א חאַפּ טהאָן.... נוא זאָלט איהר געוועזען זעהען וויא מיין ווייב האט נאָר אויפגעגעבען נעבעטען דיא שיסעל צום טיש האט זיך צופלאַכטען דער קנויט פון דיא ליכט און אויסגעפלאַקערט אין איין מינוט אז מיר האָבען געמוזט דאס ביסעל לאָקשען אין דער פינסטער אויסזופּען....

דיא כנופיא. וואס—זשע זיינען מיר שולדיג? וואס ווילט איהר פון אונז האָבען?

דיא חאַליאַסטרע. מיר בעטען אייך מחילה רבותים. דער ארענדאר פון דיא ליכט פאַרענטפערט זיך אַלץ, וואס איז, איהר נעהמט ביי איהם 1200 קערבלעך א יאָהר!

דיא כנופיא (אויפגעבראַכט) מיר נעהמען דאָך דאס געלד טאַקע פאַר אייך, טאַקע לטובה פאַר דיא ארעמע לייט!

איינער פון דער חאַליאַסטרע. אויף דעם סמך מישט ער חזיר אין דיא ליכט, און לייזט מיט עטליכע גראָשען טהייערער פאַר איין אָקע.

דאס טראָגט איהם א יאָהר איין נאָך א סך געלד!

נאָך איינער. און אין גאַנצען ווער ליידעט? מיר, טאַקע מיר ארעמע לייט. ביי דיא נגידים ברענען לאָמפּען, אדער שטערען ליכט, זיי קערען זיך גאָר ניט אָן מיט דעם ארענדאר. פון אונז נעבעך לופּעט ער דיא הויט....

דיא חאַליאַסטרע (אין איין קול) געוואַלד, האט רחמנות, פערקויפט אונז ניט צוא דעם ארענדאר.

דיא כנופיא. סטייטש מיר נעהמען דאָך בייא איהם דאס געלד פון אייער טובה וועגען.

דיא חאַליאַסטרע. דיא טובה קאָסט אונז זעהר טהייער!...... מיר בעטען אייך נעהמט ניט בייא דעם ארענדאר דאס געלד זאָל ער ניט האָבען קיין תירוץ; האט רחמנות, טהוט אונז ניט דיא טובה און נעהמט בייא איהם ניט דאס געלד!....

ספּאַדיק. א האָזע א ביסעל פון עמי־הארצים, זיי קומען אונז זאָגען א דעה!! —

תם. אט האט איהר אידען, נעה טהו זיי טובות!......

בעל תכלית. א שעהנער תכלית חלעבען, ניט נעהמען בייא דעם ארענדאר קיין געלד!......

ר' יוסף. מהיכא תיתי. וואס ארט עס זייא?

שטאנדהאפט. וואס האט איהר זיך דא געשטעלט מיט זיי טענהן, מיט אידען ווילט איהר אויסקומען!

דער שוסטער'ל (נעהמט ארויס פון אונטער דער פאָלע א ליכט) נאט זעהט מיט אייערע אויגען, אט האב איך אייך געבראכט אויף א צוקאוועשץ א ליכט.

ספאדיק. הולטאיי. וואס האלסט דוא א חלעבנע ליכט אין דיא הענד! אוועק טרייפניאק! אוועק פו: מיינע אויגען!

דיא כנופיא (אויף א קול צו דער חאליאסטרע) נעהט אייך, זייט מוחל, נעהט אייך מען דארף ניט אייער דעה, לערענט אונז ניט קיין שכל. מסתמא ווייסען מיר וואס מיר טהוען!

דיא חאליאסטרע. אז אך און וועה איז אונז! (איינער ברעכט דיא הענד דער אנדערער שלאָגט מיט א קולאק זיך אין הארצען און דער דריטער אין קאָפּ, אלע גר־בען א קרעכץ אין איין קול און געהען ארויס).

דיא כנופיא. געלויבט איז גאט מען איז זייערער פטור געווארען!

ספאדיק. מיר איז ישוין צייט צו געהן. מארגען דארף איך פריה אויפשטעהן איך האב א פאאר ברית'לעך, פון דארטען דארף איך נעהן אויף א בר מצוה, און פארנאכט בין איך מ'ט מסדר קדושין.

דיא כנופיא. אונז איז שוין אויך צייט צו געהן. א גוטע נאכט ר' משה! פארגעסט ניט, און זאגט איהר טאקע, זייט מוחל, אן מארגען גאנץ פריה שינדע־רען מכח דעם מקח, מכח אחת וחמש.

בעל תכלית. פאלגט מיך, איך בעט אייך, זאל זיין חאטשע אחת ושש.

דיא כנופיא (צו ספאָדיקען) טהוט איהם שוין ר' איצע וואלף צו ליעב. מארגען דארף אבליין פאר יענעם האבען געלד......

ספאדיק (קווינקעלט זיך) חלעבען עס טהוט מיר וועה דאס הארץ. א רחמנות חלע־בען אויף דיא ארעמע לייט, אויף דיא ארעמע יודען נעבעך! וחוץ לזה איז טאקע ניט רעכט קיין זוגות איהר ווייסט דאך איך האב פיינט זוגות.

בעל תכלית. גוא זאל זשע זיין אחת ושבע.

ספאדיק (קנייטשט דעם שטערען גיט א מאך מיט דיא אקסלען) מא!

דיא כנופיא. נוא, נוא זאל שוין בלייבען אחת ושבע, אחת ושבע, א גוטע נאכט! (אלע געהען ארויס).

דריטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט וויא מען האט עטליכע יאהר נאך דעם געפרואווט ארויסשטעלען אנטקעגנען דיא פאפעטשיטעלעס פון דער טאקסע.

ערשטע סצענע.

שינדער און קנעכטבארג אין דעם פראיעקט.

קנעכטבארג. איך זאג אייך, מיין ליבער ר׳ יוסעל, אז עס איז ניטא קיין מזל חעלפט גאר ניט קיין חכמות, אז דאס פיצעלע מזל איז ניטא העלפט ניט אלע הסברות אונזערע הייליגע חכמים האבען טאקע רעכט, וואס זייא האבען געזאגט: מזל מחכים מזל מעשיר, דאס הייסט, דאס מזל מאכט קלוג, דאס מזל מאכט רייך. מען זעהט עס ארויס טאקע בחוש.

שינדער. גאנץ ריכטיג ר׳ אהרן! גאר אנטקעגנען וואס זאגט איהר עס?

קנעכטבארג. איטליכער ווארים האט א דארים איך זאג אייך אנטקעגנען אונז ביי־דען. מיר קענען זיך שוין בה״ש פון א גאנץ לאנגער צייט, אז איהר זייט נאך געזעסען אין אייער שטעדטעל. איהר וועט מודה זיין, אז איך פערשטעה איין עסק ניט ערגער פון אייך. איך קען אויפטאן אמאל איין אויבער־הסברה, פאלען אויף א עצה׳לע מאכען א פלאן, איין אפשניצעלע און געפינען א קנייטשעלע, פון דעסטוועגען געהט עס מיר. שלימזל, תמיד מיט דער פוטער אראפ, און אייך ר׳ יוסעל, נעהט עס אן עין הרע גאנץ גוט.

שינדער. חלעבען ר׳ אהרן עס איז ניט אזוי דיא מעשה. וואס איז מיר דא אזוי גוט? חלעבען עס האט מיר געמענט בעסער זיין.

קנעכטבארג. אי פע, זינדיגט ניט חלעבען ר׳ יוסעל! איך האב דאך ליעב דעם אמת. אהער זייט איהר אנגעקומען א קליינשטעדטעלדיג יודעל, אהן א הער־לער. עס האט אייך תמיד געפעלט אויף שבת, דיא ערד איז פשוט אויף אייך גע־לעגען, גליקליך וואלט איהר אייך געשעצט צו נעהמען ערגעץ אכט ניכען וואך שכירות, אזוי ארעם זייט איהר געבעך געוועזען—וואס איז, דאס איז דען א חרפה? ארעם איז ניט קיין שאנד—אח היינט ב״ה אויסער אייער שאדען אויף מיר, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט געווארען! איהר האט זיך נשקשה גוט אריינגעחאפט אין דער טאקסע, איהר זייט בענעהט און בעקליידט, לעבט אין גרויס וואלמאג.

עסט פלייש דארע קישקעס, לעדוועצעס, אייטערלעך און טרינקט זעהר אפט א גוט גלעזעלע וויין. וואס פעהלט אייך? איהר זייט אָן עין־הרע געזונד, פעט, לויטער מיט אהדרת פנים און האט זעהר א גוטע עלטער. איהר האט, צווישען אונז גערעדט. קיינמאל אייך, אזוי ניט געוואונטשען.

שינדער. מ׳מע! איך האב חלילה צו גאט קיין פרעטענזיעס ניט, נאָר. פון דעסט־ וועגען, גלויבט מיר ר׳ אהרן. איז פאָרט ניט אזוי דיא מעשה וויא שונאים זאגען.

קנעבעלבארג. איך בין אייך אסור ניט קיין שונא. פארקעהרט, וואס איך ווינטש אייך זאל עס טאקע אייך זיין.... אט האט איהר דעם בעסטען סימן: נאר אז עס איז געקומען צו רייד זאג איך אייך דעם אמת, אז זינט איהר האט זיך ארייגעכאפט אין פראיעקט לעבט איהר וויא א שררה און האט נאך דערצו שעה־ נע עטליכע טויזענד אייגענס, וואס האט איהר זיך דער מיט צוא שעהמען? פאר־ קעהרט, אדרבה.... דיא גאנצע וועלט ווייסט וויא טרייא איהר דיענט דיא פאפע־ טשיטעלעס, איהר ברייגנט זיי איין א יאהר גרובעס גאלד, איהר טוינט, איהר קענט זיך אפרעכענען מיט דעם היגען עולם און האלטען זיי אונטער דעם פראלניק, מען קען אייערס חלילה ביי איך ניט אוועק נעהמען, איהר האט זיך בכלל דער מיט ניט וואס צו שעהמען, פארקעהרט, אדרבה.... מיר אנטקעגען געהט עס ניט, חאטשע צעררייס זיך! איך האב שוין געפרואווט אויפגעבען דער שטאדט, דיא פאפעטשי־ טעלעס מיין איך, גאנץ שעהנע פראיעקטען וויא עס קען ווערען א קערבעל, איך האב מיך געוואָרפען אהין און אהער, אומזיסט! עס געהט ניט. חאטשע טהו זיך דא, שונא ציון, א מעשה אן, איך זאג אייך טאקע נאך אמאל בפירוש, אז עס פעהלט דאס פיצעלע מזל, דאס פיצעלע גליק, העלפט גאר ניט קיין חכמות!

שינדער (גיט אקוק אין פענסטער און ווערט בלייך) זעהט נאר, זעהט! עפעס געהט א העד א גאנצער נאראד מענטשען, זייא זיינען עפעס שטארק אין כעס און שרייען.

קנעבעלבארג (גיט אויך אקוק אין פענסטער) און בראש געהט דארטען לאקשעוויץ און פרידעל דער קליינער. זיי זיינען שוין נאהענט, אט, אט זיינען זיי!

צווייטע סצענע.

דיא פריהערדינגע. דיא טהיר פון דעם פראיעקט עפענט זיך אויף מיט אימפעט, און דער נאראד שטויסט זיך אריין:

לאקשעוויץ (אויף א קול צום נאראד) שרייעט צאן קדשים! דא איז דאס ארט, וואס מען שערט אייך, וואס מען לופעט אייך!.... דא איז דאס ארט, וואס דיא בעלי טובות געוועלטיגען און גיבען ארויס גזרות רעות, וויא אזוי מען זאל ביי אייך דאס לעצטע ארויסדראפען!

פרידעל (צום נאראד) שרייט, וויינט, פילדערט יודען! פאר וואס זייט איהר פלוצלים נעפליעבען שטיל? פאר וועמען האט איהר מורא?

א קול אין דעם נאראד. טאקע באמת פאר וואס זאלען מיר זיין וויא שאף, וואס מען שערט זייא, און זייא שווייגען? טאקע באמת טאקע, וואס האבען מיר מורא פאר דיא בעלי טובות?

א שניידער. מיר זיינען שוין קראנק פון דיא טובות! מיר ועלען חלילה שטארבען פון זייערע טובות!

א שוסטער'ל. וואו איז אהינגעקומען אזוי פיעל געלד? אזוי פיעל יודעש בלוט?

א קול פון דעם נאראד. א נוזמא מעהר פון זעקס הונדערט טויזענד קערבלעך!....

א באנדער. זאלען זייא אבגעבען חשבון! פאר וואס זאלען זייא ניט אפגעבען קיין חשבון?

א סטאליער. א מלוכה אפילו גיט דאך אויך אפ א חשבון! סטייטש וואו זיינען דיא פארמענע ביכער? זאלען זיי ווייזען דיא ביכער!

א מילער. ספאדיק, מחום אוים דיא קאפאטע! דאס איז מיין קאפאטע!

א קירזשנער (ווייזט מיט דער האנד אויף שנידערען) אט איז דער שינדער, דער בלוט-זיינער! קוקט איהם נאר אן דעם גרויסען יאלד מיט דיא וואנטשעס, ער האט א פנים וויא א וואלף!

איינער פון דעם נאראד. ניין, ער האט א פנים וויא א קאץ!

א צווייטער. וויא א צאפ!

א דריטער. גיט איהם א טאפ!

א פיערטער. א נוא, גיט איהם א חאפ!

א פינפטער. א דוא אלטער סקראב!

א זעקסטער. וואו איז ער דער דראבז (שינדער בעהאלט זיך הינטער קנעכטבארגס פלייצע)

לאָקשעוויץ. וואס טויג ער אייך? שינדער איז דאָך נישט מעהר וויא א הונד, וויא
א געטרייער הונד! זאגט שינדער, האב איך רעכט? זאג, זאג, ווארום
ווען נים....

קנעבעלבארג (צו שינדערען) וואס קען מען מאכען? זאגט איהם שוין ר׳ יוסעל, מען
קען אייך נאך חלילה ברעכען דיא ביינער. זאגט יא, און ווערט פטור.

שינדער (מיט א ציטערדיג קול) יא.... איך טהו וואס מען הייסט מיר....

פרידעל. קומט עולם! צו זייער טרייף גליק זיינען דא ניטא דיא בעלי טובות.

א קול פון דעם נאראד. הלואי זאלען זייא שוין טאקע מעהר נים זיין! (דער נאראד
געהט ארויס).

דריטע סצענע.

שינדער און קנעבעלבארג.

קנעבעלבארג. וואס זאגט איהר, ר׳ יוסעל, צו דעם שייגעץ, צו לאָקשעוויצען? עס
איז א האָזע, מען זאל אזוי בעליידיגען, אזוי מבזה זיין! ער איז דאך
ווערט מען זאל איהם אריינלייגען אין דער חית!

שינדער (מיט א רחמנות פנים) אדרבה, אדרבה, וואס זאגט איהר? הא, וואס זאגט
איהר? מען זאל אזוי בעליידיגען!

קנעבעלבארג. פון דעסטוועגען פאלט ביי אייך נים אראפ ר׳ יוסעל, וויא זאגט עפעס
שטאנדהאפט: נעחאיי ליודי מאָוו איא זדראָוו. דאס איז זעהר א
גלייך ווערטעל. (נאכדעם אז ער טראכט אביסעל) אט איצט ר׳ יוסעל, קענט איהר מיר
טהאן א טובה, טאקע א גרויסע טובה וויא איך בין א יוד!

שינדער. אָ, פון אייערטוועגען ר׳ אהרן, וואס נאר מעגליך.

קנעבעלבארג. טאקע פון אייערטוועגען אויך א ביסעל. עס וועט אייך אויך ארויסקר
מען א טובה, בהן שלי!

שינדער. נו זאָגט זשע שוין ר׳ אהרן, וואס איז דארטען אזוינס?

קנעבעלבארג. איך האב בח״ש א גוטען פלאן. איך בין מיט גאטס הילף, דאָ זיצענ-
דיג, נעפאלען אויף א גוטער המצאה, וויא אזוי מען זאל דעם שייגעץ
קאנסענען, וויא אזוי מען זאל האבען א קערבעל און וויא אזוי דאס זאל נאך היי-
סען א מצוה! איהר ווייסט דאך, אז אהן א מצוה הייבט זיך ביי א מיר קיין שום
פלאן נים אָן. נאָר אביסעל איז דאָ געווענט אין אייך ר׳ יוסעל!

שינדער. נו זאגט זשע, ר׳ אהרן, אייער פּלאַן, איך בין ציקאווע צו וויסען.

קנעכטבארג. מיין פּלאן איז מען זאל אנהויבען מאכען, דאס הייסט שטאדט זאל מאכען, פונקט אזעלכע לאקשען (מאקראַנעם) וויא ביי לאקשעוויצען אין דער פאבריקע דאס פארדיענסט, פארשטעהט איהר, זאל הייסען געהט אויף דער תלמוד תורה, אויף דיא ארעמע קינדער נעבעך׳ איך זאל זיין דער מתעסק אין דער מצוה, דער שיינעץ וועט שוין אראפּלאזען דיא נאז און וועט ניט מעהר בעז־ספּאקאיען דיא שטאדט, פערשטעהט איהר דיא המצאה?

שינדער. וואס זאל איך זאגען, עס איז אוודאי א גוטע המצאה, איך פערשטעה דעם שפּיץ פון דער המצאה. נאר דיא שאלה איז אבער, וואו נעהמט מען דיא קלינגערס אויף דער המצאה?

קנעכטבארג. אט דאס, מיין איך, ווענדט זיך אביסעל אין אייך. איהר זאלט פער־ווארפען פאר מיר א גוט ווארט פאר דיא פּאפּעטשיטעלעס זיי זאלען נאר מרוצה ווערען, זיי זאלען מיר נאר מאכען פאר דעם מתעסק. מיט געלד וואלט איך שוין ניט געהאט וואס צו זארגען. דיא שטאדט איז בה״ש גרויס, מען קען מא־כען א קערבעל, בפרט אויף אזא מצוה, אויף אזא שטאדט־זאך! דיא שטאדט, וועט עס דאך הייסען, געהט צונויפנעהמען געלד, טאקע פון דער שטאדטס טובה וועגען! נו פרעג איך אייך, ווער וועט נישט געבען קיין געלד? איך וואלט נאך אי היינט אנגעהויבען ארום צו געהן מאכען געלד, אייז עברה חלעבען דיא צייט! אט איצט ר׳ יוסעל קענט איהר מיר א טובה טהאן. איהר זייט בה״ש א מזלדיגער, א מוצלח, שטארק אנגעזעהן ביי דער שטאדט, בייא דיא פּאפּעטשיטעליעס מיין איך. איהר פיהרט בה״ש אוים אלסדינג וואס איהר ווילט! איך בעט אייך טהוט עס פון מיינעטוועגען, פון א גוטען ברודערס וועגען, טהוט עס נעבעך פון מיין ווייב און קינדערס וועגען און טאקע אויך פון אייערט וועגען, עס וועט אייך מסתמא אויך דער פון ארויסקומען וויא איך בין א יוד!

שינדער. מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! איך האף צו גאט איך וועל אייך פער־עלען אייער בקשה, לאזט מיר נאר צו רוה א פּאאר שעה!

קנעכטבארג. יישר כח ר׳ יוסעל, פאר דער הבטחה! האט אייך א גוטען טאג! (ער עפענט דיא טהיר און קעהרט זיך ווידער צוריק) דיא פּאפּעטשיטעלעס געהן אהער! איך בעט אייך ר׳ יוסעל! ר׳ יוסעל, איך בעט אייך, טהוט א טובה א גוטען ברודער! (ער געהט געשווינד ארויס).

פיערטע סצענע *)

אין אסיפה פון דער כנופיא פאפעטשיטעליעס אין פראיעקט.
שינדער זיצט אין א ווינקעלע און שרייבט סטשאטעס.

בעל תכלית. עס איז א טאראראם, א גערודער צווישען דעם עולם. מען שרייט איי, קוק חשבון! א שעהנער תכלית חלעבען!

ר' יוסף. מהיכא תיתי, וואס ארט עס זיי?

תם. איך וויים נים, וואס חשבון? מיר מוטשען זיך, מיר חלאפאטשען זיך נעבעך היבשע עטליכע יאהר אלץ לטובת הכלל, לטובת הכלל און היינט נאט אייך דעם דאנק, דעם יישר כח. גיעב זיי חשבון!

שטאנדהאפט. ווער זיי?! ווער זיינען זיי?! לאקשעוויץ, פרידעל דער קליינער מיט עטליכע פערכלעך קבצנים. בעלי מלאכות! אויך מיר מענטשען!

ספאדיק. אט ווער הערט זיי דיא הולטאיעס, דיא לײדיג געהער, דיא עמי־הארצים? איך פרעג אייך, ווער איז דיא שטאדט? מיר אדער דיא קבצנים, דיא בעלי מלאכות? הא, ווער איז דיא שטאדט, ווער איז דיא שטאדט פרעג איך.

בעל תכלית. נאך שעהנער. זיי שרייען ביכער! וויא זיינען דיא פארמענע ביכער? א שיינער תכלית, חלעבען, גיעב זיי ביכער!

ר' יוסף. מהיכא תיתי וואס ארט עס זיי?

תם. איך וויים נים וואס הייסט ביכער?! אט האט איהר דעם דאנק. נעה מוטשע זיך פאר יודען, טהו יודען טובות!

ספאריק. וואס מיר ביכער! ווער מיר ביכער!—נישטא קיין ביכער, פערברענט געווארען ביכער! פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן?

שטאנדהאפט. (א ביסעל מיט מורא) פון דעסטוועגען וואלט מיין עצה געווען מען זאל לאקשעוויצען פערשטופען דאס מויל, זאל ער נישט ברעשען.

---

*) אמר ר' מענדעלי. אין דעם כתב יד איז בעשריבען ביז דער סצענע נאך צוויי, נאר אזוי וויא זיי זיינען ערטערווייז פערפלעקט מיט טינט, און א חוץ דעם קען מען זיך אויך זיי אויך בעגעהן, האב איך זיי איבערגעפיהרט און אנגעהויבען גלייך פון דער דאזיגער סצענע. וואס דאס איז געשעהן אין עטליכע טעג ארום. גלויבט מיר יודען, אזוי איז א סך גלייכער.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, איטליכען פערשטופען! וויינט מיילער דאר־
פען מיר נעבעך אהן דעם פערשטופען ? ! נישקשה, אפשר א זיבען,
אכט, ניין, צעהן אלטשטעטיגע לייטעשע יודען מוזען מיר נעבעך פערשטופען דיא
מיילער ! .... סטייטש פון וואנען לעבען זיי אז נים פון אונז ? !.

תם. פאר וואס נעבעך זאלען מיר ליידען ? פאר וואס זאלען מיר איטליכען פער־
שטופען ? פאר וואס זאלען מיר נעבעך איהם דאס מויל פערשטופען ?

ספאדיק. מכות איהם ! דיא שטאדט האט פאר איהם קיין מורא ניט! וואס הערט
אזעלבען א שטאדט ! דיא שטאדט האט בה״ש וואו אהין צוטאן געלד !
אוודאי איז איהם א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, דערווייל בעזספאקאיעט
ער זיי נעבעך, דער גזלן, דער רוצח ! ....

תם. וואס האט ער זיך צו מישען אין אונזערע געשעפטען ? מיר מישען זיך אין זיי־
נע עסקים ? מיר זאגען איהם דען א דעה ? אונז גייען אן זיינע עסקים ?

שטאנדהאפט (קליימערשט מיט שטארקייט) ניחאיי ליודי מאוו איא זדראוו ! (אביסעל
מיט מורא) זיי ארבייטען מעשים, מען זאל דיא טאקסע איבערגעבען
אין אנדערע הענד !

שינדער (צוגעהנריג בהכנעה פון דעם ווינקעלע) דאס, ר׳ יודעל, האב איך שוין פריהער
בעווארענט. א חידוש חלעבען וואס איהר זאלט ניט וויסען ?

שטאנדהאפט (פערוואונדערט צו דער כנופיא) יהא ! עס איז פאר מיר א סוד ?

ספאדיק. חלילה ! ר׳ יוסעל איז נעפאלען זעהר אויף א גוטער עצה היינו מען זאל
זיי שיקען זאגען : באשר אזוי וויא מיר האבען שוין אנגעגרייט פאר דער
שטאדט א ים אקסען, פאר א נוזמע אקסען און האבען זעהר מרבה בהוצאה געווע־
זען, בכן זאל מען אונז טאקע באלד אומקעהרען גאר א גרויסע סומע געלד מיט
אלע אונזערע אוביטקעס נעבעך. אלא ניט זאלען מיר בלייבען אויף ווייטער, ביז
מיר וועלען אויסשעכטען דיא מחנה אקסען. פערשטעהט איהר ?

שטאנדהאפט (מיט א שמייכעלע) איך פערשטעה, איך פערשטעה. זעהר גוט ! נוא
האט מען געשיקט זאגען ?

ספאדיק. א שאלה אביסעל ! פיאווקין איז נאך אין דער פריה געגאנגען זיי זאגען.
דיא חולטאיעס, דיא בעלי מלאכות, דיא עמי הארצים האבען אויך גע־
מאכט איין אסיפה ! ! חא, חא, חא ! דיא גראבע יונגען, דיא פראסטע מענטשע־
לעך מאכען אויך אסיפות ! .... אז אך און וועה טאסע צוא היינטיגע צייטען, צוא

הײנטיגער װעלט עס איז בעונותינו הרבים געװארען א שײנע װעלט.... (ער װײזט אױף קרעכצט).

דיא כנופיא (קרעכצט אױך) ניטא דיא אמאלעדיגע צײטען! עס איז הײנט נאר ניט דיא װעלט װאס פארצײטען!....

בעל תכלית. פריהער איז טאקע אין תכלית ארײן געװעזען גוטע צײטען, יודען זײנען געװעזען פײן, שטיל, פאקארגע און דיא ברכה האט עפעס בעסער שורה געװעזען....

שינדער. פון דעסטװעגען קען נאך גאט העלפען, עס זאלען זיך נאך אומקעהרען פריהערדיגע יאהרען, א מאלעדיגע צײטען...

(ער גיט א קוק אין פענסטער) אט װעלען מיר שױן װיסען. **פיאװקין געהט!**

פינפטע סצענע.

דיא פריהערדיגע. פיאװקין קומט ארײן מיט א פאפיער אין דער האנד.

דיא כנופיא (אונגעדולדיג) נו װאס איז? ר' ראובן! װאס האט איהר דארטען אזױ לאנג שיהות געמאכט?

פיאװקין (װישט אפ מיט דער האנד דאס פנים) א ניחאי איך.... איך האב דארטען גע-האט א גוט שטיקעל ארבײט, נישקשה! עס איז מיר ארױס דיא נשמה ביז װאנען איך האב ארױסדערטאפט אט א דאס! (ער װײזט אױף דעם פאפיער אין זײן האנד).

שינדער (צו פיאװקינען) נו װאס, איהר האט געזאגט? איהר האט זײ דאס געזאגט?

פיאװקין. א חידוש אפילו אױב איך האב געזאגט! װאס דען, איך בין גלאט גע-גאנגען בעסעדעװען מיט דיא ממזרים! עס איז מיר אװדאי ניחא געװעזען דאס לעבען צוא צוהערען זײערע שטעכװערטלעך אױף מיר, אױף אײך און אױף איטליכען פון אונז.

שטאנדהאפט (מיט שטארקײט קלומערשט) ניחאי ליודי מאװ איא זדראװ.

דיא כנופיא. נוא מילא, מילא האבען זײ געזאגט.... װאס איז בעסער געבליעבען, װאס איז דער סוף?

פיאװקין. דער סוף איז געבליעבען, אײן ברירה, איהר זאלט װײטער בלײבען בזה האופן, אז מען זאל צו אײך צו זעצען א פאר נײע.

בעל תכלית. א שיינער תכלית חלעבען, א פאר נייע פארשוינען נאט אייך אויף אונזער קאפ א נייע פאר!

תם. פאר וואס נעבעך אלץ אויף אונזער קאפ? פאר וואס זאלען מיר אלץ ליידען?

פיאווקין. דאס איז נאך נים חלעבען, אזא נרוים אומגליק. דיא צוויי נייע זיינען פון דיא דאזינע פיינע—בריה׳ס, וואס מען פערשטופט זייא א בלויז שטילער־היים דיא מיילער.... עס איז דא נאך א תנאי, נאך א יעזשעלע. נאט אייך דעם פרינאַוואר און לייענט! (ער גיט דעם גרויסען פריגאַוואַר, אויף עטליכע בויגען הערבאַווע פאַפיער מיט א סך חתימות, ספאַדיקען אין דער האַנד).

ספאַדיק (קוקט אין פאַפיער וויא א האהן אין בני אדם און מאַכט מיט דיא אָקסלען) מאַ—מע... בע, בע.... נאט לייענט איהר, זייט מוחל, ר׳ משה!

בעל תכלית (פרואווט זיך לייענען) בע.... הא? ווארט, ווארט אביסעל.... עס איז דאכט זיך אבוקי.

ר׳ יוסף (קוקט אריין פון דער זייט) יאָ, טאקע חלעבען, דאכט זיך אבוקי!

בעל תכלית (שטופט אריין געשווינד דעם פריגאַוואַר ר׳ יוסיפען) אדרבה, חלעבען, לייענט איהר ר׳ יוסף! למאי זאָלט איהר זיך נעבעך מוטשען ארייגקוקען פון דער זייט? איהר וועט נאך חלילה קאַליע מאַכען דיא ראיה.

ר׳ יוסף (שטופט אויך געשווינד אריין דעם פריגאַוואַר תמען) מהיכא—תיתי, ר׳ שמעיה, לייענט איהר, מהיכא—תיתי, איהר זייט דאך עפעס פאַרט עלטער, איהר האט מיט א צעהען יאָהר פריהער פאר מיר חתונה געהאט.

תם (זעהר תאמעוואטע) איך בין אייך שטאַנדהאַפט מכבד מיט קריאת הפריגאַוואַר! איהר זייט דאך א געלעהרנטער.

שטאַנדהאַפט (קוועטשט זיך אביסעל) בערד... בערדיט.... בערדיטש.... אך ניחאי יעהאַ מאַמע מאַרדויע! וואָס פאר א מין האַנד דאס איז. וואס איז דאס פאר א צווייא אותיות צום סוף פון דעם דאַזיגען ווארט? דאכט זיך ע, ווע, און דערנאָך אַטוויאַרדע זנאַק מאַכט עס צום סוף עוו.... אך ניחאי יעהע... ווער וועט זיך שטעלען לייענען אזא כתב, זאגט פשוט ר׳ ראובן, זאָגט וואס איז דאַ נאָך פאר א תנאי, (ער גיט אַפּ פיאַוקינען דעם פריגאַוואַר).

פיאַוקין. מען האט דאַ ארויסגעוואָרפען צוויי פון דיא אַלטע פאַפּעטשיטעליעס.

דיא בנופיא. וואס הייסט ארויסגעוואָרפען? למאי האט איהר גענומען אונז פריגאַוואַר?

פיאווקין (געלאסען). נישקשה. פערלאזט זיך אויף מיר, איך פערשטעהע איין עסק.

דיא כנופיא. הא, וועמען ארויסגעווארפען, וועמען?

פיאווקין. ר' משה'ן און ר' שמעיה'ן.

בעל תכלית. מיך? פאר מיין מיה, פאר מיין פראצע.

תם (מיט א רחמנות פנים) פאר וואס גראד מיך, נעבעך מיך!

פיאווקין. שא, חלעבען, נישקשה! ווער הערט זיי, דיא שקצים? מיט נאטס הילף איך וועל זיי פיהרען אין באד אריין, איך האב א גלייכע עצה וויא אריינצונארען זיי אין זאק.

דיא כנופיא. ניכער ר' ראובן! זאגט וואס האט איהר פאר איין עצה?

פיאווקין. נאר א פראסטע עצה, היינו מען זאל זיך איצט נאר פאמעלעך ארא פנעהמען דעם ערשטען בויגען פאפיער פון דעם אפגעהתמעטען פריגאוואר, צו לייגען אנשטאדט דעם איין אנדער בויגען און דארט אריינשטעלען אלע אלטע געוועזענע פאפעמישיטעליעס וויא פריהער, דער צו נאך זאל מען בפירוש פריבאווען אז דיא אבשטשעסטווע וועהלט זיי אויס בזה הלשון: אזוי און אזוי וויא מען ווייסט זיכער, אז זיי, דיא פאפעטשיטעליעס, אזעלכע און אזעלכע, זיינען עהרליכע לייט, בעזקאריסטנע, זארגען תמיד נאר לטובת הכלל, חלאפאטשען זיך

ספאדיק (פאלט אריין אין דיא רייד) פריבאוועט טאקע נאך אויך „מוטשען זיך" אזוי וועט זיין שטארקער.

בעל תכלית. פריבאוועט אויך, זייא קוקען אין תכלית אריין, דאס וועט בעסער נעהמען.

פיאווקין (פראדאלזשאיעט) חלאפאטשען זיך, מוטשען זיך נעבעך קוקען אין תכלית אריין און בוייגען איין זעהר פיעל דער שטאדט מיט זייערע תחבוקות, מיט זייער גוטסקייט, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט.

שטאנדהאפט (שלאגט איבער דיא רייד) פריבאוועט טאקע אויך: מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג; דאס וועט א סך העלפען, איך ווייס מיט וואס צונעהמען....

פיאווקין (הייבט אן נאך אמאל) מיט זייער גוטסקייט, מיט זייער בילדונג, מיט זייער אויפקלערונג, מיט זייער פרומקייט און עהרליכקייט לכן א פאטאמו, וועהלט מען זיי ווידער פאר פיהרער און מען בעפרייעט זיי פון חשבון, מען פערלאזט זיך פריהער אויף גאט, דער נאך טאקע אויף זיי, אי פראטשע, אי פראמשע....

די‌א כנופיא (פרעהליך) אך, זעהער גוט ר׳ ראובן! אָט וואס חייסט לעהרנען אין א חדר!

ספאָדיק. גאנץ גלייך, וואס איהר האט אריינגעשטעלט מען בעפרייעט זייא פון חשבון פערשטעהט איהר?

די‌א כנופיא. מיר פערשטעהען, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס נים פערשטעהן?

פיאווקין. הערט אבער דעם שפיטץ. אם—כן קען שוין דאך דער פריגאָוואַר אייך דיענען פאר א קוויט, אז איהר האט חלילה נים נהגה געוועזען פון אָרים געלד, און איהר האט שוין נים, פאר דער האנד לע״ע וואס מעהר מורא צו האבען, איצט פערשטעהט איהר למאי איך האב ביי זיי גענומען א פריגאָוואַר? נישקשה, איך האב זיי מיט נאָטס הילף אָפּגעטאָן אויף טערקעש!

די‌א כנופיא. אוודאי ר׳ ראובן, האט איהר זייא געפיהרט אין באד אריין! אוודאי האט איהר זיי געשטעלט א חופה! איצט זעהט איהר, וואלט מען זיך געדאַרפט נעהמען צו לאָקשעוויצען, צו דעם פּראָצענטניק מען זאָל איהם אפּיק טאָן שטילערהייד, וואו מען דאַרף, זאל ער האבען זיך צו קראצען, זאל ער ווייטער ווי־סען וויא זיך צו טשעפּען מיט א שטאָדט!...

שטאַנדהאַפט (מיט איין וואונק צו פיאווקינען) נו וואס הערט זיך מכח דעם, וואס איך האב אייך געזאָגט? האט איהר איהם שוין פערזאָרגט?

פיאווקין. וואס קלעהרט איהר דאָ? מסתמא האב איך איהם שוין גוט פערטראַכט. מען האט שוין אוועקגעשריבען.... ער וועט אויף זיך האבען א גוט פּע־קעלו טרוקען וועט שוין דער פּראָצענטניק נים ארויס, ער וועט זיך, נישקשה, מוזען אָפּשאָקלען מיט א שעהנעם גראָשען!

שטאַנדהאַפט. א שעהנע ריינע כפרה! ער וועט שוין פערזאָגען דעם צעהנטען.

די‌א כנופיא. מיר שטויסען זיך אָן וואס איהר רעדט. מיר פערשטעהן. מיר פער־שטעהן וואס איהר מיינט. סיין פינגער אין מויל, דאַרף מען אונז בה״ש נים אריינלייגען.

ספּאָדיק (מיט א יראת שמים פּנעמעל) און איך, זעהט איהר, שטויסט מיך נים אָן; אז צוויי מענטשען ריידען א סוד וויל איך גאר נים הערען איך פערשטעהט אסור נים, ביי מיין יודעשקייט! וואס ר׳ יודעל און ר׳ ראובן שמועסען דאָ עפּעס צווישען זיך....

פיאווקין (צו דער כנופיא) פון דעסמוועגען מיין עצה איז נאך אלע זאגען זאל מען פארט שלום ווערען מיט לאקשעוויצען און מיט פרידלען. וויא זאגט מען עפעס בעסער צעהן גוטע פריינד איידער איין שונא אוודאי אנלעהרנען לאקשעוויצען שטילערהייד, ער זאל ניט וויסען פון וואנען דיא קויל האט איהם געטראפען, דאס איז נייטיג, נאר וויעדער שלום ווערען מיט איהם, דאס איז אויך נייטיג, איך דארף עס האבען צום עסק. איך האלט זיך טאקע אלץ ביי מיינעם: א פאטש און שלום! א ביס אזש צייכענס זאלען שטעהן און טאקע ווייטער חבר!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, א פאטש און שלום!

שטאנדהאפט. מיינע ווערטער! איך האב נאך פריהער געזאגט, מען זאל איהם פערשטופען דאס מויל, זאל ער ניט ברעשען! איך קען דיא וועלט...

פיאווקין. אזוי, אזוי בלייבט עס. דערווייל א גוטען טאג! איך מוז געהן בעווארענען נאך עטליכע זאכען (ער געהט אוועק).

זעקסטע סצענע.

דיא פריהערדיגע אהן פיאווקינען.

שטאנדהאפט. נו לאקשעוויצען נעהם איך אויף מיר, איך וועל איהם אנטאן כבוד און פרינגלאשען צו מיר—עס וועט ביי איהם זיין א כבוד — און וועל איהם פערשטופען דאס מויל אט מיט דעם (ער ווייזט אויף א טייסטערעל אין זיין האנד).

בעל תכלית. האפט איהם דער רוח, זאל ער זיך דערוועריגען מיט דעם!

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, זאל ער זיך טאקע דערווערגען, אזוי איז גאר גלייבער!

ספאדיק. נו, און מכח דיא לאקשען האפט איהם דער וואטעלמאכער! זאל ער זיך מאכען לאקשען וויא פריהער.

תם. אט אזוי בעדארף צו זיין, ער זאל זיך ניט מישען אין אונזערע עסקים און מיר וועלען זיך ניט מישען אין זיינע עסקים.

בעל תכלית. ר׳ אהרן האט דאך דערווייל צונויפגעקליבען עפעס גאר א סך געלד, וויא דערמאפט מען זיי ביי איהם, ער זאל ניט מאכען קיין לאקשען?

ספאדיק. מען דארף בעטען ביי ר׳ אהרן א גמילות חסד פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהען, מיר פערשטעהען פאר וואס זאלען מיר עס ניט פערשטעהן?

ספּאָדיק. און פרידלען נעחם איך אויף מיר, ער איז דאָך א חסיד, וועט אויף איהם מאקע אויסקומען דאָס ווערטעל: „דער רבי האט נעחייסען שווייגען״ פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהן. מען דארף אונז ב״ה קיין פינגער. אין מויל ניט ארייגלעגען.

בעל תכלית. נו איין עק, א סוף מען דארף בעסער רעדען פון תכלית זאכען. לאָם מיר זיך נעהמען צו דער סמענזע, לאָם מיר מאכען דיא טאבעלע.

שטאנדהאפט. מיר דארפען שוין היינט קלינער זיין, מען דארף וויסען וויא אויסצור־רעכענען אין דער טאבעלע דיא הוצאות וואס דיא שטאָדט דארף א יאָהר האבען, אזוי, אז פון דיא הכנסות, פערשטעהט איהר, זאל ניט איבערבליי־בען קיין גראָשען. דיא קאָזנא פערלאנגט נישט מעהר אבי א חשבון, אבי ווייז איהר א חשבון....

ר׳ יוסף. מהיכא תיתי, ווייזט איהר א חשבון עס זאל נאך אונז אפשר ארויסקומען?

דיא כנופיא. וואס מיינט איהר עס וואָלט אפשר טאקע ניט געשאדט אונז זאל קומען, מען קען ניט ווייזען דער קאזנא אלע זאכען דיא שטאָדט אָהן עין הרע דארף זעהר פיעל האבען, אמאָל דארף זיא אויף אזעלכע זאכען, וואס מען קען זיי ניט ארויסזאגען.

שטאנדהאפט. וויניג א שטיינער וועט קאָסטען דיא שטאדט לאָקשעוויץ?! דעם מקח פון פלייש האט מען געמוזט אין דער מהומה א ביסעל אראָפּ־לאָזען, איהם גיעב, יענעם גיעב ווייטער, היינט דארף פיאווקין פאָהרען בעוואהרע־נען עטליכע שטעדטישע זאכען, דאס וועט מסתמא אויך גענוג קאסטען.... פון וואנען זשע וועט עס דיא שטאדט אויף אלסדינג נעהמען?—מען וואלט איצט שוין געמענט ארויפציעהען א דריי קאפיקעס אויף דער אָקע פלייש.

תם. פאר וואס ניט פיער?

בעל תכלית. פאר וואס טאקע ניט זעקס? עס איז איצט זעהר א שלעכטע צייט.

ספּאָדיק. אוודאי זיינען דיא הצטרכות העיר זעהר גרויס, נאר א רחמנות חלעבען אויף דיא ארעמע לייט, גענוג דערווייל פינף, וואס זאלען מיר טהאן? זאל אונזערס איבערגעהן. (ער קרעכצט און זיפצט).

בעל תכלית. קוקט זשע אין תכלית אריין און מאכט א גרויסען צעטעל פון דיא הוצאות.

ספאדיק. דער עיקר איז שוחטים, פערשטעהט איהר! מען דארף האבען א סך שוחטים....

שטאנדהאפט. היינט משגיחים, מאקע א סך משגיחים.

תם. היינט מנקרים!

בעל תכלית (חזרת איבער) שוחטים, משגיחים מנקרים, היינט דיינים, חזנים. רבנים, שמשים, בטלנים, קברנים פאוויערענעס שתדלנים און נאמנים....

ר' יוסף. מהיכא תיתי זשאלעוועט נים, מהיכא תיתי!

ספאדיק. איך עס ניט פון קיין סירחא. מען דארף נאך א חוץ האבען גאר א טהייערען שוחט.

שטאנדהאפט. מען דארף ארייגשטעלען א פאר טויזענד קערבלעך א יאהר אויף א רעמעסלענע שוהל. דער מיט וועט זיך דיא שטאדט אויספיינען און עס וועט א סך העלפען אז מען זאל אומווערזשדען דיא טאבעלע. איך וויים מיט וואס צו נעהמען....

ר' יוסף. מהיכא תיתי ארייגשטעלען, דאס איז נאר דאך למשל.... מהיכא תיתי!

ספאדיק אויב אזוי.... שטעלט זשע אריין הונדערט קערבלעך א יאהר אויף דער חברה אלמנות ויתומים. דאס וועט אויך העלפען.

בעל תכלית. מען האט אלץ נעדארפט צונויף רעכענען און ארויסשטעלען דיא אלע איבריגע הצטרכות.

תם. א שאד חלעבען, וואס פיאווקין איז נימא, ער איז נעניט און טויג צו אזעלכע זאכען.

ספאדיק. וויסט איהר זשע וואס? לאם מיר דאס אפליינען אויף מארגען. דיא מעשה קען זיך נאך פערלענגערען און מיר זאלען נאך תליכה עובר זיין זמן מנחה!.... (דיא כנופיא צוגעהט זיך).

זיבעטע סצענע.

שינדער זיצט אליין לעבען זיין טישעל אין ווינקעלע.

קנעכטבארג קומט אריין גאנץ פרעהליך. דערנאך פיאווקין.

קנעכטבארג (זעצט זיך לעבען שינדערען) אז דאס פיצעלע מזל געהט ווערט עפעס ליבטיג אין אלע רמ"ח אברים! דאס רעדעל בח"ש האט זיך שוין בייא מיר אנגעהויבען צוא דרעהן, הכוואי ווייטער. איך דאנק אייך ר' יוסעל פאר דער טובה, פאר דער מצוה. וואס איהר האט געטהאן.

שינדער (מיט א שמייכעלע) ווען, ר' אהרן, הייבט איהר שוין אן מיט מזל צו מאכען דיא לאָקשען ?

קנעכטבארג. אבי געזונד, אבי געלד, אבי איך האב שוין לע"ע צונויף געמאכט א ביסעל געלד, מיט לאָקשען איז שוין קיין דאגה ניט. עס וועט נאָך צייט זיין צו מאכען. מען דארף בעקומען נאך א ביסעל געלד.

שינדער (אלץ מיט א שמייכעלע, אזוי וויא איינער מאכט חוזק) איך, מיין ר' אהרן, אז איהר וועט מאכען נאָר א גוט געשעפט. א קאטאָוועס איהר וועט גאָר נישט ארייגלעגען! אדרבה, איהר וועט נאָך אלץ צו מאכען פריש געלד, דיא שטאָדט אָהן ען הרע איז גרויס! לאקשען, מיין איך, וועט אויך א סך פערקויפט ווערען, עס וועט דאך הייסען א מצוה געבען צוא לייזען דער תלמוד תורה, בפרט וויא זאגט איהר, זיי וועלען נאָך זיין כשר'ע לאקשען אויך, הייני מען וועט פון זיי נעהמען חלה חלעבען איהר וועט האבען א גוט געשעפט.

קנעכטבארג. מיט גאטס הילף, הלוואי דאס מזל, דאס פיצעלע מזל, זאל גאר ניט געשטערט ווערען, וואס זאגט איהר, ר' יוסל וויא לאקשעוויץ האט, א ביסעל אראפגעלאזט דיא נאז, מיינע לאקשען שמעקען איהם נאר ניט, דיא פאפער־טשיטעליעס מוז עס שטארק הנאה טהאן וואס איך לעהרען אן אזא שייגעץ! הא וואס זאגען זיי? וואס האבען זיי געזאגט ?

שינדער. וואָס פרעגט איהר דאָ, ר' אהרן ? זיי קוועלען גאָר אָן פון אייך.

קנעכטבארג. עס טהוט מיר חלעבען הנאה. א שאָד וואס איך האב זיי דא ניט גע־טראפען. איך האב זיי טאקע נאך א פלאן אויפצוגעבען, זעהר א גר־טען פלאָן, איך מוז טאקע באלד געהן (ער געהט און בעגעגענט זיך אין דער טהיר מיט פיאָוקינען).

פיאוקין (גאָר אין איין אטהעם) אך געשווינד, ר' יוסעל, גיט ניבער אהער, וואס עס איז אייך היינט עפעס ארייגעפאלען. דיא פאפעטשיטעליעס האבען מיך געשיקט, מען דארף גראד איצט האבען געלד !

קנעכטבארג (מיט א שמחה) נו, עס איז א גוטער סימן ! זעהר גוט, ר' ראובן, וואס איהר זייט מיר איצט גראד אנטקעגען געקומען ! איך האב אייך בסוד אויפצוגעבען עפעס א פלאן (ער פיהרט אוועק פיאוקינען אין א ווינקעל און שושקעט זיך מיט איהם)

פיאוקין (אויף א קול) גאָניץ גוט ר' אהרן, עס וועט געהן ! וואס מיינט איהר, עס איז טאקע א גוטער סימן, וואָס איך האב אייך גראָד איצט דאָ געטראָפען (ער גיט א חאַונק מיט א גניבה שמייכעלע צו שינדערען) עס וועט איה"ש זיין רעכט,

ר' אהרן! נאר לאזט מיך צורוה מיט אייער פלאן **ביז מארגען, איהר זעהט דאך, איצט בין איך טרוד, איך דארף האבען געלד.**

שינדער (אויך מיט א וואונק צו פיאווקינען) **אט האט איהר, ר' ראובן, אין גאנצען דאס**
געלד וואס איך האב, עס וועט אייך אוודאי קארג זיין, וועט איהר שוין מר
זען בעקומען ערגעץ א גמילות חסד....

פיאווקין (צעהלט קלוימערשט איבער דאס געלד) **אך ווענינ, עס דערגעהט ניט א פופ-**
צעהן, זעכצעהן הונדערט קערבלעך (ער ווענדעט זיך געשווינד צו קנעכטבערגען)
טאמער ר' אהרן, טאמער זייט איהר רייך אין עטליכע קערבלעך? איהר זאלט גע-
בען דיא פאפעטשיטעליעס א גמילות חסד, נאר אויף עטליכע שעה, ביז וואנען עס
וועט דא אין דער קאסע אריינפאלען (מיט א גנבה שמייכעלע) **זיי וועלען איך דערפאר**
בעקוינען און מכח אייער פלאן, מסתמא וועט זיין רעכט, עס איז חלעבען א גוטער
סימן וואס מיר האבען זיך גראד בעגעגנט!

קנעכטבארג. איך האב ביי מיר דרייצעהן הונדערט קערבלעך, מיט א ר' קערבלעך
וועניגער וויא פיעל איהר דארפט, ווילט איהר, קען איך אייך לייהען
בשמחה, אבער נאר אויף עטליכע שעה, ווארום איך דארף זיי האבען צו דיא לאק-
שען (ער בעקומט ארויס פון דעם בוזעם קעשעניע, אין זיין פאלנעלען לייבעל, א יערכין בייטעל, נעהמט פון דארטען ארויס דאס געלד, וואס איז געוועזען איינגעוויקעלט אין צעהן פאפירלעך און גיט עס פיאווקינען) **זעהט איהר, איך האב אייך אוועק נעגעבען ביז איין**
גראשען.

פיאווקין (מיט א שמייכעלע) **שלאפט רוהיג ר' אהרן, דיא פאפעטשיטעליעס וועלען**
ניט פערגעסען דיא טובה. (ער געזעגנעט זיך און געהט אוועק).

קנעכטבארג. איך זאג אייך, ר' יוסעל, אז דאס פיצעלע מזל האט מיר אנגעהויבען
אהן עין-הרע טאקע צוגעהן, איך טראכט, אז דורך דעם גמילות חסד
וועט מיר זיין גרינגער אפצוארבייטען מיין נייעם פלאן. זארגט ניט ר' יוסעל, זארגט
חלעבען ניט, עס וועט איה"ש זיין רעכט, איך מוז נאך געהן א שמעק טאהן אין
מארק, וואס הערט זיך עפעס. (ער געהט ארויס שטארק פרעהליך).

אכטע סצענע.

שינדער (קריכט זיך נאך קנעכטבארגען און שטעקט איהם ארויס א צונג) **אוודאי ר' אהרן**
מעגט איהר זיך פרייען, פיאווקין, נישקשה, האט אייך געשטעלט א חופה,
נו, פיאווקין, דאס איז א חיטרע בעסטיע, ער ארבייט אפ איין עסק קורץ און שארף,

וויא נעשווינד וויא חיטרע האט ער גענומען ר׳ אהרן׳ען אויף דער העטשקע! דער
לעקיש האט איהם נעבעך דעם לעצטען גראשען אוועקגענעבען און איז נאך פרעה־
ייך אוודאי ר׳ אהרן מעגט איהר זיך פרייען, (ער לאכט) שעהן איז נאר געוועזען וויא
ער זאגט צו מיר: זארגט ניט ר׳ יוסעלע, עס וועט איה״ש זיין רעכט, דער שלימזול,
גרייסט מיך! א מצוה חלעבען, ער האלט זיך זעהר פאר א ווילדען חכם און מיינט
אלץ יענעם אנפייפען. איך האב ערשט ארויסגעזעהן פון זיינע רייד, אז פון דעם
עסק האט ער געהאט בדעה מיר ניט צו געבען אפילו א פרוטה, ער האט מיך גע־
וואלט פטרען מיט שהי־פיהי און געבען מיר איין אנווייזונג אויף עולם הבא פאר
דער מצוה. א, קען איך אט א דיא שעהנע יודען, בשעת עס נעהט זיי שלעכט און
זיי דארפען אייער טובה, וועלען זיי אייך קישען דיא פיס און צוזאגען הרים וגבעות
קוים איז זייא גוט געווארען שטעלען זייא אייך ארויס א פייג.... רעכט אויף אייך
מיין ליעבער ר׳ אהרן, זייט ווייטער ניט קיין וואוילער, (ער גיט אקוק אין פענסטער)
אוי, אוי, אן געהט מיין ר׳ אהרן, ניין, ניין, ער געהט ניט, ער לויפט אהן א נשמה,
דאס פנים האט זיך איהם פערענדערט (ער לאכט און פארקעהרט זיך) וואס איז, ר׳
אהרן, ר׳ אהרנצוצנא? איהר האט שוין א פנים אנגעשמעקט פון דעם שלום, וואס
איז קלאפט אייך אזוי דער פופיק? (ער גיט נאך אמאל אקוק אין פענסטער) האן! דאכט
זיך ספאדיק און תם געהן דארטען! יא טאקע, זיי געהן אויף אהער, זיי זיינען נאך
ווייט, ר׳ אהרן האט זיי נאך זיכער ניט דערזעהן, אך דא וועט זיין זעהר א שעהנע
סצענע, איך וועל מיך בעהאלטען אין מיין חדר׳ל און קוקען דורך א שפארינע וויא
ר׳ אהרן וועט שמועסען מיט דיא פאפעטשיטעליעס (ער לויפט אריין צו זיך אין חדר).

ניינטע סצענע.

קנעכטבארג דער נאך ספאדיק און תם.

קנעכטבארג (לויפט אריין פערסאפעט) אך, וואו איז ער? וואו ר׳ יוסעל? אוי וועה, וויא
עס טיאכעט מיר דאס הארץ, אנגסטען האבען מיך בעשלאגען! אקא־
טאוועם עפעס פרנסה! איך האב מורא, אז עס האט זיך אפגעריסען דער ארטשיק
און מיין גאנצער פלאן זאל חליכה ניט קאליע ווערען! אך א מענטש אהן מזל זאל
ניט געבארען ווערען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און דיא צוויי פאפעטשיטעליעס געהן אריין).
ספאדיק און תם וואו איז ר׳ יוסעל?

קנעכטבארג (לויפט זיי אנטקעגען וויא צו מישט) ר׳ יוסעל? נימא ר׳ יוסעל! איך דארף אויך ר׳ יוסעל. עס טהוט מיר טאקע הנאה וואס איהר זייט דא. איך האב מיך ערשט אין גאס פאר אייך געקריעגט. שונאים זאגען, וואס איז איהר האט זיך איבערגעבעטען מיט דעם שייגעץ, מיט לאקשעוויצען, זאגען שונאים!

תם (גאנץ תאמעוואטע) בע......

ספאדיק (רוקט אן דאס היטעל און מאכט א זויערע מינע) אוי לא עליכם ווייטער מייגע מערידען!

קנעכטבארג (שפרינגט פון דער הויט פאר צרות) וואס הייסט? איהר וועט שלום ווערען מיט דעם עזות פנים, וואס האט אייך אויסגעמישט מיט דער בלאטע, וואס האט אייך גערופען, איך בעט אייך מחילה, גנבים, גראביטעליעס, בלוטזויגער, רוצחים, גזלנים, און אויף אייך אויסגערעדט אסור לדבר... וואס האט אנגעשטעלט מען זאל ביי אייך פאדערען חשבון און ביכער! מיט דעם שייגעץ, מיט דעם, הולטאי וועט איהר, אזעלכע גרויסע בכבודע מענטשען וויא איהר, וועט מיט איהם שלום ווערען? עס איז כדאי אנצולערנען אזא הולטאי, אריינלייגען איהם אין דער חית, פערשיקען איהם צו אלדע שווארץ יאהר, אפטהאן איהם א שפיטצעל, ער זאל ווייטער וויסען וויא זיך צו טשעפען מיט א שטאדט!

תם (אהן ווערטער) בע; . מילא וואס. עט.... בע....

ספאדיק (האפט זיך פאר דיא קריזעס מיט א קרעכטץ) איך מוז געהן א היים אפדאווגען מנחה און זיך אביסעל צו לייגען.

קנעכטבארג (אלץ שטארק צוקאכט) קודם, אין מחשבות׳ען גיט מיר דאס גמילות חסד, איך דארף זעהר געניטהיג האבען דאס געלד צו דיא לאקשען.

ספאדיק (מיט איין אנגערוקטע היטעל) וואס לאקשען?

תם (תאמעוואטע) הא, וואס זאגט איהר?

קנעכטבארג (מיט א פארקלעמט הארץ) סטייטש וויא הייסט, וואס לאקשען? וואס זאג איך? סטייטש, לאקשען זאג איך! מיין גמילות חסד זאג איך, בעט איך! איך דארף האבען דאס געלד צוא דיא תלמוד-תורה לאקשען. איך בין דאך דער לאקש.... דער לאקשענמאכער! — (שינדער עפענט אביסעל דיא טהיר פון זיין חדר און שטעלט ארויס הינטער קנעכטבארגען דיא צונג).

ספאדיק (מיט א קאלטער לעבער) דאס געלד איז דאך נים אייערס, וואס זשע מאהנט איהר דא אצי?

קנעכטבארג (לאכט קלוטערשט. מיט גריבע ווערים) זאלט איהר לעבען און געזונד זיין;
וואס זאגט איהר? נאט איז מיט אייך, איך דארף דאך דאס געלד
צו דיא לאקשען!

ספאדיס (רוקט ארויף דאס היטעל) וואס לאקשענט איהר מיר! וואס גמילות-חסד'ט
איהר מיר! אוים לאקשען, ר' אהרן! אוים לאקשען!

תם (בעט זיך מיט א רחמנות פנים) וואס ווילט איהר פון אונז האבען? מיר קענען זיך
נים קריעגען, מיר האבען ווייבער און קינדער, מיר ווילען נים טראגען קיין לע-
קעך אויף דיא פלייצעס, מיר ווילען נים מגולגל ווערען צו ליעב אייך קיין קליין ארץ
ישראל. מיר ווילען זיך נים קריעגען, וואס ווילט איהר פון אונז האבען?

קנעכטבארג (ווערט נעבעך שיעור נים צופאלען) נעוואלד, איך האב אויך ווייב און קינ-
דער! איך בין אויך חלעבען א שעהנער יוד! פאר וואס קומט אלץ
נאר אייך, נאר אייך?

ספאדיק (מיט א געשרייא) תרבית! דרך ארץ!

קנעכטבארג (געהט ארויס פון דיא כלים פאר גרויסע צרות) לאזט מיך אויף בייא דער
שאף אויסרייסען עטליכע זשמעניעס וואל! לאזט מיך אויך אטשאקע
מחאן, אפלעקען א ביינדעל! נעוואלד, פאר וואס אלץ אייך? אלץ
נאר אייך און אייך!

ספאדיק. קומט ר' שמעיה, וואס וועלען מיר דא מיט איהם טענה'ן. (זיי געהן ביידע
ארויס. קנעכטבארג בלייבט שטעהן וויא אפגעבריהט און שינדער שטעלט איהם ארויס
פון חינטען א צונג).

פיערטער אקט.

**דא ווערט פארגעשטעלט וויא אזוי מען נעהמט דיא טאקסע
אויף דער היינטיגער צייט, ביז דעם יאהר 1870.**

ערשטע סצענע.

שטאנדהאפט בייא זיך אין קאבינעט, דער נאך ספאדיק.

שטאנדהאפט (זיצט פערזארגט און האלט א בריעף אין דער האנד) זעהר א שלעכטע ידיעה
ער שרייבט, אז מען וועט באלד אביאווען טארגעס אויף דער היהנער
טאקסע, איך האב מורא, אז דאס קעסטעלע קען זיך נאך חלילה ארויסגליטשען פון

דער האנד. עס וועלען זיך געפינען זעהר פיעל בעלנים, א סך, נאר א סך שארפע אויף דער היהגער טאקסע דיא ציין. מען דארף בעציייטענס זעהן אלסדינג בעוואהרענען, אנהויבען זיך צו סטארען און צו טהאן ארום דעם.... (ער פערטראכט זיך און קוקט אין דעם בריעף, דיא טהיר עפענט זיך און ספאדיק קומט אריין).

ספאדיק. גוט מארגען ר׳ יודעל, עס איז מיר גראד אויסגעקומען צוא געהן פון א ברית פאר ביי אייער הויז האב איך מיך מישב געוועזען אריינצוגעהן אייך צו פרעגען, אפשר האט איהר מקבל געוועזען א בריעף פון פיאווקינען.

שטאנדהאפט (מיט א וויעדער מינע) יא, אט דאס איז טאקע דער בריעף, וואס איך האב היינט פון איהם מקבל געוועזען.

ספאדיק. נו, וואס שרייבט ער? וויא געהן דארטען דיא עסקים? האט ער זיך שוין דארטען אפגעפערטיגט?

שטאנדהאפט. מיט דיא עסקים, שרייבט ער, איז ער שוין כמעט פערטיג. דיא אלע פראשעניעס און דאנאסען אויף דער שטאדט פון דעם גאנצען צעך וכדומה נאך פון אזעלכע קבצנים וועלכען קיין שום ממשות ניט האבען, מען האט איהם דארטען צוגעזאגט זיי אלע צו פערשטופען ערגעץ אין א לאך, אז דער אדון הגדול זאל זיי אפילו ניט אנקוקען. קורץ און גוט, עס וועט אלסדינג זיין רעכט, דיא דאנאסטשיקעס וועלען נאך האפען א פסק ער שרייבט און בעט רחמים מען זאל איהם אריינשיקען נאך געלד.

ספאדיק (מיט א קרעכץ) גאט זאל רחמנות האבען אויף דער שטאדט, זיא דארף נעבעך האבען א סך געלד. וואוהין מען קעהרט זיך אלץ געלד, געלד און געלד, וואס שרייבט ער עפעס נאך?

שטאנדהאפט (מיט א פארחמורעט פנים) ער שרייבט, אז מען האט בדעה צו מאכען טארגעס אויף דער טאקסע.

ספאדיק (לאזט אראפ דיא נאז) טארגעס, אוודאי איז דאס ניט גוט פאר דער שטאדט נעבעך, השי״ת זאל שומר ומציל זיין זיא זאל חלילה אריינפאלען אין דיא הענד פון דיא בעלי טאקסעס, זייא זיינען דאך פשוט רוצחים. נאר מסתמא וועלען מיר עפעס טהאן מכח דעם. מהיכא תיתי טארגעס, טארגעס, אלץ בעסער וויא מען שמועסט ביי אונז אין קלויז.

שטאנדהאפט. וואס שמועסט מען? וואס שמועסט דער עולם?

ספאדיק. מען שמועסט זעהר געשמאק פון דער גזרה אז דאס קעסטעל זאל חס ושלום בטל ווערען. יודען עפעס זאלען מעהר ניט צאהלען קיין טאקסע.

שטאנדהאפט (ספארעט זיך א שטייכעלע צו טהאן) וואס הייסט, ר' איצע וואלף, דאס רופט איהר א גזרה ?

ספאדיק (נעהמט זיך פאר דעם בערדעל) יא, יא. זאלט איהר טאקע וויסען, ר' יודעל, דאס איז א גזרה, דאס קעסטעלע חלעבען דערהאלט נאך דאס ביסעל יודישקייט, פון וואנען נעהמט מען אויף דאס, אויף יענץ, אויף דעם וואס מען טאר ניט זאגען ? טאקע פון דעם קעסטעל, מיט וואס האט מען דיא אויבערהאנד איבער די שקצים פון דער הייגטיגער וועלט? מיט וואס היט מען אפ אז יודען זאלען בלייבען טאקע דאס וואס זיי זיינען ? מיט וואס ? אלץ טאקע מיט דער קעסטעל ! — דורך וואס האלט מען אין דער מורא א בעל מלאכה, א נחות דרגא, א פארך א קבצן, זיי זאלען האבען דרך ארץ. אבשאי פאר דער שטאדט, פאר אונזער איינעם ? דורך וואס ? טאקע אלץ ווייטער דאס קעסטעל ! הכלל דאס קעסטעלע האט נאך דערהאלטען דאס ביסעל יודישקייט, דאס ביסעל יודיש יחוס.... חכילה אהן א קעסטעל שווימען דאך ארויף פון אויבען אפיקורסים, בעלי מלאכות, שניידער, שוסטער און אלע עמי הארצים, וואס קענען אפילו ניט קיין פרק משניות, און דענסטמאל אך און וועה איז אונז...... יא, יא, ר' יודעל, דאס איז ביי מיר א גזרה !

שטאנדהאפט. וואס האבען יודען געטהאן א מאל, אז זייא האבען ניט געהאט קיין קעסטעל ?

ספאדיק. וואס גלייכט איהר אמאל צו היינט ! אמאל זיינען יודען געוועזען נוט און פרום, ווער האט אויף זייא געקוקט וויא זייא געהן, וויא זיי שטעהן ? דיא קליינע מענטשעלעך, דיא עמי־הארצים האבען ניט געטארט קיין קאפ אויפהויבען וואס דיא מנהיגי העיר האבען געטהאן איז געוועזען געטהאן, יודען האבען אמאל נאר איין אנדער פנים געהאט...... היינט אבער זיינען דא ביי יודען זעהר פיעל עזות־פנימער, זעהר פיעל הולטאיעס, וואס זאגען דעות און פאדערען ביי דיר גרויסע חשבונות, וחוץ לזה, וואס א טאג קומען אן אויף יודען נייע גזרות, אזוי געה ניט, אזוי שטעה ניט, אזוי לערען ניט, א מערכה חלעבען וואס עס איז נאך דא דיא קעסטעלע, דורך דעם קען מען זיך נאך אויסדרעהן און דערהאלטען (ער ווייזט אויף דעם ספאדיק) דאס ביסעל יודישקייט, איהר מיינט, ווען ניט דאס וואלט איך, אזא צערבראכענער יוד וויא איך, זיך אפ נעגעבען אויף דער עלטער מיט דער טאקסע? עס איז פאר מיר א טירחא טאקע א טירחא גדולה, נאר וואס זאל מען טאן, וואס זאל מען מאכען ? איך זאג אייך נאך אמאל בפירוש, נעהמט מען חכילה בייא אונז צו דאס קעסטעלע, נעהמט מען ביי אונז צו דעם כח.... (ער גיט א טרייסעל דאס בערדעל) אבער ניין ! מיט השי"ת הילף, מיר וועלען עס ניט דערלאזען, יודען בליי־

בען יודען! מען וועט פאָהרען, מען וועט זיך סטארען, נאָם וועט העלפען, דאס קעסטעלע וועט בלייבען (מיט א שמייכעלע) נישקשה, עס וועט בלייבען, וויא איך בין א יוד, בלייבען....

צווייטע סצענע.

שטאנדהאַפט אליין, פערפראַכט.

אז ספּאָדיק מיט זיין גלייכען זאָגען, אז דאס קעסטעלע וועט בלייבען ווייס איך זיכער אז עס וועט בלייבען, איך קען זיי.... נו זאָל עס חאָטשע ביי מיר בליי־בען (נאָך דעם אז ער טראַכט אביסעל) יאָ ביי מיר, אָבער וויא ביי מיר? אויף וועלכער ארט בייא מיר? מען דארף געפינען עפּעס אזא תחבולה, אז הייסען זאָל עס ניט בייא מיר, און זיין זאָל עס פאָרט טאקע בייא מיר, אזוי וועט עס אין כמה אופנים בעסער זיין; איינמאָל, וואס טויג מיר דער טיטעל בעל טאקסע? איך בין מוחל דעם כבוד. צווייטענס, וואָס טויג מיר, מען זאָל פאר מיר וויינען? עס קומט פאָרט אמאָל אויס עפּעס ניט לאָווקע, יענער וויינט מוז מען דאָך אמאָל, חאָטשע פאר לייט, רחמנות האבען, רחמנות אבער קאָסט געלד. יאָ רחמנות, אָבער ווען זשע? ווען דאָס רחמנות טראָגט נאָך עפּעס איין, דאס הייסט פּשוט, ווען דורך דעם פער לאנגט מען עפּעס א געוויסע זאך.... דריטענס, גען האָב שטענדיג צו טהאָן מיט ליאידע בעלי מלאכות, מיט גאָלדשמידלעך. מיט מילערעס און מיט נאָך קבצנים. פיערטענס.... דיא היצטרכות זיינען זעהר גרויס, מען איז שוין געוואוינט געוואָרען צו שפּיעלען דיא ראָלע, געבען קלוימערשט אויף דאס, אויף יענץ און דיא געשעפ־טען געהן היינט עפּעס ניט אזוי שטארק גוט.... (ער קראַצט אביסעל דיא פּאָטיליצע) יאָ, איך האב שוין א פּלאַן, איך וועל אָנפייפען איטליכען, אפילו דעם גרויסען פּיי־פער ספּאָדיקען, מכות איהם! אביסעל וועט פאר איהם אויך גענוג זיין. ביינער איז ער קראנק צו גריזען? נישקשה, דער צערבראכענער יוד האט זעהר שארפע צעהן... יסורים איהם! ער האט בה"ש אָהן דעם גוטע געשעפטען, ער איז א גבאי פון א סך חברות, ביי איהם געפינט זיך שלישית געלד, עולמות געלד, ארץ ישראל געלד נאָך און נאָך געלד. ער איז א גאנצער כלי קודש.... איך וועל מיין שינדערען אָפּ־קאָזען פון דער קיים, ער סען שטיקערהייד גוט בייסען; אנקוקענדיג איהם איז ער געדאַכט איין אָפּגעבארעט יודעל, בלייך, גרויא וויא א טויב, פרום און שטיל, נאָם

דיא נשמה שולדיג. נאָר אבער דרך ארץ! טרעט אָפּ פאר שינדערן דעם וועג, הינ איך דיא ביינער, ער איז א משחית! אט דער שינדער וועט עס לפנים זיין גלופּ־סקער בעל טאקסע.... הייסען מוז עס לכתחלה. מען פאהרט נעהמען דאס קעס־טעל פאר דער שטאדט, נאר בשעת טארג וועט עס שינדער אויסדינגען פאר זיך, דאס הייסט פאר מיר. ספאָדיק מיט א טהייל פון דער כנופיא וועלען נאר נעהמען נעוויסע שכירות, אדער א קליין פּראצענט. חוץ זיי אבער וועט נעטהיג זיין צו צו־לאנמשען נאך עטליכע פיינעל, סאמע דיא רעכטע עזותניקעס. איבריגענס זיינען זיי נים קיין סך. (ער צעהלט אויף דיא פינגער). איינס, צוויי, דריי. חא? נאך אמאל; נים איינס, ניט צוויי, ניט דרייא. דאכט זיך טאקע מעהר ניטא. אין אפשר, חא? נאך איינער. נוא איז נים פיער.... א שעהן פּעקעל חלעבען! דער גלאוונער פון זיי איז נתן שיפּרעס; וועד קען נאך אזוי לערנען בלק מיט איינעם וויא ער? ער איז איין אויסגערויכערט ליולקעלע, מען מוז זיך נאך טאקע היינט מיט איהם זעהן: (ער גיט א קוק אין פענסטער) אך, דער רוח האט איהם איצט אנגעטראגען! וואס טויג מיר דער וועקער? וואס דולט ער מיר תמיד א קאפּ מיט זיין בילדונג. מיט זיינע פּלענער? ער איז איין עהרליכער נאר, א כשרע בהמה, ער זוכט אלץ דעם אמת, סטארעט זיך, מיך צוא צוציעהען צוא זיך, איך זאל איינטהייל נעהמען אין זיינע פּלענער. דער נאר מיינט, אז מיך אינטערעסירען זיינע פוסטע זאכען. אך וויא טשעפּעט מען זיך אפּ פון איהם.?

דריטע סצענע.

שטאנדהאפט, וועקער, דער נאך שינדער און נתן שיפּרעס.

וועקער. איהר זייט עפּעס וויא אומרוהיג, הערר שטאנדהאפּט, אפשר שטער איך אייך?

שטאנדהאפּט (אונטער דער נאָז) בע.... איך האב נאך צייט עטליכע מינוט;

וועקער. קיין סך וועל איך אייך נים שטערען, איך וויל אייך נאר בעטען, מיר צוא בעשטימען א צייט, ווען איהר וועט זיין רוהיג. איך וויל מיט אייך איבער־שמועסען מכח דער חברת און מכח נאך זאכען, וואס איהר האט בדעה צו טהאן.

שטאנדהאפט. למאי, הערר וועקער, שרייבט איהר מיר צו אייער מיה, אייערע גוטע איינריכטונגען? איך פערדיען אסור נים אייער לויב. וואס איהר לויבט מיך אומעדום און אין דיא צייטונגען.

װעקער. דיא װערטער זיינען פון אייער זיים זעהר שײן. נאר װאס מאכט עס אויס
איך אדער איהר? דער עיקר איז, מען זאל טהאן, מען זאל העלפען װיא
װיים מען קען. לײדער שטעהט איצט אונזער חברה שלעכט. און אין דער שטאדט
הערשט היינט א ביטערע עלענד!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטיליצע) װאס קען מען טהאן? קענען מיר פערזארגען א
װעלט.

װעקער. פון דעסטװעגען טאר מען עס ניט לאזען אזוי. בייא מיר אין קאפ דרעהט
זיך שוין עפעס א שטיקעל פלאן. איך װעל עס אויף שרייבען און אייך װײ־
זען. אפשר װעט עס אייך געפעלען.

שטאנדהאפט. גלויבט מיר, מיין ליעבער פריינד. דיא היגע יודען זיינען ניט װערט
מען זאל זיך מיט זייא אפ געבען. איך קען זייא בעסער פון אייך.
גלויבט מיר, עס איז פיעל גלייכער גאר נישט צו טהאן און זיך ניט מישען.

װעקער. עס איז אייך גרינג צו זאגען, דיא ארעמע אבער לײדען. זייא הונגערען און
דארען, זיי װייסען ניט דעם טעם פון פלייש;

שטאנדהאפט. אט װעט באלד זיין טארגעס אויף דער היגער טאקסע, נוא װעלען
מיר זעהן אויב דיא נייע בעלי טאקסעס װעלען בעסער זיין. איך
זאג אייך אויסדריקליך: עס װעט נאך צעהן מאל ערגער זיין, געדענקט מיינע װער־
טער, הלװאי זאל איך ליגען זאגען.

װעקער. איך פערשטעה אסור ניט פאר װאס יידען מוזען האבען א טאקסע אויף
פלייש, אז דורך דעם זאלען זיי אזוי פיעל לײדען און ליגען אין דער ערד?
דיא טאקסע זויגט אויס װיא א פיאװקע יודעש בלוט, זיא מאכט זייא קראנק, זיא
לאזט זיי ניט זיין שטארק און געזונד. דיא רעגיערונג פערלירט דורך דעם אויף זעהר
פיעל עפעס א קלייניגקייט צװייא מיליאן מענטשען אין לאנד זיינען אומזיסט אומ־
נישט פערקויפט צוא דיא בעלי טאקסעס, עסען ניט דאס נעטהינסטע שפייז זיינען
שלאף און האבען א פנים װיא דיא מתים!.... װיא קענען אזעלכע דערשלאגענע,
אזעלכע שלאפע מענטשען האבען אין זינען דיא װעלט? װיא קען מען פון זיי פער־
לאנגען זיי זאלען האבען א געפיהל פאר ערנסטע זאכען?; איך רייד שוין ניט אז
דיא רעגיערונג זאל מיט א מאל געבען יודען ראװנא פראװעס, אלע פרייהייטען,
נאר װייניגסטענס זאל זיא אונז אויסלייזען פון דעם יודישען גלות. װאס ער איז
זעהר א שװערער. דיא פאמיענעס האבען אמאל בעװייזען װיא ביטער װיא שװער
דער יודישער גלות איז.;. װיא באלד אז יודען מוזען געבען, חוץ דעם פאדאט װאס

ווי צאָהלען דער קאַזנאַ, נאָך אמאָל פּאָדאַט טאקע זייערע יודען אַליין, און נאָך שרעקליך א גרויסען פּאָדאַט, היינט פאר וואָס זידעלט מען זיי אין אלע צייטונגען, אז יודען טהיילען זיך אָפּ וויא א בעזונדערע מדינה אין דער מדינה? . ; .

שטאַנדהאפּט. פּוסטע רייד, מיין ליעבער פריינד! איהר רעדט וויא א מענטש וואָס איז נים קיין געניטער און האט נים קיין ידיעה אין שטאָדט זאכען.

דיא טאַקסע מוזען יודען האבען, אָהן איהר, זאג איך אייך, וועט נאָך ערגער זיין. אין פיעל גראַדען ערגער זיין, אוים ווייזען עס אייך, איז נים איצט דיא צייט.

וועקער. איך וויל מיך אויך ניט אריינלאָזען אין ווייטע וכוחים, ווייל איך וויים, אז עס איז דברים בטלים, די טאַקסע וועט בלייבען, ווענינסטענס וואָלט רעכט געוועזען, אז אויף ווייטער זאָל מען זייא אביסעל עהרליכער פיהרען, אז דער עולם זאל קענען עסען פלייש פאר א ווענוועלערען מקח. בפרט וויא עס הערט זיך, וועט מען שוין מעהר קיין פּאָדאַט נים דארפען צאָהלען פון דער קעסטעל. (ער גים אבליק אויף שטאַנדהאפּטען פון דער זייט מיט שפּאָט) חלעבען עס וואָלט רעכט געוועזען, אז איהר הערר שטאַנדהאפּט, אזא רייכער, אזא געבילדעטער און א דורש טוב וויא איהר זאלט נעהמען דיא טאַקסע. איהר וואלט טאקע אי כשר פערדיענט אי א גרויסע טובה געטהאן דער שטאָדט. איהר ווייסט דאך, וואס פאר א ראָליע פלייש שפּי־עלט אין דער געזונדהייט. אלע קרענק, אלע מכות און פּורעניות נעהמט זיך דאס רוב ביי דיא היגע יודען פון דעם, וואס זיי עסען נים קיין פלייש; געהט הערט, זייט מוחל, וואס דאָקטורים זאָגען. ערשט נעכטען האט מיך איין דאקטער געפיהרט צו א קראַנקען, וואס דיא ביינער פון דיא הענד און דיא פיס פוילען ביי איהם, מחמת ער האט אין זיין לעבען געגעסען זעהר ווענינ פלייש. ער זאָגט, אז אזעלכע קראַנקע מאכען זיך ביי איהם זעהר אָפט און ער איז אפילו בערייט צו שרייבען און צו זאָ־גען עס בקול רם פאר דער גאנצער וועלט, חלעבען, עס וואָלט רעכט געוועזען, איהר זאָלט נעהמען דיא טאַקסע.

שטאַנדהאפּט (וויא איינער וואָס איז שטארק אויפגעבראַכט) איך דיא טאַקסע! איך דיא היגע טאַקסע!! מען זאָל זיא מיר אפילו שענקען. איך וועל פערזאָ־גען דעם צעהנטען ניט צו האנדלען מיט דיא היגע יודען, גענוג טאַקסע, גענוג, איך וויל זיא שוין מעהר נים קענען! (דיא טהיר עפענט זיך אויף און שינדער מיט נתן שיפרעס קומען אריין).

שינדער און נתן. מיר שטערען אייך אפשר, ר׳ יודעל, וועלען מיר אוועק געהן.

שטאַנדהאפּט (לויפט זיי אנטקעגען) חליכה! פערקעהרט, וויא געוואונטשען, איך דארף אייך טאקע האבען.

וועקער (פהוט א קוק אויף שטאנדהאפטען מיט זיינע געסט) נוא, איצט האב איך בײ אייך נימ מעהר וואס צו טהאָן מיר ווע ען זיך נאך זעהן איין אנדערס מאָל. עס וועט נאך צייט זיין.... לע״ע בעט איך אייך, אז איהר זאָלט מוחל זיין איבער צו־קוקען דיא רעכענונג, וואס איך האב אייך נעכטען פאר נאכט געשיקט, דאָרטען שטעהט ריין ארויסגעשריבען, וויא פיעל עס קומט אייך פון מיר און וויא פיעל מיר קומט פון אייך. איך האב ליעב צו לעבען מיט חשבון. איך האָף, אז איהר וועט מיר אָפשיקען דעם נשאַר, וואס מיר קומט ארויס פון אייך על פי חשבון. אדיע! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט. נעלויבט איז גאָט. פטור געוואָרען דיא זכודניעז! (צו נתן שיפרעס) ער קומט און דולט מיר תמיד אָן א קאפ מיט פוסטע זאכען, מיט לוי־טער נארעשקייטען, ביי זיין אוועקגעהן פיהל איך מיך תמיד פרייא וויא מען מהוט אויס איין ענגען שטיוועל, איך וויים נימ, וואס האט זיך דער נאַר אזוי פערליעבט אין מיר און האָדעוועט מיך מיט עפטערע וויזיטען?

נתן. איהר זאָגט וועקער איז א נאַר, חע, חע חע! האט אויף מיר נימ קיין פער־איבעל, מיר דאכט זיך אז איהר האט א גרויסען טעות. וועקער איז, נאך מיין מיינונג א קלוגע בעסטיע. איהר בעמערקט נאָר נימ וויא ער נעהמט אייך דורך און דורך מיט א פאָר ברענענדיגע אויגען בשעת ער רעדט מיט אייך. איך בין אויף איהם א מבין. איך קען מיינע לייט. חע, חע חע!

שטאנדהאפט. אָן מיר דאכט זיך, ער איז א גרויסער נאַר, ער דולט מיך תמיד מיט לויטער נארעשקייטען, ער איז נימ קיין געניטער און דערצו איז ער נאך ספילטשיוו וויא א שוועבעלע, איברינענס וואס געהט ער מיך אָן? קומט זייט מוחל, אין צווייטען חדר אריין. איך האב מיט אייך צו רעדען פון א סך נעכ־היגערע זאכען. (דיא טהיר עפענט זיך ווידער אויף, און אין שטוב געהט אריין פריהער א יוד מיט א בלייך פנים, באלד נאך איהם ר׳ אהרן קנעכטבארג).

פיערטע סצענע.

דיא פריהערדיגע איין אָרעמער יוד און קנעכטבארג.

שטאנדהאפט (ווענדעט זיך מיט א פערהטורעט פנים צו דעם יודען) וואס ווילט איהר מיין ליעבער יוד?

דער יוד (שטארק מיט הכנעה, מיט א ציטערדיג קול) איך האב אייך געוואלט בעטען א טובה.... האב איך אייך געוואלט בעטען.... עס איז מיר איצט שלעכט דיא צייט....

שטאנדהאפט (לאזט דעם יודען ווייטער ניט רעדען) א! איך מיש מיך ניט היינט, איך מיש מיך ניט!

דער יוד. איך בין געוועזען א היגער בעל הבית; פון א קורצער צייט בין איך אראפ פון מיין מעמד. און לייד שטילער הייד דחקות מיט מיין ווייב און קינדער....

שטאנדהאפט. נוא וואס זשע ווילט איהר פון מיר האבען? בין איך דען איינער אין דער שטאדט?

קנעבעלבארג (מישט זיך אריין פון דער זייט, און וויל זיך צו שמייכלען צו שטאנדהאפטען) טאקע באמת ר' יוד, וואס ווילט איהר האבען? וואס קען אייך ר' יודעל טאן? פאר וואס באמת אלץ צו ר' יודלען, אלץ נעבעך צו זיי?

דער יוד. איך וואלט בעסער געוואונטשען דעם טויט איידער צו געהן בעטען. איך שעהם מיך, איך בין דאס נאך ניט געוואוינט געווארען, איך קען שוין אבער מעהר ניט צוזעהענדעם רחמנות פון מיינע קינדער וויא זיי ליידען הונגער און נויט, דיא בוחות גייען זיי נעבעך אויס, זייא זיינען דאר וויא שפענדלעך און האבען שוין אויף זיך ניט קיין לוים פלייש, אך מען זאל מיר העלפען מיט עטליכע קערבלעך, וואלט איך געטהאן כל א מיטעל מפרנס צו זיין מיין ווייב מיט דיא קינדער, קיין שום שטראף איז ניט אזוי גרויס, קיין שום וויטאג איז ניט אזוי שרעקליך וויא צו צוזעהען מיט איינענע אויגען דיא מוטשעניש פון קינדער, וואס געהען אויס פאר הונגער. איטליכער קוק זייערער גיט א בריה דאס הארץ וויא פייער, איטליכער זיפץ, איטליכער קרעכץ רייסט אויס דיא נשמה! געוואלט האט רחמנות, איך בעט אייך האט רחמנות!

שטאנדהאפט. איך האב ניט קיין צייט. געהט צוא ועקערען, ער וועט אייך שוין דארטען עקספעדירען.

דער יוד. איך בין דאך געקומען צו אייך, אזוי וויא איהר זייט א רייכער, דער ראש אין דער שטאדט און....

שטאנדהאפט (מיט כעס) איך מיש מיך שוין מעהר ניט! וואס ווילט איהר פון מיר האבען? איך האב שוין דאך אייך געזאגט וואהין צוא געהן, מעהר האב איך קיין צייט ניט מיט אייך צו טענה'ען.

קנעכטבארג (פון דער זייט) וואס א יוד איז? ר' יודעל האט דאך אייך שוין איין מאָל געזאָגט. וואס זשע דורעט איהר זיי נעבעך דעם קאָפּ? זיי טראָגען נעבעך אויף דעם קאָפּ א סך אנדערע זאכען. גאָט זאָל זיי נאָר געבען כח....

נתן. א יודען העלפט ניט איין מאל זאגען. דעריבער האב איך מיר געמאכט, אז א יוד מעג ריידען פאר מיר אַפילו א טאָג מיט א נאכט זאָל איך מיר זיצען און שווייגען ער רעדט זיך אן ביז וואנען עס ווערט איהם טרוקען אין האלז און געהט דערנאָך אליין אוועק. הע, הע, הע! איך קען מיינע לייט.

שינדער. דעריבער ר' נתן זייט איהר דאָך אין דער שטאדט א בורר. א בורר דאַרף קענען א סך הערען און שווייגען (צו דעם יודען) נוא געהט, זייט מוחל, ר' יודעל האט איצט ניט קיין צייט.

דער יוד. אך, רבוני של עולם! (ער קרעכצעט פון דעם גאנצען הערצען און געהט ארויס).

שטאנדהאפט (ווענדעט זיך צו קנעכטבארגען) נוא, וואס וועט איהר עפּעס זאָגען, מיין ליעבער ר' אהרן?

קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח איין ענין.

שטאנדהאפט. איהר זעהט דאך, מיין ליעבער ר' אהרן, איך בין איצט טרוד, איך בין איצט בעשעפטיגט מיט מענטשען.

סנעכטבארג. איך קען בעשטעהן אויסווארטען. נישקשה, חלעבען! געהט רעדט אייך מיט זייא, איך וועל מיר דאָ אויסווארטען, לעבט הונדערט מיט צוואנציג יאהר!

שטאנדהאפט, שינדער און נתן שיפרעס געהען אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

קנעכטבארג זיצט אויף א שפּיץ פון א בייגקעל און רעדט צו זיך אליין.

אך השי"ת זאל וועלען חאָטשע היינטיגעס מאָל אויף מיר רחמנות האָבען און דאס פיצעלע מזל זאָל מיר נעהן! מיין פּלאן איז זעהר א גוטער, עס איז אין איהם דאָ זעהר א טיעף קנייטשעל, זעהר א שעהן שפּיצעל, ער זאָל נאָר אויסגעפיהרט ווערען, וואלט איך מיט א מאָל אויפגעריכט געוואָרען, איך וואָלט מיך ארום געצאָהלט פון מיינע חובות און חתונה געמאכט מיין עלטערע בתולה, זיא איז שוין א בוגרות, אין דיא יאָהרען, זיא ווערט וואס א טאָג בייזער טרויעריגער, זיא הוסט, זיא גענעצט און שטערט מיך בייא דער נאכט פון דעם שלאָף. — אוי קיין ותחיה

המתים זאָל ספּאָדיק נימ אויפשטעהן! ער האט מיך דענסטמאָל פּשוט דערהרגעט, אויס לאָקשען! האט ער געזאָגט (ער קריעכט זיך נאָך ספּאָדיק) אויס לאָקשען! אוודאי איז איהם גרינג צו זאָגען, אז ער האט זיך שוין אָנגעזאָפּט מיט יודיש געלד וויא א פּיאַווקע! אוי, ער זאָל זיין אין מיין שטאנד, נישקשה וואָלט ער ניט געזאָגט מיט אזא קאַלטער לעבער אויס לאָקשען! (ער טהוט א קרעכץ פון דעם גאַנצען הערצען) גוט אויף דער וועלט איז טאקע נאָר דיא פּאָפּעטשיטעליעס, זיי זיינען חלעבען ניט קיין גרויסע חכמים, ניט קיין שטאַרק געלערנטע, ניט צו פּיעל איבערגעשפּיצט און דאס מזל שפּיעלט זיין זיי טהוען אָן צרות אין דער שטאָדט, טרעטען איטליכען מיט דיא פּיס, און איטליכער פון דעסטוועגען טראָגט זיי אויף דעם קאָפּ, מען ציטערט פאַר זייער דוך, מען לעקט זיי, מען גיט זיי אָפּ כבוד אין באָד און להבדיל אין שול. זיי פּארען זיך אויף דער אויבערסטער באַנק, זיי זיינען מיט ששי און מיט סנדקאות. קורץ זיי זיינען דאס אויבערשטע פון שטייסעל. עס נעהמט זייא פון אלע זייטען, און מיר נעהמט עס שלים-שלימזל. השי"ת זאָל היינט וועלען אויף מיר רחמנות האבען, חאָטשע בזכות מיין אַלטער בתולה, ער זאָל אָננעהמען איהר הוסטען, איהר גענע־צען און זאל געבען שטאַנדהאפטען אין הארצען א גוטע לוינע, אז ער זאָל זיך לאָ־זען רעדען און ניט זיין משוגע. (ער קרעכצט) איך האב מורא, אז היינט איז איהם אָנגעקומען דער שגעון עפּעס קוקט ער מיט א פּאָר אויגען, גלעט אַלץ דיא פּאַטי־ליצע און רופּט איטליכען מיין ליעבער, דאס איז בייא איהם א שלעכטער סימן. לע"ע האב איך גוט געטהאָן, וואָס איך האב איהם געלאָזט שמועסען, מיט אנדע־רע און בין מיר דאָ געבליעבען זיטצען. אפשר וועט ביי איהם. אין דער צייט דער שגעון איבערגעהן. (ער שטעלט זיך אויף און ציהעט אויס דיא גליַדער) אך סקוטשנע! סקוטשנע חלעבען צו זיצען דאָ אליין, וואָס קען דאס זיין, וואָס האבען זיך דאָרטען פערשפּאָרט? וואָס מען סודעט זיך דאָרטען אזוי לאנג? עס איז עפּעס ניט גלאַט. אין דער שטוב, וואָס מען סודעט זיך מיט ר' נתן שיפרעס, מוז שוין דאָרטען עפּעס זיין, אז ר' נתן איז פרעהליך, איז א סימן, אז מענטשען וועלען, היינט אדער מאָר־גען, וויינען. ר' נתן איז וויא א וואָרעם, וואָס האט א שליטה איבער נבילות און פּגרים, קוים איז איינער געפאַלען און געבליעבען טוידט אהן א נראָשען, דענסטמאָל דרעהט זיך אַרום איהם מיין ר' נתן, ער שינדט איהם אָפּ דאס פּעל און לעבט מיט כל א תענוגים, ער עסט גוט, און טרינקט גוט, ער שלאָפט גוט, און מאַכט זיך פון יענעמס פּעל א גוטע קאָלדרע.... ר' נתן איז מיר היינט עפּעס פרעהליך, עס וועט שוין מסתמא זיך טרעפען עפּעס איין אומגליק אין דער שטאָדט. וויא אזוי ווערט מען געוואָהר וואָס זייא שמועסען דאָרטען? איך בין זעהר ציקאַווע צו וויסען. (ער

שטרעקט זיך אויס און פרואווט צו געהן גאנץ שטיל אויף דיא שפיץ פינגער נעהענטער צו דער טהיר שטעלט זיך דער נאך אמאל איבערנאנד און שטרעקט אויס דעם קאפ. האלט איין דעם אטהעם, הערט זיך צו א ביסעל און שפרינגט באלד צוריק אויף דיא שפיץ פינגער) איך האב מורא חלעבען! איך האב מורא מען זאל חלילה נישט דערהערען, אדער מען זאל נישט פכוצלים עפענען דיא טהיר. — וואס טהוט מען אבער איך וויל דאך פארט הערען, חאפען עפעס א ווארט? איך קען מיך נים איינהאלטען, עס געלוסט זיך מיר זעהר צוא וויסען. (ער בייגט זיך און הייקערט זיך איין אין צעהנען, שארט זיך צו וויא א קעצעלע אויף דיא נעגעל צו דער טהיר, לייגט צו איין אויער און הערט זיך צו עטליכע מינוט, דער נאך רוקט ער זיך צוריק און ציהעט זיך ביים צוריק געהן אלץ וואס וויטער מעהר אויס, ביז ער קומט צו אויסגעוואקסען צו זיין ביינקעל) אבער איצט האב איך שוין געהערט, איך האב געחאפט עטליכע ווער־טער. גענוג פאר מיר, דאס איבריגע קען איך מיך שוין אליין אנשטויסען. דיא עט־ליכע ווערטער קומען מיר שטארק צו ניץ ביי מיר אין קאפ מאכט זיך שוין גאר א נייער פלאן, מען דארף איהם נאך היינט אפארבייטען (נאך דעם אז ער טראכט אביסעל) נוא, איך וועל זאגען דעם ארענדאר, הער אויס! וועל איך איהם זאגען, היינט מעג מען דאך אריינפיהרען בראנפען וויא באלד מען האט דער פאר אפגעצאהלט אקציז. איך וויל מען ביי דיר אויסדינגען ד״א ארענדע ווייסט דוא וואס סערדצע? צוואנציג פראצענט פון דער ארענדע זאל הייסען געהט אויף דער שטאדט; עס איז דאכט זיך א גרויסע טובה פאר דער שטאדט. דער פאר בחור, וועל איך זעהען מאכען א חרם, מען זאל קיין בראנפען נים אריינפיהרען. חאפסט דוא איינעם מיט א ביסעל טהו איהם אן צרות, געבראטענע לייד, גיס דיא וואסער אין דיא בראנ־פען און שטעל גרויסע מקחים! א, יא נוט? גיב זשע מיר דיא מעשה, דאס הייסט, צוואנציג פראצענט אויף דער שטאדט שא, שא, נאך א פלאן! טאקע דוא בחור, דיך ארענדאר פון דיא ליכט מיין איך, גיב אויך דיא קאץ!.... (ער פערטראכט זיך אביסעל) הא? דאכט זיך זיי געהן, איך וועל מיך מאכען גאר תם. (ער זעצט זיך אני־דער אויף דעם ביינקעל און דרעמעלט קלוימערשט).

זעקסטע סצענע.

קנעכטבארג, שטאנדהאפט, שינדער און נתן שיפרעס.

שטאנדהאפט (אריינגעהענדיג אין חדר א ביסעל לוסטיג) נוא, ר׳ אהרן וואס וועט איהר זאגען הא וואס שווייגט איהר? (ער געהט צו אביסעל נעהענטער) ע, ער שלאפט! ר׳ אהרן, שטעהט אויף צו חצות! (ער שטערכט איהם מיט א פינגער).

קנעכטבארג (שמעהט גיך אויף פון דעם ביינקעל, גיט סוידט ניט לעבעדיג, און רייבט דיא אויגען) הא, וואס איז? (ער רעדט קלוימערשט וויא פערשלאָפען אונטער דער נאָז) וואס ווילט האבען פון פאפשיטעליעס?.... עהרליכע לייט פאפשינ׳ער.... וואס ווילט האבען פון שטאנדהאפט?.... אנדהאפט עהרליך, וויל זיך ניט מישען שטאנדהאפט!.... (ער משוכעט זיך בעלד אויס) אך זייט מיר מוחל, ר׳ שטאנדהאפט. איך בין אלץ געזעסען, געזעסען דא אויף דעם אָרט און פאר גרויס מידעגקייט האב איך גענאפט א דרעממעל. אך, זייט מיר מוחל, איך האב א פנים געשמאק גע־שלאָפען?

נתן (מיט א שמייכעלע) עס מוז אייך א פנים, אהן עידהרע, גאנץ גוט זיין, ר׳ אהרן, אז איהר שלאפט בייא טאג? חע, חע, חע! (צו שינדערען) עסע! זאל ער אזוי וויא ער האט געשלאָפען; ר׳ אהרן איז א ממזר. חע, חע, חע! איך קען מיינע לייט.

שטאנדהאפט (צו נתן שיפרעס און צו שינדערען) זיצט זייט מוחל, מיר וועלען באלד וויעדער איבערשמועסען מכח דעם עסק.

קנעכטבארג (דער וויל צו זיך אליין) ער איז איצט געלויבט השי״ת אויפגעלייגט, און אז עס איז יא איין עת רצון וועל איך איהם שוין דא אויפגעבען טאקע אלע פלאנען מיט אמאל טאמער וועט מיר היינט דאס מזל געהן.

שטאנדהאפט. נוא, ר׳ אהרן!

קנעכטבארג. איך האב מיט אייך צו שמועסען מכח במה וכמה ענינים, וואס קענען זיין א טובה פאר דער שטאדט.

שטאנדהאפט. אויב איהר האט במה וכמה ענינים, קוממ־זשע צו מיר אין איין אנ־דער צייט. איצט בין איך פערנומען, איהר זייט דאך אויך מיעד און שלעפעריג.

קנעכטבארג. איך בעט אייך ר׳ יודעל, רחמים. איך בעט אייך שענקט מיר א שעה צייט, אז איך בין שוין דא, איך בעט אייך טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט (גלעט דיא פאטילוצע) מיין ליעבער ר׳ אהרן, געהט אייך היינט געזונ־טער הייד!

קנעכטבארג. נאר אויף איין האלבער שעה. טהוט מיר דיא טובה!

שטאנדהאפט. אך וואס א יוד איז? איך בעט אייך, מיין ליעבער ר׳ אהרן, לאזט מיך איצט צו רוה און געהט אייך!

קנעכטבארג. האט ניט קיין פאראיבעל, איך געה. האט אייך א גוטען טאג. (ער לאזט זיך געהן צו דער טהיר און ווארטשעט) איך האב מיר אכיין אנגעפייפט דער מיט, וואס איך האב געזאגט כמה וכמה ענינים. עס איז שוין איצט מיט איהם נישט צו ריידען, ער איז שוין משוגע. אוי, נישטא קיין מזל! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט (זעצט זיך אניעדער לעבען טיש און טראַקטירט דיא געסט מיט גוטע האוואנער ציגארען) אזוי, אזוי, דענק איך, וועט עס מוזען טאקע זיין.... אי טאַ־ מער וואס? מען וועט אמאל דארויף שרייען, עס.... איך בין שוין צו אזעלכע זא־ כען געוואוינט געווארען. ניחאי ליודי מאוו א יא זדראוו.

נתן. ווער הערט יודען, אז זיי שרייען? יודען, חע, חע, חע! קען איך, זיי זיינען נאר וויא דיא קאמערען, זיי נעהמען זיך צונויף זושען, זושען דאכט זיך גאר שרעק־ ליך. פרואוו נאר א מאך מהאן מיט דער האנד, צופליהען זיי אין אלע זייטען.

שינדער. וואס אמת איז אמת. ניט אומזיסט זייט איהר א ווילדער בורר! און א גוטער אפמאכער, טאקע וויל איהר קענט יודען.

נתן (שמייכעלט) חע, חע, חע! יודען זיינען דאכט זיך קלוג, עס זיינער אבער נאך נישטא אזעלכע נאראנים אין קיין אומה ולשון, וואס מען טהוט זיי אפ איז פאר־ פאלען. פרואווט שטעלט זיך א שטיינער אין גלופסק מיט א שטריק אויף דער גאס, לאזט קיינעם ניט דורך ביז מען זאל בעצאהלען, וועט איטליכער געבען געלד, אפילו א ווארט נישט איבער צו ריידען. איינער אפשר וועט זיך שטעלען אפדינגען א קאָ־ פיקע. יודען דאכט זיך זיינען רחמנים, זייער רחמנות אומשטעהנס געזאגט איז ניט ווערטה קיין שמעק טאבעקע. בשעת א שרפה, א שטיינער, וועט איהר זעהן א סך יודען לויפען זיך צו נויף אהן א נשמה, ניט איינער פון זיי וועט אויס שטרעקען דיא האנד צו דער לאנגען אביסעל וואסער; נעכטען ערשט האט א יוד געריינינגט דיא רינווע ארום א דאך. ער האט זיך א גליטש געטהאן און איז געבליעבען הייגגען אין דער לופט, אנגעהאלטען מיטביידע יהענד אן דער רינווע. א האלבע שטאדט אפשר איז זיך צונויף געלאפען, איטליכער האט געקרעכצט, געשריען און ניט איינער האט געבראכט א לייטער! חע, חע, חע! איך קען מיינע לייט.

שטאנדהאפט. לאָם מיר דאס איצט אוועקלייגען אין דער זייט און שמועסען בעסער פון עסק.

שינדער. פערקעהרט, דאס וואס ר׳ נתן האט ביז איצט גערעדט ניצט טאקע צום עסק, זיי ריידע וויא א געניטער, וויא א חכם. פון דיערע רייד קענט איהר ארויסזעהן וויא גוט איך האב געראטהען, אז מען זאל דער וויל נאר אהן מורא

ארויפציהען אויף דעם מקח פון פלייש. יענעם מאכט חלעבען נים אזוי שטארק ארים אז ער גיט אויף דער אקע נאך א פאר קאפיקעס און פאר אונז מאכט עס מאקע אויס גאר א גרויסע סומע. עפעס א קאטאוועס אזא גרויסע שטאדט יודען זאלען זיך פרוכפערען! דיא הצטרכות זיינען זעהר גרוים.

נתן. און אז מען וועט נעהמען דיא טאקסע אויף ווייטער בזה האופן, וויא מיר האַבען ערשט געשמועסט, וועט מען מעגען ארויפציעהען נאך א קאפיקע אויף דער אָקע, וואס איז א קאפיקע? אי וואס, מען וועט שוין נים דארפען מעהר צאָהלען פאדאט פון דעם קעסטעל, נוא מיילא וואס מאכט עס אויס? יודען דארפען אָהן דעם אויך א סך האבען.... און וואס איז, אומשטעהנס געזאָגט, א קאפיקע?

שינדער. איך טראכט שוין דאס אליין אויך, וואס איז א קאפיקע? אפילו צוויי? שטאנדהאפט. א קאפיקע איז טאקע גאר נישט. פון דעסטוועגען וועלען זיך געפינען אזעלכע, וואס וועלען שרייען. איהר אלץ וואס וועניגער און זייא טאקע אלץ שרייען. פאר יודען ווילט איהר יוצא זיין? משה רבינו האט מיט זייא נישט געקענט אויסקומען.

נתן (מיט א שמייכעלע) ווען א שעפעלע שפארט זיך א ביסעל איין, מעקעט, דריגעט מיט דיא פיסלעך דארף מען עס גאר געבען א שמיצעל, חע, חע, חען וועט עס זיך נעהן ווייטער גאנץ שטיל. אייב עס שרייט ווידער. נאך און נאך א שמיצעל ביז דיא כחות וועלען איהם אויסגעהן און עס וועט אניעדער פאלען, אויסגעצויגען מיט דעם פיפעק ארויף, חע, חע, חע!

שינדער. עס פערשטעהט זיך, אז מען קען נים מיט גוטען מוז מען מיט בייזען.... בשעת מען וועט דארפען מאכען ספראוועטשנע צעגעס אויף דעם פלייש וועלען מיר, וויא פריהער טאקע, אויסקלייבען פון דער סטאדע א פאר קעלבלעך, הונגעריגע פארשוינען, וועלען זייא מסתמא שטעלען גוטע צעגעס. פאר א קליינינקיים חלעבען, טאקע גאר פאר א זשמעניע הייא. וואס דארף דען א קעלבעל מעהר האבען? — קעלבלעך זיינען דאָ בה"ש זעהר גענוג, איהר וועט זייא געפינען דווקא אין דיא הויכע מהויערען, זיי מעקען נאך דער ברוסט און וועלען נעבעך עסען.... און ווייטער וויא זאגט איהר, ר' נתן, איהר זיים דאך א שטאדט בורר וועט איהר בעטע: דעם צד, וואס איהר האלט מיט איהם, ער זאל מיט אייך אויף האלטען און זיצען ביי דיא ספראוואטשנע צעגעס....

נתן. פון קינדרוויין אָן האב איך ליעב עקאנאמיע, דאס איז זעהר א גרויסע זאך. מען וועט דארפען זעהן איינצוברייננען פון דער זיים אויך א גראשען. איך מיין עס וועט נים שאדען חלעבען, מען זאל פון דרויב, פון קעפ און פון פיס וכדומה

אויך נעהמען אקציז, ווער וויים דען, וואס על פי זאקאָן טאָר מען דערפון ניט נעה־
מען? און פאר וואָס טאקע אויך ניט פון שמאלץ? לפחות א קערבעל פון דעם פוד.
א קאטאָוועס עפעס וויא פיעל פוד שמאלץ ווערט א יאָהר אין גלופסק אריינגע־
פיהרט! אט נעהט א פסח, וויא פיעל הונדערט פוד, מיינט איהר, וועט אריינגע־
פיהרט ווערען, הא? דאס קען מאכען וויעדער א גרויסע סומע, און קיין האהן אפילו
זאל ניט קרעהען! מען וועט הייסען ביי דער ראנאטקע צאהלען, חאטשע מען דארף
איינענטליך ניט, וועט מען צאהלען.

שינדער. זעהט איהר וואס גלייך איז גלייך, איך האלט אויך זעהר פון עקאנאמיע.

איך וויל אייך נאך בעסערס עפעס זאגען, מען דארף נעהמען טאקע אקר־
ראט דאפעלט, וויא דיא פאלאזשענע, שחיטה געלד פון נסות ודקות און פון עופות.
דער וואס עסט עופות איז ניט קראנק צוא צאהלען עטליבע קאפיקעס מעהר! און
איהר קענט אייך משער זיין וויא פיעל געלד דאס קען א יאהר איינטראגען? הא!
מיין ליעבער ר׳ נתן! וואס זאגט איהר.

נתן. וואס זאל איך זאגען? איהר זאלט דערלעבען משיח! וואו געפינט מען נאך
ערגעץ אזא ר׳ יוסעל? אז עס איז שוין יא געקומען צוא רייד, וועל איך אייך
אויפגעבען נאך א פלאן וויא אזוי עס קען ווערען א קערבעל. מען דארף זעהן, אז
דיא פעדערען פון אלע עופות זאלען עפעס אויך איינטראגען. איטליכער וואס קוי־
לעט איין עוף מוז ביי דעם שוחט אין שטוב אפפליקען דיא פעדערען, נישט טארען
זיך איבערצולאזען אפילו א פלעדעראוויש, באם ניט, זאל דער שוחט מאכען תנועות
און זאל ניט שעכטען דאס עוף. — ווייטער, דער עולם עסט דיא גרויסע גאלאנסקע
היהנער, זיי וועגען מעהר פון דיא פראסטע אפשר מיט א פאר פונט, און שחיטה
געלד צאהלט מען פאר זיי אקוראט וויא פאר דיא פראסטע, בכן איז דאך אונז א
פאדריוו, דארף מען זוכען א מיטעל, מען זאל דיא היהנער ניט עסען.

שטאנדהאפט. יאָ עס געהט מיר אין קאפ! וואס פאר א מיטעל אבער טהוט מען
דערצו? (מיט א שמייכעלע) זעהט איהר, דערצו תאט מען שוין גע־
דארפט האבען ר׳ אהרן׳ן, ער איז א בריה אויף אזעלכע זאכען.

נתן. מיר וועלען זיך קענען בעגעהן אהן איהם. זעהט איהר, דא מוז מען שוין אבי־
סעל בענוטצען יודישקייט, מען מוז ווערען גאטס סטראפטשעס, אבהיטען יי־
דען פון א מכשול, פון א חשש טרפות. אין עקאנאמיע דארף פרומקייט אויך עפעס
איינטראגען, ניט זיין קיין לענער סחורה. נאט ניטצט אויך אז ער ניטצט.... חע,
חע, חע! פערשטעהט איהר? מען וועט דארפען אנזאגען דיא דיינים, אז זיי זאלען
אסר׳ן דיא דאזיגע פראקליאטע היהנער

שטאנדהאפט. אומזיסט זאלען אונז דיא באנק קוועטשערס קאסטען געלד, פאר
וואס נעהמען זיי ביי אונז געלד, אונזער געלד, אונזער בלוט? אונזער
נויטה נאר האלט דאך אין שטאדט אזא מחנה ליידיג געהער!

שינדער. זייט חלעבען נים אין כעס אויף דיא דיינים נעבעך. זיי זיינען גאנץ עהר־
ליכע יודען, זיי פאלגען וואס מען הייסט זיי.... מסתמה וועלען זייא דאס
אויף טהאן. טהאן, וויא איך בין א יוד טהאן! זעהט איהר, אט מיט דיא הולטאיעס,
מיט דיא יודישע סאלדאטען וואלט זעהער רעכט געוועזען צו לעהרנען בלק. פאר
וואס זאלען אזעלכע חלטאיעס עסען פכייש אהן טאקסע? און אויב אפילו עס איז
דא אזא זאקאן, נוא מאלע וואס שטעהט? מאלע וואס מען הייסט? מיר דארפען
אונזער שכל האבען.

נתן. נאך מיין מיינונג וואלט אפשר נים געשאדט. אז בעת מיר וועלען איה״ש
איינפיהרען אונזער עקאנאמיע, זאלען מיר צו זיך צולאנטשען מענדעל דעם גע־
לען, ער האט אלע פאסטעמקעס פון א שיינעץ, בייא אונז וועט ער ערשט ווערען
נאר איין אנטיק. ער וועט סלוושען אנפאלען און וועט מיט דער צייט שטארק צו
נימץ קומען.

שינדער. למאי נתן פרעכמאן, ער איז אויף זעהר ספאסאבנע, קען שטארק נימצען
דער שטאדט. דיא שטאדט וואלט פון איהם געקענט האבען טובות. פאר
וואס זאל דיא שטאדט נים מחזיק זיין אזא נימצליכען מענטשען? ערשט היינט
איז ער ביי מיר געוועזען און האט שטארק מתרעם געוועזען אויף דער שטאדט.

שטאנדהאפט. וואס מיינט איהר? מען האט איהם אפשר געדארפט טאקע מחזיק
זיין, ער האט א געמבע א פיסק אויף שרויפען און קען אמאל זעהר
צו נימץ קומען....

נתן. מסתמא וועט מען איהם שוין אויך אין זינען האבען, ער איז דאך מיין פרעכ־
מאן.... מיר קענען שוין דאכט זיך געהן, עס איז איצט ביי מיר פונקט דיא
צייט פון מיטטאג.

שטאנדהאפט. ווארט נאך אביסעל ר׳ נתן, איך וועל געהן אייך נעבען עטליכע האַ־
לענדער הערינגלעך פון דיא, וואס געפעלען אייך איהר זייט דאך א
מבין אויף עסען. (ער געהט).

נתן (שטילערהייד צו שינדערען) איך מיין, מען זאל שטאנדהאפטען אפגעבען אין דער
ארענדע צוא פרעכמאנען. שטאנדהאפט אומשטענס געזאגט מוז דאך א בלייז
תמיד זיין ביי איטיצען אויף דער ארענדע זאל איהם זשע לכל הפחות פון היינט אן

האלטען מיין פרעכמאן. עס וועט אין כמה אופנים דין גוט. מיר דארפען ניט פער־
געסען מיט וואס פאר א מין מענטשעלע מיר האבען צוא טהאן. שטאנדהאפט איז
קלוג, מיר דארפען אבער קליגער זיין. חע, חע, חע!

שטאנדהאפט (קומט צריין) נאט אייך ר׳ נתן עטליכע הערינג אין דעם פאפיער, זיי
וועלען אייך מאכען א גוטען אפעטיט.

נתן. א שעהנעם דאנק אייך. איך האב בה״ש תמיד א גוטען אפעטיט (ער גנעהמט
דיא הערינג, געזעגענט זיך און געהט ארויס מיט שינדערען)

פינפטער אקט.

דא ווערט פארגעשטעלט אללע זאכען, וואס קומען פאר
בייא דיא נייע מיני בעלי מאקסעם. *)

ערשטע סצענע.

ביים דעם שוחט אין שטוב, אין דער פריה. ווייבער, מיידלעך זיצען
און פליקען אפ עופות איבער גרויסע ביטען. אויף דער ערד ליגען
היהנער, קאטשקעס, גענז, אינדיקעס און שרייען מיט אלערליי קולות.
עס איז א געשרייא, א געשטופערייא, א געשעלטערייא.

אייזיק זאאיקע קומט אן.

דער שוחט (האלט א חלף אין דער האנד) פליעקט ווייבער, פליעקט קאום ניט איבער
קיין איין פעדער!

ווייבער. מיר פליעקען, מיר פליעקען, עס זיינען שוין פול דיא ביטען, נאט זעהט,
זעהט!

איין יודענע. נאט אייך מיין האהן, ער איז אפגעפליעקט גלאט וויא בערעל פארכס
קאפ!

---

*) אמר ר׳ מענדעלע. אין דעם אקט קומען פאר אזוי פיעל זאכען און שרעקליכע מעשיות.
אז איך האב געמוזט א סך זאכען איבערהיפערען. ראשית, האב איך ניט געהאט אזוי פיעל געלד
דאס אלסדינג מיט א מאל אפצודרוקען, צוווייטענס, האב איך טאקע ניט געוואלט ארויסגעבען א דיק
ביכעל מחמת א יוד האט פיינט צו צאהלען פאר א ביכעל א סך געלד. עד האט איין כקח אי פאר א
דינעם. אי פאר א גראבס. איך בין מבטיח דעם עולם, אז וויא באלד איך וועל אפלייזען פאר דער דא־
זיגער מעשה, וועל איך אית״ש אפדרוקען אין א בעזונדער ביכעל דיא אלע סצענעס, וואס איך האב
איבערגעהיפערט.

צווייטע יודענע. נאט אייך מיין הוהן, אחן א סימן פעדער!

דריטע יודענע. נאט זעהט בייא מיר! מיינע איז גלאט וויא דיא מאמע האט זיא געהאט!

פיערטע יודענע. נאט קוילעט מיין קאטשקע, איך האב זיא שוין אפ־געפליקט!....

פינפטע יודענע. נייט אייך דעם הינטער חלק פון מיין אינדיג!

דער שוחט (שרייעט אויף א מיידעל) דראבקע, וואס האסט דוא איבערגעלאזט א פלע־דערוויש! האפט זיא דיא גנבטע, דיא הולטאייקע, איך וועל דיר אויס־רייסען דיא צעפ, דראבקע, גנבטע, גנבטע!

דאס מיידעל. פאר וואס פליקט שיינדעל ביי אייך ניט אפ דיא עופות? פאר וואס איז שיינדעל ביי אייך אזא מיוחס?

איין קעכנע. שיינדעל איז א שעהן מיידעל!

צווייטע קעכנע. שא! מען טאר ניט אויסזאגען פון דעם חדר!

אייזיק זאאיקע (שטופט זיך דורך צווישען דעם עולם צום שוחט מיט א גרויסען גאלאגאנסקען האהן אין דער האנד) קור־קוי־קוילעט מיר דעם האהן!

דער שוחט (קוקט אן דעם האהן) מיין ליעבער יוד דעם האהן וועל איך אייך ניט שעכטען.

אייזיק. פא־פא־פארוואס דעם האהן ניט שעכטען?

דער שוחט. א שעהנער יוד חלעבען! ער וויל עסען א גאלגאנסקען האהן, א טרפה האהן!.... א שעהנער יוד חלעבען!

וויבער. טראפניאק, טראפניאק! ער וויל עסען א טרפה האהן!

דער גאלגאנסקער האהן (קרעהט) קוקעריקוא! קוקוריקוא!

אייזיק. פאר וואס איז א גא־גא־גאלגאנסקער האהן טרפה? ער קרעהט דען ניט וויא אלע אנדערע?

דער שוחט. דאס, זייט מוחל, געהט פרענט דעם דיין!

אייזיק. און דער דא־דא־דיין האט מיך געשיקט צו אייך.

דער שוחט (מיט מוסר) וויא שעהמט זיך ניט א יוד צוא בעטען, מען זאל איהם שעכטען א טרפה האהן?! אזא איין אלטער יוד מיט א בארד!

וויבער. דער נאך זאלען שטארבען אונזערע קליינע קיינדער פאר זיינע חטאים, צו ליעב זיין טרפה קישקע!

אייזיק. פא־פא־פאר וואס עסט מען אזעלכע היהנער אומעדום? און פאר וואס האט מען זיי גענעסען פ־פ־פריהער מאמע אויך דא?

דער שוחט (מיט כעס) פֿראַיש פרעגט ער שאלות, דיא גאַנצע שטאָדט מאַכט ניט קיין שאלות. אז מען זאָגט טען טאָר ניט, טאָר מען ניט. מסתמא טאָר מען ניט. וואס פרעגט איהר דא שאלות? א חרפה, א בושה חלעבען, שעהמט אייך אין אייער ווייטען האלז!

אייזיק (געלאַסען) אז איך פּאַ־פּאַ־פּאַרשטעה ניט, האָב איך מיך פיינט צו שעהמען און פּ־פּ־פּרעגן.

דער שוחט (מיט יראת שמים) אזוי? ! א שעהנער יוד כלעבען ער פרעגט!...... אט חכעבען לאָזט מיך צורוה און געהט אייך, געהט! איך האָב אסור ניט קיין צייט מיט אייך דאָ צוא טענה'ן. (ער ווענדעט זיך צו דיא ווייבער) פליעקט ווייבער, פליעקט!

(דיא ווייבער לאָזען ארויס א געלעכטער, אייזיק שטעהט אביסעל און קוקט אָהן דעם שוחט, דיא ווייבער, דיא ביטען מיט פעדערען און געהט אוועק מיט דעם האָהן אין דער האַנד).

צווייטע סצענע.

אין בית־המדרש, אין דער פריה, נאָך דעם דאַווענען דער דיין זיטצט אויבען אָן אין טלית און אויף דעם שטענדער פאר איהם איז אָפען א גרויסע גמרא. אייזיק זאַאיקע שטעהט אנטקעגנען דעם דיין. עטליכע יודען דרעהען זיך ארום און דערקאָנטשען זיך דעם דאַווענען.

אייזיק. איך האָב מיך ניט נעפּוילט! איך האָב פערזעצט מיין שבת'דינע קאַ־קאַ־קאפּאָטע און בין אביסעל געפּאָהרען, אביסעל גע־גע־געגאַנגען צוא פוס קיין לעמבערג און האָב געבראַכט פון דיא „מפרשי חים" כאַ־כאַ־כתוב וחתום. אז דיא נאַ־נאַ־נאַלאַגאַנסקע היהנער מעג מען עסען. זיי אליין עסען אויך דיא היהנער.

דער דיין. עס איז אבער דאָ א דעה, אז מען טהאָר דיא היהנער ניט עסען.

אייזיק. ס־ס־סמיימש! עסען א פנים דיא ג־ג־גאונים, דיא מפרשי הים און דיא גאַנצע וועלט יודען טרפות? גאָר דאס שוין אהן א ד־ד־זייט. זאגט מיר, איך בעט אייך, פאר וואס האט איהר פּ־פּ־פריהער ניט געהאַלטען פון דער דעה? דאס איז ערשטענס, און צווייטענס, ווייזט מיר דיא דעה! אט זיינען דא יר־יר־יודען וועלכען זייא אויך זעהען.

דיא יודען. מאַקע באמת רבי, דער יוד איז דאָך גערעכט. ווייזט איהם דיא דעה.

דער דיין. זאל ער קומען צו מיר א היים.

אייזיק. דאס אייגענע האב איך שוין פון איהם געהערט אמאל פ־פ־פופציג, נאך איי־
דער איך בין געגאנגען קיין לעמבערג. ער וויל מיך א־א־אפנארען.

דער דיין (מיט א געשריייא) תרבית! דרך ארץ!

דיא יודען. מסתמא, ר׳ יוד, אז דער דיין זאגט, האט ער א דעה.

אייזיק. עס פערשטעהט זיך ער האט א דעה. דעם פ־פ־פראיעקטס דעה! אט וויא
אזוי ביי יודען ווערט פ־פ־פלוצים א דין, א מנהג!....

דער דיין. אפיקורוס! הערט נאר, וואס דער אפיקורוס זאגט!

אייזיק. אבער אבי ניט קיין צ־צ־צבועק. איך האב ליעב דעם אמת און ש־ש־שווינ־
דעל ניט מיט דער תורה...... אדרבה זא־זאגט נאר, איך וועל אייך עפעס
פרעגען; אויב דיא גא־גא־גאלגאנסקע היהנער זיינען טרפה דארפען דאך זייערע
אייער אויך זיין טרפה, אזוי וויא דיא אייער פון אלע עופות טמאים, היינט פאר
וואס זשע קויפען יודען אויף דעם מארק אייער סתם און קוקען נאר נישט דארויף
פון וע־וועלכע מיני היהנער זייא זיינען? הא, וא־וא־וואס זאגט איהר דערצו? (ער
באברעט זיך און נעהמט ארויס פון דער קעשענע עפעס איינגעוויקעלט אין א טיכעל) אט זיי־
נען היהנערשע אייער! אדרבה דער־קענט וועלכע אייער זיינען דא גא־גא־גאלגאנ־
סקע? — אט הערען יר־יר־יודען, איך געה פון דאנען ניט אוועק ביז איך וועל ווי־ווי־
וויסען איין עק א סוף!

דער דיין (רייבט דיא וואנטצעס פאר גרויזאמע) געהט שוין, געהט! איהר וועט פון מיר
היינט האבען א קלאהרע תשובה. קומט צוא מיר פאר מנחה. בנאמנות,
היינט וועט איהר האבען א תשובה!

אייזיק. נוא, אז א יוד שווערט אין שוהל לעבען ארון קדש, מ־מ־מוז מען גלויבען..
איך וועל מיך נישט פ־פ־פוילען און קומען צוא אייך פאר מנחה. (ער געהט
אוועק).

דער דיין (מיט א קרעכץ צו זיך אליין) היינט, רבונו של עולם, וואס טהוט מען? וואס
טהוט מען? וויא אזוי איז מען דא יוצא פארביידע צדדים? קיין פשרה,
וויא איך זעה, וועט דא ניט העלפען. ער וויל ניט קיין געלד...... אך רבונו של
עולם! וואס טהוט מען? (ער מאכט צוא דיא גמרא, לייגט צו נאך דעם טלית און געהט
ארויס).

דריטע סצענע.

שטאנדהאפט מיט זיין כגופיא, דער דיין, מענדעל דער גבאי, ביא נתן שיפרעס אין הויז.

פיאווקין. הערט נייעס! אייזיק זאאיקע נעהט ארום אין דער שטאדט מיט א קאַנטראַקט פון דער טאקסע, און קלעהרט אויף דעם עולם, וויא אזויא מען בערייסט זיי פראַטיוו דעם זאקאָן!

שטאנדהאפט. נישט אויסצוהאלטען פון דיא ליידינגעהר, פון דיא קבצנים, פון דיא עזות—פנים'ער.

פרעכמאן. וואס הערט איהר, שטאנדהאפט, דיא עזות פנים'ער? (ער מאכט א קולאק) זעהט איהר, מיין איין קולאק איז גענוג פאר אזא זאאיקען א מאָל האב איך איינעם געגעבען א סטיסאק האט ער זיך באלד בעוואשען מיט בלוט און איז מאקע אין עטליכע טעג ארום געשטאָרבען אין באָלניצע. איך זאג אייך, אין אזא יודישע שטאָדט, וויא אונזערע, העלפט נאָר א קולאק... אויך מיר א זאך זאאיקע! אזא דאָר יודעל, נאָר הויט און ביין!....

נתן שיפרעס. וואס וויל דער זאאיקע? אלץ מאקע מיט דיא היהנער?—אי, יודען, יודען, וואס מען שטעהט פון אייך אויס זינט יודען זיינען ארויס פון מצרים האָבען זיי אלץ צו טהאָן איבער דעם פלייש. מען הערט נישט מעהר שרייען נאָר פלייש און פלייש! קארג פאר זיי עסקים מיט פלייש אויף דער וועלט, האבען זיי זיך נאָך אָנגעגרייט א שור הבר אויף יענער וועלט. חע, חע, חע!

שינדער. גאָט אליין חלעבען וועט מיט זייא דאַרטען נישט אויסקומען. איטליכער וועט וועלען דעם חלק וואס מען גיט דעם אנדערען. ארעמע לייט וועלען פערלאַנגען גאָלע פלייש אָהן ביינער. הכלל מען וועט זיך בלאזען, מען וועט שרייען, אקוראט וויא דער ערב רב! (דיא מחיר עפענט זיך אויף און דער דיין קומט אריין).

דער דיין. גוט רבותי, וואס איהר אלע זייט דאָ! וואס טהוט מען מיט דעם זאאיקע? ער לאָזט דאך מיך נים אָטהעמען, אלץ מכח דיא גאלגאנסקע היהנער, פאר וואס האט מען זיי דא געאסר'ט? איך האב איהם אלץ מדחה געוועזען און געצווינגען ביז עס איז נאר מענליך געוועזען.

שטאנדהאפט. נוא, יישר כח! ציהט איהם מאקע נאך ווייטער אָפּ, דאס איז שוין אייער זאך, איהר וועט שוין וויסען וויא אזוי.

דער דיין. גאט איז יודע דעם אמת. איך האב געטהאן, וואס עס איז נאר מעגליך
געוועזען. איך האב געמוטשעט טרפה מאכען העוף הזה בק"ן טעמים און
האב מיך אין איין שאלת תשובה אזוי צולאזט מיט פלפול, ביז עס איז אויסגעקר
מען, אז א גאלגאנסקער האהן איז נאר א מין אדלער!... נאר דער זאאיקע אבער
האט זיך ניט געפוילט און האט געבראכט פון דיא „מפרשי הים" כתוב וחתום,
אז דיא היהנער מעג מען עסען, זיי אליין עסען זיי אויך. אנטקעגען אזעלכע גאונים,
פערשטעהסט איהר דאך אליין, העלפען ניט מעהר אלע תנועות. איצט זאגט מיר
רבותי, וואס זאל איך גיבען טהאן? איך האב געשוואוירען, בחן שלי, אז היינט פאר
מנחה זאל איך געבען זאאיקען א קלאהרע תשובה זיים זיך טאקע באלר מישב און
ניט עפעס איין עצה.

נתן (נאבדעם אז ער האט אביסעל געטראכט) עס איז דא א גוטע עצה! איין ברירה,
זאל מען זיך שעכטען דיא היהנער, נאר באופן זה אז איהר, רבי, זאלט מזהיר
זיין דיא שוחטים, פערשטעהט איהר, אז זיי זאלען איטליכען, וואס קוילעט אזעלכע
היהנער, זאגען בזה הלשון: „מיר שעכטען אייך דאס עוף, וואס זאלען מיר טהאן?
נאר דיא עברה נעהמען מיר ניט איבער אונז." אויב דער וואס קוילעט איז א בעל
שמחה זאלען דיא שוחטים דערפון מעלדען עטליכע געוויסע אונזערע מענטשעלעך,
וועלען זיי אויף דער שמחה ניט וועלען עסען. ר' איצע וואלף וועט אויך נאר נישט
וועלען פערגעבען אויף דער שמחה, היינט פערשטעהט איהר, וואס דערפון קען זיין?
חע, חע, חע! איך קען מיינע יודען

דיא בנופיא. מיר פערשטעהען עס זעהר גוט. אויף אזא עצה קען טאקע נאר פא-
לען א בורר!

דער דיין. געלויבט איז השי"ת! איצט מעג איך מיר שוין א פנים געהן! א גוטען
טאג! (ער געהט ארויס).

שטאנדהאפט. ר' נתן מיט דעם זאאיקע האט מען גענדארפט לעהרנען בלק!
פרעבמאן. ער איז געווארען צו א גרויסער עזות פנים. ווער איז ער אזוינס?
נתן. בע.... מסתמא וועט מען איהם אויך פערטראכטען. וואס הערט דיא שטאט
אזא זאאיקע? חע, חע, חע! פערלאזט זיך נאר אויף מיר. איך האב איהם
שוין אין זינען.—מען דארף איצט בעסער שמועסען מכח דיא וויבארעס און מכח
דער דומע, זיא זאל זיך חלילה ניט ארויסגליטשען פון אונזערע הענד. מען דארף
טראכטען בעציייטענס אריינצוזעצען דארטען א גלאסנע פון אונזערע מענטשען....
וואס זיטצט איהר עפעס אזוי מרה — שחורה'דיג, ר' איצע וואלף? וואס שווייגט
איהר?

ספאַדיק (מיט א קרעכץ) עס איז היינט ניט מיינע זיעבען יאָהר! עס איז בעונותינו הרבים אין היינטיגען דור נתרבה געוואָרען אזוי פיעל הולטאיעס, אזוי פיעל עזות – פנים'ער, אז מען מוז אמאָל זיטצען און שווייגען. סטייטש, האט מען דאס אמאָל געהערט אדער געזעהן? אלץ וואס דיא שטאדט האט געטהאָן איז געוועזען געטהאָן.... און היינט אָך וועה איז מיר! דיא האָאר שטעלען זיך פשוט—קאַפּויר. עס איז היינט מאקע נאָר משיח צייט!

פרעכמאַן. טאקע שוין זעהר פיעל עזות – פנים'ער אין דער שטאָדט. ניטאָ דיא אמאָליגע גוטע יאָהרען!

פיאווקין (צו זיך אליין אן דער זייט) מיר דאכט זיך, אז האלטען היינט שטאנדהאפטען אויף דער ערענדע איז א סך בעסער וויא צוא זיין א משרת אין איין אכסניא....

שינדער. א רחמנות חלעבען אויף דער שטאָדט! דער ווייל ליידעט נעבעך דיא שטאָדט, מען בעזספּאָקאָיעט זיא מיט דאנאָסען! באמת טאקע האט מען געדאַרפט טראכטען מכח דער דומע.

ספאַדיק. מיין עצה וואלט געוועזען מען זאָל דאָרטען אריינזעצען פיאווקינען פאר גלאָסנע. פערשטעהט איהר?

דיא כנופיא. מיר פערשטעהן, מיר פערשטעהן, פאר וואס זאלען מיר עס ניט פער־שטעהן?

פיאווקין (מיט עניוות) וועניג שרייען אויף מיר דיא הולטאיעס, וואס איך בין א פּאָ־וויערענע? ווער זשע וועט מיר נעבעך ווערלען נאך פאר גלאסנע?

שטאנדהאפט און ספאַדיק (ביידע אין איינעם) עט, נארעשקיים! ווער וועט דען צו־לאָזען דיא הולטאיעס צוא א וויבאָר? ווער זיינען דיא עמי הארצים, דיא בעלי מלאכות, דיא דראבעס, דיא קבצנים? איהר מיינט אין אמת, אז עס איז הפקר דיא וועלט? מיר האבען דיא דעה!.... מיר וועלען מא בען א הונדערט איזבירא טעליעס פאַ פריגאָוואָרו פון אונזערע לייט. שרייבט אָן, ר' ראובן, איצט טאקע דעם פריגאָוואָר, נעהט דער נאך אריין אין קהל שטיבעל, און חתימות וועט איהר דארט בעקומען פארטיגע... מעהר קיין דאגות זאלט איהר ניט האבען! אט אזוי וועט עס זיין געשווינד און גוט.

פרעכמאַן. איהר האט געהערט? דער גובערנאטאָר דארף דיא טעג אהער קומען. מען דארף נעטהיג בעוואָהרענען אז דיא עזות – פנים'ער זאָלען איהם חלילה ניט געבען קיין פּראָשעניעס, דער גובערנאטאָר, זאגט מען איז זעהר א סטראָ־

נער קוקט אלסדינג מיט זיינע אויגען. מען דארף פערהיטען, אז דיא עזות—פּנים ער זאלען צו איהם ניט האבען קיין דריסת הרגל.

פיאווקין. דאס איז שוין אונזער עסק. מיר האבען שוין דער צו תמיד תחבולות... פערזארגט בעסער זאאיקען. איך זאג אייך, ער איז א פייער, ער דאקאַ־ פּאיעט זיך גאנץ ווייט. ער געהט אָפּט צו שלמה וועקער.

נתן (גיט א קרעכץ) אָך דער שלמה וועקער, דער וועקער! ער איז מיר וויא איין ביין אין האלז. ווען ער דערזעהט מיך פאהרענדיק אויף מיין דראָנשקע מיט דיא פערד, וואס איך האב מיר געקויפט, בשעת איך בין אריינגעטראטען אין דער טאָק־ סע, גיט ער אויף מיר אקוק עפּעס מיט אזוי א פּאר אויגען, מיט אזוי א שטעכענ־ דיגען שמייכעלע, אז עס ווערט מיר קאלט אין בויך! האט מיר ניט קיין פּאראיבעל פּאני שטאנדהאפט, איהר האט פריהער ניט פערשטאנען וועקערען. מיר האבען איהם צוא פערדאנקען א סך פון אונזערע צרות. איך האב מורא, ער זאל אונז חלילה אמאל ניט אנרייבען א מארדע!

שינדער. ווער? ער א מארדע?! עט חלעבען! ער איז דאך א דייטשעל? דארף מען איהם נאר א ביסעל פּאר שמוצען בייא דעם עולם, אז ער איז איין אפּיקורוס און אפּזאגען זיי אויף איהם עפּעס א סליחה. וועט מען איהם שוין פיינט האבען וויא איין שפּין, איך קען יורען!....

שטאנדהאפט (מיט כעס) דער וועקער שטעהט מיר אויך שוין אין דער גרגרת! צוואנציג טויזענד רובעל זאל מיך קאסטען, מוז איך איהם פערשיקען. ער טויג מיר כלל דא ניט אין דער שטאדט!...

פרעכמאַן. ערגערט זיך ניט אזוי שטאנדהאפּט! וואס הערט איהר אזוי איין וועקער? וואס הערט איהר דיא שטאדט אזוי איין עזות—פּנים?.... (מענדעל דער גלעזער קומט אריין).

מענדעל דער גלעזער (שטיל צוא נתן שיפרעס) איך האב איהם געבראכט. עס וועט נעהן!

נתן. געה זאג איהם, ער זאל אביסעל אויסווארטען ביז איך וועל מיך דא אפּפער־ טיגען. (מענדעל געהט ארויס).

דיא כנופיא. מיר קענען שוין געהן. האט נאר ר׳ נתן, אין זינען זאאיקען.

נתן. זארג ניט, דאס איז שוין מיין עסק. פערלאזט זיך נאר אויף מיר! (דיא כנופיא צו געהט זיך).

פיערטע סצענע.

נתן שיפרעס דער נאך מענדעל דער גלעזער און אברעמעל גרינפאן.

נתן (צו זיך אליין) וואס א טרוס דער שטאנדהאפט איז! קוים דער הערט ער דאס ווארט פראשעניע, אדער גובערנאטאר, ציטערט איהם שוין דאס הייטעל עס ווערט איהם בלוי אונטער דיא זעבערס! צוואנציג טויזענד רובעל, זאגט ער, זאל איהם קאסטען, אבי פערשיקען וועקערען. עט, איך מיין אפילו מעהר וועט אויך ניט העלפען! וועקער איז בעקאנט פאר איין עהרליכען מאן, דיא וועלט קען איהם א סך מעהר וויא שטאנדהאפטען. ער האט א גוטען שם. איך אליין חלעבען שעץ וועקערען און האב תמיד ליעב געהאט מיט איהם זיך אונטערהאלטען איבער וועלט זאכען. איך אכטע איהם אפילו היינט אויף אין הארצען. נאר אך, וואס פרנסה איזו זינט איך האב מיך איבערגעגעבען דער טאקסע מוז איך איהם בעטראכטען פאר א שונא, ווארום ער איז דאך נעבעך טאקע א מבין אויף דיא אלע זאכען און זוכט דעם אמת.... האב איך דען אליין טאקע ניט געהאלטען אמאל מיט איהם? האב איך דען אליין ניט אויסגערעדט אסור לדבר אויף שטאנדהאפטען מיט דער נאנצער כנופיא, אז זייא זיינען איין אומגליק פאר דער שטאדט, פאר א וועלט יודען? אך וואס פרנסה איז! (מענדעלע דער גלעזער און אברעמעל גרינפאן קומען אריין).

אברעמעל. מיין גאנצע האפענונג איז פריהער אויף גאט דער נאך אויף אייך, ר׳ נתן. עס איז מיר היינט שלעכט דיא צייט, און דיא שטעלע וואלט פאר מיר געוועזען גוט.

נתן. עס וועט אייך גאר ניט העלפען, ר׳ אברעמעל, שטאדט וועט אייך אנדערש ניט מאכען פאר טארגאוואי דעפוטאט, ביז איהר וועט טאקע באלד פאר זא־רעז קומען אהער געבען דאס בלאנקע וועקסעל.

אברעמעל. אז איך האב איין מאל געזאגט איך וועל געבען, וועל איך מסתמא געבען.

מענדעל. אבער איך האב א חוש הריח! איך האב אן געשמעקט, אז דער בחור האט אויף איהם א וועקסעל. צום גליק דארף זיך גראד ביי ר׳ אברעמ־לען פאר וואלגערען אויף זאאיקען ניט קיין אויסגעפילט וועקסעל. אפשר נאך פון חמעלניצקעס צייטען!

נתן. נוא, צונארטעלט אייך, מיין ליעבער ר׳ אברעמעל, און ארויס מיט דעם וועק־סעל! מאכט ניט קיין שיהות.

אברעמעל (האלט דיא האנד אין דער בוזעם קעשענע און קווינקעלט זיך אביסעל) ווייס איך?
חלעבען, עס איז מיר אביסעל פריקרע! דער זאאיקע האט מיר אייגענט־
ליך אפגעצאלט אין גאנצען, נאר ווייל עס איז אמאל צווישען אונז געוועזען א ספסוך
איבער עטליכע קערבלעך פראצענט איז דער ווייל ביי מיר געבליעבען זיין נים אוס־
געפיהלט וועקסעל.

נתן. מען צווינגט אייך חלילה נים. קיין בת ישראל נייט מען נים. נאר איך זאג
אייך, אז דיא שטאדט וועט אייך אנדערש נים מאכען פאר קיין דעפוטאט.

מענדעל. איך בין אייך מקנ"א, ר' אברעמעל, דיא מצוה, וואס איהר וועט האבען,
עפעס א קאטאוועס א טובה צוא טהאן א שטאדט! עפעס א שפאס און
צו לעהרנען א שייגעץ! א גרויסע מצוה חלעבען.... יהי חלקי עמך!

אברעמעל (קווינקעלט זיך אליין) ווייס איך?.... עפעס פריקרע!

מענדעל (רעדט אליין אברעמלען ווייטער צוא) היינט טאקע חוץ דער גרויסער מצוה
וועט איהר נאך זיין דעפוטאט! איהר וועט האבען א גוטע פרנסה אין דיא
הענד. עס שטעהט געשריעבען: יש קונה עולמו בשעה אחת, און איהר ר' אברע־
מעל, זייט קונה ביידע וועלטען: די וועלט, איהר וועט דאך האבען ברויט, מיט דעם
פולען מויל, און טאקע אויך יענע וועלט, עפעס א שפילכעל אזא מצוה!....

נתן. וואס דארפסט דוא איהם אזוי צוא ריידען? עס איז גאר נים אזא וואזשנע
זאך. עס וועט זיך געפינען איין אנדערער.

אברעמעל. הא? נו, נו, איך גיעב דעם וועקסעל, איך גיעב!

מענדעל. אט אזוי רעדט! וואס מאכט איהר דא חן? א שיינער משא—ומתן וואלט
פאר מיר געוועזען, ווען איטליכער זאל מאכען אזוי פיעל חן! פון וואנען
זשע וואלט איך געלעבט?....

נתן. גענוג שוין צוא פלוידערן מענדעל! דוא האסט זיך שוין צורעדט, הא? (צוא
אברעמלען) נו, גיכער, וויא האלט איך דא מיט אייך?

אברעמעל (האפט ארויס פון דער קעשענע דאס וועקסעל און גיט עס א ווארף אויף דעם טיש
סאמע פאר נתן'ס נאז) נאט! אט האט איהר וואס איהר ווילט!

נתן (נעהמט און בעטראכט דאס וועקסעל מיט א שמייכעלע) דער פאר, חע, חע, חען וועט
איהר איה"ש האבען דאס, וואס איהר ווילט!

אברעמעל. אבער זיכער?

נתן. געהט א היים צום ווייב, הייסט מאכען קרעפלעך, און זייט רוהיג!

מענדעל. איך טאַזדראַווע אייך שוין אפילו. (ער שטעלט אויף צוויי פינגער לעבען שטע־
רען און פערבייגט זיך).

אברעמעל. איך פערלאָז מיך פריהער אויף גאָט דער נאָך אויף אייך, ר' נתן! (ער
גיט א קוק מיט א רחמנות פנים אויף נתן שיפרעס און געהט ארויס).

נתן. נו, מענדעל, היינט נאַ דיר דאס וועקסעל. פיל עס אויף ק"ן קערבלעך, טאקע
אויף דיין נאָמען און גיעב עס אָן. דוא וועסט שוין דאָ מסתמא ניט דערלייד
גען.

מענדעל. מיין באָבעס ירושה דער לייג איך קיין מאָל ניט. איך פרעג אייך נאָר:
וואס וועט עס דער שטאָדט העלפען? זאאיקע האט דאָך א הויז, וועט
מען אין שלעכטען פאַל איזיסקעווען דיא ק"ן קערבלעך פון דעם הויז. זאאיקע וועט
זיין פריי און וועט טאקע אלץ בעזספּאקאָיען דיא שטאָדט!

נתן (מיט א שמייכעלע) זאאיקע וועט שוין חלעבען זימצען. חע, חע, חע! דער טאָטער
אפילו וועט איהם אויך ניט העלפען! דאס איז שוין מיין עסק. געה נאָר, געה,
טהו דיין זאַך!

מענדעל. איך וועל זיך מיך נעפּעפּטינען איבער א לעקער. איך וועל דאָרטען איי־
נעם געבען א לעקער, וועט דיאָ זאַך גיכער צוא געהן. א לעקער פועלט
תמיד.... (ער פערבייגט זיך צוויי פינגער לעבען שטערען. וויא איין סאָלדאט און געהט ארויס).

נתן: (קוקט נאָך מענדלען) אזא יאָהר זאָל איך האבען, וואס פאר א שיינעץ דוא ביזט!
(ער גיט א שמייכעל) נוא האבען מיר שוין מיט גאָטס חילף, ר' אייזיק זאאיקע
אויך פערזאָרגט. איצט דארף מען עסען מיטאג! (ער געהט אריין אין צווייטען חדר).

פינפטע סצענע.

א קליין שטיבעלע. ד' על ד' שלמה וועקער זיצט פארטאָג צושויבערט און פאַרזאָרגט לעבען א טישעל, וואס אויף איהם געפינען זיך ספרים, א טינטער, פענעס און פּאפּיער. אין א ווינקעל שטעהן וועגטליך און פון דאָרטען זעהט זיך ארויס א בעט, וואס דאָרטען שלאָפען זיין ווייב מיט דיא קינדער.—טויבע לאה און איין אָרימע יודענע.

יוסעף. דער חשבון איז פערטיג. א גאנצע נאכט האב איך קיין אויג נישט צו גע־
מאכט! לויט דיא סוויעדעניעס, לויט זיי אפילו זאָגען, פאלט אין גלופּסק

אריין צדקה געלט פון פערשיעדענע חברות עפעס גאר א סך טויזענדער א יאהר! פון חברה אלמנות ויתומים אליין 9000 (נאך אנדערע 5000) קערבלעך א יאר היינט וואו איז נאך חברות? היינט עולמות געלד! א קלייניגקייט עפעס איז ביז אהער אריינגעפאלען! און וויא פיעל וועלען נאך אריינפאלען? וואו זיינען אזוי פיעל געלד? ווער ווייסט וואו זיי קומען אהין און צו וואס זיי ווערען פארברויכט? וואו חשבון, ווען חשבון?! אך, וואס האט מען דען ניט געקאנט מאכען מיט אזוי פיעל געלד! וויא פיעל ארעמע, וויא פיעל אומגליקליכע וואלט מען געקענט מיט דעם העלפען! וואס זאג איך? עס וואלט דען גאר געהעזען אזוי פיעל ארעמע, אזוי פיעל אומגליקליכע נעבעך? עס וואלט דען גערארפט זיין אזוי פיעל ליידענדע, אזוי פיעל קראנקליכע, אזוי פיעל הונגעריקע, פערוואגעלטע, פערפינסטערטע, פערוויסטע נעבעך (ער שטעהט אויף און געהט איבער דער שטוב פערלייגט דיא הענד) אך דאס הארץ בלוטעט קוקענדיג! גאט ווייסט וויא אזוי עס מאכט זיך אין מיר איבער דאס בלוט, וויא אזוי עס שפרינגט מיר דיא גאל צו צו זעהען אזוי איין עלענד, אזעלכע פינסטערע פאריאדקעס מיט אזעלכע ביטערע צרות! גאט ווייסט, אז ניט איין מאל זיינען מיינע אויגען פייכט פון טרעהרען, איך וויין שטילער הייד. (ער ווישט זיך דיא אויגען) אבער וואס זאל מען טאן? דער אידישער גלות איז שטארק, נאך שטארקער פון אייזען, וואס קען איין מענטש טאן? — איך האב געפרואווט מאכען א פלאן, וויא אזוי צו העלפען נויט בעדערפטיגע, איך האב זיך געקליאגעט פאר דיא היגע שטאט פיהרער, איך האב זיך אונטערגעלייגט שטאנדהאפטען, למאי זאל איך לייקענען, איך האב איהם געשמייכעלט, געלויבט: ער איז א גוטער, א געבילדעטער א גרויסער בעל צדקה איך האב איהם צוא געשריבען מיין מיה און איהם מוחל געוועזען דעם כבוד.... מיין כוונה איז געוועזען זעהר א גוטע, טאמער וועל איך איהם דורך דעם טאקע בעוועגען צום גוטען, וועט דאך באמת ארויסקומען א גרויסע טובה. מחמת ער איז רייך און האט אין דער שטאדט א גרויסע דעה. ניט איינמאל האב איך איהם געאפפערט מיין צייט, ניט איינמאל האב איך אוועקגעווארפען אין דער חיים אלסדינג און בין נעגאנגען צו שטאנדהאפטען אנטאן איהם כבוד און ממלא זיין זיין רצון. אבער אך, אלץ אומזיסט! שטאנדהאפט איז פון דער יוגענד אן פערפיהרט. שארע, ער האט גילדערנע פעהיגקייטען טהייערע מעלות, נאר שלעכטע מענטשען האבען איהם פערפיהרט.... (ער עפענט א לאדען און גיט א קוק אין פענסטער) א, עס איז שוין טאג, אין דרויסען קאפעט א קאלט אסענדיג רעגענדעל און אין שטוב איז נאך ביי מיר ניטא קיין שייטעל האלץ.... (דיא טהיר עפענט זיך אויף און אין שטוב לויפט אריין טויבע לאה, זאאיקעס ווייב).

טויבע לאה (מיט א געוויין) מען האט איינגעזעצט אייזיקען! זייא האבען איינגעזעצט מיין אייזיקען! זייא האבען אויף איהם אויסגעפיהלט א וועקסעל! זייא וועלען איהם דארטען זאדושען.... געוואלד, אייזיק, מיין אייזיק!

וועקער (זעהר געריהרט) געוואלד, וואס שוויינגסט דוא גאט!!

טויבע לאה. אייזיק האט מיר אנגעזאגט, איך זאל געשווינד געהן צו אייך, איך זאל אייך דערצעהלען. געוואלד האט רחמנות זייא וועלען איהם דארטען זאדושען! האט רחמנות אויף מיינע קינדער, זיי וועלען ניט האבען וואס צו עסען. געוואלד ראטעוועט!

וועקער (שטארק צו מישט) נאט אייך צעהן גראשען און קויפט א שטריק!

טויבע לאה. וואס זאגט איהר? פאני וועקער, וואס רעדט איהר?

וועקער. קויפט א שטריק! זאג איך עס קומט אונז איצט אוים, טאקע זיך נאר א מעשה אן צוא טאן! בעסער דער טוידט איידער צוא זעהען אזעלכע צרות, איידער צו ליידען פון דעם שווערען יודישען גלות!....

טויבע לאה (וויינט אויף א קול, וויא איבער א טוידטען) אז אך און וועה און ווינד איז מיר פינסטער איז מיין וועלט, ניטא אייזיק!....

וועקער (מיט גרויס רחמנות) וויינט ניט, טויבע לאה! גלויבט מיר וואס עס וועט נאר מעגליך זיין וועל איך טאן. נישקשה, וויינט ניט! געהט זאגט אייער מאן, איך וועל טאן אלסדינג, וואס איך וועל נאר קענען.

טויבע לאה. איך פערלאז מיך נאר אויף אייך; גאט זאל אייך בעצאהלען פאר אייער גוטסקייט! (זיא געהט ארוים מיט א געוויין און איין ארעמע אידענע קומט אריין).

דיא יודענע. אך דער בארעמט אייך, האט רחמנות! איין קינד איז ערשט ביי מיר געשטארבען פון צרות, היינטיגע נאכט איז איינגעפאלען מיין מאן, מען האט איהם קוים דערראטעוועט, ער ליגט איצט וויא א טוידטער, אין שטוב איז ניטא, איהר זאלט זאגען, אפילו א ברעקעל ברויט, דאס גאנצע עסען אונזערס איז עטליבע קארטאפעל פריה און אויף דער נאכט. א רבונו של עולם, מיר זאלען אזוי ניט וויסען פון קריינק וויא מיר ווייסען ניט דעם טעם פון פלייש מיר דארבען, מיר געהען שטילערהייד אוים וויא א ליכט, דיא כחות וועלען אונז אזוי אויסגעהן פאר הונגער, פאר נעץ און פאר קעלט! א, האט רחמנות, לאזט מיך ניט פאלען! איין מאל האט איהר שוין מיין מאן געהאלפען, האט נאך אמאל רחמנות אויף איהם און אויף מיר מיט מיינע נאקעטע הונגעריקע קינדערלעך, מיר זאלען חלילה ניט אויס־געהן! (זיא וויינט אויף א קול).

וועקער (מיט א צובראָכענעם הארץ) וואס אמאָל איז געוועזען, איז שוין היינט ניטאָ!

די קליינע חברה, וואס איך האב אמאָל מיט שווערער מיה געמאכט צוא שטיצען נויטה בעדערפטיגע איז שוין מעהר ניטא! גאט ווייסט וויא אזוי איך וואָלט אייך געוואָלט העלפען. נאָר, אָך, וואס אמאָל איז געוועזען איז שוין היינט ניטאָ, אוים, מעהר ניטאָ!

די יודענע (ברעכט די הענד) היינט וואוהין זאָל איך שלימזלדיגע געהן? צו וועמען זאָל איך מיך קעהרען און ווענדען?

וועקער. געהט צו די נגידים! געהט צו די בעלי טובות!

די יודענע. אָ, שיקט מיך בעסער אין דער ערד אריין! בעסער זיך אין וואסער אריין צוא ווארפען איידער געהן צוא די בעלי טובות! מען קען דען א פנים צו טרעטען צו זייא? אז מען געהט זיך שוין גוט אָפּ די פיס און מען איז זוכה זיי צו דער טאפּען אויף א מינוט, קוקען זייא אָן קרום, לאָזען ניט אויסריידען קיין וואָרט און שרייען מיט בעס: וואס ווילט איהר פון אונז האבען? געהט אייך! וואָס ווילט איהר פון אונז האָבען?—אוי אויף מיין מעמד זאלען זייא איבערקומען! אוי, וויא קומט מען אזוי א היים?! די קינדער זיינען הונגעריק, אין שטוב איז נאס און קאלט, קיין שייטעל האָלץ איז ניטאָ, פון דער שטעליע קאפּעט, דער מאן ליענט שלאָף. ער פלעגט נעבעך דארען, קווארען הונגערען ש־ילער הייד (זיא וויינט ווייטער) ער פלעגט נעבעך דארען, און מאכען א פרעהליך פּנים, מען זאָל דאס ניט ארויסזעהען!.... קיין לעפעל געקעכץ, קיין שטיקעל פלייש איז שוין א לאנגע צייט אין זיין מויל ניט געקומען. א שבת, א יום טוב, אז מען האט ישוין אמאָל געקאָכט דאס פיצעל לונגע לעבער פלעגט ער עס די קינדער אוועק געבען, דעם לעמצטען, דעם בעסטען ביסען די קינדער אוועק געבען!.... ער איז נעבעך געבליעבען אָן כוחות, ער איז נעבעך שלאָף פאר הונגער פאר צרות! אוי, וואס טהוט מען? וויא קומט מען ליידיג א היים? עס קומט מיר נאָר זיך אין וואסער אריין צו וואַרפען? (זיא וויל געהן).

וועקער (שטארק גערי‍הרט) ווארט, זייט מוחל, ווארט! (ער זוכט אין קעשענע און געפינט ניט, ער זוכט אין טיש קעסטעל, געפינט אויך גאָר נישט, ער געהט צוא צום ווייבס בעט נעהמט ארויס פון איהר קעשענע און קעהרט זיך צוריק) נאט אייך! וועט איהר קויפען פאר אייער מאן א הוהן. אט דאס האט איהר אויף א הוהן, און דאס אויף שחיטה געלד.

דיא יודענע. שחיטה געלד איז היינט דאפעלט טהייערער.... נאט זאָל אייך געבען
געזונד און לעבען, איהר זאָלט ניט דארפען צוא קיין מענטשענס גאָב!
(זיא געהט אוועק).

וועקער (זעהר אויפגעבראכט, חאָזערט איבער דיא יודענעס ווערטער) „זיי שרייען מיט כעס וואס ווילט איהר פון אונז האבען?" נאראָנים! דאס איז דאך אייערע שאָף! אייערע שעפעלעך, וואס איהר שערט זיי, זיינען צוא אייך געקומען, אייערע שעפעלעך, וואס טראגען אייך אזוי פיעל איין! זייט זשע ניט קיין נאראָנים, פערמאָרעט ניט אייער שטאדע! ווארפט זייא אמאָל אונטער אביסעל הייא, טאָפע פון אייער טובה ווענען, כדי עס זאָל דער נאָך זיין וואס צוא שערען! (ער געהט א טוט מיט דעם פוס אין דער פאָדלאָגע) ניין! דיא גאַל ווערט צוא זעצט, מען קען זיך שוין ניט מעהר איינהאַלטען! פערפלוכט זאָל זיין דער וואס זעהט אזעלכע עולות און שווייגט! פערפלוכט זאָל זיין דער וואס איז א טרוט, וואס האט מורא צוא זאָגען דעם אמת! פערפלוכט זאָל זיין דער וואס פערשטאָפט דיא אויערען ניט צו הערען דיא יללות און דאס קרעכטצען פון דיא אומגליקליכע, פון אָבידעטע און נויטה בעדערפטיגע, פערפלוכט, פערשאָלטען אלע, וואס פערקויפען זייער סאָוועסט, זייער געוויסען, אלע וואס זיינען אין שטאנד צו העלפען מיט א וואָרט, מיט דער פען און שטעהן פון וויטען, טאָמער וועט זייא חלילה עפעס דאס מינדעסטע שאדען!.... וואס זאָל איך מיך בעהאלטען? איך האב א הארץ, איך האב געפיהל, איך קען זיך נישט מעהר איינהאַלטען. איך קען ניט שווייגען! איך מוז געהן ארויס זאָגען דעם אמת גאנץ פריי, זאָל חאטשע דיא וועלט וויסען!

זעקסטע סצענע.

שלמה וועקער טהוט זיך אָן אויף ארויס צו געהן אין גאס
בתיה קומט ארויס פון אונטער דיא ווענטלעך.

בתיה. וואס טראכסט דוא זיך שלמה? דוא האסט היינטיגע נאכט ווידער ניט געשלאָפען!

וועקער (מיט א פארביטערטע הארץ) אין דער שטאָדט זיינען דאָ זעהר פיעל גנבים. עס איז אפאסנע צו שלאָפען!...... פערשטעהסט דוא מיך בתיה?

בתיה (מיט הארץ) דאס פערשטעהן קאָסט מיך גענוג רבי געלט! פון וואנען נעהמט זיך אונזערע צרות, ווען ניט פון דעם, וואס דיר ליעגט אלץ אין זינען דיא

שטאַדט! געוואַלד שלמה וואָס געהערט זיך מיט דיר אָן פרעמדע זאַכען? האָב בעסער דיך אין זינען!

וועקער. אט דאס איז דאך טאקע דיא גאַנצע צרה בייא אונזערע יודען, וואס איט־ ליכער האט נאָר זיך אין זינען. דיא גאַנצע וועלט מעג אונטערגעהן אַבי ער זאָל בלייבען......

בתיה (מיט א וויינענדיק קול) דער ווייל קויפסט דוא דיר נאָר שונאים, דערווייל מוט־ שעסט דוא זיך, ווערסט פערשוואַרצט און מען לאָזט דיך ערגעץ ניט אויף קומען...... אוי, קוק זיך נאָר אָן, וואס פאַר א פנים דוא האסט! דוא ביזט גע־ וואָרען הויט און ביין!—

וועקער (געריהרט) וויין חלעבען ניט, מיין הארץ, נאָט איז מיט דעם גערעכטען. ניט תמיד וועלען מיר זיין אין גלות ביי דיא פאַלשע מענטשען.

בתיה. בעטראַכט זיך נאָר. זייא זיינען רייך, זייא האָבען מיטעל און כל התחבולות, זייא האָבען פאַר זיך מלאכי מליצים, זייא האָבען א דריסת הרגל אומעטום, וואוהין מען דאַרף.... און דוא ביזט איינער, דוא ביזט אָרעם!

וועקער. איך בין ניט איינער, איך בין ניט אָרעם. איך געה מיט דעם אמת און האָב גאָט אין הארצען, דיא רעגיערונג, חלעבען, זוכט דעם אמת, וויל דעם אמת, האט ליעב דעם אמת, קוק ניט אויף גלופסק....

בתיה. געוואַלד, מיר זיינען אַזוי אָרעם, מיר קומען נעבעך אָפּ און לעבען ניט וויא אונז וואָלט אָנגעשטאַנען. האָב רחמנות אויף דיר, אויף דיין ווייב און קינדער, קוק נאָר אָן שלמה דיינע קינדער!

וועקער (הייבט אָן אוים צו דראָזשען און קוקט מיט ליעבשאַפט אויף דיא קינדער. וואָס שלאָ־ פען אַרומגענומען אויף דעם געלעגער) שלאָפט פייגעלעך! שלאָפט מיינע טהייערע קינדערלעך! איך בין שולדיג, וואָס איהר שלאָפט נעבעך אלע אין איינעם, אין איין ענגער ספאַלניע! וואס איהר האָט ניט קיין וויגאָדע, וואס איהר מוזט שטענ־ דיג זיטצען מיט דיא גרויסע אין איינעם און חאַפּען א זעטץ, א קלאַפּ, ווען איהר ניט אמאָל זיי א לאך וויא קינדער! איך בין שולדיג, פאַר וואס אייער יוגענד איז ניט וויא דער חדש מאַי, שעהן, לויטער, פרעהליך, מיט בלומען און רויזען! פאַר וואס זייער יוגענד נעבעך איז וויא דער אָסיען, מיט טרעהרען, מיט שטורעם, מיט חמאַרעס און מיט כל הצרות! ווען איך זאָל ניט האָבען קיין הארץ, קיין געפיהל, וואָלט איהר א סך בעסער געקענט לעבען וויא איצט, ווען איך זאָל קענען צו זעהן עוולות, זיך ניט מישען און שווייגען, וואָלט איהר געלעבט א סך ראַסקאָשנער וויא

חיינט!...... זיים מיר מוחל מיינע קינדערלעך! שלעכט, זעהר שלעכט צו האבען א מאטען מיט הארץ, מיט געפיהל, מיט אזא חאראקטער!

בתיה (ווישט זיך דיא אויגען) נו, האָב זשע רחמנות שלמה! ווער מיט זיי שלום, וועט אונז זיין גוט.....

וועקער (זעהר פערטראַכט) הא, וואס ווילסט דוא?

בתיה. האָב רחמנות אויף דיר, אויף מיר און אויף אונז אלע, ווער מיט זייא שלום, וועט אונז זיין גוט!......

וועקער (גיט זיך א חאַפּ) הא, האָב רחמנות אויף מיר, אויף דיר, ווען טויזענדער מענטשען ליידען!.... ניין, ניין, טויזענד מאל ניין! וואס איז, דוא קומסט אָפּ? נוא, לייד אויך! מענסט אויך, חלעבען, א ביסעל ליידען! (ער נעהמט דעם שטעקען און געהט געשווינד ארויס).

זיבעטע סצענע.

בתיה חליפּעט און רוימט אויף אין שטוב. טויבע לאה קומט אריין.

בתיה. אָט איז ער שוין אוועקגעגאנגען, און גאָט ווייסט ווען ער וועט קומען נעוד מען עפּעס אין מויל! ער שלאָפט ניט, ער עסט ניט, ער געהט נעבעך איין קוקענדיג אויף אונז, עס טהוט מיר חלעבען באנק וואס איך עס איהם אָפּ דאס הארץ. איך וויים, אז איך דערמאָהן איהם פון אונזערע ליידען, צאַפּט זיך איהם אָפּ דאס בלוט. נאָר פאַר צרות אבער חאַפּט מען זיך אמאָל נישט ווילענדיג, ארויס א וואָרט...... וואָס איז ער נעבעך שולדיג? ווען ער זאָל ניט האבען אזא גוטע נאַטור וואלט איהם נעבעך א סך בעסער געוועזען.... (טויבע לאה קומט אריין).

טויבע לאה (אויף א וויינענדיג קול) ניטאָ אייער מאַן?

בתיה (ווישט זיך אוים דיא אויגען) ניין! וואס וויינט איהר אזוי טויבע לאה?

טויבע לאה. פינסטער, איז מיין וועלט! זיי האבען איינגעזעצט מיין מאַן. זיי האבען האבען אויף איהם אויסגעפיהלט א וועקסעל! הלוואי וואָלט מיך מיין אייזיק געפאָלגט. איך האב איהם לאנג געבעטען, ער זאָל זיך ניט מישען, עס זאָל איהם גאָר ניט אָנגעהן וואס זיי טהוען, זיי זיינען שטארק, אנטקעגען זייא פאַ מען נישט בעשטעהן......

בתיא (זעהר איבערגעשראָקען) חלוואי וואלט מיך מיינער געפאָלגט! איך מענה דאס איינענע אויך מיט איהם, וואס טויג דיר זיי האבען פאר שונאים מען טאָר היינטיגע צייטען ניט זאָגען דעם אמת....

טויבע לאה. מיינער איז נאָך ערגער! זייא ווילען זיך מיט איהם מירען, זייא ווילען שלום וועו'ען און איהם געבען געלד. אבי ער זאָל שווייגען, און ער בשום אופן ניט. בעסער, זאָגט ער, זאָל איך שטארבען, בעסער זאל איך געשוואָלען ווערען וויא א בארג און פארפוילט ווערען אין אסטראָג איידער איך זאל פערקוי־פען מיין נשמה, מיין געוויסען, מיט א שטאָדט מענטשען! וואס איז? זאָגט ער, דוא ווערסט ניט זאָבען מיט וואס א טאָג איבערצוקומען? פערקויף דאס הויז, וועט מען דאך אפגעבען דיא ק"ן קערבלעך אויף דעם פאלשען וועקסעל, און מיט דעם איבעריגען קען מען לע"ע וויא עס איז לעבען.

בתיה. אז איהר האט א הויז, פאר וואס זשע זיצט אייער מאן?

טויבע לאה. אז זיי ווילען איהם אבער מוטשען! ווער וועט זיי דען ווערען? אז אלע זיינען מיט זיי... מען וויל דאך פאר איהם ניט אָננעהמען קיין פא־רוקי. איך טענה מיט איהם, איך חלעש פאר איהם; גזלן נעהם געלד און זיין אָפּו ־עוואלד, גזלן, שווייג און נעהם געלד! און ער אלץ דאס זייניגע: בעסער זאָל איך שטארבען, בעסער זאָל איך ווערען דיא כפרה.... נעה זאג זייא; אייזיק געריסט אייך פון אסטראָג! אייזיק דאנקט אייך פאר אייער ברויט און זאלץ! אייזיק וויל זיך ניט פערקויפען! אייזיק וויל שטארבען מיט דעם אמת! אייזיק וויל זיין דיא כפרה פאר דיא אומגליקליכע נעבעך און קומען אויף יענער וועלט ריין! אייזיק וועט דארטען זוכען א סוד א ספראווע, אויב ער וועט איהם ניט נעראָטען עס צו געפי־נען אויף דער וועלט!...... איך האב געוואלט בעטען אייער מאן, טאמער וואלט ער ביי מיין משוגענעם געפועלט, אז ער זאל נעהמען געלד און אָפּזיצען!

בתיה (לאכט מיט טרעהרען) געפונען, חלעבען, א גוטען בעקן!!....

טויבע לאה. נוא, וואס איז? אייער מאן חלעבען וועט האבען א מצוה. איך בעט אייך, בתיה סערדצע, העלפט מיר אויף בעטען אייער מאן, ער איז דאך אזא גוטער א דימענדיקער, מענטש! ער וועט אייך חלעבען פאלגען!

בתיה (מיט טרעהרען אין דיא אויגען) אך. אז מיין מאן זאל מיך פאלגען!....

טויבע לאה. נישקשה, ער וועט אייך פאלגען! איצט מוז איך נעהן א חיים אגנריי־טען עפעס מיטאג. איך וועל קומען שפעטער. (זיא געהט אוועק).

בתיה (צו זיך אליין) איך מוז אויך עפעס אָנגרייטען מיטאג, א רחמנות **נעבעך אויף** דיא קינדערלעך! איך האב נאך בייא מיר א פּאָר גילדען (זיא לייגט אריין דיא האנד אין קעשענע) הא, וואו איז דאס געלד? איידער איך האב מיך געכטען געלייגט, האב איך עס דאך אריינגעלייגט דאָ! (זיא זוכט אין דער קעשעניע) דיא קעשעניע איז גאנץ! נישטאָ קיין פּיצעל לעבעל, וואו זשע איז דאס געלד? (זיא זוכט אין שטוב) אך, פארפאלען, נישטאָ! דאכט זיך, אז איך האב עס נעכטען זיכער אריינגעלייגט אין קעשעניע! אוי, וואס טהוט מען איצט? מיט וואס קאכט מען מיטאג? אין קליי־טעל קומט שוין זעהר פיעל. וואס זאל איך טאָן? מען מוז ווייטער געהן באָרגען, ווייטער שווארצען דאס פּנים. א רחמנות אויף דיא קינדער, אויף איהם אויך נע־בעך! ער האט א גאנצע נאכט קיין אויג נישט צו געמאכט און איז אוועק גענאנ־גען גאָר ניכטער־ (זיא בעוואשט זיך מיט טרעהרען, ברעכט דיא הענד און געהט ארויס)·

אכטע סצענע·

אויף דער גאס· פּיאוויקין געהט מיט א פּאפּיער **אין** **דער** האנד· עטליכע רעדלעך בעלי־בתים און **בעלי־** **מלאכות** שטעהען און רעדען שטילער הייד, **שלמה,** **וועקער,** א נאראָד, פרעבמאַן, מענדעל **דער** **געלער,** **פּיקהאָלץ** און אייזיק זאאיקע·

איין **בעל מלאכה** **פּיאוויקין** טראגט שוין דארט ווידער א **פּאפּיער! עס וועט שוין** אונז מסתמא קיין גוטס דערפון נישט ארויסקומען.......

דער צווייטער· שא, שטילער! רייד ניט אזוי הויך, מען וועט דערהערען·

דער דריטער· נישקשה, אָן סכנות, ער איז שוין ווייט· דער רוח האט איהם **אוועק־** געטראָגען, איהר מעגט רעדען, ער וועט ניט הערען· זאגט נאָר, איך **בעט אייך, איהר** ווייסט ניט, וואס דאס איז פאר א פּאפּיער?

דער פיערטער (קוקט זיך פריהער אום אין אלע זייטען) דאס איז א **פּרינאָוואָר, גאָר א** מין נייא—מאָדנער פרינאָוואָר·

אלע בעלי מלאָכות· וואס שטעהט **דאָרטען?** וואס שטעהט **דאָרטען אין דעם** **פּרינאָוואָר?**

א גאָלדשמידעל (קוקט זיך אום זעהר אסטאראזשנע) דארט שטעהט אוודאי גוטע זאַכען! דארט שטעהט, אז דיא פיינע בריות מעגען זיך טאָן אין דער שטאָדט וואס זיי ווילען, זיי מעגען מאכען נאלאָגען, מעגען תמיד ארויסנעהמען פון פריקאז אָבשטשעסטווען געלד און צונויפנעהמען אין שטאָדט נאָר פריש געלד, ווי־פיעל זייער הארץ געלוסט. קורץ, זיי מעגען אַסדינג טאָן און זיך ראספאריאזשאַיען נאָר פריי פון חשבון. בשעת וויבאָרעס האבען זיי, נאָר זיי, דאס רעכט אויס צו ערוועהלען טשלענעס. חוץ דעם מעגען זיי דערווייטערען פון זייערע אויגען דיא אלע מענטשען וואס וועלען זייא נים טויגען. פשוט איז פשוט, זייא וועלען דיא דאזיגע מענטשען משכח זיין פון גלופסק און וועלען זיך פראָסט זיין שררות, זייא וועלען זיך לעבען וויא גאָט אין פראנקרייך!....

אלע בעלי מלאכות. אָך, ווען איז אונז! דאס איז דאך א ביטערע גזרה! דאָ וועט מען דאך אונז נאָר אויף דאס נייע לופען דיא הויט! גאט זאל זיך דערבאַרעמען!....

איין בעל מלאכה. איך וויים חלעבען נים צו וואס האבען זייא היינט געמאכט דעם דאזיגען פריגאָוואָר? א פנים פריהער האבען זייא נישט געטאן דאס איינענע? א פנים פריהער האט עמיצער דען זיי געוועהרט, זיי זאלען אונז נים צופען, רייסען? ווער א שטייגער וועט זייא איצט צו מוטשען אייזיק זאאיקע? היינט האבען זיי איהם איינגעזעצט, מארגען וועלען זייא אונז איינזעצען, ווער וועט זיי דען נים לאָזען?

א צווייטער. שאַ! אט געהט וועקער, מען דארף איהם פרעגען, וואס זאגט ער אויף דער גזרה.... עפעס איז ער שטארק אויפגעבראכט!

דאס גאנצע רעדעל (לאָזט זיך צו צו וועקערען און קוקט זיך אום מיט מורא אין אלע זייטען) האט איהר געהערט פאני וועקער, שוין ווידער א פריגאוואר!

וועקער (זעהר אויפגעבראכט) וואס האט איהר מורא? שאף! ביז וואנען, אך, וועט איהר זיך לאָזען פערפיהרען, מען זאל מיט אייך טאן וואס מען וויל? זעהט, דיא רעגיערונג איז גוט, איז בארעמהארציג, זיא האט בעפרייעט עטליכע און צוואַנציג מיליאן בויערען, זיא ווינטשט איטליכען גליק, אויך אונז יודען ווינטשט זיא גליק זיא זוכט אלץ מיטעל צו פערבעסערען אונזער צושטאנד, זיא וויל יודען נעבעך זאַכען עסען. זאלען געזונד זיין, זאלען א פנים האבען וויא מענטשען. איהר אבער

דערשלאגענע, פערוואגעלטע, פערוויסטע יודען לאזט זיך פערפיהרען, מען זאל אויף אייך רייטען, מען זאל אייך צופען, רייסען!

צווייטער בעל מלאכה. שא, שא, שטילער אביסעל! אט געהען צוא א סך מענטשען. מען וועט נאך חלילה דערהערען! (דיא מענטשען געהן צוא).

וועקער (הויך אויף א קול) ווער איז דען שולדיג, וואס איהר האט אזא פנים וואס איהר לייזט, וואס איהר קרענקט, וואס אויף אייך ליענט דיא ערד, וואס אויף אייך איז אויסגעגאסען דיא תוכחה? ווער איז דען שולדיג? ווען ניט איהר טאקע אליין! — אומגליקליכע מענטשען! מען מוז יאמערען, וויינען קוקענדיג אויף אייך!

דער נאראד. שא עולם! זאל מען הערען, וואס רעדט ער דארטען אזוינס!

וועקער. (אלץ וואס ווייטער מעהר אויף געבראכט) זייט איהר בלינד? זעהט איהר ניט וויא פיעל טויזענדער מענטשען געהן ארום אן קעפ, וויא דיא בלודנע שאף און האבען ניט מיט וואס א טאג איבער צו קומען? זעהט איהר ניט, וואס פאר א פענימער נעבעך זיי האבען, גלייך וויא דיא טוידטע, וויא פינסטער, וויא וויסט, ווי דער שלאגען נעבעך? זעהט איהר ניט וואס א טאג מעהר קומען צו אביונים, גע־פאלענע אומגליקליכע, הונגעריקע און קראנקע? יא, וואו איז נאך ערגעץ וויא דא אזוי פיעל קראנקע? — זייט איהר טויב? הערט איהר ניט דיא קולות פון דעם בית עולם, דיא קולות פון טויזענדער ארעמע פאמיליעס, מענער, ווייבער און קינדער, וואס זיינען אויסגעשטארבען, געפאלען וויא דיא פליעגען, ערשט אין דער חאלעריע פאר הונגער און פאר קעלט? הערט איהר ניט דיא קולות פון דיא אומגליקליכע, וואס האבען נעבעך ניט געוואוסט דעם טעם פון פלייש, האבען אין זייער לעבען שטילער הייד געהונגערט, געדארט, געקריינקט, געליטען, ביז דיא ביטערע שלאפ־קייט האט מיט זייא איין עק געמאכט?.... זייט איהר בלינד? זייט איהר טויב? האט איהר ניט געזעהען, ניט געהערט דיא שרעקליכע סצענעס און גרויסע צרות, וואס זיינען פערגאנגען ערשט בשעת דיא חאלעריע, אין דעם חלק פון שטאדט, וואס דארט וואוינען דיא ארעמע לייט? וויא איין וואלף צווישען שאף האט זיך א הין צו ארייגעחאפט דיא הונגעריקע חאלעריע! זיא האט געריסען, געפרעסען, גע־געסען, גאר אהן רחמנות, נאך איידער מען האט אוספעיעט זיך ארום צוא קוקען. שפייז האט זיא דארטען געפונען זעהר פיעל, מעהר וויא אומעטום. דען וואו נאך ערגעץ שטיקען זיך צוא נויף אזוי פיעל מענטשען אין איין ארט וויא דיא מוראשקעס

נעבעך, וואו נאך ערגעץ, אזוי וויא דא, וואלגערען זיך אין איינינע לעבער, אין נעץ און אין קעלט, הונגעריקע נאקעטע מענטשען? וויא א הונגעריקער וואלף האט זיך דיא בייזע שלאפקייט דארט צווישען דיא אומגליקליכע אריינגעהאפט און האט גע־ווארגען יונג און אלט, טאטעס, און מאמעס מיט זייערע קינדער, קינדבעטערענס און כלות. מענטשען זיינען געפאלען וויא שטרוי ואין בית אשר אין שם מת! אין איין שטיבעל האט געגוסעט א פאטער פון קינדער, באלד טאקע לעבען איהם איז געפאלען זיין ווייב, האט אויסגעבראכען דיא גאל און געבליעבען ליגען קאלט וויא אייז, דארטען אין איין ווינקעל האט געהארחעלט א בריליאנטענע קינד, אנטקעגען אין דעם אנדערען זייט האט זיך געראנגעלט מיט דעם טוידט א געטרייע מוטער,ביידע האבען צום סוף א חראפע געגעבען און אנטשלאפען געווארען אויף אייביג! מען גוסעט, מען הארחעלט, מען פאלט איין, מען פאכט מיט דער נשמה, מען שטארבט און דיא חאלעריע גייט פון שטוב צוא שטוב, קוילעט, שעכט הונגעריקע, ליידענדע, ארעמע נעבאך, וויל גאר נים אויפהערען, וויל גאר נים אפלאזען!

א קול פון דעם נאראד. אוי, מיין טאטע! אוי, מיין מאמע!

נאך א קול. אוי, מיין קינד! אוי, מיין מאן! זיי האבען נעבעך שטילער הייד געלי־טען, געליטען הונגער, געליטען קעלט, תמיד געליטען!

א סך קולות. עס האט שוין ניט געהאלפען קיין רחמנות, עס האט שוין ניט געהאל־פען קיין טובות, בשעת דער חלף איז געלעגען אויף דעם האלדז און דיא חאלעריע האט אנגעהאפט ביי דעם גארגעל.... אוועקט מיט דעם רחמנות! האט געווארטשעט דיא חאלעריע, מען האט מיר פריהער אליין געוויזען אהער צו א וועגן אוועקט מיט דיא טובות! מען האט מיר פריהער אליין דא אנגעגרייט אזויא פיעל שפייז מען האט מיך אהער געבראכט. דא איז מיין ארט! אוועקט, אוועקט, לאזט מיך געהן! לאזט מיך געהן!

וועקער. גיט נאר א קוק אויף דעם בית עולם! פרואווט נאר איבערצעהלען דיא נאייע קברים, זיי זיינען וויא דיא שטערען אין הימעל! דאס הארץ ברעכט צו פאלט אויף שטיקער, מען קען זיך ניט איינהאלטען, מען מוז יאמערען, און קלא־גען אויף אייך אומגליקליכע ברידער! (אין דעם נאראד הערט זיך איין געוויין) יא, יא! קלאגט אויף דעם חורבן, אויף אייער חורבן! איך זאל קענען וואלט איך זיי גערופען דיא הייליגע אבות, אונזער מוטער רחל און ירמיהו הנביא, זיי זאלען טרויערען אויף זייערע פערוואגעלטע קינדערלעך. זייא זאלען פאר אייך גאט בעטען, ער זאל אייך אויסלייזען פון דעם יודישען גלות, ער זאל עפענען אייערע אויגען איהר זאלט זעהן,

און עפענען אייערע אויערען איהר זאלט הערען, און עפענען אייערע מיילער איהר זאלט ריידען און זיך בעפרייען פון אייערע פאלשע שטאַרט בעלי טובות.

א קול. שא, אביסעל שטילער! זייער מענדעל דער געלער געהט!

נאָך א קול. שא! זייער פרעכמאַן איז אויך ניט ווייט ער וועט דער הערען!

עטליכע קולות. נישקשה, נישקשה, רעדט ווייטער! רעדט, רעדט, זאָלען זיי טאַקע הערען!

וועקער. איך פרעג אייך: איהר האט אזוי פיעל חברות, אזוי פיעל צדקה און עולמית געלד, וואו, מאַמער וויסט איהר, קומען זייא אַהין? האבען דען בייא אייך גבאים אָרענטליכע ביבער? אדער קומט זיך ביי אייך אמאָל צונויף טראכטען וויא אזוי צו פערבעסערען דיא שטאָדט, וויא צו העלפען נויט בעדערפטיגע. אָדער נאָר זוכען מיטעל צו פערמינערען דעם צאָל פון דיא אָרעמע לייט? וואס טויג דען אזעלכע צדקות, וואס מען גיט קלוימערשט יענעם אויף דעם קראַנקען בעט, בשעת ער איז שוין נוטה למות? זאל מען עס בעסער ניט בערייסען בשעת ער איז געזונד, זאָל מען איהם דענסטמאל לאָזען זשיפען, אטהעמען, ניט אויסדרעהען דאס וואסער, וועט ער דאָך ניט קראַנק ווערען!.... שוין צייט צוא וויסען דעם ריכטיגען, דעם אמתען זין פון צדקה, שוין צייט צו וויסען, אז דער מיט, וואס מען ווארפט אונטער פאר א מענטשען, פון צייט צו צייט, א ביסען ברויט מאכט מען איהם טאקע פאר א הונד, פאר א בטלן, פאר איין לא יוצלח, מען ערניעדריגט איהם. מען שאדעט זיך און מען שאדעט אויך דעם גאנצען לאַנד. שוין צייט צו וויסען, אז צדקה וואס ווערט ניט פארווענדעט מיט שכל, שאדעט פונקט אזויא פיעל וויא אכזריות שוין צייט צוא פערשטעהן אז הארץ אליין אָהן שכל האט ניט קיין שום ווערטה, מען קען אמאָל שטארבען בנשיקה אזוי וויא פון א פאטש. וואס טויג אייך בעלי טובות, וואָס נאָגען אייך אויס דעם מארך פון דיא ביינער, וואס פארפיהרען אייך אין דער בלאָטע, אין דיא הרי חשך אריין? ביז וואנען וועט איהר איבער אייך האבען באהעלפטרס מיט לאנגע פארעווע קעשענעס, וואס לאטבענען אראָפּ פון אייער מי־טאג, פון ווארעמעס?.... ווער איז דען שולדיג, וואס ביי אייך זיינען דאָ אזעלכע שטאדט מענטשען, אזעלכע פיהרער, אזעלכע פאַפּעטשיטעליעס? איך מיין חלעבען ניט זיי. ניט זיי זיינען שולדיג! שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען פריער געבראכט דער צו, עס זאל ביי אייך זיין א טאקסע וכדומה אזעלכע פאָריאדקעס, שולדיג זיינען דיא אומשטענדען, וואס האבען אייך פארשלאָגען דעם קאָפּ, וואס האבען אייך געמאכט צום נאַרען, צוא גענומען דעם מוטה, וואס האבען אייך פאר בלענדט און פערשלעפערט, דיא אומשטענדען האבען זיך, מיט גאטס הילף היינט

נעענדערט, שטייט –ושע אויף יודען, שטייט אויף פון דעם לאנגען שלאף! גענוג צו זיין פטרפיהרט, פער בלענדעט, גענוג זיין נאראָנים!.... זייט מענטשען מיט שכל, מיט מוטה, וויא נאט אין דיא טהייערע רעגיערונג האט געבאָטען. דאלאַי דאס קעד־סטעלע! דאלאַי דיא אָנגעװאָרפענע בעלי טובות! דאלאַי זייערע פינסטערע, ביטע־רע פאריאדקעס! גענוג צוא שלאָפען, גענוג חלומות, פאָלגט דיא רעגיערונג און שטעהט אויף יודען, שטעהט אויף!....

פרעכמאנס קול פון דעם נאראָד. הערט יודען דאס עזות! הערט, וואס דער אפיקורוס זאָגט, וואס ער וויל! (ער מאכט א קולאק).

מענדעל דעם געלענס קול. נישקשה, איך האב געזעהן. דאָ זיינען אלע שקצים!

איין בעל מלאכה. אוי, איך האב מורא חכעבען, מען זאל מיך ניט דער זעהען!

א צװייטער. מען קען אונז אָנטאָן פאקאסטען!

א דריטער. מען קען אונז אריינשטעלען סאלדאטען.... דער סבארשציק קען אונז וויעדער מאנען צום רייסטער....

א פיערטער. ברידער, לאס מיר מאכען א פליטה!

איין סוחר. איך קען נאָך חלילה אָנװערען דעם קרעדיט!

צווייטער סוחר. איך דארף מאָרגען נעהמען ביי שטאנדהאפטען איין אָנווייזונג!

דריטער סוחר. מען קען מיר אָפטהאָן א שפיטצעל!

פערטער סוחר. מען קען אויף מיר אויספיהלען ועקסלען!

א בעל הבית. עס וועט מיר חלילה שאָדען צום שידוך מיט מיין בתולה!

נאָך איינער מען קען מיך מאכען פאר א דאנאָסטשיק!

א דריטער. קומט אוועק גיכער! (דער עולם צו געהט זיך, וועקער בלייבט שטעהן אייבער אליין מיט צו נויף געלייגטע הענד).

פרעכמאן. עולם. הערט עולם, וואס ער וויל מאכען! (גייע אנדערע מענטשען געהען צו).

קולות פון דעם נאראָד. ווער מאכען ווער וויל מאכען?

פרעכמאן. ווער וויל מאכען גימנאזיעס!

מענדעל. שקאָלעס!

צווייטע קולות. (פון דער זייט) ער וויל מבטל זיין דיא תלמוד תורה!

א קול פון איין זייט. ער וויל אפ שמאדען יודישע קינדער!

א קול פון דער אנדערער זייט. ער איז א ווילדער אפיקורוס!

פרעבמאן. (צו ווישען דעם נאראד) שר״ט יודען, שרייט!

א געזונטער סוחר מיט א פופיק. ווער בעט אייך וועקער, איהר זאלט זיך מישען? איהר זייט דאך ניט קיין הינער?

נאך א סוחר. נישקשה, שטאנדהאפט איז אונזערער, אונזערער!

א ליאדער פאבריקאנטעל. וועקער! ספאדיק, הלעבען, הערט אייך וויא דעם קאטער!

עטליכע קולות. עס זאל טאקע לעבען און געזונד זיין ר׳ איצע וואלף ספאדיק!

נאך עטליכע קולות. עס איז דאך א האזע צו ריידען אויף אזעלכע גוטע און פרומע מענטשען אויף אזעלכע בעלי צדקות, וואס זארגען זיך לטובת הכלל און זיינען זיך נעבעך מקריב תמיד פאר יודען!... וואו איז ער דער אפיקורוס? (וועקער שטעהט שטיל אין מיטען דעם רעדעל, און קוקט אן דעם עולם מיט א פאר פייערדיגע אויגען).

א קול (פון דער זייט) אך, שלמה! וואו ביזט דוא שלמה?....

קולות אין דעם נאראד. מאכט איהם א וועג! איין אפיציער געהט, איין אפיציער מיט פאלעטען!

דאס פריהערדיגע קול. אך, וואס הער איך, וואס זעה איך, שלמה?

עטליכע קולות. הערט נאר, הערט, דער אפיציער רעדט אידעש!

יועקער (קוקט זיך צו און טחוט א געשריי) אך גדליה!.... מיין טהייערער גדליה! (ביידע פריינד קושען זיך און וויינען).

פיקהאלץ. געשווינט שלמה! אוועק פון דאנען! אוועק, אוועק פון דיא אידען, פון דיא פרומע, פון דיא עהרליכע יודען!

וועקער (קוקט שארף אן פיקהאלצען, פון אויבען ביז אראפ, טרעט אפ פון איהם עטליכע טריט און ווייזט איהם אויף זיינע פאלעטען) גדליה וואס איז?.... אך, וואס איז אט א דאס? ! — דוא זאגסט, איך זאל אוועק פון דיא יודען!....

פיקהאלץ (נעהמט אן וועקערען ביי דער האנד) נישקשה שלמה, איך בין איין יוד! איך שטאלציר מיט דעם נאמען איד, און האב ליעב דעם כלל אידען, א סך בעסער הלעבען וויא דיינע היגע אלע בעלי טובות. איך האב זעהר גוט געוואוסט,

אז כל זמן אידען וועלען ביי זיך האבען בעלי טובות, וועט אונזער איינער נים קענען אויפהייבען דעם קאפ, עס וועט גאר אומזיסט זיין דיא מיה צו פארבעסערען זייער צו שטאנד, דיא בעלי טובות וועלען אלץ דינג גובר זיין, און שטעלען אויף דאס ווייערינג.... געדיינקסט דוא שלמה, איך האב דיר געזאגט, בשעת איך בין געוואַרען אוים רב, איך וויל נים ווירקען. בייא יודען, האב איך געזאגט, וויל איך נים ווירקען. און באלד בין איך פון טונעיאדעווקע גלייך אוועקגעפאהרען אין דער אוניווערזיטעט איך בין איצט דאקטאר אין זואיענעם האספיטאל, איך נוץ איצט פאר מיר, פאר מיינע קראנקע מענטשען נעבעך, און פאר מיין טהייער פאטערלאנד. מען האט מיך ליעב חאטשע איך בין א יוד! הלוואי שלמה, וואלסט דוא דענסטמאל געפאלגט מיינע ווערטער און דיר נים אריינגענומען אין קאפ צו ווירקען בייא יודען, וואלסט דוא נעבעך היינט אזוי פיעל נים געליטען, נים געוועזען אזוי ארעם נישקשה, איך בין שוין געוועזען בייא דיר אין דער היים און האב אלסדינג געזעהן!
(ער ווישט זיך דיא אויגען).

וועקער. אך גדליה, גדליה! למאי האסט דוא מיר דענסטמאל געעפענט דיא אויגען, גדליה!

פיקהאלץ (אויפגעבראכט) נעהם שלמה דיין פעקעל אויף דיא פלייצעס, א שטעקען אין דער האנד און געה אוועק געשווינד, וואוהין דיא אויגען טראגען! ביי יודען, זאג איך דיר נאך אמאל, ביי יודען וועסט דוא גאר נישט מאכען. פאר דיא דאזיגע וואס דוא נעהמסט זיך זאָ, דיא אליין טאקע וועלען דיר זיין שונאים! אידען שלעפען אויף זיך אליין ארויף דעם דכות, דעם גלות!.... און אז זאאיקע, וויא איך האב געהערט, האט זיך באמת מקריב געוועזען, רופט זיך דען איינער אן איין ווארט, פאר וואס מוטשעט מען איהם? ווארט, עס וועט נאך אנקומען מען זאל דעם טהרלייצן זאאיקען פארשיקען!.... קום שלמה! קום, מען דארף טראכטען אז דוא זאלסט נאך בעצייטענס אנטלויפען פון גלופסק!...... (זיי געהן אייזיק זאאיקע רוחט פלוצלים אן מיט סאלדאטען).

אייזיק (שרייעט פון דער וויטענס נאך וועקערען) פא-פא-פאני וועקער! א, וועוועוועקער, פא-פא-פאני וועקער!

פרעכמאן (לאכט און פערשרייט איהם, כדי וועקער זאל נים דערהערען) חא, חא, חא! איין עבירה אייער שרייען, ר' אייזיק, מען וועט איך נים דער הערען!....

שליבע ווייסע חברה'ניסעם (קרימען זיך נאָך זאַיקען) נוא, ווע־ווע־וועד איז שטאַר־
קער: צו א דאָ־דאָ־דאָנאָסטשיק אָדער דיא שטע־שטע־
שטעדט?....

מענדעל דער נעלער (צו דיא סאָלדאַטען) ווערניטע יעהאָ אוב טיורמו!

אייזיק (פערביטערט) **בע־בע־בעסער חלעבען אין דער טיורמע, איידער צו שטעהען יאָ**
פ־פ־פרעכמאן, מיט מע־מע־מענדעל דעם נעלען און מיט נאך אזעלכע פאַ־
פא־פארשוינען!.... אין דער טיורמע חלעבען, זיינען ניטאָ אזעלכע אָפּ־פּאַ־פּאַסנע
מענטשען.... (ער געהט אוועק מיט דיא סאָלדאַטען).

פרעכמאַן (שרייט איהם נאָך) **עזות־פּנים!**

מענדעל. שיינעץ!

ווייסע חברה'ניקעס (מאַכען זאַיקען איין הורא און לאַכען) **הורראַ, דאַנאַסטשיק! חאַ,**
חי, חי, חי, חאַ!....

נ י י נ ט ע ס צ ע נ ע.

לעבען דער ראַגאַטקע. אויף א וועגעלע ליגען אָנגעלייגט.
איין אלט בעט, א צו בראָכענער שרייב טיש, א קופערט,
עטליכע מולטערלעך מיט קלומקעס דאַרויף זיצט בתיה
מיט דיא קליינע קינדער. וועקער הייסט זיך שטעלען,
קריכט אַראָפּ פון דעם וואגען, דאַביוועט ארויס עפּעס
א קליין זעקעלע, קעהרט זיך דער נאך אום מיט דעם
פּנים צו דער שטאָדט און זעגענט זיך מיט דיא ווערטער.

זיי געזונד גלופּסק, דוא גרויסע אידישע שטאָדט, פון דעם גאַנצען ווינקעל!
וואס אין דיר בענעגענט מען טויזענדער מענטשען מיט בלייבע, אויסגעצווינגענע פּע־
זימער אזוי וויא דיא מתים, וואס אין דיר באגעגענט מען זעהר פיעל אביונים, **אויס**
געדאַרטע, איין געהויקערטע, קרענקליכע, אומגליקליכע מענטשען, **דער פאר וואס**
ביי זיי זיינען ניטאָ קיין גוטע פּאַריאַדקעס און זיינען נעבעך פערפיהרט, פערבלאַנד־
זשעט, פּאַר מאראָטשעט און איטליכער בלאנדזשעט זיך ארום **וויא איין בלודנע**
שעפּעלע! זיי מיר געזונד, דוא אומגליקליכע **שטאָדט! וואס אין דיר זיינען דאָ א**

סך חברות, א סך פושקעס, א סך גבאים, א סך מיוחסים, א סך בעלי טובות, און א סך יודען קבצנים!.... זיי געזונד אויך דוא חלק שטאדט, וואס דארטען זיטצען דיא ארעמע לייט אין קליינע ניעדריגע חורבות, אין לעבערס, אין קעלערס, ביז דעם האלדז אין בלאטע! זיי געזונד דוא ווסטער חלק שטאדט, וואס דארטען פלעג איך אפטער געווזן צוא זעהן, וויא אזוי מענטשען קומען דאס אביסעל אפ, ערגער נאך אפשר וויא אין גיהנום! צוא זעהען דיא ביטערע לאגע פון דעם ארעמאן, וויא אזוי נעבעך ער זיצט, וויא אזוי ער שלאפט, וואס ער עסט. וויא אזוי זיין ווייב ליעגט אין קינפעט, וויא אזוי זיינע קינדער וואלגערען זיך, וויא אזוי זייא געהען אנגעטהאן און וויא אזוי זיי ווערען אויפגעצויגען!.... זיי געזונד נאך א מאל, דוא גרויסע יודישע שטאדט, וואס אין דיר ליידען אלע עהרליכע לייט, וואס אין דיין טורמע זיצט דער עהרליכער זאאיקע און אין דיינע גאסען פאהרען ארום אויף דראזשקעס, שינדער, שיפרעס, מענדעל, פרעכמאן, מיט זייער גאנצע חאפטע! וואס אין דיר האב איך געליטען שנאה, קנאה, רדיפות און דחקות, וואס אין דיר האב איך בעגראבען מיינע יונגע יאהרען מיט אלע מיינע גוטע האפענונגען, וואס אין דיר האב איך איבערגעלאזען אלץ דינג און פיהר ארויס א הארץ פול מיט וואונדען און אויך דאס פליינע זעקעלע! (ער הויבט אויף דאס זעקעלע אין דער הויך) אין דעם זעקעלע ליעגט דיא בלאטע, וואס איך האב אפגעשאבען פון דער פארלאגע, אין מיין קליין שטיבעלע, דיא בלאטע איז געווארען פון דיא ריקעס, טרעהרען, וואס ליידענע, געפאלענע, הונגעריקע, גערודפטע, בעריסענע, פלעגע, פערגיעסען, און וויינען בייא מיר אין שטיבעל! דא ליעגען דיא טרעהרען פון אייזיק זאאיקעס ווייב, דיא טרעהרען פון זיין מיידעל, דיא טרעהרען פון א סעמיסטווע, וואס מען האט פערשיעקט זייער טאטען און דיא טרעהרען פון נאך אנדערע פערוויסטע און פערוואגעלטע!.... (ער קוקט דעם זעקעלע, און זעצט זיך אויף פארען, פלוצים זעהט מען אין פלאם פייער איבער דער שטאדט, א שרעקליכער רויך ביז דעם וואלקען, פונקען און גאנצע האלעווועסקעס פליהען, דער הימעל איז רויטה, דיא גלעקער קלינגען, וועקער שטעלט זיך אויף דעם וואגען, דיא אויגען פאייערען איהם, דאס גאנצע פנים איז שרעקליך, פאר גרויס עגמת נפש הייבט ער אויף דיא האנד אויף דער שטאדט און זאגט מיט א ציטערדיק, און וויינענדיקען קול).

אך, גלופסק! א צארען פון גאט איז אויף דיר אויסגעגאסען, ער שטראפט דיך מיט זיינע פיער שרעקליכע שטראפען. ער שטראפט דיך ברעב, מיט הונגער, בדבר ומגפה, מיט חאלעריע, באש, מיט פייער, מיט שרפות, ובחיות רעות, מיט שטאדט בעלי טובות!.... גאט האט דיך געשטראפט, גאט זאל אויף דיר רחמנות האבען! גאט זאל געבען אין הארצען פון דער גוטער און פרומער, און בארעמהאר

צינער רעגיערונג, אז זיא זאל אויף דיר אבליק טהאן מיט חסד, און מיט רחמנות!
זיא זאל סליעדעווען, נאך פארשען און דער ווייטערען פון דיר דיא אומגערעכטיג-
קייט, זיא זאל דיר געבען מוטה און דיך נעהמען אונטער איהר שוטץ! זיא זאל
מאכען אין דיר גוטע ארדענונגען, עס זאל מעהר ניט געהערט ווערען אין דיר דאס
געוויין, דאס קרעכצען פון ארעמע לייט, פון געמוטשעטע און גערודפטע מענטש-
ען.... איטליכער אין דיר זאל זיין צופריעדען און זאלסט דיענען צום ביישפיעל אלע
אלע אנדערע יודישע שטעדט, לעת-עתה נעבעך, איז דיר ניט גוט, זעהר ניט גוט!..
(ער פתחט א שמיץ דיא פערדלעך און פאָהרט אוועק ווייטער).

דאס קליינע מענשעלע

ווידוי

ליצחק־אברהם תקיף.

1.

„מה שמכם?" דאָס איז דיא ערשטע שאלה, וואָס א איד פרעגט דעם אנ־דערן, גאָר א ווילד פרעמדען, וויא באלד ער בעגעגענט זיך מיט איהם און שטעקט איהם אָב א שלום עליכם. קיינעם געהט בשעת מעשה גאָר אויף דער מחשבה ניט ארויף, אז מען זאָל זיך קענען אָנרופען א שטיינער: „וואָס איז אייך ר' קרוב אזוי דאָ גלעגען צוא־ וויסען וויא איך הייס? מיר ווילען רען איינער מיט דעם אנדערן זיך משדך זיין? איך הייס וויא מען האָט מיך א נאָמען געגעבען און לאָזט מיך געמאך." אדרבה, דיא שאלה „מה שמכם" איז א גאַנץ נאטירליכע זאך, עס ליעגט אזוי אין דער טבע, אקוראט וויא א טאפ צו טאָן יענעמס נייע קאפּאָטע מיט א פרעג: וואָס קאָסט איין ארשין? וויא צו בעטען א פאפיראָס בשעת יענער עפענט אויף זיין טייסטעריל מיט טיטון; וויא ארייזצושטעקען דיא פינגער אין יענעמס פושקעלע און נעמען א שמעק טאבאקע; וויא ארייזצוקריכען מיט א פיס אין יענעם'ס ביטעל, זאיינטונקען דאָרט דאָס פארשמאַלצענע פּא־טשוילכען און רייבען דערמיט דאָס לייב; וויא צו צוגעהן וואו צוויי מענשען שמיעסען צווישען זיך, צולייגען איין אויער הערען זייער שמועס, אָדער וויא א פרעג צו טאָהן איינעם פלוצלים פון דער העלער הויט מכח זיינע געשעפטען און אָנוואָרפען זיך אויף יענעם מיט עוצת, האָטש יענער האָט זיך אין זיי כלל ניט נעגויטיגט און קען אָהן זיי זיך אויך בעגעהן. אזעלכע וכדומה נאָך אזעלכע זאַ־כען זיינען גאַנץ געוועהנטליך, אזוי איז דער סדר העולם פון אייבינע צייטען און אָנצורופען זיך אקעגען דעם וואָלט אויסגעקומען עפּעס טאקי ריין משוגע, עפּעס משונה ווילד גאָר שלא כדרך הטבע. נישט נאָר אויף דער וועלט, נאָר אפילו אויך דאָרט אויף יענער וועלט איז ביי אידען איינגערעדט, אז תיכף ביים אריינ־שטעקען אהין א פוס איז דעם מלאך־הדומה'ס ערשטע שאלה: מה שמכם, ר' קרוב? דער מלאך, וואָס האָט זיך געראנגעלט מיט יעקב אבינו, ער אפילו האָט ניט משנה געווען פון דעם סדר העולם און איהם באלד טאקי א פרעג געטאָהן וויא ער הייסט? היינט א פשיטא שוין א מענש א בשר ודם. איך ווייס זעהר גוט, אז מיין ערשטען ארויספאָהר אין דער אידישער ליטעראטור מיט מיינע מעשיות וועט נעווים דעם עולם'ס ערשטע שאלה זיין: מה שמכם, פעטער?

מענדעלי, הייס איך! אזוי רבותים האָט מען מיך א נאָמען געגעבען נאָך מיינעם איין עלטער זיידען פון דער מאמעס צד, ר' מענדעלי מאָסקווער, זכרונו

לברכה. מאַסקוואַ האָט ער אין זיינע צייטען געהייסען דעריבער, ווייל ער איז א מאָל געווען אין מאַסקווע איינצוהאַנדלען דאָרט רוסישע סחורה. דאָס האָט איהם פערשאַפט אין זיין ווינקעל א נאָמען און גרויס כבוד, אלע האָבען איהם געהאַלטען פאר א געניטען, וועלטליכען מענשען און מען פלעגט בשעת עפּעס א נייט און ביי א פראָשעניע אַנשרייבען מיט איהם פריהער זיך מישב זיין, נאָר נישט דאָס בין איך אויסען.

דערמיט אָבער בין איך נאָך נישט יוצא. נאָך דער דאָזיגער ערשטער שאלה הייבען ביי אידען ערשט אָן זיך צו שיטען נאָך אלערליי שאלות, וויא א שטייגער: פון וואנען איז א איד? זיים איהר א בעוויבטער? האָט איהר קינ־דער? מיט וואָס איז אייער האַנדעל? און וואָהין פאָהרט איהר? וכדומה נאָך און נאָך אזעלכע מיני שאלות, וואָס אזוי איז שוין אָנגענומען געוואָרען בכל תפוצות ישראל זיי צופרעגען אויב מען וויל א פּנים האָבען פאר לייט אז מען איז איין אויסגעריבענער מענש, נישט קיין באַנק-קוועטשער, און וואָס מען מוז על פי מענשליכקייט דאָרויף ענטפערן אזוי ווי א גוט יאָהר אויף איינעמ'ס א גוט שבת אדער גוט יום טוב! איך וויל מיט א וועלט נישט איינרייסען און בין בער־רייט אויף דיא דאָזיגע שאלות אויך צו ענטפערן קורץ און גיך וויא נאָר מעגליך

אליין בין איך א געבוירטיגער פון צוויאַטשיץ, א קליין שטעדטעל אין טעטער־ריוועקער גובערניע, בעריהמט מיט איהרסע גוטע בהמות און נאָך מעהר מיט דעם צוויאַטשער להבדיל, וואָס מיט איהם קלינגט דיא וועלט. נישט דאָס בין איך אויס־סען. אין מיין פּאַספּאָרט שטעהט איך אלט 52 יאָהר, נאָר בעשטימט וויא פיעל איך בין אלט קען איך אייך נישט זאָגען. מייז טאַטע מיט דער מאַמען עליהם השלום זיינען שטאַרק מחולק געווען אין דער רעכנונג פון מיינע יאָהרען, נאָך זיי ביידע בין איך געבוירען געוואָרען צו דער ערשטער ליכטעל בשעת דער גרויסער שרפה פון דיא קלייטען, נאָר נאָך דעם טאַטענ'ס חשבון איז דאָס געווען בשעת דיא גרויסע קרירות זיינען פערשלעפּט געוואָרען אין אונזער ווינקעל, פּונקט אין דער צייט, ווען דער אלטער זכרונו לברכה איז נסתלק געוואָרען, און דיא מאַמע פלעגט אויסווייזען, אז דאָס איז גאָר געווען א יאָהר צוויי נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאכט. א סימן אפילו, דענסטמאָהל האָט זיך ביי אונז גע־קעלבט דיא רויטע קיה און זאת חנוכה האָט זיא פאר א האַלב שטעדטעל געמאַכט מילכיגע וואַרעניקעס, וואָס מען האָט פון זיי געלעקט די פינגער און ליגען ביי א טהייל אלטע אידען נאָך אי היינט אין טעם. נישט דאָס אָבער בין איך אויסען. דיא פרימעטעס מיינע אין מיין פּאַספּאָרט זיינען אזוי: דיא וואוקס א מיטעלע;

חאַר, ברעמען גרויא; אויגען קארע; דיא נאַז, דער מויל מיטעלמעסיג; א באָרד א גרויע; דאַס פנים א ריינס; אַסאַביע פרימעטעס נישטאַ. דאַס הייסט אין גאנצען פראָסט גאָר נישט. א מענש ווי געוועהנטליך דאַס רוב מענשען, נישט קיין קאטער קיין בהמה חלילה. אי, דיא קשיא איז, גלאט א פאספאָרט גאָר אָהן פרימעטעס וואָלט דאָך אויך דאַס אייגענע בעוויעזען, אז מען איז א מענש? וואָרים וואו האָבען בהמות פאספאָרטען? דער תירוץ איז אָבער, אז קשיות פרעגען איז קיין שכל ניט. הערסט־דוא, דער גאנצער שכל איז דאָך טאקי, אַט נאט אייך פרי־מעטעס און ווייסט פאָרט נישט וואָס פאר א פנים איך האָב..... און באמת טאקי, לאָמיר זיך נישט נארען, וואָס וועט אייך ארויסקומען אז איהר וועט שוין ווייסען א שטייגער, אז מיין שטערען איז א הויכער מיט א סך קנייטשען,: אז מיינע נאָז־לעכער זיינען זעהר גרויסע און עפּעס משונה, אז איך קוק מאָך איך דערביי צו א ביסעל דיא אויגען וויא א קורצזיכטיגער, און אז איך פארציה דיא ליפען זעהט עפּעס אויס וויא איך שמייכעל מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל. גלויבט מיר, מיין ווייב אפילו פאר אונזער חתונה, האָבען אזעלכע קליינינקייטען אויך כלל נישט אינטערעסירט. מען האָט איהר געזאָגט: מזל טוב כלה, דוא האָסט א חתן! און געגוג. ועמענס עסק דען איז דאַס יענעמס א נאַז, יענעמס א פנים? וואָס מאכט עס אויס און ועמען געהט עס אָן? מילא ווייסט איהר דאָך אגב שוין רבתי, אז איך בין א בעווייבטער. קינדער פערשטעהט זיך דאָך ממילא אז איך האָב און אָהן עין־הרע נאָך פיל, וואָרום וואו האָט איהר א בעווייבטען אידען ער זאָל נישט האָבען לכל הפחות א האלב טוץ קינדערלאך? בפרט נאָך איין אָרימאַן. האנדלען האנ־דעל איך מיט רומעל, דאַס הייסט מיט חומשים, מחזורים, סידורים, סליחות, תחינות והדומה אזעלכע מיני ספרים. דערביי געפינט זיך ביי מיר אלערלייא מעשיות—און א ביסעל פון היינטיגע מיני ביכלאך. איך האָב איבערגעהאַט אין מיין לעבען א סך מיני פרנסות: באלד ביין אראָפּגעהן פון קעסט בין איך געוואָרן א חלפן דערנאָך א בשמים קרעמערל, א שיינקער, א מוכר־תבואהניק, א מעקלער און א מלמד, איך האָב מיך געוואָרפען, וויא דער שטייגער איז פון אידען, אויף אלע זייטען און בין געוועזען, לא עליכם, א גרויסער אביון. וויא זאָגט מען עפּעס א בוך מלאכות און ווייניג ברכות. ביז לסוף האָב איך מיך גענומען צו ספרים און בין דערפון שוין א צייט מיט יאהרען, ברוך השם זעהר שיין זיך מפרנס. חוץ רו־מעל פיהר איך נאָך מיט מיר בערשטער טליתים, טלית־קטנ'ס, כפול־שמונהדיגע ציצית, רצועות, שופרות, חייעליך, מזוזהליך, וואָלפציינדליך, קמיעליך, קינדערשע בליטשקענע שיכעלעך און יארמולקעלעך, און א מאָהל אויך מעש און קופערוואַרג.

וויא ארום מעש און קופער ווארג קומט צו ספרים ווייס איך אליין נישט, נאר אזוי איז שוין ביי אונז איינגעפיהרט מכמה וכמה שנים, פונקט וויא א יודישער מחבר מוז אמאל אויך זיין אי א שדכן, א פוילישער שמש אין א קלייזעל מוז דערביי דארט האלטען א קליין שיינקעל, וויא א סבארשטשיק מוז א מאל אויף א שמחה ביי דיא פיינע־בריות קאכען פיש און זיין א סארווער, וויא עפיס א כלי־קודש מוז דאס רוב זיך אפגעבען מיט פלאטקעס, פארקאכען א מאל א קאשע און וויא א ליאד גבירל מוז האבען חלק אין דער טאקסע.... נישט דאס בין איך אויסען. יאהרעלאנג בין איך אונטער ווענגס. איך פאהר ארום אין גאנץ פוילען און בין דארט פול אין אלע שטערט און שטעדליך. מען קען מיך ברוך השם אומעטום וויא א בייזען שילינגער. איהר וועט מיך דארט טרעפען שטעהענדיג מיט מייןביידעל דאס רוב לעבין בית־המדרש. מיין פערדיל שטעהט אויסגעדרייט מיט דעם פנים צום וואגען און עסט, אויב ער האט נאר, סיטשקע פון איין אויסגעשפרייטען לאנ־טוך, וואס איז צוגעבונדען פון איין זייט צו דיא קאזלעס און פון דער אנדערער זייט צו ביידע אין דער הויך אויפגעשטעלטע האלאבלעס. יודישע קינדערלעך פארגנבנען זיך שטילערהייט און רייסען געשמאק סטרינעס פון זיין עק נעביך, און ער שלימזל שטעהט זיך גאנץ רוהיג, עס זאל דאס איהם אנהויבען צוארען, ער לאזט א מאל דערביי אראפהיינגען דיא אונטערסטע ליפ און עס דאכט זיך נאר דענסמאל, ער לאכט עפיס מיט ציין, נאר וויא להבדיל א מענש. אז מאכט זיך א מאל ער האט נישט וואס צו עסען, שטעהט ער זיך פארטראכט מיט אויפגע־שטעלטע אויערן און קוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים עפעס אזוי, אז מען וואלט געמעגט שווערען ער פארשטעהט דרינען וועהר גוט מיט זיין פערדישען מוח און נעמט עס אויף זיינע כלים אפשר נאך פיל בעסער ווי איין אנדערער בעהעלפער מחילה. נישט דאס בין איך אויסען.

דאכט זיך איך האב שוין מיינם יוצא געווען, אלמדינג אייך אפגעזאגט און מעג שוין אנהויבען מיין ספור המעשה. איבריגענס בין איך דאך נישט מעהר וויא א מענש, אפשר האב איך עפעס פארגעסען מעגט איהר מיר זיכער גלויבען, אויף מיין ווארט, אז וויא באלד איך וועל מיך נאר דערמאנען וועל איך עס גאנץ געווים צושטעלען אין איינע פון מיינע מעשיות, וואס איך האב ברעה מיט גאטס כח איי־נע נאך דער אנדערער אפצודרוקען. און ווייטער אויב עמיצער וועט קיין צייט נים האבען און מאקי באלד וועלען וויסען כל שורש דבר, איטליכעס פיטצעלע, מעג ער זיך מטריח זיין צו מיר שרייבען און וועט בעקומען פון מיר אין גיכען א קלאהרע תשובה. מיין אדרעס איז: מענדעליו יודעלאוויטש מוכער ספארעמו אוב

צוויאטשיטשו. דעם מיטעל נאַספּאַדינו יעוורעיו באַדאַרפט מען נישט שרייבען, מען וועט אזוי אויך וויסען.

שאט, שאט רבותים! עיקר שכחתי. גוט חלעבין וואָס איך האָב מיך בעציי־טענס ארומגעקוקט, דער מנהג פון אונזערע יודישע מחברים איז, וויא איטליכען איז בעקאנט, ארייצושטעלען זייערע ווייבער דיא צנועות אין זייערע ספרים בפירוש מיט דיא נעמען, אָדער מיט א המצאהלע דורך ראשי תיבות און אָפּצולויבען אין טאָג אריין זייער גוטסקייט און פרומקייט. בכן וועט איהר דאָך אוודאי וועלען וויסען לכל הפחות וויא מיין ווייב הייסט און וועט טאקי זיין זעהר גערעכט.

שאט, זיא הייסט יענטע!

ב

איצונד רבותים, אז מיר האָבען שוין זיך אביסעל בעקענט, זייט מוחל און שטעלט אייך פיר מיך, מענדעלי מוכר ספרים, וויא איך שטעה מיר אָסיענצייט מיט מיין ביידעל ערגיץ אויף א וועג, שטארק פארטראכט און ריהר מיך נישט פונם אָרט. אפשר וועט איהר וועלען מיינען אז מיין ביידעל האָט זיך איינגעגריז־נעט אין בלאָטע און איך טראכט דאָ וויא אזוי עס ארויסצושלעפּען, ניין! דאָס איז געוועזען טאקי היינטיגעס יאהר תרט"ו, וואָס מען מעג איהם פארשרייבען אין דיא קראָניקעס פאר א וואונדער מיט זיין טרוקענעם זעהר שיינעם אָסיען. אין דרויסען איז געוועזען נאָר זומער, וואַרעם, לויטער, בהמות האָבען זיך געפיטערט אויף דיא פעלדער, פון וועלכע עס האָט נעדיכט ארויסגעשפּראָצט יונגע גרינע תבואה. דיא בוימער האָבען אויף זיך געהאט א געל־גרין העמדעל, ערטער ווייס אפילו מיאוס אָפּגעבליאקעוועט, צוהאקט, צופאלען מיט אויסגעטריפּעלטע לעכער, נאָר דאָך האָ־בען זיי נישט געהאט נאָך ברעה אויסצוטאָן זיך אין גאנצען נאקעט אויף צושלאָ־פען זייער געוויינטליכען הארטען שלאָף דעם גאנצען ווינטער. אין דער לופט זיינען אומעטום געפלויגען לאנגע ווייסע פעדים פוטינע, א סימן אויף א גוטער שיינער פּאָגאָדע, האָטש דער לוח האָט געשריעבען אויף כמארנע טעג, קאלטע רעגענס און בלאָטע. ער האָט, זאָל ער מוחל זיין, נישט געטראָפען, געזאָגט וויא דער שטייגער איז, א גרויסען ליגען. נישט דאָס בין איך אויסען. אפשר וועט איהר ווייטער וועלען מיינען, אז איך בין געשטאנען מיט מיין ביידעל וויל איך האָב ניט געוואוסט דעם וועג. נאָך א מאָל ניין! איך האָב זעהר גוט געוואוסט, אז דאָרט וואו דער וועג צוטהיילט זיך געהט מען זיך רעכטס קיין גלופּסק און לינקס ערגיץ אנדערש

אין א שטערטיל. נאָר וואָס רעדן זשע? פשוט איז איך האָב מיר קיין עצה נישט געקענט געבען אין וועלכער זייט זיך צונעהמען. איך האָב געהאט טעמים פאָהרען קיין גלופּסק, צומאכען דאָרט עפּיס א שטיקעל חלוף און אָפּצוזעטצען דאָרט סמאַטשקעס און וועקסענע חנוכה ליכטלאך, אקעגען זשע האָב איך ווידער געהאט טעמים צו פאָהרען אויפן יריד דאָרט אין שטעדטעל, און מחמת דעם בין איך געבליעבען שטעהן אויפן וועג נישט אהין און נישט אהער, אזוי וויא אין דער קלעהם. טראַכטענדיג האָב איך מיך גראָד פארקוקט אויף מיין פערדיל, וואָס איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלז אין דער האלאָבלע און איז פונם שטעהן א פנים שטארק צופריעדען געוועזן. איך האָב געקוקט אויף איהם עפּיס מיט אזעלכע אויגען, גלייך וויא איך וואָלט פערלאנגט פון איהם עפּעס איין עצה. און באלד איז מיר טאקי איינגעפאלען איבערצוגעבען דיא גאנצע זאך דעם פערדיל, וויא ער וועט וועלען אזוי זאָל זיין. לאכט נישט, לאכט נישט רבותים, אז מען איז אמאָל מסופּק און מען ווייס נישט וואָס צו טאָהן פארלאָזען זיך קלוגע אפילן אויף משונהדיגע מיטעל. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז אזוינס א פּאַטש טאָן זיך אין אזא פאל, אין שטערען און מאכען אויף דער האנד קנייטשען? אָדער וואָס שטעקט אזוינס נאָך אין אנדערע אזעלכע גורלות און אלערליי סמנים? א נאו אפילו גילט דענסטמאָל זעהר שטארק, מען פרעגט איהם און מען נעהמט אָן זיין עצה. עס טרעפט זיך אין דער וועלט זעהר אָפט, אז קלוגע גיבען זיך איבער נאראָנים אין דיא הענד און לאָזען זיך פון זיי פיהרען. איך קען א סך אזעלכע נאראָנים, וואָס שפּילען א ראָלע און דווקא ביי סוחרים, לייטישע מענשען... ניט דאָס בין איך אויסען. איך האָב א שמיץ געטאָן דאָס פערדיל, אָפּגעלאָזט דיא לייצען און איהם געלאָזט געהן פרייא, פיהרען מיך וואָהין ער וויל. ער האָט זיך געגומען רעכטס אויף דעם וועג קיין גלופּסק. נו, פיהר מיך, פיהר מיך, אפשר ביסטו דוא גערעכט. אז דיר געפעהלט גלופּסק לאָז זיין גלופּסק!

דינסטאג פריה נאָכן דאווענען בין איך אָנגעקומען קיין גלופּסק און בין מיר, וויא מיין שטייגער איז, צוגעפאָהרען גלייך צום בית־המדרש. איידער נאָך איך האָב אויסגעפּיעט א נאָז אויסשנייצען האָבען זיך א לאָז געטאָן צו מיר יודען און בעלי־הביתליך, דער מיט א שלום עליכם, יענער א קוק אין בידעל, איינער מיט דער שאלה, דער אנדערער מיט איין אנדער שאלה, דער א טאַפּ, דער אלאַפּ, וויא דער שטייגער איז פון יודען. דיא ווייסע חברה, דיא תלמוד־תורה יונגליך האָבען זיך פרעהליך לעבעדיג געוויטעט מיט מיין פערדיל, גאָר פריינדליך מקבל פנים געוועזן זייער אלטען בעקאנטען און שוין אפילו זיך דאבוועט רייסען סמרינעס פון

זיין ווידיל. אויפן שולהויף האָב איך געזעהען רעדליך מענשען, עפּיס האמפּערט מען זיך, מען האָט וואָס צו טאָהן, מען שמיעסט, מען לאכט, מען זאָרגט און שי־קעלט מיט דער קאָפּ. באלד האָבען עטליכע רעדלאך זיך צונויפגענומען אין איין רעדיל, עס האָט געאַרבייט, געקעהרט, געפּילדערט, געמאכט מיט דיא הענד אי מיט דיא פיס, און באלד איז דאָס צונויפגעשטיקט רעדיל צושפּרונגען געוואָרען, וויא א זייף בולבע, אויף קליינע רעדלאך. א פּנים ס'איז עפּעס געשעהען. אז מען קלינגט איז א חנא. איך בין שטארק ציקאווע געווען צו וויסען וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס, איך בין דאך עפּיס אויך איוד, מיין נשמה איז, וויא זאָגט מען עפּיס, נישט פון קלאָטשע, מען בעדארף אין דער וועלט אלסדינג הערען, אלסדינג שמע־קען. עס קומט אמאָל צוניץ. עס זיינען דאָ זעהר פיעל יודען, וואָס ציהען זייער שטיקעל פּרנסה דערפון, וואָס זיי שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. וואָס וואו צוויי זיינען זיי דריטע און פאָדערן א חלק, אָדער העפּ, וויא מען רופט עס אויף זייער לשון. יחדו איז א יודישע זאך. נישט דאָס בין איך אויסען. אז איך האָב מיך צוגעהערט צו א ניי רעדעל, וואָס איז געשטאנען לעבען מיר, איז מיר אריין אין אויער אָט דער דאָזיגער שמיעס:

— אָ־ווא, אָ־ווא! ברוך דין אמת! נאך כמעט גאָר א יונגער מאַן, איך מיין ארום ארבעים. אָ־ווא, אָ־ווא! סטייטש אזא מענש, אזא מענש!

—מילא וואָס זשע זאָרגט איהר זיך דאָ אזוי רב אברהמצע און קענט זיך נע־ביך נישט טרייסטען? פיש, א טהייערע זאך! א שיינע, ריינע כפּרה, הלעבין! וואָס איז דאָ אזוי מיט איהם דער יחוס? טאקי באמת טאקי ווער איז ער אזוינס געוועזן?

— ביי דיר יאָסיל איז אלץ נישט קיין טהייערע זאך, אלסדינג נישט קיין יחוס! מסתמא איז טאקי ר' אברהמצע גערעכט. סטייטש, סטייטש אזא מענש, אזא רייכער א גאַנץ רייכער מענש! א רחמנות, וויא איך בין א יוד, ארחמנות!

— נאט אייך א נייעם בעל רחמים לייבצע טעמעס - באסעוועט אונטער ר' אברהמצען און ווייזט ארוים וויא איין עהרליכער יוד, זיין רחמנות. זאָג נאָר, וואָס האָסטו דוא דאָרטען פריהער געזאָגט לייבצע?

— געזאָגט?! וואָס יאָסיל האָב איך געזאָגט, איך? אדרבה יאָסיל וואָס, וואָס אדרבה....

— טאקי אדרבה ואדרבה, דוא אליין לייבצע, טאקי דוא אליין האָסט אָקאָרשט מיט דיין כשר מיילכעל געזאָגט: „אויך מיר א מענש איציס אברהמיל תקיף! ער איז געווען, זאָל ער מיר מוחל זיין, נישט מוחל זיין, א גראָבער יונג.

א בלוטזוינער, א רמאי, א אכזר און דערצו נאך אביסיל חושים."

— וואס איך, יאסעל? ! עט? עט... א גוטען טאג! איך האב אסור נישט קיין צייט.

— א גוטען טאג, א גוטען יאהר! הא? קומט ר' אברהמצע אין בית־המדרש אריין, לאמיר דארט נעהמען צוביסליך בראנפין. דער שמש האט היינט א גוט ביסעל בראנפין.

— זעהסטו־דוא יאסילע אביסיל בראנפין שאדעט טאקי אפשר נישט. הא? האסט חלעבין קלוג געטאן יאסילע, וואס דוא האסט אזוי גוט מכבד געווען דא דעם ליגנער. לאמיר זיך נישט נארען, באמת טאקי וואס איז ער דא אזא פאר־נעהם? ער איז, עליו השלום, געווען איין עם־הארץ, א קאבלעפעל, א בערייסער, א פיאווקע. נישקשה געגוג פרעמר געלד איבערגעלאזען!

— אם דערפאר ר' אברהמצע האב איך אייך טאקי ליעב. זעהט איהר, דער־פאר טאקי וואס איהר האט תמיד ליעב צו זאגען דעם אמת.....

„ניין, ניין! האב איך געהערט שרייענדיג נאך פון א רעדיל מענשען, דאס איז פאר איהר ניט קיין שידוך, איך האב פאר איהר איין אנדער שידוך. עס וועט מיט גאטס הילף געהן ס'איז איהר איבערגעבליעבען א פארמעגען. זיא האט א גע־בליאטעוועטע כתובה און מיינער וועט זיא מיט גאט'ס כח נעהמען, חאפען מיט ביידע הענר.

„יחדו, יאקיל גרונם! איך בין דארויף אויף געפאלען. יחדו! יודען זייט עדות!

„א רוח אין דיין טאטענס טאטען אריין! האט זיך געלאזט הערען א קול ייון דאס רעדיל איז זיך צופלויגען.

איך האב אויסגעשפאנט דאס פערדיל, איהם אומגעקעהרט צווישען דיא האַ־לאבלעס מיט דעם פנים צום וואגען, אונטערצופאסען עס מיט א ביסעל סימשקע און דער נאך האב איך מיך גענומען צו דער ארביים, אויסצופאקען מייןביידעל. נאר קוים וואס איך האב געמאכט א שטיקעל סדר, ארויסגעהאנגען פון ביידע זיי־טען בויד א קרענציל קמיעליך, בליטשקענע יארמולקעליך, עטליכע פעקליך ציצית און ארויס דערטאפט א סטאטשיק א טלית־קטן וכדומה איז דער בית־דין שמש געקומען צולויפען הענדום פענדום אין איין אטהעם.

— אוי גוואלד ר' מענדעלי! שלום עליכם ר' מענדעלי! דער רבי זאל לעבין האט אייך זעהר שיין געלאזט בעטען, איהר זאלט גיכער צו איהם זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד. גיכער, טאקי גיכער ר' מענדעלי!

דאָס וואָס דער רב איז אזוי גיך געוואָחר געוואָרען אז איך בין געקומען, דאָס גראָד איז מיר קיין חידוש נישט געווען, וואָרום גלופּסק איז א יודישע שטאָדט, און יודען דערגעהן זיך תמיד אלסדינג געשווינד, לאָז איינער בייא זיך אויסריידען עפּיס א וואָרט, באלד טאקי ווייסט מען עס אויף דער צעהנטער גאס און מען צוטראָגט עס אויף טעלערליך, א סך גיכער וויא דער טעלעגראַף. א חידוש איז מיר נאָר געווען, וואָס בעדאַרף מיך אזוי דער רב האָבען? און צו וואָס האָט ער נאָך מיר געשיקט דעם בית־דין שמש אין אזא אייל׳עניש? באלד אָבער איז מיר ארויף אויפֿן זינען, א דין תורהלע, דאָ מוז עפּעס זיין א קרעטצעלע און עס האָט מיר א טיאָכקע געגעבען אין הארצען! וואָרים וואו האָט איהר דען א יודען, וואָס ער זאָל נישט פיהלען ביי זיך אין דיא געשעפטען עפּיס א מכחלע, וואָס מען זאָל נישט קענען צו איהם נעביך זיך זוכען? נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב איבערגעמישט אין קאָפּ מיינע געשעפטען און מיר איז אריין אין דער מחשבה דער מחותן, אפשר טשאטשעוועט אויף מיר דער מחותן, וויל מיך צווינגען איינצולייגען דעם נדן און וויל וויסען אן עק, א סוף. דער מחותן מיינער איז א פּראָסטער מענש, ער מיינט וואָס עס שטעהט אין דיא תנאים מוז מען האלטען און וואָס מען האָט זיך מתחייב געווען מוז מען טאקי סיליקין. ער פערשטעהט נישט דער נאר, אז ידאָס אלסדינג איז לאו דווקא, עס געהט אזוי נאָר אין שמיעס, גלאט אזוי פון איידעלקייט וועגען. מען בעדאַרף זיך ברויט שטעלען מיטן פולען מויל, עס זאָל פאר דער וועלט א פּנים האָבען, וויא אונזערע טאטעס און זיידעס האָבען זיך נוהג געווען.... נישט דאָס בין איך אויסען. אָדער, האָב איך געטראכט, אפשר גאָר חלילה דער מוכר ספרים, מיט וועלכען איך האָב פאר א יאָהרען זומער געשטעכעוועט אויף פארלעגערטע מינים, איך האָב איהם א חילוף אָנגעגעבען הגדות, תיקון שבועותליך, הייעליך וואָלפּציינגדליך, היינטיגע נייע מעשיות, שמאכטעס, קייא און שפּייא, און ער מיר: מענה לשון׳ס תפילה זכח׳ס חנה בת טובים, מעש, מחזורים, וכדומה נאָך מיני ספרים. א קשיא אוי; א מעשה אפשר האָט ער זיך ארומגעקוקט אז ער האָט זיך גענארט און וויל איצט טענהן א מקח טעות, אויסצומאנטען ביי מיר עפּיס! גאָט זאָל שומר ומציל זיין האָבען צוטאָן מיט א היגען מוכר ספרים. עס קען צוזעצט ווערען דיא גאל פון זייערע טענה׳ס און תביעות! נישט דאָס בין איך אויסען. הכלל ס׳איז מיר געוואָרען אויפֿן הארץ עפּיס נישט פרעהליך. אחער אהין, מען מוז דאָך געהן. מישב האָב איך מיך געווען מיטצונעחמען א פּאָר סטאָטשקעס, עטליכע קליינינקייטען, נאָר א שפּאָנעל נייע תחינה, אפשר וועט דאָס דער רביצין טויגען און מיר צוניטץ קומען.... נישט דאָס בין איך

אויסען. אויף מיין פערדיל בין איך געװען עפּיס ברוגז, װאָס איהם איז געפעהלען געװען גלופּסק, דער פאַר האָב איך איהם מכות אונטערגעשאָטען סיטשקע, איהם דערלאַנגט א זעץ אין דער מאָרדע מיט עטליכע שטעכװערטליך און איבערגעבענ־דיג איהם מיט דעםביידעל אונטער דעם שמש חשגחה בין איך אװעקגעגאַנגען אין בעס, זאָלען איהם זיינע גלופּסקער יונגליך רייסען סטרינעס װיפיעל זייער הארץ גלוסט. רעכט אויף איהם, ער האָט אזוי געװאָלט. אז איהם איז ניחא איז מיר אויך ניחא, װאָס פאַר א דאגה איך האָב.

װיא איך האָב נאָר געעפענט דיא טהיר און אריינגעטראָטען מיט א פוס צום רב אין שטוב איז ער מיר געלאָפען אקעגען מיט א קול:

— אוי, ר׳ מענדעלי! אוי, שלום עליכם ר׳ מענדעלי! טאקי נאָר איין גאָט האָט אייך געבראכט אחער פּונקט אין דער צייט װאָס איהר זיינט אונז נייטיג, טאקי שטארק נייטיג ליעבער, הארצעדיגער ר׳ מענדעלי! ר׳ מענדעלי, דאָס איז מן השמים, דאָס איז בעשיינפּערליך טאקי א נס ר׳ מענדעלי! איהר האָט געטאָן א גרויסע חכמה, װאָס אצינד גראָד, זענט איהר אָנגעקומען ר׳ מענדעלי!

דיא גרויסע חכמה האָט געטאָן נישט איך מענדעלי, נאָר מיין פערדיל. אזוי האָב איך דערנמאָל צו מיר אַליין געלאכט און זיך איבערגעבעטען אין הארץ מיט מיין שלימזאַלניק, דאָס פערדיל נעביך. אויף דין תורות, װיא עס האָט גאַנץ קלאָהר אויסגעזעהען, האָט מען מיך דאָ נישט געררופען, נאָר װאָס דען זשע? דאָס האָב איך נישט געקענט טאקי פערשטעהן. איין אנדער װאָלט זיכער געמיינט, אז מען האָט דאָ שטארק ארויסגעקוקט אויף זיין ביידעל מיט סחורה, נאָר איך אָבער בין נישט קיין מלופּם קינד און נים ערשט נעכטען פונם איי ארויסגעקראָכען אז איך זאָל מיך נישט קענען אָנשטויסען. איהר זאָלט װיסען א כלל, דיא װעלט בע־שטעהט אויף אָפּנארעניז. דער װאָס בעדאַרף האָבען עפּיס א נויטיגע זאך, מאכט זיך קלאָמערשט געפייגרט, אזוי װיא דיא זאך טויג איהם לחלוטין נישט, בכדי ער זאָל קויפען בחצי חינם. װען, למשל, איינער בענויטיגט זיך אין א מחזור, רינגט ער קלאמערשט א סליחה, א קינה, א פּעקיל ציצית, דערװייל טחוט ער א האפּ אויף קאַטאַװעס דעם מחזור, גיט קלאָמערשט אבי אָט א קיק און לייגט עס אנידער מיט א קנייטש און מיט א שמייכעלע: אָט פאַר א קליינינקייט װאָלט איך עס אפשר אויך געקויפט. גלויבט מיר, דיא גאַנצע װעלט איז א מארק, איטליכער זוכט מציאות, איינער ביים אנדערען אָפּצוחייסען: איטליכער װיל יענער זאָל פארלירען און ער זאָל געפינען; איטליכער מיינט קודם־כל זיך און ערשט דערנאָך, אז גאָט האָט איהם נעהאָלפען כאַפּען מציאות, אזוי צי אזוי, און צו מאכען א גליק,

ערשט דענסטמאָל אז קריכט איהם שוין פונם האלז, מיינט ער — מאקי נאָר זיך...
נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב אין דעם רב'ס פנים מיך אָנגעשטויסען, אז
קויפען וויל ער ביי מיר כלל נים. זיסט, וואָלט ער דאך נישט ארויסגעוויזען אז
ער האָט אויף מיר ארויסגעקוקט. אמת טאקי דער רב איז א כשרער, אָרענטליכער
מענש, אזא יאחר זאָל איך האָבען, אָבער אויף דער וועלט מוז מען דאָך נארען.
אפילו דיא מלאכים האָבען געמוזט ביי אברהם אבינו נאָכטאָן דעם סדר פון דער
וועלט, ויאכלו און זיי האָבען געטאָן דער טאָן גלייך וויא זיי האָבען געגעַ־
סען, נישט דאָס בין איך אויסען.

דער רב, זאָל לעבען, האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און אריינגעפיהרט
צו זיך אין זיין בעזונדער שטיבעל. דאָרט זיינען געזעסען דיא דינים, אויך א סך
נגידים עפּיס אזוי׳ וויא פארטראכט. נגידים זענען אפילו תמיד אביסיל פאר־
טראכט, פארזאָרגט, און קוקען אויף יענעם מיט א מרה־שחורה פנים עפּיס אזוי,
אז וועלד פארקיהלט אין בויך, עס גלוסט זיך אוועקגעהן און זיי מעָהר נישט אָנ־
קוקען. איך וויים אסור נישט אז מען האָט געלד וואָס האָט מען דאָ אזוי צו טראַכ־
טען, צו זאָרגען און צו מאכען אזא ערנסט פנים ? דאכט זיך צו געלד צעהלען,
בעדאַרף מען עפּיס נים האָבען אזעלכע הויכע גערדאנקען. מען קען, דאכט זיך, האָ־
בען אין קאסטען געלד און קוקען אויף א מענשען גלייך, נישט מיט קיין קרום פנים
וויא פרעדא נא פיאטניצא.... מילא גאָרנישט, נישט דאָס בין איך אויסען. ז

— רבותי ! האָט דער רב זיך געווענדעט צו דיא דינים און צו דיא נגידים
בזה הלשון: איך האָב אייך מטריח געוועזען צו מיר איבער א דבר גדול, נאָר אזוי
וויא על פי נס איז ר׳ מענדעלי גראָד היינט געקומען אין אונזער קהלה, בכן
האָב איך מיך מיישב געווען, לאָזען אייך א רגע וואַרטען ביז איך וועל מטריח זיין
צו זמיר אונזער ר׳ מענדעלין, וואָס ער איז שטארק נייטיג צום ענין. זייט־זשע מיר
הונדערט מאָל מוחל. היינט רבותי, אז מיר אלע זיינען דאָ וועל איך אייך דער־
צעהלען א דבר פלא.

איך האָב אסור נים געקענט פערשטעהן וואָס זאָל דאָס בעדייטען. איך האָב
אפילו אָנגעהויבען זיך שטארק וואונדערען וואָס זאָל דאָס אין אמת אריין טאקי
בעטייטען ? נאָר איך האָב מיך ווידער טאקי מישב געווען לאָם איך נישט זיין
אזוי נייציג, איך וועל עלטער ווערען נאָך א ווײלע וועל איך דאָך שוין אלסדינג
וויסען. דער רב האָט נישט לאנג שיחות געמאכט, ארויסגענומען פון דע ר בוזעם־
קעשענע עפּיס א היבש פעקיל פאפירען און געזאָגט כהאי לישנא :

— זעהט רבותי ! דעם דאָזיגען פעקעלע פאפירען האָט מיר היינט פארטאג

צוגעשיקט דיא נייע אלמנה, יצחק אברהמ'ס ווייב. ער האט אנגעזאגט פארן טויט, אז תיכף נאך יציאת נשמה זאל מען עס מיר איבערגעבען. קוקט זייט מוחל, רבותי, דארויף אויבען שטעהט בפירוש אנגעשריבען מיין נאמען. איך וויל לאנג נישט מאריך זיין, ליבער וועל איך עס אייך באלד טאקי איבערלייענען. זיצט ר' מענ־דעלי! לייגט, זייט מוחל, אנידער אייערע סטאטשקעס אט־א־דא אויף דער פא־לעצע און זעצט זיך געזונדערהייט דא אקעגען.

אין שטיבעל איז געווארען שטיל, מען האט נישט געהערט קיין פיפס. אלע האבען אויסגעשטעלט דיא אויגען, איינגעהאלטען דעם אטהעם און שוין געגאדט הערען וואס ער רב וועט לייענען. מעשה שטן אבער האט דאס ביינקעל, אויף וועלכען דער רב האט מיך געבעטען זיטצען, בעדארפט האבען א צובראכען פיסעל, וויא באלד נאר איך האב מיר נאר דערויף געזעצט בין איך געפאלען און דורך דעם איז געווארען א שטיקעל עכוב.

.ל

אז איך האב מיר שוין גוט אנידערגעזעצט האט דער רב זאל לעבען צוגענור־מען דיא פאפירען, א גלעט געטאן עטליכע מאל דאס בערדיל מיט אלע פינף פינ־גער, א מאך געגעבען מיט דיא אקסלען און אנגעהויבען בנעימות ריין, קלאהר, לייענען אט דיא דאזיגע ווערטער:

אין דיא דאזיגע פאפירען מיינע, שטעהט מיין גאנצע לעבענסבעשרייבונג מיט מיין צוואה, וואס איך האב געמאכט. איך בעט אייך, רבי, איהר זאלט ממלא זיין מיין בקשה און מקיים זיין אלסדינג ביז אויף א האר, וואס איך פארלאנג דא פון אייך. זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבי, וואס איך בעמיה אייער כבוד מיט אזא לאנגער מעשה. צום סוף וועט איהר ארויסזעהען, אז דאס איז חלילה נישט קיין דברים בטלים, אדרבה דאס איז זעהר ניטצליך און איך האב עס בעדארפט טאקי שרייבען.

איך בין געבוירען געווארען אין דעם שטעטיל בעזליוורעוו בייא ארעמע על־טערין. מיין טאטען געדיינק איך נישט, ווארים ער איז געשטארבען בשעת איך בין נאך געלעגען אין דיא וויקעלעך. ער האט איבערגעלאזען נאכ'ן טויט ירושה א שלאף ווייב נישט קיין געזונטע מיט א חיבש ביסעל קינדערליך און מיך נאך א צונאב. ווייטער גאר נישט. איך חייב אן צו געדיינקען וואס מיט מיר האט זיך פאסירט ערשט איז דעם עלטער פון א פינף, זעקס יאהר. וועדליג וויא איך געדיינק

האט מען מיך אין דער יוגענד א־פנים נישט געהאלטען פאר א גרויסען חכם. אז איך פלעג עפּיס זאגען אדער עפּיס טאָן פלעגט מען זעהר לאכען. געבאלעוועט האט מען מיך כלל נישט. מען האט מיך נישט געקושט, נישט געגלעט, נים גע־האלזט, וויא אנדערע קינדער, און אז איך האב אמאל געוויינט האט מען מיך נישט איינגענומען מיט לעקעכלעך, מיט צוקערלעקיך, מיט שפּילכעליך, נאָר מיט פעטש און מיט קלעפּ. דאס ווארט רחמנות האב איך קיינמאל נישט געהערט. איך האב נישט געהערט א שטייגער מען זאל זאגען: א רחמנות ער האט נעבעך נישט געגעסען; א רחמנות דאס פנים איז איהם נעביך געשוואלען; א רחמנות ער האט נעביך זיך נישט אויסגערוהט, ער קומט אפּ און וואלגערט זיך נעביך; א רחמנות ער ליידט נעביך קעלט, ער געהט נאקעט, באָרפיס; א רחמנות עס דראָזשעט איהם דיא ביינער, ער האט נעביך נישט אויף זיך קיין לויט פלייש. איך האב געהערט נאָר זאגען: קוקט נאָר אָן דאס שיינע פנים, דיא אָנגעבלאָזענע פּארצע, דיא רויטע פּיס וויא בעריקעס; קוקט נאָר אָן דעם פרעסער, עס געהט איהם שוין איבער דיא סלינע; זעהט נאָר דעם שיינעם נפש, ער חייבט שוין אָן זיינע שטוטשקעליך — צאפּלען, ציטערען און קלאפּען מיט דיא ציינדליך.... איין אָרעמאנס א קינד איז אויף דער וועלט איין איבריגע זאך, איטליכען גרויס אין דיא אויגען, מען ווינשט איהם נעביך שטילערהייט דעם טויט נאך ליגענדיג אין בויך, מען נעהמט איהם אויף ביים געבוירען ווערען וויא איין עקזאקוטציע, נאָך איידער ער קוקט אָן דיא ליכטיגע וועלט איז מען איהם נעביך שוין דם־שונאים. איז ער שוין דא האָדעוועט ער זיך וויא־עס־איז־ און דערוועקט אפילו ביי זיינע אייגענע עלטערין נישט קיין געפיל פון רחמנות צו זיך. סיידען ווען ער ווערט נעביך מסוכן קראנק ערשט דענסמאל רופט זיך אין זיי אָפּ דאס מענ־שענס הארץ, וואס איז פארשטיינערט געוואָרען פון צרות אי לייד אין דער ביטערער אָרעמקייט, ערשט דענסמאל צו גיסען זיך אין זיי דיא אמתע ריינע עלטערנס־געפיהלען און שטעלען זיך פאר דאס גאנצע אומגליקליכע לעבען פון זייער בידנע קינד נעביך, וואס אזא טהייערע, כשרע נשמה איז אומשולדיג פאר־וויסט, פארשווארצט געוואָרען נעביך, נישט געהאט קיין גוטע, רוהיגע שעה. זיי מאָחלען זיך דאס אלסדינג אויס מיט שרעקליכע פארבען און זייער הארץ שרייט ווייפט מיט בלוטיגע טרערען. אז א פארשטיינערט הארץ עפענט זיך איז עס נאָר א טייך בשעת דאס אייז לאָזט און עס געהט דיא קריעה — דאס האב איך אין דער לעצטער צייט אליין געפיהלט — עס טראגט, קאכט, רוישט מיט א שרעקלי־

כער קראפט! דאריבער מאקי בעווייגען זעהר אפט ארעמע עלטערען זייערס א קינד א סך שטארקער און ריהרענדער וויא דיא רייכע לייט....

געהאדעוועט האב איך זיך וויא א ווילד פערד אין סטעפ, פארגרעבט פארווילדעט און האב אין מיר געהאט דיא אלע מיאוסע קונדייסקע זאכען מיט אלע פיטשעווקעס. איין טבע האב איך געהאט ארייניצוקוקען אין מויל בשעת אימיצער האט גערעדט און קוקען יענעם אין דיא אויגען. דיא מאמע מיינע פלעגט מיר דערפאר נישט איין מאל הארגענע שלאגען און אויסרייסען מיר שטיקער פלייש. א מאל אז איך בין עפעס געלעגען קראנק און דיא מאמע איז צו מיר גוט געוועזן, האב איך מיך שטארקט פארקוקט איהר אין דיא אויגען, און אז איך האב געזעהן אז זיא לאזט זיך קוקען, נישט צו ריידען קיין קרום ווארט, האב איך מיך נישט געקענט איינהאלטען און זיא א פרעג געגעבען: איך בעט דיך מאמע, וואס איז עס פאר א מענשעלע ביי דיר אין דיא אויגען? דיא מאמע האט א שמייכעל געטאן און געענטפערט: נארעלע, דאס קליינע מענשעלע איז דיא נשמה! דאס קליינע מענשעלע איז ניטא אין קיינעמס אויגען, נישט אין דיא אויגען פון חיות און בהמות נאר אין דיא יודישע אויגען. — דער מאמעס דאזיגער ענטפער איז מיר אריין שטארק אין קאפ און האט אין מיר דערוועקט א סך פרישע צאפעלדיגע געדאנקען. אז א מאמע זאגט מסתמא ווייסט זיא דאך וואס זיא זאגט, זיא איז דאך א מאמע, א גרויסע, אפשר צעהן מאל גרעסער פון מיר, איהר איין פינגער איז גרעבער פון מיין גאנצע האנד. דאריבער האב איך אנגענומען איהרע ווערטער שוין וויא א געוויסע, אויסגעמאכטע זאך און דרינען געגלויבט פונם גאנצען הארצען. פון דענסמאל אן איז מיין כח־המדמה שטארק בעשעפטיגט געוועזן מיט דעם קליינעם מענשעלע. עס איז דאך עפיס גאר א חידוש, זעהר א ציקאווע זאך! אין שלאף אפילו האב איך נישט פארגעסען דאס קליינע מענשעלע, איך שפיל מיך מיט דעם קליינעם מענשעלע, שפרינג אין דיא אויגען וויא א קליין מענשעלע. הכלל דאס קליינע מענשעלע איז מיר ניט ארויס פונם זינען. עס האט מיר עפעס זיך געגלוסט אויך צו זיין א קליין מענשעלע. א קאטאוועס א קליין מענשעלע איז דאך דיא נשמה! אין גאנצען גרויס וויא א פלעה, דאכט זיך א גארנישט און איז דאך דאס חיות, דאס לעבען!.... מיר איז ארויף א געדאנק וויא אזוי דערטאפט מען דאס קליינע מענשעלע? און האב אנגעהויבען וועגען דעם שטארק צו טראכטען. איינמאל בין איך געפאלען אויף איין אויבער הסברה. בשעת דיא מאמע האט איינגעבויגען דעם קאפ ארויסצונעהמען א טעפיל פונם אויווען בין איך פלוצלים צוגעלאפען וויא א פארמיש־

טער — איך ווייס אליין נישט וואס מיט מיר איז דענסמאל געשעהן — און האב איהר פון הינטען אויף גאטס בעראטח א זעטץ געטאן מיט דעם קולאק אין דער פאטילניצע, כדי דאס מענשעלע זאל איהר פון דיא אויגען חאטש אויף א ווײלע ארויסשפרינגען. איהר קענט אייך משער זיין וויפיל פעטש און קניפ איך האב דער־פאר געלייזט. א חוץ דעם האב איך א גאנצען טאג ניט געגעסען, ווארים דיא מאמע נעביך האט מיט איהר שטערען צובראכען דעם טעפיל קאליש. איין אנ־דערסמאל האב איך געהאפט נאך א גרעסערען פסק. ס'איז מיר אריין איין אפיקורסישער געדאנק אין מיין גלויבען אין דער מאמעס ווערטער, און איך בין ציקאווע געווען אליין צופריווען, מיך צופשיקאנען אויב א בהמה האט א מענשעלע צי נים. נו איז מיינער צוגעגאנגען אויף דער גאס צו א קיה, און בשעת איך האב מיר גענומען אריינקיקען איהר אין דיא אויגען האט זיא מיך דורס געוועזן מיט דיא הערנער און שרעקליך שטארק סקאליטשעט, דער צייכען איז מיר טאקי עד היום אויף דער לינקער באק געבליבען. דיא אלע קלעפ האבען נישט גאר ארויס־געשלאגען, פארקעהרט זיי האבען נאך מעהר אין מיר אריינגעשלאגען דעם גע־דאנק פון א קליין מענשעלע.

געלעהרענט האב איך אין דער תלמוד תורה. וואס א תלמוד תורה איז ווייסט איהר זעהר גוט אליין און פארשפאר עס אייך צו שילדערען. דאס איז א קבר אויף צו בעגראבען ארעמע יודישע קינדער, צודערשלאגען זיי דיא קעפ און אפצורייסען פון דער וועלט; א פאבריקע אויף צו פאבריצירען טויגעניכטסען, ליידיג־גייער, ביעדנע, אומגליקליכע נפשות; דאס איז א וויסטע גרוב, א לאך, איין אומריינע חורבה אויף היחנערשע פיסליך, וויא געוועהנטליך ביי אונז דיא תלמוד־תורות, וואס איז א חרפה, א בושה. זיי זאלען טראגען אויף זיך אזא טהייערן, הייליגען נאמען... וויא מיר דאכט זיך בין איך נישט געוועזן א גראב יונגעל. ביי אכט יאהר לערך האב איך שוין געלערענט חומש מיט חבור, מיט אלע אויסריידענישען פון רש"י, האטשע איך בין נאך שטומפיג געוועזן אויף דער עברי. א־פנים, מען קען זיך זיין א למדן און פון דעסטוועגען פארט א גרויסער נאר, איינס צום אנדערען האט נישט... דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען שלימזל און איז באמת טאקי זעהר גערעכט געווען. אין דער תלמוד־תורה בין איך שלימזלדיגער געוועזן מעהר פון אלע אנדערע קינדער. דער רבי, וואס פארדינט אסור נישט אזוי צו הייסען, האט זעהר ליעב געהאט דעם ענין פון שמייסען, אפשר נאך מעהר פון א טרונק בראנ־פין, ער האט פשוט גרוים הנאה געהאט צו פייניגען, גלאט אזוי זיך, דיא פארוויכ־טע, פארוואגעלטע קינדערליך נעביך, וואס זיי זיינען אהן דעם אויף געגוג אפגע־

קומען און קוים וואס דיא נשמה האט זיך געהאלטען אין זייער דאדען אויסגע־דייוועדטען גוף. ער האט געבראכען דיא צובראכענע ביינער, געצופט, געריסען דאס דארע שטיקעל לייב און דער בעסטער חלק קלעפ איז אין מיר אנגעקומען. ער האט צום סוף אויף מיר זיך שטארק פארעסען מחמת א זאך, מיך געהרג'ט געשלאגען אזוי, אז איך בין פון זיינע הענד קוים לעבעדיג ארויס און געמוזט אויפהערען צו־געהן אין דער תלמוד־תורה, דיא מעשה איז אזוי געשעהן: דער רבי האט מיט מיר אין דער סדרא בראשית אויסגערעכט אויף דעם פסוק „ויאמר למך לנשיו" אזוי: למך איז געווען א בלינדער, תובל קין האט איהם געפיהרט, און אז ער האט דער־זעהן פון ווייטען זיין זיידען קין האט איהם זיך אויסגעדראכט אז דאס איז א חיה (דער רבי האט געזאגט אפוקס, בכדי דאס בעסער מסביר צו זיין), האט ער צו דעם בלינדען, צו למך, געזאגט, אז ער זאל צילען אויף דעם פוקס, האט ער געציהלט און איהם געהרגעט. און אז למך איז געוואהר געווארען, אז דאס איז גאר קין זיין זיידע, האט ער געפאטשט איין האנד אין דער אנדערער האנד און ער האט דער־וויל זיין זוהן תובל קין צוקלאפט אויף טויט. האבען זיינע ווייבער דערפאר פון איהם זיך פורש געווען„ דאס טייטשט אפגעשיידט, האט ער זיי איבערגעבעטען, ויאמר און ער האט געזאגט לנשיו צו זיינע ווייבער עדה וצלה, עדה וצלה, שמען הערט, קולי מיין קול, נשי ווייבער למך, למך!.....

ויהי היום איז מיט אמאל געקומען אין דער תלמוד־תורה עפיס א דייטש, א געגאלטער, דאכט זיך פון פעטערסבורג. מיט איהם זיינען געקומען אלע גבאים פארהערען דיא קינדער. צום שלים־שלימזל בעדארפ ער מיר גראד הייסען פער־טייטשען א שטיקעל חומש און נאך דעם גוטען פסוק „ויאמר למך לנשיו"! ווען האב איך דען גערעדט מיט א מענשען און בפרט נאך מיט א דייטש, א גלוח? איך האב געפלאטערט, געציטערט אזוי וויא א פיש אין וואסער. עס האט מיר גערוישט אין דיא אויערען, געקלאפט אין הארץ, דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט קא־פויר, און אין דיא אויגען איז מיר געווארען פינסטער און ליכטיג צוגלייך, אקו־ראט וויא בשעת מען קוקט אין דער זון. איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט אין שטאנד זיין אויסצודערצעהלען אזא גרויסע, לאנגע מעשה מיט למך'ן און דא שטעהט מען איבערן האלז, איין קויל: זאג, זאג! וואס זאל איך טאן, מען מוז זא־גען. עס האט מיר פארנומען דער אטהעם, איך בין ארויס מיט דער שפראכע, מיך שטארק פארבאלעמוטעט און אנידערגעלייגט, מישטעהנס געזאגט, א מין טייטש: „ויאמר א פוקס, למך א בלינדער, לנשיו האבען דיא ווייבער פון איהם זיך אפגע־שיידט, תובל קין האט איהם געפיהרט. עדה, עדה וצלה און ער האט איהם

געהרגעט" — דער דייטש איז געבליבען שטעהן וויא מען קאכט איינעם אפ מיט אקרעפ, איז אקארשט פון דער הויט נישט ארויסגעשפרונגען פאר כעס, ער האט צוגערופען דעם רבי און מיט א בייזער איהם געזאגט: הא, וואס הער איך? וויא זא לעהרגען זיא איהרע תלמידים?! שאנדע און שפאט!... דער רבי האט זיך גע־קראצט, קאליפעט דיא נאז און געטאלעפעטשעט מיט דער צונג: מיין הארענקע, דער קנאב האט זיך פארשראקען,דער קנאב איז א גוטשקער אינגעל אויף נאמנות! נו, האט דער דייטש געזאגט צו מיר: פירכטע ניכט מיין קינד, עס ווירד דיר ניכטס געשעהן. זאגע מיר ויאמר, וואס טייטש ויאמר? איך אבער האב שוין גיט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך, האב אויסגעשטעלט א פאר אויגען וויא א ליימענער גולם און א זאג געטאן דעם דייטש גלייך אין פנים: פוקס!... מיין איך ויאמר, ער האט זיך געבעטען צו דיא ווייבער... דער רבי נעביך איז געשטאנען וויא אין געהאקטע וואונדען און זיך שיער נישט בעגראבען אין דער ערד פאר גרויס בזיון. ער האט געלייזט פאר דאס זייניגע וויפיל אין איהם איז אריין און געהאט א ווייסטען, פינצטערען טאג. זיין שוועהר ביטער הארץ האט ער דערנאך צו מיר אויס־געלאזען. פון יענער צייט אן פלעגט ער תמיד צו מיר זיך טשעפען און מיך שלאגען, ממתין אויף וואס דיא וועלט שטעהט, ביז וואנען מיר איז שוין אונמעגליך געווען אויסצוהאלטען. איך בין פארשלאפט געווארען און אויפגעהערט צו געהן אין דער תלמוד־תורה.

4.

דיא מאמע מיינע האט געלעבט אין דחקות און נישט געהאט פשוט מיט וואס א טאג איבערצוקומען. זיא פלעגט ארבייטען זאקען, פליקען פעדערען, זיך שטעלען א מאל פאר א ווארטערען ביי א קינפעטערין און אונטער א פסח ועלגערען מצה. זי פלעגט טאג און נאכט נעביך ארבייטען, טאן, און פון איהר גאנצע ארבייט קוים געהאט וואסער אויף קאשע. ווייבערשע מלאכות האבען אין דער וועלט נישט קיין ווערטה און ווערען זעהר ווייניג בעלוינט. ווארום וואס זיינען דען ווייבער אין גאנצען? וואס פאר א פנים, וואס פאר א ווערט האט מישטעהנס געזאגט די גאנ־צע יודענע, אז זיא איז שוין אפילו א בריה? פון ווייבער, אזוי איז ביין עולם שוין איינגערעדט, קען קיין מאל קיין גוטס נישט ארויסקומען, זייערע אלע מלאכות האבען נישט קיין שום ממשות. עפעס רעכטס אין תוך אריין גוט, אי גוטצליך, איז ניט פארן ווייבערשען מוח... פונ'ם טאטענס ירושה איז געווארען א גוטער סך־

הכל: צוויי מיידלאך מיט א יונגעל זיינען געשטארבען, מען קען טאקי זאגע פשוט פאר הונגער, איין גרויסער בחור האט ערגעץ זיך אוועקגעשלעפט און פע פאלן ביז אויף היינטיגען טאג, מען ווייס ניט וואו זיין געביין איז אהינגע קומען. לעבען דער מאמען איז געבליעבען א קראנק, שלאף מיידעל. אין גאנצען א צובראכענער שארבען, און איך, שלימזל, וואס איך בין איהר געזעסען אויפ'ן האלז. איין אפעטיט האב איך געהאט אהן עין הרע זעהר א גוטען, דאס ביסעל עסען, וואס איך פלעג פון איהר נעביך אוועקנעהמען, האט מיר נישט געקלעקט אויף א צאהן. איך פלעג אלץ בעטען עסען, עסען! האטש וואס עס איז, אבי עסען! די מאמע נעביך האט געליטען און ניט געוואוסט, וואס מיט מיר צו טאהן. לייט פלעגען זיא ראטהען מיך אוועקצוגעבען עפעס צו א בעל בלאכה, נאר זיא פלעגט פארווארפען מיט'ן קאפ און דערביי ריידען מיט הארץ: „א, דיא כפרה בעסער זאל ער ווערען איידער אפצוגעבען איהם צו א בעל מלאכה, צו פארשווארצען מיר דאס פנים און דאס פנים פון זיין טאטען דארט אין קבר, זיין טאטע וועט דאך דארט ניט קענען רוהיג ליגען. סטייטש ר' טעביל דעם מלמד'ס א זוהן זאל זיין א בעל מלאכה, איינגעקויפט אין דער חברה פ"צ! ס'איז דאך גאר א וועהטאג אזוינס צו הערען. א נישט דערלעבען, נישט דערהארען. רבוני של עולם, זאלען עס מיינע שונאים!" גאט האט צום סוף דער מאמען געהאלפען מיך ארייננצוגעבען אין א קלייט פון צעלניק. זיא איז געוועזען איבערגליקליך און האט געמיינט, אז איהר זוהן איז שוין א סוחר.

נאר איהר זוהן אבער איז גאר געווארען א הונד! איך וועל עס אייך באלד טאקי מפורש זיין. מיין עובדא איז געוועזען אנצוהאפען איטליכען, וואס איז פאר־בייגעגאנגען מיט א ליארם, מיט א געשריי און שלעפען איהם אין קלייט אריין. אין אימיצער פערביי געגאנגען אויף דער גאס פלעגט מען מיך אנרייצען אזוי וויא א הונד און איך האב בעדארפט ארויסלויפען, שרייען אין איין אטהעם: אהעד פאני! וועבעלנע טיכלאך, ליינוואנד, שלייקעס, מעסערלעך, קאלאשען אמעריקא־נישע, ים־שיימענע שטעקליך, מאנדעל זייף, פאמאדע! וכדומה נאך אזעלכע זא־כען. תחלת איז מיר דאס געוועזען א ביסעל פריקרע, וויא געהט מען עס גלאט ארויס שרייען אויף דער גאס אונפארשטעלען יענעם דעם וועג, ס'איז דאך עפעס משונה ווילד! איך פלעג א ביסעל אונטערפאלשעווען, מאכען דיא שפיעל בקיצור און אריינבריינגען דאדורך אין כעס מיין בעל חבית מיט דער בעל חבית'טע, וואס פלעגען מיך זידלען, אויסמישען גלייך מיט דער בלאטע און אויסווארפען מיר, אז איך פרעס אומזיסט זייער זאלץ און ברויט. האטש איך נעביך האב געהארע־וועט, געארבייט איבער מיינע כוחות און געטאהן אלערהאנט מלאכות אין קלייט און אין שטוב. דערצו נאך בין איך געוועזען א משרת ביי דיא עלטערע משרתים. פלעג זיי פאלגען אין פייער, אין וואסער אריין, קריכען זיי אונטער דיא נעגעל

און בין נאך זעהר גערען געוועזען אז איך האב נאך דערביי פון זיי נישט געהאפט קיין פסק און טרוקען פון זייערע הענד ארויס. ווער שמיעסט ווען א משרתיל פון דער אנדערער קלייט פלעגט א מאהל ארויסרייסען א קונה ביי מיר פון דיא הענד, דא האב איך שוין געמעגט געזעגנען זיך מיט דעם לעבען. אלע ביי אונז אין קלייט זיינען אויף מיר ארויף, דער מיט דער צונג, דער אנדערער מיט דער האנד און מען האט מיר געגעבען וויא פיעל אין מיר איז אריין. מיין מאמע און דער טאטע, ר' טעביל דער מלמד ז"ל, האבען דענסטמאל אויך גוט געלייזט, מען האט אן זיי חלילה ניט פערגעסען. פון עסען אין אזא ביטערען שווערען טאג איז גאר קיין רעדע נישט געוועזען, איך האב געפאסט, נישט טועם טעם געוועזען. מען האט מיר אפילו מתיר געמאכט עסען ווערים, קריינק, נאר אזוי וויא עסען ווערים, קריינק איז נישט פאר קיין מענשליכען מאגען, האב איך פערבראכט דעם טאג פשוט אין א תענית און אזעלכע תענתים פלעגען מיר אפט זיך מאכען א פאר מאל אין וואך. אז איך האב א קוק געטאהן ס'איז שלעכט, האב איך א נעהם געגעבען זיך צו מיין זאך בשלמות. וויא באלד אז אימיצער, וואס נאר פאחאזשע אויף א קונה, האט זיך א וויז געטאהן פון דער ווייטענס, אז מיינער איז וויא אן אפגעריסענער הונד פון דער קייט געשווינד צו איהם ארויס, פארשריגען איהם דעם קאפ מיט יעב גאנצען צעטעל סחורות, איהם פארלאפען דיא וועג און געשלעפט ביי די פאלעס. איך פלעג אפילו א מאהל פון אזעלכע בעקומען א קלאפ, אדער א שפיי אין פנים, נאר איך אבער פלעג מיר טאקי טאהן מיין זאך, גלייך וויא מיר איז גארנישט געשעהן. דערנאך האב איך מיך דרינען אזוי איינגעוואהנט, אז דאס שרייען איז ביי מיר געוועזען א חדוה א פרייד, איך פלעג זעהר הנאה האבען ווען עס פלעגט זיך מיר מאכען אריינדערטאפען עפעס א פריץ, איהם פארדולען דעם קאפ און צווישען דעם צעטעל מיני צעלניק סחורה איהם אויך רעכענען מיט א געשריי: מאזשע פאני פאריזשעסקי הארצוועהטאג מיינע אויף דיין קאפ! פא־כיאדרא, מכות, צרעת דיר פאני!

דער דאזיגער ענין המסחר מיינער אויף דער גאס פלעגט מיך אפט ברייגנען אין א סכסוך מיט משרתים פון אנדערע קלייטען, וואס פלעגען אויך אנהאפען קונים און שרייען. מיר האבען זיך געריסען אין דרויסען, אקוראט וויא אונזערע בעלי הבתים האבען זיך געריסען צווישען זיך אינווענינג אין דיא קלייטען איבערן לייזעכטס נישט מעהר מיט דעם חילוק: ביי זיי האט מען געווארפען דיא מקחים, אראפגעלאזען דיא פרייזען, ביי אונז האט מען געווארפען קלעפ, אראפגעלאזען פעטש. און אזוי וויא איך בין געוועזען דער קלענסטער, דער שלאפסטער, איז פאר־

רעכענט געווען פאר א מצוה, דיא אלע בעסטע קלעפ מיט דיא חייסע פייערדיגע פעטש, על פי מענשליכקייט מיר איינעם צו צולאזען. אזעלכע מתנות אבער זיינען מיר אין קאריסט נישט געגאנגען און פון אזעלכע מצות על פי מענשליכקייט, בין איך אוים מענש געווארען. הגם צו אזעלכע מיני מכחרים איז א מענש נ׳ט אזוי שטארק גוויטיג, אהן דעם קען מען אויך זיין א משרת, א מעגש, נאר כח, געזונט אבער בעדארף מען דאך טאקי האבען, און איך בין געווארען פשוט איז פשוט אוים מענש, דאס חייסט, אהן כח, אהן קראפט, קוים וואס איך האב מיך ׳ף דיא פים געהאלטען. א קאטאורעס וואס איך בין נעביך אויסגעשטאנען! אין שטוב האב איך בעדארפט טאהן, העלפען אין דעם בעל־הבית׳קייט, אין קלייט ארבייטען, ראמען, קעהרען, איטליכען בעריענען, איטליכען צופרידען שטעלען, עסען פלעג איך יסורים און קלעפ האב איך גענייזט פון פרעמדע אי פון אייגענע. דער גרויסער משרת פון קלייט פלעגט מיר מעחר פון אלע טאן צום טויט. איהם איז עפעס נישט געפעהלען געווען וואס איך נעכטיג אין דער קיך, וואוחין ער פלעגט זיך שטילער חייט ארייגחאפען ער פלעגט זוכען אלץ אויף מיר זאכען וויא מיך פון דארט משלח צו זיין.... איך בין איהם געווען עפעס וויא א דארן אין דיא אויגען. פון דעסטוועגען וואלט איך עס נאך אפשר אלסדינג איבערגעטראגען ווען עס זאל נישט געווען זיך מאכען דיא מעשה מיט א קנעפעל. איך האב א מאהל דערזעהן אין קלייט וואלגערענדיג זיך א מוטערפערלען קנעפעל, וואס האט געפינקעלט געלויכטען מיט אלערליי קאלירען און פארשיינט דיא אויגען אזוי, אז איך האב בעקומען צו איהם יוצר־הרע. דערביי איז מיר ארויף אויפ׳ן זינען מיין קראנקע שוועסטער, איך וועל עס איהר געבען א מתנה. זיא וועט א שבת א יום טוב דערמיט זיך אויספוצען און זיך בעריהמען פאר איהרע חברתות. דער דאזיגער געדאנק האט מיר נאך אונטערגעגעבען מעהר חשק און אז איך האב גענומען דאס קנעפעל און אריינגעלייגט עס אין קעשענע, איז דער גרויסער משרת, וואס האט עס אלסדינג פון דערווייטענס צוגעזעהן, באלד צוגעלאפען צו מיר מיט א געשריי: „אזוי, שייגעץ, גנב איינער, רוא לייגסט אין קעשענע ?! זעהט איהר, בעל־הביתטע, האט ער געזאגט, יענע זאכען וואס האבען געפעהלט איז אויך זיין מלאכה!" דאס האט ער שוין געזאגט בביון ארויפצו־ווארפען אויף מיר א פנים זיינע אייגענע חטאים, און איך געדענק וויא פון שלאף, אז ער פלעגט א מאל טאקע אונטערוקען דער דינסט עפעס קלייניגקייטען.... קורץ מען האט מיר געמאכט א וועסטען פינסטערן סוף, גוט אויסגעפאטשט און ארויסגעטריעבען.

דיא מאמע האט מיך ווידער בעקומען צו זיך צו גאסט אין א גוטער, מזל־

דינער שעה! איך זאג נישט אומזיסט אין א מזל'דינער שעה, וואָרים יענע צייט גראָד איז געווען דיא צייט, וואָס זיא האָט עפּעס ביי א בעקער געוועלגערט מצת, און דורך איהר חשיבות איז איהר געראָטען, אויסצואַרבייטען דאָרט פאַר מיר א התמנות פון א גיסער אונטערצוגיסען מיט א קריגעל וואסער דעם קנעטער, וואָס דענסמאָל האָט עס ביי מיר אזוי פיעל פּרענומען וויא דיא גרויסע שטעלע פון א שר המשקים. איך האָב זיך מיט דער שטעלע ביי זיך אין הארץ מיחס געווען און געקוקט אויף זיך עפּעס מיט דרך ארץ, וויא אויף א מענשען, וואָס מען בעדאַרף צו איהם אָנקומען און זיין הילף איז שטאַרק נויטיג. אין דער ערשטער צייט איז מיר אפילו אָנגעקומען שווערליך צו פּאַטראַפּען אקוראַט דיא מאָס וואסער, עס זיינען דורך מיר חמצדיג געוואָרען עטליכע מיערעס און מען האָט מיר דערפאַר מיאוס אָנגעריבען א נאָז, נאָר דערנאָך איז עס ביי מיר געגאַנגען וויא א פוטער, איך האָב זיך געהאַלטען ביי זיך פאַר איין גיסער אין דער וועלט, אפילו אין פּאַריז קען שוין קיין בעסערער ניט זיין. צווישען דיא מענשען, וואָס האָבען ביים בעקער זיך איבערגעוואָרפען מצה באַקען איז געווען אויך איינער א דרדקי מלמד. ער איז געווען מיט מיין גיסען זעהר צופריעדען און מיך אפילו א קניפּ געטאָן אין בעקעלע. די מאמע מיינע האָט מיט דעם מלמד עפּעס אלץ גערעדט, גערעט, ט, דערנאָך האָט זי מיך צוגערופען און געזאָגט: זעהסטו, יצחק אברהמצע, ר' עזריאל נעהמט דיך צו פאַר א בעהעלפעריל! דערביי האָט זיא געמאַכט צו דעם מלמד: איך חידוש מיך מעהר ניט וויא אזוי דאָס איז מיר ביז אצינד נישט ארויף אופן מוח! זיין טאטע איז געווען א מלמד, זאָל דער זוהן זיינער אויך זיין א מלמד. נאָר אויך דיא אייגענע מעשה, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, אז דער מוח, נישט פאַר אייך גערעדט. ניט פאר קיין אידען גערעדט, ליגט שונא ציון, אין דער ערד. איהר, ר' עזריאל, קענט עס טאקי פערשטעהן. איהר האָט דאָך מיינעם, אייך אויף צו לאַנגע יאהר, גוט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה, מסתמא איז דאָך אזוי אָנגעשריעבען געוואָרען, דער זוהן זאָל אויך בלייבען ביים טייטעל. אז זיין ליעבען נאָמען איז ניחא איז מיר אויך ניחא. נימערערגער זאָל זיין מיט'ן טייטעל...

ס'איז אָבער נישט געווען, וויא דיא מאמע האָט געזאָגט, מיט'ן טייטעל, ס'איז גאָר געווען מיט דער וויעג, מיט דער ציעג וכדומה מיט אזעלכע זאכען! ר' עזריאל מלמד'ס ווייב האָט מיך גענומען אין איהרע הענד אריין, מיט מיר גע־שמאַק געקנעלט און מיך מכבד געווען מיט אלערליי מלאכות. איך בין ביי איהר געווען א פּאַרשטעקעל, א קאַרט, מיט וועלכען זיא האָט פערשטופּט אלע לעכער. אלע טאָג אין דער פריה האָב איך בעדאַרפט, וויא א איד פערפעהלט נישט דאור

נען, אפפיהרען דיא ציגע אין דער משערערע. זעלטען, זעלטען אז ר' עזריאל פלעגט זיא מיט זיין כבוד אליין פיהרען פאר דיא חערנער און איך פלעג זיא מיט א ריטעל פון הינטען אנטרייבען. אפגעפארטיגט זיך מיט דער ציעג, איז געגאנגען א סדרה מיט אנטראגען האלץ, צונויפקלייבען אין הויף אויפ'ן מיסט דינגע שפענדליך, אויסגיסען דיא פאמייניצע, אויסקעהרען דיא שטוב און האלטען אויף דיא הענד דאס קליינע קינד מיט א נאס פערקאטשעט העמדעל, וואס האט געוויינט, זיך געריסען נאך דער ברוסט, געצאפעלט מיט הענטלאך און מיט פיסלעך, זיך פארגאנגען, פארקייכט און מחילה פארסמארקעט. איך האב עס בעדארפט איינגעהמען, אויסטראכטען שפילכלעך, בלאזען אין קולאק וויא אויף א טרומייט, קנאקען מיט דער צונג, מאכען „סאראקע וואראנע“, זינגען „פי־פי־פי“, „ציגעלע מיגעלע“ און נאך אנדערע קינדערשע לידליך, חלילה אפצושטעלען זיך א רגע! דיא רעבעצין האט געעפענט א פיסק און אויסגעגאסען אויף מיר א תוכחת, האלטענדיג דיא קאטשערע, נאר אויף צופלעטען מיר דעם מוח. איבערגעקומען בשלום אי די דאזיגע מלאכות בין איך געלאפען צונויפנעמען די קינדער אין הדר אריין. דא האט זיך אנגעהויבען נאר א נייער קאפיטעל — דער „מודה אני“ מיט אלע תרי"ג בעהעלפערשע מלאכות: פיטצען שטיוועלעך, שיכליך, ארויסנעהמען נאסע וויא א חלישטש פון דיא בעטלעך, אויסזוכען דאס אנטאהן, פארשפיעלען שפענצערס, אבערייבען שלומפערס, אפבלאזען פעדערען פון יארמעלקעליך, אפווישען נעזלעך, שלעפען מיט געוואלד פון דער שטוב און ארויסשטופען אין דרויסען. אזוי בין איך געגאנגען פון שטוב צו שטוב ביז איך האב צונויפגעזאמעלט דיא גאנצע קאמאנדע, דערנאך האט זיך אנגעהויבען דער משונה ווילדער מארש, וואס מען האט איהם געמאגט אויף הידושים אנקוקען. פאראויס און הינטער מיר, לויפען, שפרינגען, קריכען אינגלעך אין דער פאלנער פארמע, מיט ארויסגעשטעקטע העמדלאך הינטען פון שפענצער. דער געהט טרויעריג מיט איין אראפגעלאזענעם קאפ וויא צו דער שחיטה, יענער האלט א שטיק ברויט מיט איין איי און עסט, איינער מאכט קוקורעקו! און דער אנדערער מאכט ציגעלע מע-מע־מע! איך אליין געה וואזשנע אין דער מיט, אנגעלאדען אין דיא קעשענס, אין דעם בוזים, אין א קוישעל אויפ'ן ארעם פלעצלעך מיט פוטער, ברויט בעשמירט מיט שמאלץ, ריפטליך ברויט מיט א ווידעל פון א הערינג, מיט טעפעלעך קאשקע, זויערמילך, קעז, ציבעלעס, קנאבעל אי שאר ירקות און פיחר פון ביידע זייטען ביי דיא הענטליך צו האלב טוץ אינגלאך. וואס א טהייל כליפען, סמארען מיט דער נאז, א טהייל שפארען זיך איין און ווילען נישט געהן, א טהייל פארדרעהען דעם קאפ אהינטער,

רעוטען שרייען: מאמע! מאמע! הויך אויף א קול, איבער דער גאנצער גאס..... אנקומענדיג אין חדר האט דער רבי מיט דעם עלטערן בעהעלפער איבערגענומען דעם גאנצען עטאפ קליינע ארעסטאנטליך און זיך גענומען שמייסען. איך האב בעדארפט דערלאנגען ריטער און האלטען פאר דיא פיסלאך, אפגעשפיעלט און געלייגט אויפ'ן ביינקעל האט דער רבי מיט זיין כבוד אליין. אז דיא אפגעשמיסע־נע קינדער האבען זיך א לאז געטאהן שפיעלען אויפ'ן בערגעל מיסט אין דרויסען האב איך מיך גענעצט אפרוהען וויגען דאס קינד, ר' עזריאל דעם מלמד'ס קדיש, זינגען איהם דערביי „אונטער חייקילעס וויגעלע שטעהט א ווייס קלאהר ציגעלע", אדער אויפפלאנטערן א מאל א מאטיק פאדים, געהן אויפזוכען דיא הינער, שריי־ען א קיש, א קיש! און טרייבען דעם האהן מיט זיין פעקעל ווייבער, דיא לעפ־טשיכעס, אראפ פונם בוידים אי פונם דאך. אין א פאר שעה ארום האב איך מיך איינגעשפאנט געהן ברענגען דיא אינגלאך ווארמעס אין חדר אריין און אזוי האב איך אהין און אהער מיך געדרעהט אנגעטופעט ביז בארנאכט, וואס דענסמאל איז געקומען דיא צייט אפצופיהרען דיא האפטע קינדער א חיים. מיינע צאן קדשים זיינען לוסטיג געלאפען, געשפרונגען, דער מיט איין אונטערגעשלאגען אויג, יענער מיט בלויע צייכענס אויף דער באק, איינעם האט געפלאמט איין אויער, דעם אנ־דערן איז א ביסעל אויסגעצופט געווען א פאה, קיינער אבער האט פאו שמחה דארויס זיך גאר נישט געמאכט, אלע האבען געשטיפט, געאיילט, געיאגט, לעבעדיג פרעהליך, אין דער צייט ווען דיא טשערעדע איז אויך צוריקגעגאנגען פונם פעלד מיט דיא פארשייטע ציגען פאראויס. איך האב אפגעלאזען מיינע צאן קדשים, געגאנגען מקבל פנים זיין ר' עזריאל דעם מלמד'ס ציעג, זיא א האפ געטאהן ביי די חערנער און אבגעפיהרט א חיים אין איהר רוה אריין. דערמיט האב איך זיא אפ־געהאלטען פון א גרויסער מיאוסער עבירה, שפרינגען ערגעץ צו א פרעמדען אין גארטען אריין, און מיר פערשפארט א קאפדרעהעניש זיא צו זוכען ביז שפעט אין דער נאכט. מכח מיין עסען איז דער מדובר געווען אזוי: ר' עזריאל האט מיר צו־געזאגט קעסט ביי זיינע בעלי הבתים, ביי איינעם אכט טאג ביין אנדערן צוויי וואכען, אדער א חודש, ווי עס האט זיך געלאזט. נאר באמת'ן בין איך גאר געווען אויף קעסט נים ביי דיא בעלי הבתים, וויא דען זשע, ביי זייערע קעכענס, וואס זיי האבען געהאט א מגו זעהר אפט נישט צוהאלטען ר' עזריאל'ס התחייבות און מיך לאזען פשוט הונגערען. איך וואלט־ער פון מיין זייט הגם אין מיינע תנאים איז נים געשטאנען צוטאן דארט עפעס א מלאכה, פון דעסטוועגען האב איך פארט נישט געקענט אזוי גראב זיין, אפצוזאגען זיך זוען מען האט מיך מכבד געווען מיט

ארבייט. איך פלעג רייבען חריין, שארפען מעסערס, שייערן, רייניגען דיא שבת־דיגע מעשענע לייכטער, געהן צום שוחט קוילען עופות, לויפען אין דער דינסטס שליחות נאך פעפער, אינגבער מיט צימערינג צום קוגעל וכדומה נאך זאכען אין דעם בעלהבישקייט.

ס'איז געווען ארום תשעה־באב צייט. איך האב מיך שטארק מכת'ן געווען, אנגעגרייט כלי זין — הילצערנע שווערדלאך פאר דיא אינגלעך, אפגעפארבט מיט שווארצע יאגדעס אי מיט אנדערע מיתח־משונה פארבען און געהאפט דער פון צו האבען א שעהנעם גראשען. נאר פלוצלים האט אויף מיר זיך אנגערוקט א המארע און צערשטערט מיינע האפנונגען. ר' עזריאל האט אין דער צייט בעדארפט גראד שלאגען טויט שלעק עפעס איינעם א נגיד'ס א אינגעל, א בן־יחיד'ל, וואס איז געווען שטארק ציטעריג ביי דיא עלטערן. דאס אינגעל איז פערשלאפט געווארן און געלעגען צו בעט. דיא מאמע מיט דעם טאטען האבען געלארעמט, געשריגען און געזאגט: זיי מוזען דעם ר' עזריאל'ן גוט אנלעהרנען און צונעהמען ביי איהם דעם גאנצען חדר. ר' עזריאל האט זיך שטארק איבערגעשראקען, געזוכט א וועג וויא זיך צו רייניגען און ארויפגעלייגט דיא גאנצע שולד אויף מיר. דאס איז, האט ער זיך מתנצל געווען, דעם בעהעלפערס מלאכה. ער איז א גרויסער שייגעץ א ווילדער עכבראש! דאס יונגעלע פון זיין זייט האט געשוויעגען און שטארק מורא געהאט, וויא געווערהנטליך, ארויסצוזאגען פונם חדר. עס איז אנגענומען גע־ווארען, אז איך בין שולדיג און ביי ביידע צדדים איז געבליבען מיך גוט אויסצו־פאטשען און ארויסצוטרייבען פונ'ם חדר. איך בין געווארן דאס כפרה הינדעל און מען האט מיט מיר, שלימזל, טאקי באלד געשלאגען כפרות!

5.

— טא! האט דיא מאמע מיינע זיך אנגערופען אין א שטיעם מיט עפיס א יודענע. און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר. אויך דיא אייגענע מעשה, וויא זאגט מען עפים, אסתר, א מענש טראכט און גאט לאכט. איך האב פון מיין זייט יוצא געווען, זיך געלייגט, וויא זאגט מען עפים זאלט איהר מיר געזונד זיין, אין דער לענג און אין דער ברייט נישט צו פארשווארצען מיינעם דארט אין קבר דעם פנים, נאר געה צוריים זיך, שונא ציון, אז פאלט אלץ מיט דער פיטער אראפ. איך האב איהם, אזוי וויא איהר קוקט איהם אן, אסתר, שוין געשטעלט אויף עטליכע ער־טער. ער האט געקענט דארט ווערען א לייט, טאקי וואס לייט הייסט, אז גאט און

לייט וואָלטען מיר מקנא געווען נאָר געה צוריים זיך, אסתר, נעחם חאָטש דאָ איין א מיתה משונה און ווער דיא כפרה אז עס קומט גאָר אויס, דיר אויפצוזעצעניש שונא ציון, פונקט בויבעריק! אויף דיא אייגענע מעשה, וויא זאָגט מען עפּיס, אז דאָס שלימַזיל לאָזט נישט אָפּ א מענשען מוז מען אנבויגען דעם קאָפּ. אז מען קען נישט אריבער, זאָגט דער עולם א ווערטיל, מוז מען ארונטער. יאָק נימא ריבא טאָ אי ראק ריבא זאָגט אפילו להבדיל אויף דער מוזשיק. איהר זיינט דאָך א וואוילקענערדיגע אסתר. טאָ! צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. מסתמא איז דאָך אויבען אזוי טאקי אָנגעחתמעט געוואָרען, אז טעביל דעם מלמדס זוהן זאָל זיין א בעל מלאכה, ווי און ווינד איז מיר! אויף דיא אייגענע מעשה מה אני מה חייני, געה פרעג דעם רבוני של עולם קשיות!

אין עטליכע טעג ארום בין איך אריינגעטרעטען פאר א לעהרעניונגעל צו לייזער דעם שניידער.

לייזער דער שניידער איז געווען א קליין דאר אידעל מיט א בלייך פּעניצעל, זעהר ספּריטנע, א ריהרענדיגעם וויא קוועקזילבער מיט אלע שניידערשע פּאַסטעמקעס, א פאלגע מיט דיא ביינער. מען האָט איהם געקענט רופען אי ווייבעריצער אי א מענערשער שניידער, אָדער, נאָך גלייכער, נישט קיין ווייבערשער נישט קיין מענערשער, ווייל ער האָט זיך אונטערגענומען נייען אי ווייבערשע אי מענישע קליידער, אלסדינג אין דער וועלט, אפילו א היטעל און האָט קיין זאך נישט רעכט געקענט, אונטער זיינע הענד פלעגט א ייפע מגולגל ווערען אין א שלאָפראָק, א שלאָף ראק אין א קאפּאָטע, א קאפּאָטע אין א קליידעל און א קליידעל אין א קינדער לייבעל, דערצו איז ער געווען א בריה, עס האָט ביי איהם אויסגעגעבען תמיד מאטעריע אקוראט וויא פיעל מען בעדארף, און איהם איז נאָך אויף איבערגעבליבען א היבשער שטיק יתור. אונטער איין אָסיען, דיא רעכטע צייט, ווען ביי די אידען אין דער פאמיליע הייבען אָן קליידער איבערגעניצעוועט און מגולגל ווערען פון איין מלבוש אין דעם אנדערן, דענסטמאָל איז ער געווען פערוואָרפען מיט ארבייט. לייזער האָט פון זיך הנאה געהאט און זיך געהאלטען פאר דעם בעסטען שניידער, ווען נישט אין דער גאנצער וועלט, על כל פנים פאר דעם בעסטען אין בעזליודעוו, ווייל ער האָט אליין ניט געוואוסט וואס איהם פעהלט. אז מען פלעגט איהם א מאָל ווייזען עפּעס א גוט שטיקעל ארבייט ערגעץ פון דער פרעמד פלעגטער געבען א שמייכעלע און נישט וועלען אפילו דעם כבוד אָנטאָהן, דערצו זיך רעכט צוקוקען און בעטראכטען וויא דאָס איז גענייט, וויא עס געהט דער שניט. עט פלעגט ער שמייכלען מיט א

קנייטשעלע און יענעם אָפּשלאָגען דיא פלינעל, עט, וואָס איז דאָ אזוינס פאר א חריפות? וואס האָט מען דאָ געפונען אזוינס וואָס צו זעהען? אזעלכע ארבייטען האָב איך שוין אין מיין לעבען טויזענדער מאָל איבערגעמאכט. מען בעדארף נאָר צו אלץ האבען מזל. א ציינגעל האָט ער געהאט א געשליפענעם, זעהר א געלויפינס, אז אימיצער פלעגט וועלן איהם אויסמאָהלען וויא ער זאָל אים נייען האָט ער יענעם נישט געלאָזט ריידען, פערכאפּט און גערעדט אלץ אליין. איך ווייס, איך ווייס, איך ווייס! זייט זיכער, איך וועל אייך מיט גאָט'ס הילף מאכען נאָך בעסער וויא איהר ווילט. דאָס ערשטע מאָל איז מיר דען צו מאכען אזא ארבייט? איך ווייס, זייט זיכער, איהר וועט זיין צופריעדען. ביים אָפּברייננגען דיא ארבייט, אז יענער פלעגט זאָגען דאָ קוועטשט איהם, דאָ קנייטשט זיך, דאָ ליגט נישט גוט, דאָ איז שמאָל האָט ער ניט געוואָלט גאָר הערען, אלץ גערעדט, גערעדט און פערשאַטען מיט רייד: חלילה, וויא פאלט איהר אויס אזוינס צו זאָגען? עס קוועטשט נישט, עס טאר ניט קוועטשען, עס הויבט ניט אָן אפילו זך צו קנייטשען. גיט נאָר א ציה, זייט מוחל, אהין אביסעל. עס ליגט גוט אזוי וויא אויסגעגאָסען. נאט אייך נייס ס'איז שמאָל! וואָס הייסט שמאָל, אז ס'איז טאָר נישט זיין שמאָל? איהר האָט ערשט אָבגעגעסען און זענט אביסיל פול דאכט זיך אייך אויס אז ס'איז שמאָל. איך זאָל פארקריינקען אין דעם חיגען חקדש, וואָס מיר איז דערפון אראָבגעפאלען, ביי מיינע יודישע נאמנות מען איז קוים אויסגעקומען וויא מיט קרעפּילפּלייש. ס'איז איבערגעבליבען פונם אונטערשלאק א שמאָל פאסעקיל פערקיל האָב איך עס אייך אָבגעבראכט. בעסער ווי איך האָב אייך געמאכט קען מען שוין טאקי אין ערגעץ ניט מאכען. איהר וועט אביסיל איינגעהן וועט איהר געוועהנט ווערען. טראָגט געזונד! ביים צאָהלען פלעגט זיך אָנהויבען א דינגעניס, ער האָט אויסגערעדט א שעה מיט שבועות מיט חרמות, אָפּגעלויבט אין טאָג ארייין זיין ארבייט, אויסגערעכענט איטליכעס פיצעלע בעזונדער וואָס האָט איהם געקאָסט, געמאכט א שניידערשען חשבון און געשטעלט פאר עדות אונטער דיא אויגען דעם קרעמער, דעם שמוקלער אי דיא יודענע פונם שאפּקעלע און אָפּגעשאָטען פשוט מיט ניין מאָס רייד ביז מען האָט איהם מוסיף געווען נאָך א צעהן גראָשען. טא פלעג טער דערנאָך מאכען גיט האָטש א ביסעל בראנפען! מיט א ביסיל בראנפין האָט ביי לייזערען זיך אָנגעהויבען און אויסגעלאָזען אלע געשעפטען. ער איז נישט געווען חלילה קיין שכור, זיך נישט געוואלגערט אין דיא גאַסען, נאָר טרינקען האָט ער געקענט. דיא מלאכה האָט ליב דעם טרונק, איז געווען זיין ווערטעל און ער האָט טאקי אמת ליעב געהאט דיא משקה. צוליב דעם פלעגט

ער זיין א נאנצער מאכער אין דעם צעך, האבען א גרויסע התקרבות מיט דעם צעכמייסטער, ארויסווייזען זיך און שטארק ארבייטען בשעת עפּיס א וויבאר, ווייל געוועהנטליך איז מען דא נישט זשערנע אביסיל בראנפין. לייזערס נשמה האט נישקשה געפיהלט וואו מען בעקומט דעם ביטערען טראפען. נאר זאגען, אז פאר א כוסע האט ער פארקויפט זיין הארץ, זיין פארשטאנד, ער האט אויפגעהערט צו פיהלען צו פארשטעהן וואס איז גוט און שלעכט, חלילה, דאס נישט. פארכוסעט האט ער עס נישט, ער האט טאקי ביי זיך געהאט זיין שכל און וויא אלע אנדערע זעהר גוט געוואוסט דעם אמת, ער האט נאר פארכוסעט. פארקויפט — זיין גאלקע...

לייזער דער שניידער האט מיר גלייך ביי מיין אנקומען צו איהם שטארק גענומען אין דער ארבייט און מיט מיר אנגעהויבען דעם אלף־בית פון דער מלאכה. דער אלף־בית איז נישט בעשטאנען דרינען, וויא מען האלט דיא נאדעל, ווי מען בעדארף א שטאך טאהן, דאס איז נאך געוועזן צו פריה, דעם דאזיגען כבוד האט מען מיר נאך א לאנגע צייט נישט אבגעגעבען. לייזער האט מיט מיר אנגעהויבען נאר פון דער התחלה — פון דער פאמייניצע, האלץ טראגען וכדומה אזעלכע זאכען כמעט דערזעלביגער אלף־בית וואס ביי דעם צעלניעקר און ביי עזריאל דעם מלמד, נאר מיט א ביסיל פארענדערונגען, וויא עס פאסט צו א שנייי־דער, דהיינו: גיין אין א מארק נאך כשרע פאדים, אריינשטעלען פרעסליך ווארע־מען אין איוועז, ביי לייזערן גופא אין שטוב, אדער א מאל ערגעץ ביי א שכן, זוכען א מאל צעהן אין טאג אונטערין טיש, אונטער דיא ביינק דעם פענגערהויט, אדער א דין נעדעלע, ארויסציהען פארסטריגעס און אפטראגען מיט דעם בעל־הבית א שטיקעל ארבייט. און אזוי וויא לייזער האט געהאט א ווייב, א בעלהבית־טע, א בריה א יודענע, האט זיא מיט מיר זיך שטארק אבגעגעבען, אויסגעזוכט ביי זיך תמיד פאר מיר ארבייט און מיך נישט געלאזט חלילה ליידיג זיטצען קיין רעג. דיא מאמע מיינע האט נאך לעת עתה נישט געהאט זיך וואס צו שעהמען פון מיין מלאכה און מיין טאטע ר' טעביל דער מלמד האט נאך דערווייל גע־קענט רוהיג ליגען אין קבר. זייער זוהן האט זיי נאך נישט פארשווארצט דאס פנים, ביז דער נאדעל איז נאך געוועזן גאנץ ווייט. און מכח שלאגען — דרינען האט מען זיך נישט גערונגען. א מאל האט מיך געשלאגען לייזער, א מאל ליי־זערס ווייב און א מאל ביידע אין איינעם טאקי, אדער זיי ביידע, נאר אויף איין אנדער מין אופן, דהיינו אזוי: לייזער האט פריהער אפגעשטעקט עטליכע פעטש לייזעריכען און לייזעריכע האט זיי מיר דערנאך געטריי איבערגעגעבען מיט פראָ־

צענט, מיט געשמאקע עטליכע קניפ דערצו, אדער פארקעהרט, לייזעריכע האט נאר א מאל צום ערשטען אריינגעלייגט מיט איהרע אייגענע הענד וויפיל זיא האט נאר געקענט אין לייזערין, און לייזער האט נישט געקענט אויסהאלטען, ער זאל עס באלד נישט אריינוואַרפען אין מיר....לייזער מיט'ן וויב האבען געלעבט וויא א פאר טויבען, גלייך אין אלע זאכען:ביידע זיינען געגאנגען אין ספאדיק, ביידע האבען געהאט א גלייכע דעה, ביידע האבען מורא געהאט איינער פאר דעם אנ־דערען, ביידע האבען אויסגעלאזען זייער שוועה, ביטער געמיטה איינער צום אנ־דערען, זיך געהאלזט, ארומגענומען און זיך געטהיילט מיט דעם שעהנסטען בעס־טען — פאטש....קיין האניג האב איך ביי לייזערין נישט געלעקט, איך האב געאר־בייט אין שטוב וויא איין אייזעל און געחאפט פון אלע זייטען קלעפ. דענסמאל האב איך געמיינט, אז דאס אלסדינג מוז מען איין לעהרעניונגעל טאן און אחן דעם חלילה וועט ער נישט קענען זיין קיין בעל מלאכה, אקוראט וויא אחן קלעפ קען מען נישט לערנען און זיין א למדן. א פרימער האב איך פאר מיר געהאט לייזערס איין ארבייטער, א דארער, איינגעהייקערטער אויסגעבלייכטער בחור, וואס ער האט זיינע בעסטע יונגע יאהרען פארבראכט ביי לייזערין, געטאן עבודת פרך און גע־ליטען ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה האלטען א נאדעל און שטשאבען. דער־ריבער פלעג איך שלימזל, נעביך מקבל באהבה זיין אלע פעטש און אפילו נישט הויך וויינען.

איין מאל אונטער א פאר פסח רופט דער בעל הבית צו מיר זיך אן: „איציק אברהמיל גיב נאר א שפרינג אין קרעמיל, חאפ, פארחאפט זאלסטו ווערען, פאר א גרשען כשרע פאדים און בעוארף, ווארפען זאל עס מיט דיר, אט פון דעם דאַ־זיגען קלייד דעם פעדער חלק, דערנאך דעם אינטער חלק, זשיווא ממזר!" איך געדיינק וויא שטארק איך האב מיך דערפרייט דענסטמאל אויף דעם כבוד — זיטצען ביים טיש און האלטען א נאדעל, גלייך וויא מען וואלט מיר אויף א חתונה מכבד געווען האלטען דיא חופה־שטעקענס. היידא! איך האב מיך אנידערגעזעצט ביים טיש אקעגען דעם אויסגעבלייכטען בחור, פרעהליך, לוסטיג און מיט ביידע הענד געהאלטען דעם אינטערחלק וויא עפעס א טהייערע זאך, איין אבן־טוב. דער שניידער האט אויף א ביי קולכעל צוגעזונגען א שטיקעל פון כל נדרי, באלד א מלך עליון, באלד איז ער איבערגעגאנגען אין א מארש, צוגעשאקעלט מיטן קעפיל און צוגעפויקט צום טאקט מיט דיא פיסקעס, באלד האט ער געזאגט א המצאהלע אי־בער מיר, איבער דעם אויסגעבלייכטען בחור און דער ביי ארויסגעשטעקט א

שפיטץ צינגעל, באלד האט ער געזונגען וויינענדיג וויא מען בעזעצט א כלה און באלד האט ער געזאגט. וויא דער מארשאלעק, גראמען. „זשיווא איציק אברעמיל! האט ער מגיה-וביה טאקי געזאגט מיט א ניגון, שנייטץ אפ דאס לעבט ממזר! געה גיכער אנגעבלאזענע פארצע! אביסיל גיכער איציק אברהמיל, חאפ ביי מיר נישט ממזר קיין דרעמיל!" און איך, שטאך דא שטאך, שטאך דא שטאך אין דעם קלייד אין דיא פינגער וואו עס האט זיך פאפאדעט. נאר ווער הערט א שטאך בשעת אויפין הארצען איז פרעהליך?... פלוצלים אבער האט אויף מיר זיך אנגע־רוקט א חמארע אין דער גאנצער שטוב האט אנגעהויבען שטינקען סמאלינע. מען זוכט דא, מען זוכט דארט און מען געפינט לסוף, אז ביי מיר שלימזל סמאלעט זיך דער אונטערחלק, יענער אונטערחלק וואס איך האב בעווארפען! ווארים בשעת איך האב אבגעשנייצט דאס לעבט איז א שנויץ דארויף אראפגעפאלען. א געוואלד א געשרייא, א געפילדער, וואלייא פעטש, קולאקעס און קלעפ איז מיר געפאלען וויא האלץ! איך האב גענוג געהאט פאר דאס מייניגע. דער שניידער פריוווט זיך מאכען פונם אונטערחלק א פעדערחלק, ארבעל, עס געהט נישט! ער האט שוין נעביך פונם קאסטען ארויסגענומען דעם שטיק יתור פון דעם קלייד, נאר מוטשע זיך, שונא ציון, פון היינט ביז איבער א יאהר עס געהט נישט! האטש צערייס זיך. האטש טחוא דא פיטער אריין עס געהט נישט! דער אינטער־חלק מוז טאקי בלייבען איין אונטערחלק, פון א חזירש עקיל קען מען נים מאכען קיין שטריימעל. „הער נאר אוים איציק אברהמיל! האט געזאגט דער שניידער, הער אוים ממזרוק, יונגאטש איינער, א קריינק דיר אין דיא ביינער! פאטשען דיך האב איך שוין מעהר קיין כח נישט, אז דיא בעלחביתטע וועט קומען פונם מארק וועט זי דיך מסתמא אויף דערוואַרמען אביסעל און אויסטאפען דיר דיא ביינדליך, זיא האט אויך אזא רעכט גלייך וויא איך און זיא וועט דיר איהרס נים שיינקען. נאר דאס אלסדינג אבער איז אלץ גארנישט, א חוויניק אקעגען דעם וואס דו וועסט לייזען ערשט שפעטער; באם עס וועט מיר נישט איינגעהן מיין הסברה.

דער שניידער האט באלד טאקי זיך פערטראכט איבער דעם אינטערחלק און גערעדט צו זיך אליין: פאר וואס נישט טאקי א קעשענע... פונם לאך א קעשענע? ... אי וואס? ... עט! מילא וואס מאכט עס אוים? .. דערנאך האט ער אויסגעשטעלט אויף מיר א פאאר אויגען און א געשריי געטאן: „פאשאל וואן ממזר! אלע-לולע (תללוהו) כל צבאיו, הינט זאלען מיט דיר האנדלען!"

איך האָב מיך ארויסגערוקט פון אונטערן טיש וויא א קעטצעלע, און געוואַרט מיט א פערסלעהמט הארץ א וויסטען סוף

דיא זאָגענע טרויעריגע מעשה איז געשעהען מיטוואָך תחלת אבענד. פרייטאָג, געדענק איך וויא היינט, האָט דער בעל הבית מיר געהייסען אָפּטראָגען נאָך איהם דאס קלייד צו דעם ארענדארס ווייב. דיא ארענדאַרקע גיט א בליק, א דונער, א שלאַק. א קעשענע סאמע אונטען! וואָס איז דאָס אזוינס שניידעריל לעב? ! האָט זיא זיך צושריגען, סטייטש וואָס איז דאָס — דאָס? איך וועל אָסור חזיר, אזא קלייד בשום אופן נישט צונעהמען! אי האָט לייזער מיינער גע־ענטפערט מיט א זיס לעבעלע און איהר פארשלאָגען דיא רייד, אי שרייט חלעבען נישט ברייינדיל! אזוי העלף מיר גאָט וויא איך האָב אייך געמאכט גוט! איך האָב אייך גענעהט דאָס קלייד נאָך דער סאמע פּאָסליעדנע מאָדע. סטייטש ביי אלע פריצים זיינען היינט אויפגעשפּאָלטען קעשענעס אונטען. א משוגענער מאכט היינט קעשענעס פאָרענט! איך זאָל אזוי רבוני של עולם פטור ווערען פון מיין מלאכה און נישט בעדארפען זיין קיין שניידער (אזוי געוועהנטליך פלעגט ער זיך שווערען וויא דער שטייגער פון אלע אנדערע אידישע בעלי מלאכות) וויא שעהן דאָס זעהט אויס! א שאָד חלעבען, וואָס איהר קענט נים אליין מיט איי־ערע אייגענע אויגען אָנקוקען דעם זיבעטען חן וואָס דאָס האָט. טאַפּט חלעבען נישט ברייינדיל. ס'איז גוט! אָט טראָגט געזונד, פארניצט געזונט, צערייסט געזונד! גיט נאָר קרישטשענע מיין לעהריונגעל, ער פארדינט חלעבען, ער האָט נעביך דיא אויגען זיך ארויסגענומען און א סך געהאָרעוועט אויף דער קעשענע. מיר קומט אויך חלעבען א כוסע!" לייזער איז געווען גערעכענט אין בעזליוו־עוו פאר איינעם פון דיא בעסטע שניידערס, וואָס נייען נאָך זשורנאלען, און דער־ארענדאר דאָרט איז געווען איינער פון דיא גרעסטע נגידים, היינט אז מען האָט געזעהן, זיין ווייב, דיא ארענדאַרקע, געהט ארום אונטען מיט א קעשענע זיינען דערנאָך אלע בעזליוועווער מאָדנע ווייבליך ארויסגעגאנגען אונטער מיט אויפגעשפּאָלטענע קעשענעס. נאָר הגם מיין קשענע איז אריין אין דער מאָדע, איך בין אָבער דערפון נישט געהאָלפען געוואָרען, לייזער האָט מורא געהאט איך זאָל מיט דער צייט נישט ארויסוואַרפען עפּעס אזוינע נייע מאָדעס, וואָס וועלען איהם חלילה אנמאכען בויכווייטאָג און מחמת מורא נישט געוואָלט מיר געבען א שטאָך ארביים. ער האָט מיר אין גאנצען אוועקגעשיינקט זיין ווייב במתנה גמורה זיך נאָר איבערגעלאָזען דאָס רעכט, מיר א מאהל אָפּצושטעקען א פּאָטש. וואָס טויג מיר, האָט ער זיך אָנגערופען, אזא פערשלעפּטע קרענק, אזא מין

קינצלער? און דערביי אָבגעזאָגט זיין געוועהנליכען פסוק: אלע־לולע כל צבאיו, חינט זאָלען מיט דיר האנדלען!.... לייזעריכען האָב איך א מאָהל א שאָדען אָנגעטאָהן, נישט ווילענדיג איהר צוברעכען א טאָפּ מיט אייער און האָב געמוזט לסוף דורך דעם עוקר זיין.

מען האָט מיך דערנאָך אָפּגעגעבען צו אלערליי אנדערע בעלי מלאכות, וואָס א וואָך צו אן אנדערן. איך אָבער בין געווען א שלימזול און ערגעץ נישט געהאט קיין גליק. איטליכער בעל מלאכה בעזונדער האָט מיך דאָס ערשטע בעקאנט געמאכט מיט דעם בעל הבית'שקייט און מיך איינגעשפּאנט אין דעם יאָך. איין בעל־הבית האָב איך אויף מיר געהאט, עפּעס א שוסטעריל, א פרעהליכער קבצן, ער פלעגט מיך אלץ שיקען צווישען דיא אומריינע ערטער — רייסען ביי חזירים האָר פונ'ם רוקען. נארעלע, אזוי איז געווען תמיד זיין ווערטעל: פון א חזיר א האָר איז אויך גוט. ביי א חזיר איז אמצות צו רייסען... בשעת ארויסטראָגען א פּאָמייניצע פלעגט דער דאָזיגער פרעהליכער קבצן אויף א שפּאס אויפשטעהן און מאכען מיט א ניגון: תן כבוד לאיציניא! טראָג איציק אברהמוניא, איך זאָל דער לעבען טראָגען דיר צו דער חתונה וויין אין א רעשעטע! טראָג איציניא, טראָג. אין דיינע יאָהרען האָב איך געגוג פּאָמייניצעס איבערגעטראָגען! דעם דאָזיגען שוסטעריל האָב איך אין הארץ ליעב געהאט, ער איז מיט מיר זיך בעגאנגען בעסער ווי אלע אנדערע. איך וואָלט מיך ביי איהם געהאלטען און אפשר וואָס אויסגעלעהרענט, נאָר ער איז אָבער שטארק קראנק געוואָרען, אָנגעהויבען שטארקער וויא פריהער צוהוסטען צושפּייען מיט בלוט, ווייל ער איז נעביך שרעקליך אָפּגעקומען געהאָרעוועט, געארבייט איבער זיינע כוחות מפרנס צו זיין ווייב און קינדער, און עסען האָט ער נעביך גענעסען יסורים. א חוץ א דאר שטיקעל ברויט מיט עפּעס וואָס עס איז דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען. דעם טעם פון פלייש האָט ער שוין לאנג פערגעסען. ביי א שמיעס א מאָהל פלעגט אלץ שפּאסען: פלייש דאָס איז נישט קיין אידישע זאך. איך משוגענער האָב מיר טאקי איינגערעדט א שטיקעל לונג־און־לעבער שבת אין טעפּעל!... מען האָט איהם נעבעך אויף א וועגעלע אוועק געפיהרט אין הקדש אריין און ער איז דאָרט טאקי באלד געשטאָרבען...

ט

ויהי היום איז אין בעזליודעוו אַנגעקומען איינער פון דיא ארומפאהרענדיגע חזנים און האט ביי אונז שבת געדאווענט מיט משוררים. דער עולם איז פון אלע קלייזליך איהם געלאָפען הערען. א טהייל האָבען זיך נוהג געווען, וויא זאָגט מען עפּעס, וויא פּראסטע בעלי הבתים. האָבען אָפּגעדאוועגט וותיקין. פריער טאקי, זיך גוט קידוש געמאכט און דערנאָך געגאנגען הערען. ס'איז געווען א שרעקליכע איינגשאפּט, מען האָט זיך געשטופּט אויף דיא קעפּ און איך האָב מיך צווישען דעם עולם אויך אריינעשטופּט הערען דעם חזן, וויל איך האָב וויא אלע אידען זעהר ליעב געהאט זינגען, דער חזן האָט געהאט א קליין משורר'ל, א פּייפּער, אין מיינע יאָהרען. איך האָב איהם עפּעס אזוי מקנא געווען וויא ער שטעהט זיך ביין עמוד אונטערגעהאלטען דאָס בעקעל מיט דער האנד און טראלעלייקעט, אז איך וואָלט פון מיר באַדאי, דאָס העמד אוועקגעגעבען אבי זיין וויא ער א משורר'ל. איך האב אויף דעם דאָזיגען משוררל געקוקט מיט גרויס דרך ארץ דענס־מאָל ווען מיר אינגל'ך זיינען אלע גיוועז אין פּאָלעש בשעת לייענען. איך בין עפּעס פאר איהם אין גאנצען בטל געוואָרען, מיר האָט זיך געדאכט אויף דער וועלט איז שוין נישטאָ קיין בעסערעס פון א משורירל. וויא קום איך צו איהם! אז דאָס משוררל האָט נאָר געעפענט דאָס מויל, נוא האָט מיינער זיך גענומען איהם אריינקוקען אין דעם מויל און ווען עס וואָלט נאָר מעגליך געווען אריינצושפּרינגען אין איהם וויא איך שטעה און געה וואָלט איך מיך פּשוט מחיה געווען. אחיים קור־מענדיג פון דער שוהל האָב איך מיך אלץ געפּראובט נאָכמאכען דעם משורריל, ביי דיא זמירות האָב איך מיך שטארק צולאָזט אויף א קולכען, און טריילעלייקעט אזוי אז דיא מאמע האָט גרויס תענוג געהאט, נאָר איך האָב כלל נישט געמיינט דיא זמירות וויא נאָכצומאכען דעם משוררל. עס האָט מיר עפּעס זיך געזונגען. דאָס מויל האָט מיר זיך ניט געקענט צומאכען אויף א רגע, מען האָט שוין אָפּגעגע־סען ווארמעס און איך האָב טאקי אלץ נאָך געזונגען, געמאכט שטייגער. דאָס זינגען איז לסוף איבערגעגאנגען אין קונדעס אריין און איך האָב מיך געריסען אויף אלערליי משונה ווילדע קולות. אז דיא מאמע האָט דאָ א קוק געטאָהן, אז איך וויל גאָר ניט אויפהערען און לאָז זיא נישט א ביסעל אָפּדעכען נאָכן קוגעל האָט זיא מיך גוט אויסגעבאכעט און ארויסגעוואָרפען פון דער שטוב. וואָהין לויפט א אינגעל שבת ביי טאָג? מסתמא אין בית מדרש אריין, העיהע! דאָרט האָב איך געטראָפען דיא גאנצע ווייסע חברה, דיא אלע רעכטע קונדסים. איך

האב געמיינט, אז נאר איך איינער האב נאכגעמאכט דעם משורר'ל, ניין! אלע אנדערע האבען דאס אייגענע געטאהן וואס איך. איטליכער בעזונדער איז גע־ ווען שטארק בעשעפטיגט, דער האט געקוויטשעט, דער געריטשעט, דער האט געברימט וויא דער באס, יענער נאכגעמאכט דעם פיסטעל זינגער, איינער האט זיך משונה געקרימט געריסען אויפ'ן האלז וויא דער חזן און דער אנדערער האט זיך צולאזט וויא דער פליימער. דערנאך האט א חברה אלע אין איינעם זיך א נעהם געטאן אפצושפילען דארט אויבען אין דער ווייבערשער שול דאס שיינע בעטלעריל, מיט וועלכען דער חזן האט געזאגט משברך. מען האט געמיאקעט, געפישטשעט, געשווישטשעט, געדילכט, געשריגען ביז דער שמש האט אונז אפ־ געשפריצט מיט וואסער און אונז מיאוס טאקי ארויסגעטריבען — באמת, מוזט איהר וויסען, האב איך טאקי געהאט א דין קעלבען, א שיין געליינקעל, איך פלעג א מאהל אונטערהעלפען לייזער דעם שניידער בעזעטצען א כלה, אדער אונטער־ האלטען איהם א מלך עליון. לייזער פלעגט דערביי קוקען אויף מיר און זאגען מיט א שמייכעל, וויא איינער וואס טהוט איהם הנאה: גוט ממזרוק איינער! אזוי, אזוי, אין דיין טאטען אריין ממזר!... מיר איז אריין אין קאפ צו בעטען דיא מאמע, זיא זאל מיך אפגעבען צום חזן. איך האב מיך צו איהר צוגעטשעפעט וויא א זלידנע אזוי לאנג אזוי ברייט ביז זיא האט מיך געמוזט פיהרען טאקי צום חזן. דיא אריגע פערוויסטע אלמנה נעביך איז שוין אויך טאקי געוועזען געוועזען אזא סחורה וויא איך פטור צו ווערען. אז דער חזן האט מיר געהייסען א קוויטש טאהן און דערנאך געזאגט, ער נעהמט מיך צו, האב איך פאר שמחה גע־ מיינט, אז דיא וועלט איז מיינע. איך בין גאר ניט אין שטאנד צו שילדערן וויא מיר איז דערנסטמאל געווען אויפ'ן הארצען. דיא מאמע מיינע איז אפנים דערפון געווען שטארק צופריעדען, טאקי שטארק וואס שטארק חייסט, ווארים אין א שמיעכ מיט איהרע א בעקאנטע אידענע האב איך געהערט וויא זיא האט צו איהר געזאגט אזוי:

— אייך דיא אייגענע מעשה, אסתר, זאלט איהר מיר מאריך ימים זיין, וואס קען א מענש יענעמס תכלית פארזארגען? צוברעך דיר שונא ציון, דעם קאפ, צעריים זיך און שפרינג דיר אפילו פון דער הויט וועסט דוא גאר נישט מאַ־ כען, וויא זאגט מען עפעס, אסתר, אז השם יתברך דערהייבט א מענשען, ווייסט מען גאר נישט פון וואנען דאס איז געקומען. איך זאג עס אקעגען מיין יתום, זאג איך עס. אויך דיא אייגענע מעשה, לייט האבען געזאגט צו א בעל מלאכה, לאז זיין צו א בעל מלאכה. וואס וואלט פון איהם געווארען? בעדארף גאר גאט,

חסד מאַכן און בעוויזען אַז ניט אַזוי וויא לייט זאָגען. נאַ דיר נאַר אַ חזן, גע־ראַנקט און געלויבט איז, אסתר, השם יתברך! מיין יתום איז שוין אַצונד פאַר־וואָרגט, אַ לייט אויף מיינע ליבע געזאָגט געוואָרען! איך האָב עס גאַר אַזוי פיעל ביי זיין ליעבען נאָמען נישט פאַרדינט. דאָ האָבען נאַר זכות אבות זיך געמיחט.

מיט דעם חזן בין איך מעהר ווי האלב יאָהר ארומגעפאָהרן אויף דער וועלט. מיר, שלימזל, איז ביי איהם אויך שלעכט געווען, ערגער פון אלע איבריגע משוררים. איך האָב מיר נישקשה גוט מפטיר געקויפט. דער שטיינער איז געווען ווען דער חזן האָט ערגעץ געדאַווענט האָבען דיא משוררים בעדאַרפט אונטער־ווייַלעכס קוקען אויפ'ן עולב, זעהען אויב זיין דאַוונען געפעהלט, וואָס זאָגט מען אויף זיין געמבע און וויא ער זעצט עברי, און אַז דער חזן האָט אין דער היים אימיצען אַ רוף געטאָהן ביין נאָמען, מיט עפּעס אַ ווינק דערביי, האָט עס געהייסען: נוא זאָג נאַר, איז מען עפּעס צופרידען געווען? כמעט תמיד אָבער איז דער גורל וויא אויף צו להכעים געפאַלען אויף מיר. עס קען אפשר זיין דריבער, ווייל דיא איבריגע משוררים פלעגען באלד נאָכ'ן דאַוונען מאַכען פליטה און אויסגעטריקענט ווערען. קוים האָט ער נאַר אַ זאָג געגעבען: אברהמקע! און דער־ביי דערלאַנגט אַ ווינק, אַז מיינער, וואָס האָט נישט געוואוסט קיין חכמות, איז ארויס מיט דער שפּראַכע: חזן מען האָט געלאַכט, טאַקי זעהר שטאַרק עפּעס גע־לאַכט! נוא פלעגט ער מיר אָננעהמען ביין אויער, דרעהען און דרעהען, ציהען און ציהען אַז איך זאָג אייך, דער שניידערקעס קלעפּ זיינען אקעגען דעם קאַטאָוועס־לעך געווען. אַ מאָהל האָבען מיר ערגעץ אין אַ שטעדטעל געדאַווענט שבת פרשה שקלים. דער חזן האָט צום דאַוונען זיך שטאַרק מכין געווען, ווייל ער האָט ארויסגעקוקט אויף יענעם שטעדטעלס חזנות. שבת צו נאַכטס האָבען צו איהם זיך פאַרקליבען מענשען אַ גאַנצער עולם. מען האָט געטרונקען פונש, ווייַן און ס'איז געווען אַ פרעהליכע מלוה מלכה. דער חזן האָט זיך געפּיעשטשעט, זיך געקלאַנגט אויפן האַלז, ער האָט אַ ביסעל זיך צוגעקיהלט און מוז עטליכע טעג אָפּהיטען זיין כלי, זיך אַלץ געקווינקעלט, געקווינקעלט און פון דעסטוועגען האָט ער דעם עולם פּאַרט צוליב געטאָהן געזאָגט „אליהו'ס" און געזונגען אַ וואַלעביל. דעם חזן איז אויסגעקומען נייטיג נאָך עפּעס צו שיקען און וויא ער האָט ארוף געטאָהן: אברהמקע! האַ־האַ, דאָ האָב איך געעפענט אַ פיסקעל און אַ זאָג גע־געבען: „חזן מען האָט פון אייך געלאַכט!" גאַנץ הויך אויף אַ קול און פרעהליך, ווייל איך האָב געהאַט אין קאָפּ אַ ביסעל משקה. דער חזן נעביך איז געוואָרען אָנגעצונדען, רויט וויא איין אינדיק, דאָס פנים האָט איהם זיך געמינעט און דער

גאנצער עולם איז געבליעבען עפּעס וויא צומישט מים אויסגעגלאָצטע אויגען. איך האָב געמיינט, אז דער חזן וויל מיר נישט גלויבען. בערייערעודיג בין איך גראָד דענמאָלס געוועזן פון דעם ביסעל פּונש, נוא האָב איך מיך צולאָזט מיט מיין זיס צינגעל און אָנגעהויבען צו שווערען: „וויא איך בין א איד, חזן, מען האָט פון אייך געלאכט! אָט־אָ דיא דאָזיגע מענשען טאקי האָבען זיך גע־קריהמט, שטארק חוזיק געמאכט!... ווער שמיעסט יענער, יענער, וואָס טרינקט און סודעט זיך אלץ מיט אייך, ער האָט חלעבען זעהר געלאכט בשעת מיר האָ־בען געארבייט אין דער קדושה עפּעס האָט ער, דאכט זיך געזאָגט, קאטשאן. ווייס איך וואָס קאטשאן הייסט? אינדיקזויימען צו קאטשקעפּוטער..." דער חזן האָט פערביסען מיט דיא ליפּען, קלאָמפּערשט געמאכט זיך לאכענדיג און געזאָגט דעם עולם אויף מיר, אז איך בין א שוטה, שטארק תמעוואטע, ווייסט נישט ווער עס האָט מיך געשווירען, צו דיא אלע מעלות בין איך נאָך גראָד איצט א ביסעל פארלעקט, נאר ער מוז אזא אָנשיקענעם האלטען צוליעב דעם קולכעל, דעם עולם איז געוואָרען עפּעס אויך פריקרע, דיא מלוה מלכה האָט זיך נישט געקלייעט און מען איז זיך פאנאנדערגענאנגען עפּעס צושטערכעט. איהר קענט אייך משער זיין, וואָס איך האָב דערנאָך געלייזט. דער חזן האָט מיר געוויעזען וואָס פאר א גאָט מיר האָבען און דאָס ביסעל פּונש איז אונז באָקום אויסגעפאלען.

איך בין מיט דעם חזן ווייטער ארומגעפאָהרען, זיך אויסגעשלעפּט אין א סך אידישע שטעדטלעך און אויף שבת נחמו זיינען מיר אַדייגגעפאָהרען קיין צוויאטשיטש. דער חזן האָט ארויסגעקוקט אויף צוויאטשיטשער חזנות. ער האָט דאָרט איינגעלעגט דיא וועלט און געארבייט אויף אלע כלים, דיא גבאים האָבען איהם געבעטען, פארבלייבען דאָרט אויף ימים נוראים, און דערנאָך וועט מען זיך מיט איהם אויסגלייכען, אלסדינג אם ירצה השם גוט זיין. איך בין דער־ווייל א ביסעל בעקאנט געוואָרען מיט צוויאטשיטשער קונדסים און בין בה"ש ביי דער דאָרטיגער ווייסער חרבה געוועזן א שטיקעל חשוב, היינו, אז ס'איז אויכ־געקומען צו לויפען מיט א הורא נאָך דעם דאָרטיגען משוגענעם האָט מען מיך געלאָזט לויפען פאראויס, אָדער אז מען האָט געדאַרפט אימיצען מאכען א פאָנפע פלעגט מען דערצו נעהמען קליעטשע ביי מיר פון דער קאפּאָטע און ווען ס'איז א מאָהל געראָטען ארויסצוגנב'ענען פונ'ם שמש שאפקעלע דעם שופר פלעגט מען מיך מכבד זיין מיט דעם ערשטען בלאָז. עס וואָלט מיר אָנגעהויבען אפילו צו ווערען גוט. נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז ס'איז נישטאָ קיין מזל!

הערט נאָר מיין סוף ביים חזן. ראש השנה קענט איהר זיך פארשטעלען וויא מיין חזן נעביך האָט געהאָרעוועט. ער האָט געארבייט, וויא מען זאָגט,

אויף אלע זאסטעוקעס, געררעהט איטליכעס ווארט א מאהל צעהן ארויף און אראפ, אויסגעטייטשט מיט דעם פינגער, פון דער געמבע פלוצים אריין אין דעם ביי קול. הײדי־דײ־דײ־די אהער, הײדי־דײ־דײ־די אהין און איז שיער נישט געקראַ־כען אויף דיא ענד. דער באס איז אחריפנעט געװאָרען פונ׳ם שטײגער מאכען ביי איטליכם שטיקעל א נײ שטײגעריל, נאך א מאהל לאטום־דום־דום, װיעדער א מאָל לאטום־דום־דום! ער איז אפגעגאנגען מיט שװײס און זיך אלע גע־װישט מיט דעם פאציילכען, װאס איז איהם נישט ארױס פון דער האנד. דעם פלײטער נעביך האט שוין נישט גדינט דער קול, ער האט בעדארפט אי־בערשרײען דעם באס, נאר עפעס א פײף, א קװיטש און איך, שלימזל, האב כמעט אלע רגע בעדארפט א קװיטש טאן טאטעניא! אדער א לאנגין טראטאטי! אזש נו.... הכלל מען האט געארבײט, זיך געריסען אויף װאס דיא װעלט שטעהט. אין דער שוהל האט געדאװענט א יונגער מאן א נגיד, ער איז געװען א ביסעל פון הײנטיגער װעלט, א דיקער, א געזונטער, א שטיקעל לץ און זעהר א גוטער מענש. ער פלעגט ליעב האבען זיך נאריש צו מאכען מיט קינדער און האט שרעקליך פײנד געהאט דעם חזן פאר זײנע מיאוסע חװיות. אז דער חזן איז א ביסעל זיך צופאהרען אין דעם „אתה זוכר" װאס אין דער מוסף־דיגער שמונה עשרה, זיך געגאנגען װיא אויף א פאטשטאָװען װעג און פלעגט ארױסװאר־פען געטאקטע ונאמרליך פא מאלאדעצקי, איז צו מיר שטילערהײט צוגעגאנגען דער לץ, דער נגיד, און האט מיך עפעס גאנץ ערנסט א פרעג געטאהן: זאג נאר קלײנער, קענסט דו מאכען א װײנשעל? און מניה־וביה טאקי איז שוין ביי איהם אויף דיא ליפען פארטיג געװאָרען א װײנשעל, אזא גרױסע, אזא רױטע, אז איך האב מיך שטארק צולאכט. אבער דערנסטמאל גראד האט דער חזן שוין אויסגע־טאקט א ונאמריל און געװארט איך זאל מאכען טראטא־טא־טי! אז דער עולם האט געזעהן, דער חזן איז עפעס געבליעבען שטיל װיא דערװארגען, האט מען אנגעהויבען פאטשען אויף דיא סעטנדערס. דער חזן האט מיט כעס זיך ארומגע־קוקט צו מיר, גלײך װיא איך װאלט איהם גע׳גזל׳ט, אדער נישט געװאָלט אפגע־בען װאס איהם קומט. די אױגען האבען איהם געפײערט און זײן פנים איז געװען רױט, אױסגעפרעיעט װיא א ציטעס. דער באס האט אױסגעדרעהט דעם קאפ צו מיר מיט א ברום, װיא א קיה צו א קעלבעל, איך זאל שוין אפענטפערן, מײן טראטא־טא־טי! נאר קוים װאס איך האב מיך געגומען קװיטשען האט דער נגיד אקעגען מיר געמאכט נאך א מאהל א װײנשעל און איך האב פון דער העלער הױט אױסגעשאסען א געלעכטער הױך אויף א קװיטש! דער חזן האט זיך ראס־

פּלאָשעט, פארפוטעט און פארפלוטעט, איז ארויסגעשפּרונגען פון דיא האלאַב־לעס, ארא׳פ פון גלייכען שליאך, האט איבערגעהיפּערט א שטיק שמונה עשרה און דערצו נאך געמאכט עטליכע גרייזען, דער עולם האט פון אלע זייטען געמאכט פארוואונדערט אי, אי, געקלאפּט און געסטוקעט. דיא ווייבער דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל האבען זיך שטארק דערשראָקען און אין איין אָטהעם א געשריי געטאָן: אוי. עס ברענט!.... דאָ האבען שוין ווידער דיא מאנסבילען זיך דער־שראָקען, זיך אָנגעהויבען שטופּען און ארויסלויפען פון דער שול. דער כלל ס׳איז שוין געוועזען א צערידערט דאוונען. דער עולם איז שרעקליך ניט צופריעדען גע־ווען. אויף מאָרגען נאך ראש השנה האט דער חזן מיך ארויסגעטריבען און אליין איז ער נעביך בבושה וחרפּה אוועקגעפאָהרען, זיך ווייטער ערגעץ ארומשלעפּען. איך, שלימזול, בין איבערגעבליבען אין צוויאטשיטש וויא אויפ׳ן וואסער.

ד.

דער רב, זאָל לעבען, האט אין מיטען ענין אנידערגעלייגט דיא פּאפּירען אָפּ־צורוהען זיך א ביסעל און צו האפּען דעם אָטהעם. ער האט א קוק געטאָהן אויף די נגידים און געזאגט צו זיי מיט דיא ווערטער:

— איך בעט איבער אייער כבוד, רבותי, וואס איך פארנעהם אייך מיט אזא מעשה, איהר זענט דאך מענשען, סוחרים, איטליכער פון אייך איז טרוד פאר־דרעהט אין זיינע עסקים און האט אוודאי קיין צייט נישט! נאָר וואס זאָל איך טאָן ס׳איז דאך א מצוה מקיים צו זיין צוואת המת. ער, עליו השלום, האט עס פון מיר פערלאנגט און פארדינט טאקי מיטרעכט מען זאָל ממלא זיין דיא בקשה זיינע, אזוי וויא איהר וועט צום סוף אליין ארויסזעהען. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל רבותי!

— נישקשה. נישקשה! האבען דיא אלע נגידים זיך אָנגערופען. אדרבה, רבי, דיא מעשה געפעהלט אונז זעהר. מיר וואָלטען נישט מיעד געוואָרען זיא צו הערען ביז אין סוף אריין האָטש א טאָג מיט א נאכט, אזוי שיין געפעהלט זיא אונז. דער ביי האט יצחק אברהם עס טאקי ביי אונז אלע פארדינט, מיר זאָלען פון זיי־נעט וועגען אוועקלייגען א ביסעל צייט און הערען זיין בעשרייבונג. מסתמא וועט דאך עס צו עפּעס פיהרען. דער סוף מוז אוודאי זיין וואונדער שיין און מיר וועלען קיין חרטה נישט האבען, וואס מיר האבען אזוינס געהערט.

פלוצלים האט זיך געעפענט דיא טיהר, דיא רביצען האט אריינגעשטעקט

דעם קאָפּ מיט א פרעג: אויב אימיצער קען איצט צום רב אריינגעהן, עפּעס זעהר מיט א געניימינגער זאך, און אז זיא האט בעקומען איין ענטפער: יאָ! האט זיא טאסי אריינגעפיהרט אין שטיבעל עפּעס א יודענע א בילד שעהנע, א שארצהענעוודיגע, מיט א פּאַאר אויגען וויא דיא קארשען, נאך אין דיא מיטע־לע יאָהרען. דיא נגידים האָבען פון דער זייט דערלאנגט א געשמאקען קוק מיט אפּעטיט און נעגעסען מיט דיא אויגען די אומבעקאנטע, שעהנע אידינע, וואָס איז אקעגען א פּאר מינוט געבליעבען שטעהן מבולבל אין דערמיט שטיבעל און דיא פארב איז איהר געשטאנען אין פּנים. דערנאָך יז זיא מיט א פארנייג צוגעגאנגען צום רב און געזאגט אויף א ביסעל א ציטערדיגען קול, אז זיא האט צו איהם עפּעס א זאך, זיא קען אבער מיט איהם דערפון ניט ריידען נאָר אונטער פיער אויגען. דער רב האט זעהר שעהן איבערגעבעטען דעם עולם און איז מיט דער יודענע אוועקגעגאנגען אין איין אנדער חדר אריין.

— א ר׳ מענדעלע! וואָס מאכט איהר גוטס? האט דיא רביצען צו מיר זיך געווענדעט נאכדעם אז דער רב איז ארויסגעגאנגען. שוין א לאנגע צייט, רב מענדעלי, זיינט איהר היא ביי אונז נישט געווען האט איהר עפּעס געבראכט ניים? דיא מאנסביל מיינען, אז נאָר פון זייערט וועגען בעדארף מען דרוקען ספרים, !אלסדינג פון זייערט וועגען, וואָס זיי האָבען קינדער, חאָרע־נען גאָר קיין מענשען ניט און בעדארפען קיין זאך נישט האבען, געגוג פון זייערט וועגען אי דאָס וואָס זיי לעבען, וואָס זיי טראָגען, וואָס זיי האָבען קינדער, תּאָרע־ווען זיי, קאָכען ווארמעס, היטען אָפּ דא מאנען און ווערען פארשווארצט.

—געלויבט איז גאָט, וואָס מען זעהט זיך געזונד! האָב איך גענגטפערט. נישקשה רביצען, איך האָב אין אייך ניט פערגעסען. איך האָב אייך געבראכט א „תחינת ארץ ישראל“ גאָר א שפּאָגעל נייע. זעהט איהר, רביצען קרוין, איהר בעשולדיגט אומזיסט דיא מאנספארשוינען, מען האט אייך חלעבען אויף אין זינען. קוקט, זייט מוחל, און בעטראכט דיא תחינות וואָס מען מאכט פאר אייך אָן. וואָס ווילט איהר האָבען? מיר ראכט זיך, מען האט שוין גענוג, איבערגע־נוג אייך, ווייבער אנגעמאכט.... נישט דאָס בין איך אויסען.

— איי־אי רביצען! האָט איינער פון דיא גבירים מיט א שמייכעלע זיך אָנגערופען. איהר ווילט חלעבען מאכען א מרידה אונטער דיא ווייבער! חערענ־דיג אייך וועלען דאך אונזערע ווייבער פאררייסען דיא נעז, אָנהויבען פּאָדערן עפּעס גאָר נייע זאכען און אונז חלילה נאָך ותעלען גט׳ען! נאָר איך פרעג אייך, רביצען, אז ס׳איז שוין יאָ געקומען צו רייד, זאָגט זשע, זאָלט איהר מיר געזונד

זיין, פאר וואס זשע האט פארט שלמה המלך אנגעשריבען, אז אפילו אונטער טוי־ זענד ווייבער האט ער נישט געפונען אי איינע א רעכטע?

—טאקי דריבער האט ער נישט געפונען, איז דיא רביצען ארויס מיט א תירוץ, ווייל ער האט געהאט מחילה טויזענד ווייבער, מאנסביל, וואס זוכען צו האבען א סך ווייבער קענען טאקי איינע א רעכטע אויך נישט האבען, זאגט מיר, איהר וואלט אויף זייער שטעלע בעסער געווען, מאנסביל?.....

—נאר פאר וואס אבער, האט נאך איינער זיך אנגערופען, שטעהט אין אונזערע ספרים. אז דיא גאנצע חכמה פון איין אשה בעשטעהט אין גאנצען נאר אין דעם שפינדעל?

—ס'איז דעריבער, האט דיא רביצען געענטפערט, ווייל דאס האט אנגעשרי־ בען א מאנסביל. אוודאי זענט איהר חכמים, אז איהר געוועלטיגט און האלט די ווייבער נעבעך אין אייערע הענד. דער שטארקער בלייבט תמיד דער קלוגער, דער גערעכטער, וויא זאגט מען עפעס: דער מלאך־המות שעכט און בלייבט גערעכט. נאר ווערטליך אין דער זייט. איך פרעג אייך נישט מעהר, וויא קענט איהר אונז אפ'פסק'ענען אזוינס, וואס מיר וויסען און מיר זעהען מיט אונזערע אויגען אז ס'איז נישט אזוי! וויניג ווייבער נביאות אי חכמות זיינען ביי אונז אידען גע־ ווען א מאהל אין דיא אלטע צייטען און וויניג ווייבער חכמות, בריות זיינען דא ביי אונז אויך היינטיגע צייטען, וואס שטעהען א סך העכער וויא אנדערע מאנס־ ביל? מיר דאכט זיך, אז טאקי דא ביי אונז אין דער שטאדט קען מען אויפצעה־ לען פיעל ווייבער, וואס נאר זייער בריה'שקייט און חכמה אליין האבען דיא מא־ אלסדינג, זייער כבוד אי זייער עשירות. ווען נישט דיא ווייבער וואלט פון זיי גאר ניט געווארען. פון דעסטוועגען זאל אויסקומען אמאל עפעס ביי א שטאדט זאך אדער ביי עפעס איין אנדערען וויכטיגען ענין, ווייסט מען נישט מעהר וויא דיא דאזיגע בעלי־הבתים, וואס טויגען נישט מחילה א קאטץ א נעק צוביםדען, דיא ווייבער זיינען פאררעכענט וויא גאר נישט. אלץ בעלי־הבתים, בעלי־הבתים, אפילו אין מרחץ אריין מחילה רופט מען אויך נאר בעלי־הביתים. בעלי-הבתים אין באד אריין....

— עפעס זענט איהר מיר היינט רעביצען זעהר שטארק אויפגעבראכט, האט דער נגיד ווייטער זיך אנגערופען. עפעס רעדט איהר מיט פארדראס, ס'איז אייך עפעס נישט גוט אויפן הארצען און איהר לאזט אויס אייער כעס צו דיא מאנסביל נעביך!

— גלויבט מיר, האט דיא רעביצען געזאגט און אין דיא אויגען האבען איהר

זיך געשטעלט טרעהרען, גלויבט מיר, וויפיל איך האב גערעדט איז נאך קיין מעשר מן המעשר נישט וויפיל איך האב נאך בעדארפט ריידען, אזוי פארביטערט איז מיר דאס הארץ. דיא בידנע יודענע נעביך, וואס איהר האט זיא דא ערשט נים לאנג געזעהען, זיא האט ביי מיר היינט א שטיק געזונט צוגענומען און מיר גע־וויזען מיט איהר גרויסאומגליק, וועלכעם עס האט זיא געטראפען, וואס מאנס־ביל זיינען, וואס זיי זיינען אין שטאנד צו טאהן, און וויא פינסטער און ביטער אונזער ווייבערשע לאגע איז נעביך. אז אך און וועה איז אונז, וואס מיר זיינען אויף דער וועלט גאר געבוירען געווארען! האט דיא רביצין טיף פונם הארץ א זיפץ געטאן און מיט א טיכעל זיך געווישט דיא אויגען.

— נאט רביצען! האב איך געזאגט און איהר געגעבען דיא תחינה וועלכע איך האב ארויסדערטאפט פונם פעקיל, איך ווייס, אז דיא תחינה איז פאר אייך גוט, פאר אייך איז טאקי חלעבין גוט דיא תחינה....

— אמת טאקי רב מענדעלי! האט דיא רביצען זיך אנגערופען. פאר אונז בידנע ווייבער נעביך איז טאקי גוט נאר תחינות איין איינציגע רפואה צו הער־צער פול מיט מכות מיט וואונדען; איין איינציג מיטעל אוים צו וויינען זיך האטש א מאל און אויסצוגיסען דאס שווער ביטער געמיטה אין הייסע ווארעמע קוואלען טרעהרען.... ס'איז נאר א וועהטיג, א צוזעטצעניש וויא דיא מאנסביל, וואס פער־שטעהן נישט און ווילען גאר נישט פארשטעהן אונזער הארץ, לאכען, שפאטען פון דיא ווייבערשע תחינות און פארגינען אונז נישט אויף דיא דאזיגע איינציגע רפואה. זיי זאלען זיטצען אמאל אין דער ווייבערשער שול א שבת אדער א יום טוב און צוזעהען דארט א סך בידנע אומגליקליכע ווייבער, וואס האבען זיך קוים ארויסגעריסען פון דער חיים: דיא מיט א פינסטערער דאליע פון איהר מאן, יענע א וויסטע עגונה, איינע מיט א שווער טראגען, דיא אנדערע מיט א פארבי־טערט געמיטה פון איהר א זייגענדיגס, קראנק קינד, וואס לאזט זיא דורך דיא נעכט נישט שלאפען און פארמוטשעט זיא נעביך, דיא מיט געשוואלענע, אפגע־בריחטע הענד פונם שטעהען ביים אויווען און דיא מיט א פארזארגט, אויסגע־בלייכט פנים פון דער שווערער פאנטשטשענע, פון שטענדיגען געהן אין יאך, וויא דיא דאזיגע אלע פאראומערטע דערשלאגענע נעביך שטעהן ארום דער זא־גערען דארט, יאמערען, קלאגען מיט אויפגעהויבענע אויגען צום בארמהארצדיגען, געטרייען פאטער אין הימעל, בעוואשען זיך מיט טרעהרען און וויינען פון זיך ארויס דיא נשמה, ווען זיי, דיא מאנסביל, זאלען עס בעטראכטען און צוזעהן מיט זייערע אייגענע אויגען, וואלט חלעבין זיי זיך נישט געשפעט דאס מויל

צושפעטעז פון דיא ווייבערשע תחינות.... א דאנק אייך רב מענדעלי! וואָס איהר האָט אָן מיר נישט פארגעסען. איך וועל אייך באלד ארייגשיקען פאר דער תחינה. אזוי האָט דיא רביצען א זאָג געטאָן צום סוף, זיך אויסגעווישט דיא אויגען און שטילערהייט ארויסגעגאנגען.

אלע מענשען אין דעם שטיבעל זיינען א היבשע צייט געבליבען שטיל וויא דאָס לשון האָט זיי אבגענומען. דיא רביצען מיט איהרע רייד האָט אויף זיי אָנגעוואָרפען א מרה־שחורה, איך בין מיר געזעסען אומעטיג אין א ווינקעל און צוקייעט דער רביצענס איטליכעס וואָרט. איהרע ווערטער זיינען געוועזן אָנגעזאפט וויא א שוואָם מיט שארפע, ביטערע געפיהלען און מיך געשטאָכען, געצופט אי אָנגעהאפט ביים הארץ וואָס מעהר איך האָב זיי צוקייעט. מיר איז דענסמאָל געוועזן צר־מוטה עפּיס גלייך וויא מען וואָלט פאר מיינע אויגען געפּאלמעסט א לעבעדיגען מענשען, ארויסגענומען דאָס ווארמע, נאָך צאפּלענדיגע הארץ, עס געעפענט, געשניטען ארייגצוקוקען און זעהן אלסדינג, וואָס דאָרט אינווענדיג געהט פיר. פאר מיינע אויגען האָבען גערונען בלוט, גאַל, טרעהרען מיט אייטער און אין דיא אויערען האָט מיר זיך געהערט א זיפצען מיט א קרעכצען. צווישען א סך משונה טרויערדיגע געשטאַלטען האָט מיר זיך אלץ געדרעהט אין קאָפּ דיא בילדשיינע יודענע, וואָס דיא רביצען האָט זיא אזוי בעדויערט, זיא איז מיר פּירגעקומען וויא זיא ווייגט, ברעכט דיא הענד און בלוט גיסט זיך איהר פון דיא אויגען וויא דיא קארשען. וואָס איז דאָס פאר א יודענע? וואָס איז איהר נעביך אזוינס? ווער האָט אזעלכע געקענט בעליידיגען? און אין וואָס בעשטעהט איהר אומגליק? דיא דאָזיגע אלע זאכען האָב איך אלץ געטראכט ביי מיר אין דיא געדאנקען שטארק פארטיעפט, אזוי האָב איך אוועקגעטראכט גאנץ היבש ביז איך האָב פלוצים מיך אויפגעוואכט וויא פון א שלאָף און א קוק געטאָן אויף דעם עולם.

— וואָס זיפצט איהר אזוי ר' חנא? האָט איין נגיד דעם אנדערען געפרעגט.

— איך זיפץ ר' בעריש, האָט ר' חנא געענטפערט, אויף דער אבדה, וואָס מיר האָבען פארלאָרען. יצחק אברהם איז געוועזן זעהר א נוטצליכער מענש, מיר האָבען אלע אין איהם געהאט א פריינד, א טהוער און א בעל סוד. ער איז אונז צו פריה אָפּגעשטארבען. ער האָט בעדארפט האָטש נאָך עטליכע יאהר לעבען. א שאָד חלעבין! מיר מעגען אלע טאקי זיפצען אויף אזא גרויסער אבדה. קיינעם איז יצחק אברהם אזוי נישט אָפּגעשטאָרבען וויא דער שטאָדט, אונז אלע מיין איך!

— טאקי גאנץ אמת ר' חנא, האבען אלע געענטפערט און זיך שטארק פארטראכט.

איהר ר' פייבוש געהערט דאך טאקי צרוויסען ווען דיא קבורה וועט זיין, האט איינער א פרעג געטאן. איהר זענט דאך, ר' פייבוש א טהוער אין דער חברא קדישא.

דיא קבורא, ר' אבא, וועט ערשט זיין מארגען. איינמאל איז היינט שוועד געוועזן זיך אויסצודרעהן, עס איז געוועזן איין עיכוב מחמת כמה זאכען, און צוויי־טענס טאקי האט חברה זיך נאך נישט אויסגעגלייכט.

— איך האב נאך היינט א חתונה, האט זיך אנגערופען איין דין. איך בין מיט מסדר קידושין.

— און מיר חלשט גאר דאס הארץ, האט געזאגט דער אנדערער דין. פון אלע זאכען וואלט איך גענומען עפעס אין מויל. מיר איז שוין טאקי צייט צו עסען, איך האב נאך היינט חוץ א גלעזעל ציקאריע נישט טועם טעם געוועזן.

— מיינע מערידין טהוען מיר אן גאר צרות! איז אריין אין דער מיט נאך א דין. זאגט מיר, איך בעט אייך, וואס טהוט איהר עפעס צו אייערע מערידין? מעהרנצימעס, זאגט מען, זאל דערצו גוט זיין. וויים איך? איך האב אלץ ביז אהער געהאלטען פון געקאכטע פלוימען מיט צענעס.

— צו מערידין איז דיא בעסטע רפואה, האבעןביידע פריהערדיגע זיך גלייך ארויסגערעדט, זיך גאר נישט וויסענדיג מאכען און גארנישט טאן. מיר האבען עס בקבלה פון אונזערע טאטעס...

איך בין געזעסען וויא אויף שפילקעס און געציילט דיא מינוטען דער רב זאל אריינקומען, איך זאל שוין זוכה זיין צו הערען דעם סוף פון דער גאנצער מעשה און צו וואס בין איך דא אזוי נייטיג געווען. ס'איז מיר צו גרויס געווען איטליכע רגע און איך בין מיד געווארען ווארטענדיג. פלוצים איז אריין דער רב עפים וויא שטארק צוטראגען מיט א געקנייטשטען שטערען, וואס דאס האט זעהר גוט בעוויעזן. אז אינוועניג אין קאפ זיינען דא פיעל מחשבות און ס'איז עפים נישט גלאטיק. ער האט עטליכע מאהל א פיהר געטאן דיא האנד איבער דעם פנים און דערבייא אויסגעצויגען דיא האר פונם בארד. דער נאך האט ער זיך געווענדעט צום עולם בזה הלשון:

— זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבותי, וואס איך האב אייך דא געלאזט אזוי לאנג ווארטען. איך בין געוועזן טרוד מיט דער דאזיגער יודענע נעביך, אצינד בין איך זעהר צוטראגען, עס טהוט מיר, לא עליכם, אביסיל וועה דער קאפ. דער־

ביי איז שוין טאקי אביסיל שפעטליך, דעריבער וואלט איך געזאגט, לאז דאב לייענען פאר חיינט גענוג זיין. אם ירצא השם מארגען פריה, בעט איך אייך, זאלט איהר מוחל זיין קומען, וועלען מיר בלי נדר דערלייענען ביז אין דעם סוף אריין. נאר איך בעט אייך צו קומען, אויב אייער גוטער ווילען וועט זיין, פריה, טאקי גאנץ פריה, באלד נאך דעם דאווענען.

דער עולם איז זיך צוגאנגען. אז איך בין צוריקגעקומען צום בית המדרש האב איך געטראפען מיין הונגעריג פערדיל נעביך וויא ער שטעהט מיט אויפגע־שטעלטע אויערען און קוקט אין ביידעל אריין. נוא חכם מיינער, האב איך גע־זאגט און איהם א נעהם געטאן פריינדליך ביי דער טשאפרינע, קום עסען סיטשקע! לעת עתה, חכם מיינער, ביסט דוא ניט קראנק צו עסען סיטשקע. מאר־גען אם ירצה השם אז דיא חכמה דיינע וועט איינגעהן, דענסמאל זעהסט דוא, האסט דוא ביי מיר א גאנץ מעסטיל האבער.

ט.

קוים וואס איך האב דערלעבט מארגען פריה אפצודאווענען האב איך עפעס איבערגעהאפט אין דער גיך, איבערגעלאזען ווייטער אויף דעם שמש מיין ביידיל מיט דעם פערדיל און מיך געיאגט געשווינד צום רב, וואס אחינצו איז באלד טאקי אנגעקומען דער איבעריגער נעכטיגער עולם, חוץ איין ר' פייבוש אליין האט געפעהלט צום מספר. אלע האבען פשוט געברענט הערען דעם סוף פון דער מעשה און זיך געריכט אויף עפעס נייעס. דער רב האט זיך אנידערגעזעצט, גע־נומען אין האנט דיא פאפירען און נאכדעם וויא ער האט זיך אביסיל אויסגעהוסט האט ער געזאגט:

—מיר זענין נעכטען, דאכט זיך געבליבען דער בייא: „איך, שלימזל, בין איבערגעבליעבען אין צוויאטשיץ וויא אויפן וואסער“. יא טאקי דא, דא! אצינד רבותי, הערט זייט מוחל ווייטער און זייט מיך נישט מפסיק. אט וואס ער שרייבט ווייטער:

ראש השנה האב איך אין צוויאטשיץ געגעסען ביי א יודען, וואס איז שווער אקוראט צו בעשטימען וואס פאר א מענש ער איז געווען: עפעס נישט קיין חסיד, נישט פון היינטיגער וועלט, עפעס אי אהין אי אהער און דאכט זיך ווידער טאקי נישט אהין און נישטאהער; נישט געקליידעט אלטפעטעריש, נישט היינטיגע מאדיש, נישט, ווי מען זאגט, פלייש'ג, נישט מילכיג. עפעס גאר האלבגעבראטען,

גלאט פאר זיך עפעס א מין יוד. איך האב דערנאך אין דער וועלט בעגעגענט א סך אזעלכע מיני יודען, נאר איך בין קיינמאל אויף זיי קיין מבין נישט געווען און נישט געקענט רעכט פארשטעהן וואס פאר א מענשען זיי זיינען.... אז איך בין דא געבליבען עלענד, זיך ארומגעבלאנקעט וויא א שעפעלע איינער אליין, נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצוקומען, האב איך מיך מישב געווען און בין געגאנגען צו דעם דאזיגען יודען און האב איהם דערצעהלט מיין אומגליק, די גרויסע צרה וואס מיך האט געטראפען. דער דאזיגער יוד איז געווען בטבע נישט קיין שלעכטער, א שותק, א רענדיל א ווארט, ער האט מיך שווייגענ׳יג אויסגע־הערט און אלץ געגלעט דיא וואנטשעס, דערנאך האט ער פארטראכטערהייט א מאך געטאן, איך זאל בלייבען ביי איהם אין שטוב און געהייסען מען זאל מיר גע־בען עפעס עסען. בייא דער נאכט ארום זייגער צעהן, עלף, אז אויף דער גאס האט מען שוין נישט געזעהן קיין משוגענעם הונד און אין דרויסען איז געווען אזוי פינסטער האטש איין אויג ארויסצונעהמען איז ער מיט מיר געגאנגען חעט העט אין עק שטאדט, ערגיץ אין א פארוואָרפען געסעל. אין דעם דאזיגען געסעל, איז געווען רוהיג, שטיל וויא אויף א בית־עולם, עס האט נאר זיך געהערט דארט א רוישען פון ביימער, וואס דער ווינד האט מיט זיי געטרעשטשעט וויא אויך א גע־שושקערייא פון עטליכע איבערגעבליבענע דארע בלעטליך ערגיץ דארט אויף א ביימעל און א קול פון א דריבנע־אסענדיג רעגענדעל, וואס האט צרוויילען גע־קראפעט אויף ארא פגעפאלענע בלעטער אי אויף פארטריקענטע גראז פון אלערליי מיני גארטענוואַרג. איז דער ווינד אויף א רגע אנשווייגען געוואָרען האט פון דער־ווייטענס זיך געלאזט הערען א געקלאפערייא ערגיץ פון א מיחל און א ליארעם, א גערויש פון א ביסטרע פלייצענדיג וואסער. קוים האט דער ווינד ווידער אויף דאס נייע אנגעהויבען,האבען מיט איהם, ביים אנהויב, פון דער שטאדט זיך פאר־טראגען מטושטשע, פארמישטע מיני קולות: א קרעה פון א האחן, א מריקען פון א קיה, א סקריפ פון אחינ־און־אהער זיך שליידערענדיגען טויער, א גערידער, א געטימעל פון א בעל־העגלישער פארענדיגער יאזדע און א בילען, א האווקען פון א בעל־הבתישען הונד. א פנים אז אין יענעם געסיל זיינען נישט געזעסען קיין יודען, זיסט וואלט דאך דארט נישט געווען קיין גערטנער מיט ביימער, אויף דער ערד וואלט דאך נישט געווען צוזייעט, צו שפרייעט קיין בלעטער און מיין יוד וואלט דאך געמוזט טאפען דעם וועג ער זאל חלילה אין דערמיט גאס נישט ארויף אויף א קיה, אדער נישט אנגעשלאגען זיך אין צובראכענע טרעפליך פאר איטליי־כער טיהר. מיין יוד איז מיט מיר אלץ געגאנגען, נישט צוריידען אפילו

איין ווארט ביז צום סוף זיינען מיר צוגעקומען צו א חייפעל און אריינגעגאנגען דארט אין א נידעריגעס, נישט קיין גרויסעס הייזעל. אין א קליין פאר חדר האט געצאנקט א לעכט, דארט האט מיין יוד אויסגעטאן זיין אויבערקלייד און איז אריינגעגאנגען אין צווייטען חדר, מיר אבער האט ער געהייסעןווארטען דא אין דעם פאר חדר. מיר איז גראד אויסגעקומען דארט שטעהן הינטער דער צוגעמאכטער טהיר האב איך געהערט אט אזא מין שמיעס:

— גוטען אבענד הערר גוטמאנן!

— ווילקאממען הערר יאקאבזאהן! א, וואס פאר א גאסט! שאן זייט דריי וואכען ווארען זיא ניכט ביי מיר. וואס זאל עס דייטען הערר יאקאבזאהן?

— ליעבער הערר גוטמאנן וויא האב איך געקאנט? זיא וויסען דאך, היינט איז דיא היילינע פייערטעגע יום טובים און דיא היעזיגע יודען זיינען אצונד נאך מעהר פאנאטיש וויא איין אנדערש מאל, זיא קענען דאך מיין לאגע וויא אבהענגיג איך בין פון דיעזע לייט. זיי זאלען מיך א שטייגער דערזעהן געהן צו איהנען...

— זיא האבען פאלקאמען רעכט הערר יאקאבזאהן. אויב אזוי האבען זיא רעכט. יא זיא זינד אבהענגיג, זיא האבען פאמיליע.

— האט איהר שוין געענדיגט אייער ווערק, הערר גוטמאנן?

— א, יא, דאס בוך איזט מערקווירדיג געלונגען. זעהר א ניטצליכער ספר! שאדע נור, דאס ביי אונז זעהר וועניג מענשען זינד, וועלכע העברייאיש לעזען.

— זאגען זיא בעסער הערר גוטמאנן, דאס איהר קיין בעלוינונג פאר אייער ארבייט האט און זיא מיסען אפטמאל נעביך דארבען און דערצו נאך אומפערדינט ליידען פערפאלגונג און רדיפות.

— גלויבען זיא מיר, הערר יאקאבזאהן. דער שרייבער, דער דיכטער, ברויכט אייגענטליך קיינען אנדערן לאהן אויסער פערשטאנדען צו ווערדען. פערפאלגונג, רדיפות, מאנגעל, דיזע שפארנען נור זיין גייסט צור ארבייט אן. ערסט דענמאל גלוסט זיך ארבייטען און פערדינטע פערפאלגונג אומכבוד, איזט עבען זא דעם מענשען אנגענעהם ליעב, וויא פערדיענטע אכטונג, פיר דיא וואהרהייט, דעם אמת, צו ליידען איזט אייגענטליך קיין ליידען. ליידען חייסט חנפה׳נען, צוויאטשען, זיך זעלבסט פערלייקנען, זיין געוויסען, זיין הערץ, זיין שכל פערקויפען, זיא מיינען, איין חונף, איין פאלשער מענש צו זיין איזט איינע גרינגע, לייכטע ארבייט? חלילה! עס איזט אבער עבען זא שווער וויא איין גנב צו זיין. דער חנף, דער צבואק, דער פאלשער מוז אימער זא פירכטען, אימער זא אויף דער הוט זיין, זיך שטענדיג זא היטען וויא דער גנב. גלויבען זיא דען, דאס אלע מיינע פערפאלגער, וועלכע מיך רודף׳ן רעליגיעז, אמת פרום און גליקליך זינד? א, ניין,

ניין! איין געוויסען מחייל פון זיי רודף׳ן, פערפאלגען מיך בלאס אויס נייד, אויס קנאה. גאנץ פשוט. זיי פיהלען זיך פאר ליידיגע, אונוויסענדע, אונגימצליכע מענשען, זיי שטעכט פאר וואס איז דא איין פערשטענדיגער מענש, וועלכער אויף זיי א מבין איזט און נעהמט זיי דורך און דורך מיט אפענע אויגען. זיי שייען זיך פאר אפענע אויגען זא וויא פלעדער מייזע פאר דיא שטראהלען פון דער ליכטיגער זון.

— ווירקליך, הערר גוטמאנן, מיט זאלכע אייגענשאפטען און זאלכע גוטע מחשבות זינד זיא באמת טאקי בעניידענסווערטה. מען דארף זיא טאקי מקנא זיין. וויסען זיא, וואס אייגענטליך בין איך יעצט צו איהנען געקאמען? איהר גלוסט זיך ארבייטען אונפערדינטע פעראכטונג, אומכבוד, איזט עבען זא דעם קען א מאהל גאנג. אצינד האב איך אזעלכען בעקאמען און האב איהם גע־בראכט. עס שיינט, ער איז איין עהרליך יונגעל, האטשע אביסעל א לעקיש, ניט געשליפען.

איך האב דעם דאזיגען שמועס כמעט אין גאנצען פערשטאנען, דאס הייסט נישט דעם געראנק, דעם פשט דערפון, דאס איז געווען נישט פאר מיין מוח, איך האב גאר פערשטאנען ווערטער. א מחייל ווערטער זיינען געווען פון אונזער לשון יודיש־דייטש, און אויפ׳ן ביסעל דייטשע ווערטער האב איך שוין געקענט וויא ס׳איז מיך אנשטויסען, מחמת ארומפאהרענדיג מיט דעם חזן האב איך אלערליי סארטען מענשען געהערט ריידען. דער חזן אליין פלעגט אויך ליעב האבען אריינצואווארפען א מאהל אין זיין שמיעס עפעס א דייטש ווארט ווען עס האט איהם געפאסט. א מאהל פלעגט איהם נאך גאר אויסקומען צוזאגען, אז ער זינגט נאך נאטען און קארכיש דאוונען קען ער אויך . . . דיא תלמוד תורה האט מיר אויך געגעבען א ביסעל דייטש פון דיא טייטשווערטער אין חומש, וויא א שטייגער: „ועלטה" און א נעפיל. „וסעדו לבכם" און לעהעגט אונטער אייער הארץ. „ירכי" מיין דיך. „מחשף" ענטפלעקט. „באחו" אויפ׳ן געמייזעכץ. „בין המשפתים" צווישען דיא געמארקען. „ותחללת" און דוא האסט זיא פאר־שוועכט. „קממיות" האפערליך. וכדומה נאך אזעלכע טייטשען. אין דער ייעלניק קלייט האב איך אויך געהאפט עטליכע דייטשע ווערטער פון דיא עלטערע משרתים, וואס פלעגען א מאהל אין א שמועס מיט א קונה זיך צולאזען אויף דייטש: „מיין הארר, קוקען זיי אן דיא וואארע! איך האב בנאמנות ניכט מחיי־ער געביטען. שוין וועלוועלער פון בארשטש זאג איך איהנען. זיי וועלען, מיין

תארר, קיין חרטה ניכט האבען". נאר חוץ דעם גאר פארשטעהען אלע אידען דייטש. ס'איז דאך פארט זייער מוטערשפראכע....

דיא טיחר האט פלוצלים זיך אויפגעעפענט און מען האט מיך ארייגגערופען אין דעם צווייטען חדר. מיין איד איז דארט געזעסען אחן דעם היטעל. דער דייטש האט מיך אנגענומען ביי דער האנד און געזאגט צו מיר גאר פריינדליך:

—נוא ליעבער, יונגער מענש! דוא ווילסט ביי מיר אין הויז זיך שטעלען? ביי מיר ועסט דוא נישט האבען קיין שווערע מלאכות. דוא וועסט בעדארפען טאהן געוועהנליכע זאכען און געהן א מאהל א גאנג.

איך האב אויסגעטאלאפעטשעט א פאאר אויגען און עפעס אזוי תמעוואטע געקוקט אז דער דייטש האט ניט געקענט זיך איינהאלטען, א שמייכעל צו טאהן. ער איז מיר אבער באלד זעהר געפעהלען. זיין פנים האט אויסגעזעהן עפעס אזוי גוט און ער האט מיט מיר עפעס אזוי פריינדליך גע־רעדט, נישט וויא אלע אנדערע, וויא דער שניידער, דער חזן א שטייגר און וויא דיא מאמע מיינע אפילו, און געקוקט אויף מיר מיט אזא רוהיגער גוטער מינע, אז עס האט מיך צו איהם עפעס געצויגען. איך האב אויפגעהויבען דיא האנד צו מיין שמייסען מיטצעל (ווארום איך בין שטענדיג געגאנגען אין מיין שמיישען מיטצעל, סיי ווינטער סיי זומער אין דיא גרויסע היטצען, בשעת אפילו איך בין געגאנגען בארפים) האב עס א קאפ אונטערגעהויבען און גע־האלטען איבער דעם קאפ, דערנאך האב איך עס א ריק געטאהן אויף א זייט, אויף דער אנדערער זייט קאפ, א ביסעל א בייג געגעבען צום פנים, א שלעפ גע־טאהן פון הינטען, אחין אהער, א קאפעטשקע העכער, און מיט דער אנדערער האנד א טאפ געגעבען די פאות, א קראטץ די פאטילניצע. איך האב פשוט אליין ניט געוואוסט וואס צו טאהן מיט דעם קאפ און מיט דעם מיטצעל, ביז לסוף האב איך מיר געמאכט א חארץ און האב עס אויף גאטס בעראטה ראפטאם או אפגע־כאפט פונ'ם קאפ. איך האב בשעת מעשה געפיהלט וויא איבער מיין הוילען קאפ וועהט עפעס א קיהל ווינטעלע, גלייך מען וואלט מיך געשווירען, אלע רגע האב איך געמוזט מיך ביי איהם אהאפ טאן. ס'איז מיר פירגעקומען עפעס ווילד משונה!

— נוא, מיין ליעבעס קינד, האט דער דייטש געזאגט און מיר ארויפגע־לעגט זיין האנד אויף דעם אקסעל. דוא ביזט א גוטער בורש! וויא הייסט דוא? איך בין געשטאנען פארדולט, אקוראט וויא א מאהל פאר יענעם דייטש

אין דער תלמוד תורה, האָב געפּענט א מויל, אויסגעשטעלט די אויגען און געקוקט לעקישעוואַטע נאָר וויא איין אָנגעמאָהלטער גולם.

— וויא הייסט דוּא? האָט דער דייטש מיך נאָך א מאָהל א פרעג גע־טאָהן.

— איך ווייס?!

— סטייטש, דוּא ווייסט ניט וויא דוּא הייסט? ווער דען זשע ווייסט?

— דיא מאמע, האָב איך געענטפערט, דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען יצחק אברהמצע; דער תלמוד תורה מלמד — איטצע אברהמעלע; דער שניידער ממזרוק איציק אברהמעל; דער שוסטער, בשעת ער פלעגט מיר צו ווינטשעווען ווען איך האָב געטראָגען די פּאַמיינעצע, האָט מיך גערופען איטציניא אברהמוניא און דער חזן — אברהמקע. הײַנט וויא זאָל איך וויסען וויא אזוי איך הייס?

— גערעכט! האָט דער דייטש געזאָגט מיט א שמייכעל, נאָר זיעבען נעמען וויא יתרו האָסט דוּא פאָרט ניט. דוּא האָסט נור איין צונויפגעפּאַרעטען נאָ־מען: יצחק־אברהם זעהר א שעהנער, נאָך דיא אָבות. איך וועל דיך טאַקי אזוי רופען. דוּא הייסט ביי מיר איזאַק אבראַהאַם, אָדער אבראַהאַם. נוּא, ווילסט דוּא ביי מיר זיין אבראַהאַם?

— איהר זאָלט מיר אָבער נישט תרג'ענען, שלאָגען. איך האָב שוין חלעבען קיין גאַנץ ביינדעל נישט.

— ביי דעם דייטש האָבען טרעהרין זיך געשטעלט אין דיא אויגען. ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער פּלייצע און אַריינקוקענדיג מיר אין פּנים געמאַכט אזוי: נעביך, נעביך! עס ווייזט אויס ער האָט זעהר פיעל געליטען. אזוי יונג און האָט שוין נעביך קיין גאַנץ ביינדעל נישט! יאָ, יאָ, האָט ער זיך אָנגערופען דערנאָך צו מיין אידען, יאָ, ער איזט ווירקליך פּלומפּ, זעהר נאַאיוו, תמעוואַטע, אָבער איין גוטער בורשע.

מיין יוד האָט געשוויעגען און נאָר געגלעט דיא וואָנצעס.

—ניין! האָט דער דייטש וויעדער צו מיר געזאָגט. איך וועל דיך אויף מיין וואָרט, נישט אָנריהרען, דוּא ביסט דאָך אזא מענש וויא איך, חוץ דעם ביסט נאָך איין עלענדער אויך. זיי רוהיג, איך וועל דיך נישט שלאָגען, נוּא בלייבסט דוּא ביי מיר?

— יאָ! האָב איך געענטפערט און בין געבליעבען ביים דייטש.

דער דייטש איז נעביך געווען זעהר אָרים, נאָר דיא אָרימקייט אָבער האָט ביי איהם אין הויז קיין שליטה נישט געהאַט ארויס צו ווייזען זיך מיט איהר

אומריינקייט, פוילקייט, אפגעלאזענקייט און מיט אלע איהרע איבריגע מיאוסע סימני דאלות וויא געוועהנטליך ביי אלע אנדערע, און בפרט נאך ביי אידישע ארימע נישט קיין פארמעגליכע לייט. אין שטוב ביי איהם איז געוועזן ריין, אלסדינג אויף זיין ארט. עס האט געלויכטען געפינקעלט אין איטליכס ווינקעלע. דיא מאדאם, זיין ווייב, האט אכטונג געגעבען אין איטליכער שפארינע, נישט געזעסען קיין רגע ליידיג: געקאכט, געבאקען, געשמירט, גערייניגט, געארבייט, גענעהט, פארריכט גרעט, און ביי דיא אלע דאזיגע מלאכות, וואס מאכען אין אנדערן בייז וויא א רוח, איז זיא שטענדיג געוועזן רוהיג שטיל, מיט א פרעהליך פנים. צו אלסדינג האט זיא געהאט צייט, וויא פארטראגען זיא איז געוועזן איז איהר נאך איבערגעבליעבען צייט צו האלטען א מאהל א בוך צולייענען און ווי־סען וואס טהוט זיך וואס הערט זיך אויף דער וועלט. דער מאן איז ביי איהר געוועזן געהויכט און געקרוינט, זיא האט איהם אי פון זיין שרייבען געהאלטען עולם־ומלואה, נישט צוגעלאזען צו איהם קיין שום עגמת־נפש, וואס האט איהם געקענט שטערען פון דער ארבייט און איז געוועזן מיט איהם באמת איין גוף, איין נשמה. זייער עלטסטע טאכטער, א פיינע איין איידעלע, פלעגט צוהעלפען דער מוטער, פלעגט וואשען, פרעסען, טאן וואס מען בעדארף און זעהר שעהן שטריקען. זיא האט געהאט אויף איבערצובייטען נאר איין קלייד, אבער וויא שעהן און ריין איז עס תמיד געוועזן, נאר שפאגעל ניי וויא ערדשט פון דער נאדעל! אלע טאג אין איין בעשטימטער צייט פלעגט זיא לעהרנען מיט איהרע צוויי קליינע שוועסטערלעך, וועלכע זיא האט מדריך געוועזן, געגעבען א גוטע עדוקאציע, זיי תמיד געצוואגען און געפיהרט ריין ווייס אנגעטאהן. — דער עלטערער זון האט געלעהרענט אין אוניווערסיטעט, וואס פון דארט פלעגט ער אפט שיקען צו דיא עלטערן הייסע ווארימע בריעף, אין וועלכע ער פלעגט זיי טרייסטען און בעטען, זיי זאלען זיך ניט זארגען, אפעסען זיך דאס הארץ דערפון, וואס זיי זיינען נישט ביכולת איהם צו העלפען מיט עפעס געלד אויף זיינע הצטרכות. אמת טאקי, ער ליידט א ביסעל דחקות, אבער ער האפט, אז ער וועט וויא עס איז זיך אויסדרעהען און נישט שטארבען פון הונגער. נשקשה, פלעגט ער אויסלאזען מיט א טרייסט, דאס איהר האט מיר געגעבען האבען עס אנדערע רייכע טאטעס און מאמעס זייערע קינדער בשום אופן נישט געגעבען, איהר האט מיר געגעבען א סך מעהר פון געלד — איהר האט מיך געלעהרענט, אויסגעאיידעלט מיין הארץ, אריינגעלייגט אין מיר גוטע געפיהלען: ליבשאפט צו מענשען, רחמנות צו בידנע אומגליקליכע לייט, און מיך געוויינט צו בעגוגנען מיט ווייניג, איבערצוטראגען

צרות אונטער א שלעכטע צייט מיט א פרעהליך געמיטה. אזעלכע מידות טובות, וואס רייכע עלטערן קענען זיי מיט גאר זייער געלד און דעם גאנצען פארמעגען זייערע קינדער נישט געבען.... דעם זוחנם דאזיגע בריעף פלעגען אלע אין שטוב זעהר אפט לייענען הויך, זיך בשעת מעשה פרייען און צוגלייך זיך בעוואר־שען מיט טרעהרען. הכלל דאס איז געווען זעהר א טהייערע, זעלטענע פאמיליע. איך האב דענסמאל אבער נאך גאר אזוי ווייט קיין שכל נישט געהאט דאס אלס־דינג צו פארשטעהן אקוראט וויא איך האב עס איצט דא בעשריעבען, איך האב נישט מעהר וויא געפיהלט, אז גוטמאן און זיין וייב זיינען עפעס גאר אנדערע מיני מענשען, נישט א שטייגער וויא לייזער דער שניידער מיט לייזעריכען. וויא ר' עזריאל דער מלמד מיט זיין פלוניתטע און אויך נישט אפילו וויא דער רייכער צעלניקער מיט זיין דיקער, געזונטער צעלניקערין, דיא אשת חיל, וואס האט געהאט א פיסק אויף שרויפען, געטראגען א האלז פערעל, א זיידען קלייד און אין גאנצען איז זיא געווען פארשמירט, פארשלומפערט. האב מעהר נישט וויא גלאט געזעהן, אז דאס איז נישט דאס הויז, נישט, מישטעהענס געזאגט, יענע יודישע אפגעלאזענע, צוקראכענע קינדערלעך, נאר אין תוך אריין צו פאר־שטעהן דעם ווערטה זייערן, דאס איז דענסמאל נאך נישט געווען פאר מיין מוח.

דער דייטש מיינער איז געזעסען טאג וויא נאכט אין זיין בעזונדער חדר, ארום איהם האבען זיך געוואלגערט ביכער אויף'ן טיש און אונטערן דעם טיש און ער האט אלץ געשריעבען. ער איז געווען אין דעם שרייבען זעהר פארטיעפט און מען האט בעשיינפערליך געזעהן, אז ער האט דערפון חיות. ער פלעגט דערביי א מאהל ריידען צו זיך אליין, לאכען אדער קריצען מיט דיא ציין גלייך וויא ער וואלט מיט אימיצען עפעס געהאט וואס צו טאהן. האט מען איהם א מאהל אין דערמיט מפסיק געווען מיט עפעס א זאך, האט ער זיך א האפ געטאהן פלוצלים גלייך וויא ער וואלט אראפגעפאלען פונם הימעל, געקוקט עפעס צוטראגען און נעענטפערט בווידעם נים געשמויגען, נישט געפלויגען. איך פלעג נישט איין מאל מאכען מיט דיא אקסלען און אוועקגעהן, נישט צו וויסען וואס ער האט געזאגט. שטיוועל האב איך איהם פארשפארט צו פוצען, ווארים ער איז זעהר זעלטען ארויס־געגאנגען, דערפאר האט ביי איהם דער חאלאט און דיא שטעק שיך שטארק מיאוס קריעה געריסען. מיין עיקר ארבייט איז געווען פאלגען א גאנג. ער פלעגט מיך אפט שיקען אויף דער פאסט, אפצונעהמען און אויפצולייגען בריעף אדער פא־סילקעס. א מאהל פלעגט ער מיך שיקען צו איינעם מיט א קוויטעל אדער מיט

א בוך וכדומה נאָך אזעלכע געגג. דאכט זיך אין פלוג וואָס איז דאָס פאר אן ארבייט ? זעהר א גרינגע זאך. נאָר אָבער ניין, ס'איז נאָך אזא ביטערע, מיאוסע שווערע ארבייט גאָר נישטאָ ! אז איך פלעג א מאָהל אָפטראָגען איינעם א קוויטעל פלעגט ער פארדרעהען שטארק מיט דער נאָז, גלייך וויא ס'איז איהם פארגאנ־גען א ריח פון שארפע ערשט אָנגעריבענעם חריין, און מיט א בייז פנים מיר הייסען קומען מאָרגען, מאָרגען האָט ער געזאָגט איבערמאָרגען, דאן האָב איך איהם אין דער חיים נישט געטראָפען, און ביים קומען צו איהם שפעטער נאָך א מאָהל פלעגט ער שוין אויף מיר א חיק טאָהן: וואָס וויל אָט־א־דאָס יונגעל פון מיר האָ־בען ? עפעס איז דאָך פון איהם ניט פטור צו ווערען! איין אנדער פלעגט פשוט אנזאָגען זיינע משרתים מען זאָל מיך ניט לאָזען אויף דער שוועל ; א דריטע־ פלעגט איבערלייענען דאָס קוויטעל, קווייטקלען זיך און אוועקגעהן, מיר נישט צו זאָגען אפילו א ווארט ; א פערטער פלעגט זיך אָנרופען : זאָג דעם הערר דיינעם אז איך בין נישטאָ אין דער חיים ! פארשטעהסט דוא ?--הכלל מען פלעגט מיך טרייבען, אויסווייכען וויא איין עפוש. אז מען האָט מיך נאָר דערזעהן פון דערווייטענס מיט א קוויטעל צו מיט א ביכעל פלעגט מען פראַסט דיא טיהר פארשליסען, אדער אָנרייצען אויף מיר א הונד, א משרת... מען האָט געזעהן אז פיעל בעקומען פשוט דעם שלאק, דער רוח נעהמט זיי צו פאר א ביכעל, עס מאָרדעוועט עפעס מיט זיי דיא ביינער. פאר וואָס זיי האָבען דערפאר אזוי מורא ? דאָס האָב איך דענסטמאָל נישט געקענט פערשטיין. האָט איינער אונ־טער צעהן א מאָהל זיך שוין דערבארעמט און צוגענומען א ביכעל פלעגט ער עס באלד טאקי א שליידער געבען צו אלדע־שווארץ יאָהר ערגעץ אונטער א בעט, אָדער אונטער א באנק און מיר געבען א צעריסען קערביל אָחן א נומער... יענע צייט איז פאר מיר געווען זעהר א ביטערע. איך ווינש אלע מיינע שונאים זאָלען געפריוועט ווערען, געהן מיט ביכלאך צו אידישע נגידים, הערען דערביי זייערע שטעכווערטלאך, זעהען וויא עס ענדערט זיך זיי דאָס געשטאלט, וויא זיי בלאָזען זיך אָן, ווערען אש־להבה און אָנקוקען זייער פינסטער פרצוף־פנים !

מיין יודיל, אדער הערר יאקאָבזאָהן, פלעגט אָפט קומען צום דייטש שפעט ביי דער נאכט, זיטצען דאָרט א ביסעל און שמיעסען. און ווען איך בין נאָר נישט מיעד געווען פלעג איך א מאָהל זיך צו הערען אונטער דער טיהר צו זייער שמועס, גלאט אזוי אבי דיא צייט צו פערטרייבען. איינמאָל האָב איך גע־הערט וויא יאקאָבזאָהן האָט עפעס דערצעהלט פון א דאָקטאָר שטיינהערץ און זיך אליץ שטארק געחידושט. עס, האָט גוטמאן זיך אָנגערופען, וואָס חידושט איהר

זיך דאָ אזוי און ווערט נתפעל ? דער דאָקטאָר שטיינהערץ איז א קליין מענשעלע און דעריבער טאקי איז ער אזוי רייך און ביי אלע גאָר דיא נשמה. איז דען ביי אייך נייעס, אז מען ווערט א קליין מענשעלע איז מען דאָס לעבען און מען דער־גרייכט אלסדינג אויף דער וועלט ? — איך בין דערצאפּעלט געוואָרען הערענדיג דיא דאָזיגע ווערטער ! סטייטש, גוטמאן, מיין חערר גוטמאן זאָגט אויך, אז א קליין מענשעלע איז דיא נשמה און איז רייך ! ... איך האָב פאר גרויס וואונ־דער א שפרונג געטאָהן, זיך אָנגעחאפּט ביים קאָפּ און בין געווען שטאַרק צור־טראָגען. גוטמאן אָבער האָט מיך גראָד א רוף געגעבען, און אז ער האָט דערזעהן מיין נאַריש פּנים דערנסמאַל איז איהם אונמעגליך געווען זיך איינצוהאַלטען נישט צו טאָן א שמייכעל. מיין אידעל האָט אָנקוקענדיג מיך געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ און געמאכט : עהע ! ער איז נאָך טאקי אלץ תמעוואַטע, דער אייגענער לעקיש וואָס פריהער ! ... אין א קורצע צייט ארום האָב איך וויעדער געהערט אונטער דער טהיר, ווי יאקאָבזאָהן האָט אין א שמיעס גערעדט פון איסר ווארנער, וויא רייך און גליקליך ער איז, אין שטאָדט דער גאנצער פיהרער. זיין חשיבות,זיין שטארקייט איז עפּעס גאָר שלא כדרך הטבע ! — ס'איז גאנץ פּשוט, האָט דאַרויף גוטמאן געזאָגט : איסר ווארנער איז א קליין מענשעלע. און איז ביי דעם גביר דיא נשמה, דאָס אלסדינג איז דווקא כדרך הטבע, ס'איז גאנץ נאַטירליך און מען האָט זיך דאָ גאָר ניט צו חידוש'ן. — יאַ, טאקי זעהר אמת גוט אויף דער וועלט איז טאקי נאָר א קליין מענשעלע ! האָט יאקאָבזאָהן געזאָגט מיט א זיפץ, זיך באלד טאקי געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

ע.

ברוך הבא קליין מענשעלע ! וויעדער דאָס קליינע מענשעלע, נאָך א מאָל טאקי מיינע ערשטע פריהערדיגע געדאנקען ! דאָס קליינע מענשעלע איז מיר געווען זעהר איין אָנגעלעגטער גאסט, פּונקט וויא געוואונשען אין דער רעכטער צייט ווען איך בין געווען זעהר צובראָכען, פּאַראומערט, דערשלאָגען פון דיא צרות, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען, און בין שטארק געוען געווען האָטש א ביסעל זיך אויסצורוהען. א גאנצע נאכט, נאָך דעם פריהערדיגען שמועס, האָב איך שטארק אומרוהיג מיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אנדערער און ביי מיר אלץ געטראכט אזוי : איסר ווארנער איז א קליין מענשעלע א נשמה, און א רייכער גליקליכער מענש. חייסט דאָך אפנים, אז מען איז א קליין מענשעלע

איז מען א רייכער, א גליקליכער! און א פנים טאקי, וויא ס'איז משמע, קענען מענשען ווערן קליינע מענשעלעך ווען זיי ווילען, און אז זיי ווערן קליינע מענשעליך ווערען זיי אי רייך אי גליקליך און דערגרייכען אלסדינג אויף דער וועלט, האב איך דאך טאקי א־פנים זעהר רעכט, וואס מיר האט תמיד זיך אלץ געגלוסט ווערען א קליין מענשעלע. יא, דאס אלץ איז זעהר רעכט, טאקי זעהר גוט! דיא שאלה איז אבער וויא אזוי ווערט מען א קליין מענשעלע? וויא קומט דיא קאטץ איבערן וואסער? ווען אפילו איך זאל מיך בייגען, קרימען, איינהויקערן זיך אין צעהנטען וועל איך דאך פארט נישט ווערען אקליין מענשעלע. אפנים אז א קליין מענשעלע צו זיין איז א גרויסע קונץ טאקי א קונץ וואס א קונץ הייסט, נאך א סך א טרעסערע וויא צו מאכען מיט דער רייף און אלע אנדערע קאמעדיאנטסקע שטוקעס, דרינען מוז אוודאי שטעקען עפים א גרויסע המצאה, ווארים זיסט, וואלטען דאך אלען געקענט זיין קליינע מענשעלעך, נשמהליך, רייכע און גליקליכע לייט! ... אט דיא דאזיגע אלע געדאנקען האב איך זעהר לאנג אלץ געטראכט, געטראכט אויף מיין געלעגער און אז איך בין לסוף איינעשלאפען געווארען האט מיר זיך געחלום'ט וואונדער שיינע זאכען: וויא איך בעגעגען אויף דער גאס א קליין מענשעלע, וואס ארבייט מעשים דרעהט זיך און ווארפט זיך אויף אלע זייטען. אט שפרינגט ער צו צום קהל־שטיבעל, האפט זיך דארט אריין צווישען א געזעמעל קהל'ס לייט, דרעהט און מאכט מיט זיי נעביך דיא קאמעדיע. דער עולם לאזט זיך ניט לאנג בעטען, נעהמט זיך צום ביטעל און בעצאהלט איטליכען גאנץ פיין פאר דיא אנשטעלען... פון דאנען איז ער וויא א גלגול אריין צו דעם בעל טאקסע אין בוזעם, איהם געטאהן א געשמאקען קיטצעל, ביידע האבען געלאכט, עס האט זיי עפעס משונה הנאה געטאהן, און איז דערנאך ארויס צוריק אין גאנצען וויא אפגעגילט, פונ'ם בעל טאקסעס קעשענע איז ער פוץ אריין אין דעם מויל פון א פאאר שיינע נפשות, בשעת זיי האבען זיך געזעצט מאכען „ספראוועטצנע צענעם“ אויפ'ן פלייש, נאר וואס זיי זיינען ברייט געווען ארויסצוזאגען פינף־און־פערציג גראשען איין אקע, האט ער זיי עפעס א שמיר געגעבען אריינגעכאפט זייער צונג אין זיין הענטיל, זיי נעביך האבען זיך פאראיקעט און א זאג געטאהן זעכציג!... פון זייער מויל. וואס איז געווארען ניט פאר קיין אידען געדאכט, א האלעווע האט ער וויא א דיבוק זיך אנגעטשעפעט אין עפעס א גביריל, מיט איהם געדרעהט געדרעהט, געקעהרט וועלטען און געמאכט מיט איהם א לעדערנעם דישעל..... פון דעם לעדערנעם דישעל איז ער מגולגל געווארען אין א „קאכלעפעל“, פונ'ם קאכלעפטי

אין א טלית-קטן, פון א טלית־קטן אין א קורצען רעקעל, און פלוצלים זיצט יער
גאר רייטענדיג אויף דעםקהל'שען צאפ, וואס פאשעט זיך געוועהנטליך צווישען
דער טשערעדע שטאדט־בהמות!..... הכלל דאס קליינע מענשעלע האט גע־
ארבייט, געטאן און וואס ער האט געטאן איז עפעס אויסגעקומען נאר גוט, גוט
און גוט. איך האב איהם אזוי שטארק מקנא געווען, אז איך האב אזש אנגעהוי־
בען זיך צונויפציהען, האב ארונטער גענומען די פיס אונטער זיך, זיך געקרימט,
געקוועטשט, און איינגעהאלטען דעם אטהעם ביז איך האב אויפגעהערט צו דיינ־
קען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, און פלוצלים בין איך, אז וואויל איז מיר
געווארען א קליין מענשעלע, אזוי קליין וויא א פלויא! איך האב מיך פשוט
מחיה געווען. ס'איז מיר אפגעגאנגען דיא ביינער, ליכטיג געווארען אין אלע רמ"ח
אברים, באלד בין איך געווארען א נשמה, ביי איטליכען דאס לעבען, און
דאס גליק האט מיר אנגעהויבען צו געהן פון אלע זייטען, איך בין געפאהרען
אין א קארעטע אנגעטאהן וויא א שררה, אלע האבען מיר אפגעגעבען כבוד, מיר
צוגעטראגען דאס שעהנסטע דאס בעסטע, מיין קוויטעל איז געגאנגען. איך האב
געטאהן וואס איך וויל און געפיהרט דיא גאנצע שטאדט ביי דער נאז, איטליכער
האט פון דער וויטען אויף מיר געטייט מיט דיא פינגער: אט פאהרט דיא נשמה,
אט געהט דיא נשמה, אט רעדט דארט עפעס דיא נשמה, אך, קוקט נאר אן
דיא נשמה! שא, וואס זאגט עפעס דיא נשמה? וואס, איהר האט נרן געלד?
ליינט עס איין ביי דער נשמה! איהר האט עפעס א משפט, א בוררות? געהט
חלעבען צו דער נשמה! איהר בעדארפט אפשר א טובה האבען? צו א טובה איז
נאר דיא נשמה! א חכם, א בעל עצה, א חשוב, א מאכער, א גבאי, א צונויפנעה־
מער איז טאקי נאר דיא נשמה!...... פלוצלים אבער האב איך אנגעהויבען זיך
אויסצוגלייכען, אויסצוציהען, עפעס האט אנגעהויבען ליכטיג צו ווערען מיר
אין דיא אויגען און גוט מארגען דיר ממזרוק איציק אברהמעל! איך אליין טאקי
ליעג צו ליינט, וויא ביים טאטען אין וויינהויז, אויף מיין געלעגער. איך טאפ
מיך, דא א טאפ, דארט א טאפ, יא, וויא איך בין א יוד, איך בין עס טאקי אליין!
איך שלימזל מיט מיין אייגענעם כבוד, אין גאנצען וויא גרויס איך בין. זין
וואנען האב איך פלוצלים דא מיך גענומען? אך, האב איך עס אביסעל מיך פיינד
געהאט פאר וואס איך בין אויפגעשטאנען און פאר וואס איך בין עס טאקי
איך אליין!..... נוא, האב איך דערנאך ביי מיר געטראכט, נישקשה! איך וועל
שוין דערגעהן וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מיין טוידט זאל דא אפילו
זיין מוז איך עס דערגעהן. דא האב איך באלד אנגעהויבען ווידער צו בעטראכ־

טען אזוי: בשעת מיר האָט זיך געחלום'ט אז איך בין געוואָרען א קליין מענשעלע, א רייכער, א גליקליכער, א פיינע־בריה און א גאנצער מאכער אין דער שטאָדט האָב איך דענסטמאָל, דאכט זיך אויפגעהערט צו דענקען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, איז דאָך אפנים משמע, אז מען קען אנדערש נים זיין א קליין מענשעלע סיידען טאקי מען מוז פריהער אויפהערען צו דיינקען און צו פיהלען, דאָס הייסט פשוט איז פשוט מען זאָל לגמרי גאָר נישט דיינקען, גאָר נים פיהלען, יענער זאָל אפילו דאָ פאר דיר דיא כפרה ווערען און זיך א מעשה אָנטאָן. נאָר וואָס טהוט מען אָבער דערצו? גיא אזוי הערט מען אויף צו דיינקען און צו פיהלען? דאָס איז דאָך טאקי דיא גאנצע מלאכה, דרינען ליגט דאָך טאקי דער הונד בעגראָבען! איך בין געפאלען אויף א המצאה — פרעגען מיין הערר. איך האָב אָבער קריק טאקי זיך מישב געווען, סטייטש! ווען גוטמאן זאָל וויסען דעם סוד דער פון וואָלט ער דאָך אליין נעביך געוואָרען א קליין מענשעלע! ער וואָלט דאָך געווען רייך. זיך נישט אזוי געמוטשעט און פארשפאָרט זיך נעביך שווארצען דאָס פנים, שיקען ביכלאך און אונטערוואָרפען זיין דיא מיינונגען פון איטליכען בעזונדער. איך האָב איבערגעקלעהרט דיא זאך אויף אלע זייטען און בין געבליבען ביי גאָר נישט.

דעם גאנצען טאָג דערנאָך בין איך ארומגעגאנגען וויא א דולער, דער קאָפּ האָט מיר זיך געשפאָלטען, איך האָב נישט געוואוסט וואָס איך טהוא און אויף וואָס פאר א וועלט איך בין. צו וואָס איך האָב מיך צוגעריהרט האָב איך אָנגעמאכט שאָדען, איך האָב יענעם טאָג צובראָכען צוויי טהע-גלעזער, עטליכע פארצעלייענע טעלער זיינען מיר פון דער האנד ארויסגעפאלען, איבערגעקעהרט א טינטער מיט טינט און פארביטען דיא יוצרות ביים סאָמאָוואר אויפשטעלען: אין דעם אָרט פונ'ם וואסער האָב איך ארייגעשאָטען קוילען און אין דעם אָרט פון דיא קוילען אריינגעגאָסען וואסער, אלע אין שטוב האָבען מיך אָנגעקוקט עפּעס שטארק פערוואונדערט, זיך געשושקעט און געפּיהלט א פנים, ס'איז מיט מיר עפּעס נים גלאטיג. גוטמאן האָט אָנווייזענדיג אויף מיר דער מאדאם זיינער, אנידערגעלייגט א פינגער אויפ'ן שטערען און איהר געזאָגט שטיל: ביים יונגעל איז דאָ, אין קאָפּ, עפּעס נישט רוהיג. נארעש תמעוואטע האָט ער תמיד אויסגעזעהן, נאָר היינט זעהט ער עס נאָך מעהר אויס. ער איז נעביך וויא שטארק דערשלאָגען. ער איז נאָך גאָר א קינד!.... א לאנגע צייט בין איך געווען עפּעס בייז וויא צעהן רוחות, זיך אלץ געקרימט און נישט געווען צופריעדען. דאָס האָרץ האָט מיר געקלאָפּט שרעקליך שטארק, עס האָט מיר דאָרט אינווענינג געראַשט,

זיך גערידעוועט וויא אין א מיהל, עפעס וויא א קול האָט מיר אלץ געשריגען: יצחק אברהם! טהו אלסדינג וואָס דוא קענסט און ווער א קליין מענשעלע, וועסט דוא לעבען גליקליך, אין עושר, אין כבוד און אויסגלייכען דיר דיינע ביינער!.... דאָס קול האָט נישט אויפגעהערט קיין רגע מיר צו פיקען דעם קאָפּ. איך בין ארומגעגאנגען וויא א נעכטיגער, שטארק צומישט און מיר קיין עצה נישט גע־קענט געבען וואָס מען טהוט, וואָס מען הייבט אָן. פלוצלים איז מיר וויא א בליץ אריין א געדאנק — זיך שטעלען פאר א משרתיל ביי דאָקטאָר שטיינ־הערץ! ביי איהם וועל איך גאנץ גוט מיך צוקוקען צו איטליכעם פיטצעלע און מיט דער צייט דערגעהן דעם סוד וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מען בעדארף זיין אזא מעגעגע, אזא דערשלאָגען אינגעל וויא איך בין געוועזן, צו פארשטעהן דענסמאָל מיין הארץ און דיא משונה שטארקע געפיהלען, וואָס דער דאָזיגער געדאנק האָט אין מיר אויפגעוועקט. איטליכער אויף דער וועלט, אפילו אזעל־כע וואָס פארשטעהן איין עסק און קלוגע אין מלי־דעלמא זאכען, מאַקי איטליכער בעזונדער האָט זיך זיינע מאנקאָליעס, זיינע זאבאבאָנעס, זיינע נארישקייטען, שמאָכטעס, וואָס רעדט זיך זיי איין, וואָס ליגען איהם איינגעבאקען אין הארץ, און איטליכעם איינגערעדטע זאכען קומען פאָר דעם אנדערן עפעס משונה ווילד, אָהן טעם אָהן ריח. קיינער קען נישט און וויל נישט אריין אין יענעמ'ס לאגע, פיהלען זיין הארץ און פארטראָגען זיינע נארישקייטען, איטליכער נעהמט נאָר א ראיה פו זיך. איינער לאכט פונ'ם אנדערן און אלע זיינען משוגע!....

איך האָב אויפגעזוכט א מעקלער, איהם צוגעזאָגט א שעהן מעקלעריי, אז ער זאָל מיך ארייינדרעהען פאר א משרתיל ביים דאָקטאָר שטיינהערץ. עס האָט נישט געדויערט לאנג האָב איך אָפּגעטראָטען פון מיין גוטען הערר גוט־מאַן, כמעט פון איהם זיך אָפּגעטראָגען, פארגעסען דעם זיי געזונד און איבער־געגאנגען אויף מיין ניי אָרט צום דאָקטאָר!

10.

מיט מיין אריבערטרעטען דאָס ערשטע מאָהל דיא שוועל פונם דאָקטאָרס הויז בין איך געגליכען געוועזן נאָר צו א וואנץ, וואָס האָט זיך אריין צרגאכט אין א שפּעלטעל פון אונזער בעט, זיצט דאָרט איבער דעם גאנצען טאָג און נעהמט זיך ארויס דיא אויגען קוקענדיג ווען וועלען מיר, מענשען, זיך שוין אָפּ־פּארטיגען פון אונזערע געשעפטען, זיך ארייינלייגען אין בעט. זיא זאָל שוין קענען

למזל מאכען מיט אונז בעקאנטשאפט, איבערשמיעסען אביסעל מכח דער פרנסה,
דיא גאנצע כוונה פון איהר קומען איז דאָך טאקי נאָר דיא שטיקעל פרנסה—
צו האָבען פון אונז, פיינע בריות. דיא יניקה.... דער דאָקטאָר שטייהערץ, דער
פיינער בריה, איז פערטראָגען געווען ערגעץ אין וויכטיגע זאכען, געשארט גאָלד
פון אלע זייטען און איהם איז נאָר אויף דעם זינען נישט געקומען, אז חיינט
פריח האָט צו איהם אין הויז זיך פעקליעבען עפּעס א וואנץ — ממזרוק איציק
אברהמעל, וואָס וועט איהם דאָ גוט נאָכקוקען אלע זיינע גיינג, חאפען דעם סטריח
זיינעם אין דער פרנסה און לעהרנען זיך בייאיהם דיא קונץ, וויא צו פארוואר־
פען זיך אין א קליין מעשעלע. א גאנצען טאָג האָב איך געארבייט, געטאָן דיא
מלאכות וועלכע דיא מאדאם האָט מיר געגעבען און שטילער הייט אין הארץ
אלץ געגארט, איך זאָל שוין דערלעבען זעהן דאָס קליינע דאָקטאָריל! מיט א מאָ־
עפענט זיך פארנאכט אויף דיא טיהר און עס קומט אריין א הויכער מענש,
א בורלאק מיט א בויך, הויך און גרויס וויא גוג-מגוג. וויא איך האָב איהם נאָר
דערזעהן האָב איך אויסגעשטעלט א פּאָר אויגען און נאָך מיין שטייגער נאָך איהם
אָנגעקוקט שטארק תמעוואטע. דעם בורלאק איז מיין קוקען נישט געפעהלען, ער
האָט מיך דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען און אויף מיר בייז א היק געטאָהן:
טשטאָ טי טאק סמאָטריש באָלוואן! אזא לשון האָב איך נאָך קיין מאָהל ניט
געהערט און האָב נאָר נישט פערשטאנען דעם פרוש דערפון. אוי, אוי! האָב איך
אָנגעהויבען ציטערן, פלאטערן, גלייך וויא ער וואָלט מיך געוואָלט קוילען, איך
חיים איציק אברהמעל, חיים איך, אבראהאמקע!... איך בין א יתום... דאָ א
משרתיל בין איך דאָ!.... „ווידנאָ טשטאָ טי באלשאָי דוראק! האָט זיך אָנגערו־
פען דער בורלאק, נוא־זשע דוא, פון חיינט אָן סמאָטרי, אז איך וועל קומען
זאָלסט־דוא פון מיר געשווינד צונעהמען דעם פעלץ דיא קאלאָשען, סלישעם?!“
איך חאָב מיך עפּעס פאר איהם אזוי איבערגעשראָקען, אז איך האָב אין גאנצען
וויא גרויס איך בין מיך דערלאנגט א וואָרף אויף דער ערד אין שטארק ארומגע־
חאפּט מיט מיינע הענטלאך דעם בורלאקס געזונטע פיס, אויסצוטאָהן איהם ויא
קאלאָשען. גאָט האָט מיר געהאָלפען איבערצוקומען בשלום דעם דאָזיגען שרעק
און דער בורלאק איז אריינגעגאנגען אין דעם זאל. איך האָב שפּעטער אביסעל
אריינגעבראכט דעם סאמאָוואר און גאנצען אבענד דעם שיינעם פארשוין מיט
דער מאדאם בעדיענט. ביי נאכט האָב איך אויף מיין געלעגער אלץ געטראכט.
ווער זאָל עס זיין אָט דער דאָזיגער בורלאק, אָט־אָ דער פּעמפּיק? א גאנצע נאכט
זיצט ער עפּעס אליין מיט דער מאדאם און מאכט מיט איהר קוטציוניוז־מוצוניוא,

ער זיא—ליובעניוא, און זיא איהם צוריק — קעטצעלע. וואס איז דאס עפעס פאר א מין קעטצעלע? און וואו איז ערגעץ דער דאקטאר אליין—אזוי האט א פאאר טעג כסדר דער פעמפיק געמאכט זיינע לאנגע וויזיטען. וויא ער איז נאר ארויס אדער אריינגעגאנגען האב איך מיך אויסעצויגען אויף דער ערד, אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן איהם דיא קאלאשען, ער פלעגט בשעת מעשה זיך האלטען ביי דיא זייטען און קוקען מיט גדלות אויף דער שטעליע, ס'איז איהם אפילו קיין פיצעל נישט אנגעגאנגען, אז ער האט מיט זיינע גראבע פיס וויא דיא קאפיטעס מיר צוגעקלעהמט דיא פינגער. איך האב טאקי לעת עתה נאך אלץ נישט געוואוסט ווער זאל עס אזוינס דער פעמפיק זיין, אט־א דער געזונטער עשו? אפגעפארטיגט זיך איינמאל אין אווענד פון מיין ארבייט און איבערגעלאזט דאס קעטצעלע שפילענדיג זיך מיט דער ליובעניוא בין איך מיר ארונטערגעגאנגען אונטען אין דער קיך, אביסעל בעסער בעקאנט צו ווערען מיט דער קעכנע און האב זיא דארט אגב עפעס מיט א רחמנות־פנים'ל געטאהן א פרעג:

—זאגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז עס אט־א דער, וואס קומט אפט צו־נאסט, איז עפעס א גאנצער שטעלקע מיט דער מאדאם און שלאפט אין דער ספאלניע?

— הא, וואס?! האט דיא קעכנע געמאכט און מיך אנגעקוקט פארוואונ־דערט, וואס זאגסט־דוא? סטייטש, אימיצער שלאפט אין דער ספאלניע! וואס הייסט אימיצער?

— וויא איך בין א יוד! האב איך מיך אנגעהויבען צו שווערען, זאל איך אזוי אויפגעריכט ווערען! זאל איך אזוי הערען שופר של משיח, וויא איך אליין מיט מיינע אייגענע אויגען און אויערן האב איהם געזעהן און געהערט אריינגעהן אהין! סטייטש, אוודאי, איך זאל מיט אייך טאקי אזוי געזונד און גליקליך זיין! וויא הייסט ער עפעס דארט ביים שפיטץ נאמען, קעטצעלע, צי קאטערל? ווייסט איהם דער שווארץ יאהר!

— נוא, און דער בעל־הבית? האט דיא קעכנע געפרעגט מיט א פרעהליך פנים'ל און דיא אייגעלעך האבען איהר זיך צופלאקערט אזוי וויא אין אוויוען בשעת חלה באקען.

—דער בעל־הבית! האב איך געענטפערט און ביי דעם נאמען עפעס א בי־סעל געשטאמעלט. וויא איינער וואס ווערגט זיך און וויל פאר יענעם עפעס נישט ארויסריידען. דער בעל־בעל־הבית נעכטיגט א פנים נישט אין דער היים. ער האט געמוזט ערגיץ אוועקפאהרען ארבייטען אין זיין עסק....

— נוא, אז ס'איז יאָ אזוי דיא מעשה, האָט דיא קערנע געזאָגט מיט עהיגם א ווילד געלעכטעריל בין איך טאקי א בעלן ארויפצופיין זעהן. איך וויל מיר אויסזוכען עפּעס אן אויסרייד. ס'איז כדאי חלעבען צוזעהן, אז דיא דאמעם זייענען נישט בעסער פאר דיא דיענסטען.... זאָלען זיי נישט מאכען אזוי קיין חן!

אין עטליכע מינוטען ארום איז דיא קעכנע צוריק אראָפּגעגאנגען פארפלאמט רויט אָנגעצונדען וויא א העליש פייער און האָט אויף מיר נעביך געעפענט א פּיסק מיט טוידטע קללות:

—א דו עכבראָש, יונגאטש איינער! ביסט דאָך ווערטח מען זאָל דיר דאָ צערייסען וויא א הערינג, ס'איז דאָך א העזה פון אזא סמאָהרקאטש, פון אזא פערשטונקענע נשמה, פון אזא שטיק פלייש א ווערעמדיק בחור'ל! אברהם עזות פנים צו דיין קאָפּ צו דיין לייב און לעבען! וואָס עס האָט געזאָלט זיין מיר און כל ישראל, רבוני של עולם, טאקי צו דיין קאָפּ! פארחאפּט זאָלסטו ווערען, רבוני של עולם. אז קיין תחית המתים זאָלסט דוא ניט אויפשטעהן! אזוי יונג און קען שוין צונויפפיהרען ז'לאָטקעס לאָקש בוידעם פּאָליצע! סטייטש אוי קיין גוט אָרט זאָלסט דוא נישט ליגען, דער הערר אליין סטייטש, זיטצט דאָך עס מיט דער מאדאם דאָרט אין ספּאלניע!

— גאָט איז מיט אייך, וואָס זאָגט איהר? בין איך ארויס מיט דער שפּראכע

— פאריכטען מיין מזל ביי דער קעכנע, בעטראכט זיך נאָר וואָס איהר רעדט. סטייטש אָט־א דער הויכער בורלאק, אָט־אָ דער גראָבער פּעמפּיק!......

א רוח אין דיין טאטענס־טאטענס־טאטענס־טאטען אריין שייגעץ! האָט דיא קעכנע זיך צושריען אויף א קוויטש און א חאפּ געטאָן די קאָטשערע, סטייטש שייגעץ, דעם בעל הבית רופסטו דוא בורלאק! ארויס שייגעץ, וואָרים איך וועל דיר דאָ פּלעטען דעם קאָפּ!

איך האָב מיך ארויסגערוקט געשווינד פון דער קיך און בין מיר ווידער ארויפגעגאנגען אויבען שא קיטש. אז איך האָב מיך אנידער געלייגט אין דער פּערעדנע שלאָפען האָב איך נישט געקענט פאר גרויס וואונדער קיין אויג צומאַכען און אלץ ביי מיר געטראכט: וואָס הער איך און וואָס זעה איך? דער דאָקטאָר איז נאָר א הויכער, א גרויסער, א דיקער! הײנט וואָס זשע האָט גוטמאן געזאָגט, אז ער איז א קליין מענשעלע?! זאָל גוטמאן זאָגען א ליגען, אזא גראָבען ליגען? ניין, עס קען נישטזיין! גוטמאן האָט קיין מאָל קיינעם נישט אָפּגענארט, וואָס גוטמאן האָט געזאָגט איז תמיד אמת געווען. וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס? דאָ מוז אוודאי עפּעס זיין.... אפשר נאָר שטעקט דרינען כשוף, אקאמעדיע? וויא

באלד אז מענשען קענען א מאהל זיך פארוואַרפּען אין א וואָלף, אין א וואָקעלאַק און אַנגעהמען אַלערליי געשטאַלטען, וואָס דאָס איז דאָך א געוויסע זאַך, אַזוי קלאָהר וויא דער טאָג און איך האָב עס א סך מאָהל געהערט דערצעהלען פון אלטע יודען מיט גרויז גרויע בערד, מילא איז דאָך גאַנץ גרינג צו גלויבען, אז מענשען קענען אויך א מאָהל זיך פאַרוואַרפען אין קליינע מענשעליך און דורכדעם מאַכען א גליק! נאָך א מאָל, אז א מענש קען ווערען א וואָלף — א חיה רעה, וואָס לויפט ארום משוגענער ווייס און בילט, וואָס פרעסט און איז מזיק ועמען ער בעגעגענט, איז דאָך נאָך דעם פון א מענשען אין א קליין מענשעלע זיך צו פאַרקעהרען עפּעס גאָר נישט אזוי שווער. מען בלייבט דאָך טאַקי ביי דעם פריהערדיגען מענשליכען געשטאַלט, מיט דעם אייגענעם פּנים ווי איטליכער, נאָר פון גרויס ווערט מען קליין...... יאָ, איך געה דאַנקען גאָט, דאַכט זיך, אויף א שטיקעל דרך. דיא מעשה דערפון איז אפּנים טאַקי אזוי. דאָ שטעקט הוקעס־פּוקעס! מען מוז דיא זאַך בעטראַכטען, גוט נאָכקוקען און דערגעהן דעם סוד, דיא וועלט זאָל אפילו זיך איבערקעהרען!

מיט דעם דאָזיגען נייעם געדאַנק מיינעם, האָט מיין קינדערשער שכל, וויא איהר זעהט, געשטעלט פעסטער א פיסעל און שוין געמאַכט א טריט ווייטער. אַנשטאָט וואָס פריהער איז מיין גלויבען אין דעם קליינעם מענשעלע געווען מגושם גראָב, שטאַרק קינדעריש, גלאַט בפשטות עס קומען אויף דער וועלט אראָפּ פאַרטיגע קליינע מענשעליך, איז ער איצט שוין אויסגעפּיינטער, אויסגעאיידעלטער, עס ליגט שוין אין איהם א כונה, עפּעס א כח, א רוחניות זאַך מיט א דרך הטבע, דאָס הייסט: קומען אויף דער וועלט קומען מענשען טאַקי אלע גלייך וויא זיי זיינען, נאָר א טהייל מענשען קענען זיך פאַרוואַרפען און ווערען א מאָל קליינע מענשעליך דורך שמות, דורך רוחות. דרינען ליגט שוין גאָר עפּעס איין אויבערהסברא!...

אז איך בין אין עטליכע טעג ארום געשטאַנען הינטער דער טהיר, וואָס געהט אריין פון דער פערעדנע אין דעם דאָקטאָרס קאַבינעט איז מיר אויסגעקומען צו האָרכען אזא מין שמיעס צווישען דעם דאָקטאָר און זיין רופא.

— חיינטיגע וואָך, דאָקטאָר, האָט איהר געהאַט אַחן עין־הרע זעהר א גוטע. איך האָב אייך נישקשה א סך צוגעשאַרט. איך טהו פאַר אייך דאָס טייניגע בשלמות. צופויק אומעטום אייער גרויסקייט, וואָס נאָר עפּעס זאָג איך, מען בעדאַרף האָבען אייך, אייך, נאָר אייך, און איהר פאַר מיר מאַכט זיך ניט ווישענדיג.

— וואָס זאָגסט־דוא געטצעל? סטייטש און נעכטען, ערסט נעכטען?

— וואָס דאָקטאָר נעכטען ? וואָס איז אזוינס געווען נעכטען ?

— ער האָט א קורצען זכרון ! וויא חייסט, דוא האָסט פארגעסען גטצעל ? צוליב וועמען האָב איך נעכטיגען קראנקען געהייסען שטעלען א דרייסיג פיאוור־קעס ? צווישען אונז גערעדט, ער האָט אזוי בעדארפט דייגע פיאווקעס וויא איך מיט דיר, א נאס טיכעל צום קאָפ וואָלט גאנץ גענוג געווען. פע, מעגסט זיך חלעבין שעהמען געמצעל ! נאָר צוליב דיר, וואָרהאפטיג בין איך נעכטען געווען א קליין מענשעלע !...

— איהר, דאָקטאָר, זענט געווען נעכטען: א קליין מענשעלע, וויא איהר זאָגט, און איך בין געווען צו ליב אייך א קליין מענשעלע תמיד, אי אייער־נעכטען, אי נעכטען אי היינט. צווישען אונז גערעדט, האָט דער היינטיגער חולה נעדארפט א דאָקטאָר ? ער האָט פראָסט דעם קאטער. אויף מיר קוקענדיג נאָר האָט ער אייך גערופען און איצונד איז שוין דאָ א האָפענונג, אז ער וועט אייך טאקי שוין בעדארפען אקעגען א פאָר וואָכען רופען און נאָך צוויי מאָל אין טאָג...

— נוא, נוא, וואָס־זשע ווילסט־דוא געטצעל ?

—פיאווקעס, דאָקטאָר ! איך האָב א סך פיאווקעס !...

— זייא רוהיג געמצעל ! דוא וועסט שוין שטעלען פיאווקעס. שא ! האָסט־דו נאָר גוטע סחורה געמצעל ? דוא ווייסט דאָך, איך בין א מקפיד אין אזעלכע זאכען.

—עכט פרישע פיאווקעליך דאָקטאָר, גאָט זאָל מיר אזוי העלפען ! איך אליין האָב אויף פיינט יענעם צו נארען...

הע־הע ! אזוי איז נאָר דיא מעשה ? ! האָב איך געטראכט ביי מיר אין הארץ נאָכדעם וויא איך האָב געהערט אזא שמיעס און דיא זאך אביסיל בעסער צונומען ליגענדיג ביי דער נאכט אויף מיין געלעגר. א־פנים ווי איך הער דאָ און זעה הייסט א קליין מענשעלע נישט פשוט זיין א קליינעטשקער, וויא איך נארעלע האָב פריהער געמיינט. מען קען נאָר זיין א גרויסער, אפילו א גאנץ גרויסער און פאָרט א קליין מענשעלע. מען קען דערביי טאקי אפילו בלייבען א גרויסער, תמיד טאקי א גרויסער... איך בין מיר משער, אז א קליין מענשעלע הייסט גאָר צאפען פרעמד בלוט און אויסנארען געלד. אָט וואו דער הונד ליגט בעגראָבען ! איצט־אָ האָב איך אביסעל שוין אָנגעהויבען רעכט צו פארשטעהן און קומען צום אמתן שכל. אָט וואָס הייסט רייבען זיך אין דער וועלט, צווישען לייט ! נאָר וואָס העלפט עס אָבער וואָס איך וויים שוין פון דעם סוד אז איך בין דאָך נישט קיין דאָקטאָר, קיין רופא און קען נישט שטעלען קיין פיאווקעס ? מען מוז זוכען עפּעס אנדערע מיטעל, עפּעס כמו אזוי וויא אזא וועג נאָר אויף איין אנדער אופן, עפּעס

צאפּען און פאַרט נישט צאפּען פּשוט בלוט. דערצו מוז אוראי זיין נאָך א סך אנ־
דערע סיני תחבולות, וואָס מען מוז זייא דערגעהן. דאָ האָב איך שוין פּשוט מעהר
נישט וואָס צו טאָן. וואָס־זשע טהוט מען ווייטער ? הא ! חלעבין דאָס איז גאָר
נישט קרום, דאָס איז חלעבין גאנץ גלייך. טאַקי איסר ווארנער ! מען בעדארף
זיך ארייננדרעהן צו איסר ווארנער. וויא איך בין א יוד צו איסר ווארנער ! דאָס
הארץ זאָגט מיר עפּעס צו איהם, צו איסר ווארנער ! איסר ווארנער איז דאָך אויך
א קליין מענשעלע און זעהר א גרויסער פאַרנעהם. הא ? !....

אַט אזעלכע געדאנקען האָבען מיר זיך געדרעהט אין דעם קאָפּ און מיך
נישט געלאָזען שלאָפען כמעט דיא גאנצע נאכט. איך בין דיא נאכט עלטער גע־
וואָרען מיט עטליכע יאָהר מעהר און געפיהלט אין מיר עפּעס א פאַרענדערונג.
אויף מאָרגען האָב איך נישט געמאכט לאנג שיחות, אויפגעזוכט מיין בעקאַנטען
מעקלער, איהם צוגעזאָגט נאָך א בעסער מעקלערייא וויא פריהער און נאָך אין
עטליכע טעג ארום האָט ער מיך ארייננגעשלייערט צו איסר ווארנער.

II

איסר ווארנער איז געוועזן איינער פון דיא פאַרנעהמסטע בעל־הבתים אין
צוויאטשיץ, אלע האָבען פאר איהם געהאט דאָס נייניעהריגע קדחת און עס האָט
מיט איטליכען געוואָרפען אז ער האָט ארויסגערעדט א וואָרט, וואָס טייטש איסר,
עפּעס א קלייניגקייט איסר ! איסר אליין האָט נישט געהאנדעלט, נישט ארייננגע־
טאָן קיין האנד אין קאלטע וואסער און פון דעסטוועגען האָט ביי איהם אין שטוב
תמיד געקאָכט וויא אין א קעסעל, דער אריין יענער ארויס, קינד און קייט אלע
ביי רב איסרן. מיינט איהר אפשר, איסר איז געוועזן א גרויסער למדן, א גרויבער
יחסן ? חלילה ! אפילו נישט קיין קליינער. ער האָט קוים קוים געקאָנט דאַוונען
און איז געוועזן וויא מען זאָגט „המכה בעברתו" דאָס הייסט שטומפּיג אז ף דער
עברי. פון דעסטוועגען האָט ער געהאט א טלית־און תפילין זאק זעהר א גרויסען,
זעהר א גראָבען פון עטליכע בני־פּקועהליך, ארומגעלאַמעוועט מיט רויטע קריי־
קעס. דאָרט אינעווענדיג האָט זיך געפונען אי א סידור „דרך החיים" מיט אלע
נוויטיגע דינים, אי א תהלים מיט מעמדות, אי א „חוקיל" און א „שערי ציון". א
האנד צום שרייבען האָט ער געהאט זעהר א שווערע, דיא פען האָט וויא אויף צו
להכעיס בשום אופן נישט געוואָלט ביי איהם געהן אין זיינע שליחות, ער האָט זיך
געשטופּט אהין און זיא איז גאָר פאַרקראָכען קיין בויבעריק, זיא האָט געשפּריצט,

געמאכט קלעקען, געקריצט, גערריגעט און זיך געשטעלט דיבאָם. עס האָט איהם נעביך גענוג צרות געקאָסט איטליכס וואָרט און איידער ער האָט ביי איהר ארויס בעקומען שווארץ אויף ווייס זיין חתימה „איסר“ זיינען איהם דיא אויגען פון קאָפּ שיער ניט ארויסגעקראָכען און איז פּשוט אָבגעגאנגען מיט שוויים. ער פּלעגט דערנאָך זיך ווישען דעם שטערען מיט דעם ארבעל פונם העמד אָדער פון דער קאפּאָטע און סאָפּען גלייך וויא ער וואָלט געהאקט האָלץ. דיא מעלה קען מען אויף איהם זאָגען, אז אין דעם אויסלייגען איז ער נישט געווען וויא אנדערע א שטארקער מהמיר, איין אות האָט ביי איהם נישט געשפּיעלט אזא וויכטיגע ראָליע שטעה פּארענט צו הינטען אָדער שטעה אפילו גאָר ניט מאכט אויך נישט אזוי אוים, מען וועט זיך אָנשטויסען נישקשה, און ווען ער פּלעגט דריגען א מאָל עפּעס מסופּק זיין. דאָ איז איהם דיא פּען דוקא בייגעשטאנען אין דיא נויטען, זיא פּלעגט זיך טאָן א יאָג מאכען א צוק מיט א קלעק און דערמיט האָט ער שוין געקענט יוצא זיין לכל הדעות, פון זיינע אלע זאכען שטעל איך אייך דאָ ארויס זיין „קוויאכ“ מיט זיבען גרייזען און זיין עברי זעטצען אין דער הגדה: „תרח אבי, אברחם ואבי. נחור ויעבדו“ וועלכעס דערפון וועט אייך בעסער געפעלען וויים איך נישט, מיר אָבער זיינען ביידע גלייך זעהר געפעלען. מילא דאָס האָט איהר זיין לומדות, און וואָס אנבעלאנגט זיין יחום איז נישט געווען מיט וואָס זיך איבערצונעהמען. ער האט נישט געשטאמט פון דער גילדענער פּאָן און האָט אין דער יוגענד קיין פּלעצעליך מיט פּוטער נישט געגעסען, דער אמת טאקי איז, אזוי וויא איך בין עס שפּעטער דערגאנגען, ער איז געווען א קליין מענשעלע און דערמיט האָט ער א ים בעסער געמאכט וויא איין אנדערער מיט זיין תורה אָדער מיט זיין סחורה. ביי דעם צוויאטשער גביר איז ער באמת טאקי געווען גאָר דיא נשמה, נאָר עפּעס — איסר. הכלל איסר, איסר, נאָר איסר! איסר איז געווען זיין נשמה, זיין פּום זיין האנד, זיין אלץ מיט אנאנדער און דורכדעם ממילא א גרויסער חשוב דער גאנצער כל-ולך אין דער שטאָדט. אָט פון דעם רב איסרן האָב איך א סך זאכען מיך אויסגעלערענט. ער, טאקי נאָר ער איז מיין אמתער רבי. ער האָט מיר געעפענט דיא אויגען; ער האָט מיר אין דעם מויל א פינגער אריינגעלייגט און מיר געגעבען צו פארשטעהן זעהר פיעל זאכען, וואָס געהן אין דער וועלט פיר, מיר פערענטפערט הארבע קשיות, דערקלעהרט גוזמות רעטענישען ביי אונז אין דער פיהרונג; ער האָט מיך געשטעלט אויף א שטייגער, מיך אויסגעריבען, אויסגעשליפען און געמאכט פון מיר א כלי, קורץ, ער האָט מיר געוויזען א וועג און אנטפּלעקט דעם סוד וויא צו-ווערען א קליין מענשעלע.

בטבע איז איסר געווען א פארביסענער, זעהר א באהאלטענער מענש, מען האט ביי איהם קיינמאל נישט געקענט וויסען דאס מינדעסטע וואס ער דיינקט און וויא מען האלט מיט איהם. וואס ער האט געמיינט האט ער נישט גערעדט און וואס ער האט גערעדט האט ער נישט געמיינט. אפילו דאס ווייב זיינס האט ביי איהם גאר נישט געוואוסט, ער האט פון איהר און פון זיינע קינדער זיך געהאלטען תמיד ווייט, אלע אין שטוב האבען געהאט פאר איהם דרך ארץ, ער האט ניט גערעדט, נישט געטענהט קיין סך און קוים האט ער עפעס ארויסגערעדט א ווארט האט ער געמוזט בעשאפען ווערען טאקי ניך אין דער הייסער רגע. זיין פנים איז שטענדיג געווען אלץ איינס, תמיד ערענסט און וויא עפעס פארטראכט. קיין הויך געלעכטער האט מען פון איהם קיינמאל נישט געהערט זעלטען נאר פלעגט ער מיט א פארמאכט מויל טאן עפעס א שמייכעל, נאר דאס זויערע שמייכעלע איז אבער געווען נישט מעהר וויא א ציה מיט איין זייט פון דיא דינע ליפען, דער אי־בערינגער טהייל פנים האט דערפון אפילו נישט געהאט קיין רמז דרמיזה, איז גע־בליבען אייז־קאלט, דיא אויגען גלעזערנע אזוי וויא פריהער. א גוטען ברודער אבער ער האט געהאט, אין וועלכען ער האט געקלעפט מיט לייב און לעבען, מיט איהם איז ער שוין געווען בערײדעווודיג זיך נישט פארשטעלט אויף קיין האר, מיט איהם האט ער ליעב געהאט צו פארברייננגען אפט דיא צייט ביי א גלעזי־ווין און ארייינצולאזען זיך אין א שמיעס, מיט איהם איז איסר עפעס וויא איבער־געביטען געווארען און איז נישט געווען גאר דער איסר. פאר איהם איז געווען זיין הארץ אפען אויף ביידע טויערען און ער האט אהין געקענט אלע צייט פראנק און פרייא ארייינגעהן, איבערלייענען דארט און וויסען איסר'ס אלע סודות. ווער שמיעסט אז איסר איז נאך געווע א קאפ פארלעקט, דענסמאל פלעגט ער שוין גאר אוועקנעהמען דיא האנד פונם הארצען און וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג. ער פלעגט געוועהנטליך מיט זיין גוטען ברודער זיך פארקלייבען אין זיין בעזונדער חדר, אוועקשמיעסען און אויסריידען זיך פרייא דאס הארץ. איך האב שוין לאנג בעקומען דיא נאטור צושטעהן הינטער דער טהיר און זיך צוהערען צו דעם וואס מען רעדט. איך וויל דא אייך איבערגעבען א מקצת פון איסר'ס שמי־עסין מיט זיין גוטען ברודער צו וועלכע איך האב מיך אונטערגעהערט, וואס דאס וועט אייך אביסעל האטש ערקלערן איסר'ס גאנג, איסר'ס שיטה אין דעם לעבען און איסר'ס בליק אויף דער וועלט, און וועלכע איך האב אייזענ־פעסט מיך געהאלטען.

— הער נאר אויס גוטער ברודער! האט איסר ווארגער איינמאל זיך אננע־

רופען אז ער איז געקומען מיט זיין גוטען ברודער עפעס פרעהליך, אביסיל פאר־קנאקט און מיט איהם זיך אנידערגעזעצט ביי זיך אין חדר. הער נאר, דוא, טיפוש איינער! איך זאג דיר, אז אזא טהייער, אזא גוט פאלק וויא יודען זיינען איז אויף דער גאנצער וועלט נישטא, טאקי זעהר א גוט פאלק, א גאלדענס, בגאמנות, מען קען פון זייא האבען — א גראשען!...

— זאג בעסער, איסר, א נארעש פאלק. ס'איז אזעלכע נאראנים וויא יודען אויף דער גאנצער וועלט נישטא!

— גערעכט, גוטער ברודער! וואס אמת איז טאקי אמת, ס'איז נאך אזא טהייער, אזא גוט, אזא ניטצליך אזא גאלדען און אזא נארעש פאלק וויא אונזערע אתה־בחרתניקעס גאר נישטא, נישטא, נישטא!

— וואס האסט־דוא עפעס אזוי זיך צורעדט, איסר, אין דיא שבחים פון דיא כנסת ישראל? געגנוג גערעדט! דערצעהל נאר בעסער מיט וואס האט זיך אויס־געלאזען דער סוף פון דער היינטיגער אסיפה?

— וואס פאר איין אסיפה? ! וואס פלוידערסט־דוא מיר עפעס גוטער ברודער!

— רעדט דבורים, איסר! וואס הייסט, דוא האסט פארגעסען דיא אסיפה? היינטיגע אסיפה מכח דעם פלייש!

— ווייס איך פון וואס דוא רעדסט, טפוש איינער! א וויכטיגע זאך אביסיל דיא אסיפה! זיא האט געהאט אזא ממשות, מישטעהנעס געזונגט, וויא אלע אנ־דערע זייערע אסיפות, דוא האסט בעדארפט שטעהן דארט און זעהען עפעס שיינס. אריינקומענדיג אהינצו האב איך געטראפען א גערידער. דער עולם האט עפעס גע־זושעט וויא דיא פליגען. איך האב זיך מישב געווען, וואס וועל איך דא מיך שטע־לען א ים ברייען מיט דעם גאנצען פעקיל, און נישט לאנג געטראכט האב איך הויך א זאג געטאן, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין: מה רעש אז מעחר מיט עט־ליכע גראשען? ס'איז נאך נישט גאר אזא אומגליק. גלויבט מיר יודען, א סך א גרעסער אומגליק וועט זיין, אז דער בעל טאקסע וועט אין כעס ווערען און חלילה זיך וועלען אפזאגען! גלויבט מיר יודען ס'איז אזוי. — טאמיר מיינסט־דוא, איך האב געוואוסט וואס איך האב גערעדט פאר וואס ס'איז אזוי? אסור! נוא, האסט דוא בעדארפט זעהן וויא עטליכע שיינע בעלי־הבתים, וואס האלטען זיך פאר קלוגע, געניטע מענשען האבען געמאכט ערענסטע פגימליך, זיך געגומען פאר דיא בערדליך און מיט א נארעש קנייטשעלע זיך אנגערופען: טאקי אמת ס'איז אזוי. מען האט גאר נישט צו ריידען, ס'איז געווים אזוי... דער איבעריגער עולם האט

אקעגען דעם נישט געהאט וואס צו ענטפערען גלייך וויא אקעגען א געווירסטער, שוין איין אויסגעמאכטער זאך און זענין אלע כמעט געבליבען עפעס וויא דער־וואָרגען, עמיצער זאל עס זיך בערעכענען, האטש זיך אליין פרעגען : פאר וואס איז עס אזוי ? איינער נאר, עפיס א שיינעץ, א ממזר בן־הנדה, אויף וועלכען איך האב שוין לאנג איין אויג, האט נישט געוואָלט נאכגעבען און אלץ געטענהט. ס'איז גאר נישט אזא אומגליק, אדרבה, אדרבה... אהן א בעל טאקסע קענען מענ־שען אויף דער וועלט אויך לעבען. נאר דיא קלוגע, געניטע בעלי חבתים, וואס פארשטעהן איין עסק האבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א יונגעל, נישט קיין געניטע מענשען, מיט וועמען ס'איז גאר נישט כדאי צו ריידען און האבען איהם אפילו נישט מזכה געוועזן מיט א וואָרט. פון דעסטוועגען וויל איך דעם דאָזיגען שייגעץ פערזאָרגען, דוא וועסט מיר מוזען, גוטער ברודער, אויף איהם אָנשרייבען א שיר המעלה צולייגען איהם א גוט קנייטעל עס זאל גוט אָנרייסען... דוא ווייסט ראָך איך האָב דערצו א שווערע האנד.

— דאס, איסר, איז א שפעטערדיגע זאך. מסתמא וועט שוין זיין רעכט. לאָס איך שוין נאר דערלעבען הערען מיט וואס דיא אסיפה האט היינט זיך אויסגעלאָזען.

— וואס פארשטעהסט־דוא דאָ נישט טפוש איינער ! ס'איז דען נאך אזא גוט, אזא גאָלדען פאָלק וויא יודען ערגעץ דאָ ? מען האט אלסדינ נאכגעגעבען ארויפגעצווינגען נאך עטליכע ראשען, מעהר נאך וויפיל מיר האבען אליין זיך גע־וואונשען, און מען איז זיך פארנאנדער געגאנגען שטארק צופרידען. איך בין, טפוש איינער, אודאי צופרידען.

— אודאי איסר מעגסט־דוא צופרידען זיין, אָבער....

— וואס אָבער ? טיפוש איינער ! וואס אָבער ? אָבער א רחמנות ! ווילסט דוא אפשר זאגען, א רחמנות אויף א שטאָדט אָרעמע לייט ! געה שוין געה נאר־רעלע איינער מיט דיין נארישען פוסטען וואָרט רחמנות ! רחמנות, האבען אויס־געטראכט נאר שלאפע, שלימזלניקעס, שאָף, וואס ווייל זיי פיהלען זייער שלאפ־קיים, אז זיי זיינען טויגעניכטסען, אָהן כח אָהן בריהשקייט צודערלאנגען זייער וואונש, צונעהמען אלסדיג וואס זיי פארלאנגען אז זיי פעהלען אי נעגעל אי ציין זיך צו ראנגלען און ווערען, דעריבער האבען זיי אויסגעטראכט דאס וואָרט רחמנות, עס איז גענומען פאר א כלי־זין, שרייען מוסרען בעטען רחמים, מאכען רחמנות־פנימליך און מיינען דערמיט צו פועלין. ס'איז אָבער שווינדעל, גוטער ברודער, לויטער שווינדעל ! מען פארשטעהט נישקשה אזעלכע אָנשטעלען, אזא

מוסר מיט אזעלכע מוסר־זאָגער, איך בין שוין ברודער איין אנגעלערענטער, איין אויסגערייכערט לולקעלע, א שטיקעל מבין ברוך־חשם אין דעם סדר העולם האָטשע נישט אזא גרויסער למדן. מען ברויכט גאָר דערצו נישט קיין גרויסע למדנות, יע־נוג חלעבין גאָר א גלייכען שכל, א שטיקעל תפיסה קען מען שוין תופס זיין אין וואָס דיא גאנצע וועלט בעשטעהט, זיא בעשטעהט פון צוויי צדדים: פון שטאַרקע און פון שלאַפע, פון וועלף, חיות רעות און פון שאַף, בהמות טהורות, דיא נעהמען און יענע גיבען דאָס חיוטעל. אנדערש קען עס גאָר נישט זיין, בייט איבער דיא יוצרות וועט אויסקומען פונקט דאָס אייגענע. לאָז דער שלאַפער נאָר בעקומען כח, שווימט ער ארויף פון אויבען, ווערט ער דער פריץ און צופיהרט זיך דיא העגט־ליך: לאָז דאָס שעפעלע דערטאַפען נעגעל און ציין, וועט ער שטארק קראַטצען, שארפען דיא ציין און אראָפציהען דיא הויט. פריוו א שטייגער איינעם פון דיא רחמנות־שרייער, פון דיא שלימזלניקעס און מוסר־זאָגער געבען עפּעס א התמנות אין קהל אויף איין אנדערענס א שטעלע, אבי ער וועט נאָר דערשמעקען זיין כח, אז ער האַלט דיא בייטש, הייבט ער שוין אָן צו שמייסען און געוועלטיגען ביד רמה. נעהם איינעם א נעבעכיל און גיב דיא טאַקסע איהם איבער, הייבט ער דאָס אייגענע אָן, לערנען בלק מיט דעם עולם — צופּען, רייסען און ארויסציהען דיא קלייא פון דיא ביינער. „ני דאי באָך איז איוואנא פאכא!" איז דאָ א ווערטיל. זעהר א גלייך, אמתדיג ווערטיל! משוגע צי חסר דעה האָט פאַן בעדאַרפט זיין איוואַנען איבערגעבען דיא לייצען. בלייב דיר ביי דיין רחמנות־פּנימעל דוא גוטע כשרה נשמה, דוא פרים שעפעלע, זאָג דיר מוסר וויא פיעל דוא ווילסט, פון ריינע נעגעל און ציין, ווען דוא זאָלסט זיי נאָר בעקומען, וואָלט חלעבין טויזענ־טער מאָל נאָך ערגער געווען!...

— חלילה, איסר! וואָס פאַלט דיר איין? איך מיין גאָר נישט קיין רחמנות, נאט אייך נאָר רחמנות! עפּעס אנדערש גאָר מיין איך, דוא איסר, זאָג איך, מעגסט אודאי זיין צופריעדען, מהכא־תיתי. אָבער... איך!

— רעדט־זשע, טפּוש איינער, ווערטער! אזוי דוא ווילסט אויך צופרידען זיין! געה זשע, זייא מוחל, צו אלדע שווארצע יאָהר אהין.... שטעק אריין דיא לאַפּע, וועסט־דוא אויך האַפּען א לעק. ביסט נישט קראַנק חלעבין אליין צו־בעשטעהן דיין שטעטיל. דער רוח נישקשה האָט דיר אויך נישט גענומען. מאָרגען, ברודער, נעהט א נייע סדרה פון קהלשע ענינים, מען וועט מוזען אביסיל צוקנע־לען. חיינטיגע וואָך נעהט ביי אונז תרומת, ווען זאָגסט־דוא טפּוש איינער, האָבען מיר פּרשה שקלים?...

— זעהר קלוג טפוש איינער, האסט־דוא געטאן, וואס דוא ביסט אצינד געקומען, האט איינמאל איסר אין איין אנדער שמיעס געזאגט צו זיין גוטען ברודער. איך געה ארום מיט א פול הארץ מחשבות, וויא א קיה מיט פולע אייטער, און קען אין מיר שוין מעהר נישט איינהאלטען. איך מוז שטילערהיים א מאל חאטש דאס הארץ אפריידען, אזוי פיל הערען און זעהען וויא איך און שטענדיג שווייגען, טראגען אין זיך איז איבער אלע מענשליכע כחות. זאל איך נישט האבען צו אלדע שווארץ יאהר אזא שווערע האנד וואלט איך אויף פאפיר מיך אמאל אויסגעגאסען און אנגעשריבען א שיין טריאטער חלעבין. פארזיך נאר דעם ווייז. חא, וואס זאגסט דוא אויף איהם? דאס האב איך היינט בעקומען א מתנה פאר עפעס א געשעפטעל.

— זעהר א גוט גלעזיל ווין איסר. נאר דערצעהל מיר, וואס איז דאס געווען פאר א געשעפט.

—עט, א געשעפטעל, לעמילס עפעס א דיעלע. ער האט מיר שוין לאנג געבעטען איך זאל איהם דרינגען א טובה טאן, גלייך וויא איך וואלט געווען א זאקאנטשיק. נאר דיא נאראנים אבער ביי אונז אין שטאדט מיינען, אז אלסדינג איז אנבעלאנגט אין מיר, אבי איך וויל נאר, קען איך העלפען, אז עטליכע שרייבערליך עסען ביי מיר א מאהל שבת פיש, ווייל דאס חיות געהט זיי אוים נאך אידישע פיש, מיינען זיי שוין, אז איך בין מיט אלע טשינאווניקעס פון גרוים ביז קליין איין לעבען און אלסדינג געווענדעט זיך אין מיר. נאר זאל זיין אזוי טיפוש אייער זאלען זיי, דיא נאראנים, טאקי אזוי זיך מיינען און מיך קומען אלץ בעטען טובות. ביי מיר איז פאר זיי תמיד איין ענטפער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן, מיט א ממה נפשך זאג איך עס, שפילט יענער אוים, חייסט עס איך האב געזעהן, חאטש איך האב אזוי פיעל געזעהען ווי איך זעה מיינע אויערען און נעהם דערפאר אראפ פון אויבען א מנה יפה. אי וואס יענער פארשפילט, פארליר איך דאך נישט מיין ווערט, מיינע תקיפות. יענער דיינקט זיך ער האט פארשפילט נאר ווייל איך האב נישט געוואלט זעהן, אבער ווען איך וואלט טאקי באמת געוואלט זעהן, וואלט איך גאנץ זיכער טאקי אויסגעפיהרט. נוא האט יענער אויף מיר אביסיל תרעומות, לאז ער מיך קומען ווארגען, לאז ער מיך רופען קנאקניסעל, אבער איך האב מיין שם „תקיף" נישט פארלוירען. עט, ער וועט זיך איבערברוגזען, נאך א מאל טאקי קומען בעטען מיין לאסקע און איך וועל איהם ווידער נאך א מאל טאקי ענטפערן: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן. פארשטעהסט־דוא? — לעמלין האב איך אויך אזוי געענטפערט: מיר וועלען זעהן און איהם

דערבייא טאקי בתורת עצה אָנצוהערעניש געגעבען, אָפּצושטעקען דאָרט עפּיס, פאַרשטעהסט־דוא ? דאָרט וואו מען בעדאַרף.... איך האָב זעהר גוט געזעהן, אז מיין זעהן אליין קען איהם אזוי פיעל העלפען וויא א טויטען באַנקעס. לעמיל אָבער איז ביי זיך געווען גאַנץ זיכער, אז איך זעה און בעט דעם גביר ער זאָל אויך זעהן. היינט ביי טאָג געהענדיג אין דער גאַס האָסט־דוא בעדאַרפט זעהן, וויא לעמיל מיטן ווייב זיינען ביידע מיך בעפאַלען פאַר איין ערד יודען מיט א שמחה און מיט טרעהרען אויף דיא אויגען: „רב איסר, טאַטעניאָ, נשמהניאָ! טאַקי פריהער גאָט דערנאָך אייך, נשמהניא, האָבען מיר צו פאַרדאַנקען מיט אונזער עסק וואָס מיר האָבען היינט אויסגעשפּילט, ווען איהר רב איסר וואָלט זיך דאָ נישט געווען אריינגלייגענוואָלטען מיר נעביך געקענט גען מיט דיא האָר. מיר וועלען עס טאַקי דער גאַנצער וועלט זאָגען, רב איסר!“ פאַרשטאַנען האָב איך אז דאָ האָט געהאָלפען מיין אָנצוהערעניש, לעמיל האָט א־פּנים גוט אויסגעפּאָלגט מיין עצה. האָסט בעדאַרפט זעהן בשעת מעשה וויא זייא האָבען מיר דאָ אזוי גע־דאַנקט וואָס פאַר א קרים איך האָב זיך געטאָן, גלייך וויא איינעד רעדט: וויפיל געזונט און לעבען האָט מיר אייער עסק געקאָסט! וויפיל מיה האָב איך דערבייא געהאַט ביז איך האָב געפּועלט! — לעמיל האָט מיר שפּעטער אביסיל אָפּגעשיקט א חיים מיין רח"ש און דערצו נאָך עטליכע פלעשליך גוטען וויין. נוא, טיפּוש איינער, וואָס זאָגסט־דוא אויף דעם וויין?

— חלוואי איסר, לאָז מען אזוי האָבען צו זאָגען אויף דיר, אויף דיינע נאַ־ראָנים און אויף דעם גאַנצען שווינדעל.... לחיים!

— ווער דערוואַרגען טיפּוש איינער! שווינדעל, זאָגט ער, שווינדעל! פאַר וואָס הייסט דאָס ביי דיר שווינדעל? וואָס זענין דען דיא אלע עסקים, אלע מסחרים, האַק־און־פּאַק פון אויבען ביז אראָפּ, נישט קיין שווינדעל? איך זאָג דיר אלע עסקים, אלע אפילו אין עולם־הבא זאכען. פערשטעהסט־דוא? אויף וואָס בעשטעהען דיא אלע מסחרים נאָך גאָר פון דער התחלה, ודיא אזוי ווערען זיי גע־פיהרט און מיט וואָס לאָזען זיי זיך אויס לסוף? אפשר אויף דעם אמת מוזט־דוא זיכער מיינען? ניין, ברודער! אמת איז נאָר א ווערטיל, וואָס איטליבער פאַר־שטעהט עס אויף זיין גאַנג, אויף איין אנדער אופן וויא עס פּאַסט צום ענין. דער אמתער אמת איז גאָר נישטאָ און קען טאַקי נאָר נישט זיין, ווייל אונזער שכל קען איהם נישט משיג זיין און ער וואָלט אויך פאַר אונזערע מסחרים גאָר נישט געווען קיין גוטער אַרטיקעל. טויזענדער קאַנטאָרען, טויזענדער קליימען און טוי־זענדער אנדערע מסחרים, וועלכע דוא זעהסט היינט ביי אונז וואָלטען וויא פּוי־

שינע זיך פאנאנדער געפלויגען און עס וואלט פון זיי קיין זכר, קיין שריד ופליט עס איבערגעבליבען. א סך נגידים אונזערע וואלטען זיך מיט דיא טארבעס ארומגעשלעפט.— אפשר אויף ארבייטען, מיינסט דוא, בעשטעהט עס אלס־דינג! חלילה! ארבייטען ארבייט א האלץ־העקער, א וואסערפיהרער, א טרעגער, א בעל מלאכה וכדומה, מיט ארבייט וועסט־דוא קיין סך נישט פארדינגען, דוא זאלסט אפילו צוועצטער חייד ארבייטען וועסט דוא פארט צעהר מאהל אין טאג פגר'ן פאר הונגער. געה גיב זיך טאקי אפ, א שטיינער, מיט לעמילם א דיעלע, וועסט דוא דארויף פארברייננגען א סך צייט וועסט האבען דאס לויפעניש, זיך אפשרייבען דיא פינגער און לסוף, אז עס וועט דיר שוין געראטען אויסצופיהרען עס, וואס וועט דיר קלעקען דאס פארדינסט? דיא חלה וועט דיר נישט קלעקען אויף דער חמוציא. חלילה אבער אז געראטח דיר נישט, איז פערלוירען דיין מיה און בלייבסט נאך ביי דער וועלט א קאליקע, א טויגעניכטס, וואס פערשטעהט נישט מאי דקא־אמרי רביצען און קען א קאץ איין עק נישט צובינדען, דוא האסט פוילע פיש און פער־שטונקענע הערינג...... קנייטש ברודער נישט אזוי דעם שטערן! איך זאג דא דיר גאר נישט אזא פולוסופיא, נאר פראסטע, ריינע ווערטער. פילוסופיא טויג אויך אויף כפרות. צו גרויסע חכמות איז דוקא א גרויסער חסרון, דיא וועלט האט עס פיינט און היט זיך דערפאר וויא פאר פייער. גרויסע בריות, געלעהרענטע מענשען געהן ארום אין צוריסענע שטיוועל אחן פארעשוועס. א סך גאר ניט דער ערך בעסער געהט עס אין דער וועלט דעם קליינעם מענשעלע. מען בעדארף גאר אזוי נישט טויגען זיין א בריה, דער עיקר וואס מען מוז אבער קענען איז: חנפח'נען, צוויאטשען, ליגנערען, ווארפען זיך אהין און אהער וויא עס קומט אויס צום עסק. וואס זאל מען טאהן? געלד מוז מען האבען, אחן געלד ביסטו דאך אודאי גאר נישט, נאך טויזענד מאהל קלענער וויא דאס קלענסטע קליין מענ־שעלע. דוא ביזט אי קליין אי געמיין. וואס איז, ברודער, אין דער וועלט א קבצן? דוא קענסט רעדן דיר אזוי משער זיין א־פנים וויא נגידים האבען פיינד א קבצן! דאכט זיך ריידען א מאהל מיט איהם און האבען אויף איהם א מאהל קלאמ־פערשט רחמנות, אין אמת'ן אבער קענען זיי אים נישט ליידען, ער איז זיי גרויס אין דיא אויגען און טראכטען צו וואס דרעחט זיך גאר ארום אזא נפש אויף דער וועלט. עפעס קומט ער זיי פאר וויא א קאלטין, איין איבריג ביינדיל, א שטיק ווילד פלייש, א פגע, איין אנשיקעניש און עס גיט זיי עפעס א שטאך אין הארצען אז זיי דערזעהן איהם. זיי דאכט זיך אלץ, אז ער איז אויסען אויף זייער לעבען — אויף זייער בייטעל, אז ער איז להוט אויף זייער נשמה — נאך זייער געלד. איך האב אסור נישט קיין ווערטער איך זאל דיר עס אזוי ווייט ארויסזאגען. ביסט דוא ברודער א קבצן, ביסט דוא אפגעשטארבען פון דער וועלט. דיינע פריהערדיגע פריינד, אים זיי זיינען רייך, האלטען זיך פון דיא ווייט, מאכען זיי דיר א מאהל א וויזיט, האט עס נאר א פנים וויא איין אויפגע־קומענע גבירח האפט זיך א מאהל אראפ ערגיץ אין א קליין שטעדטעל אויף קבר

אבות צו א געשטארבענעם טאטען א קבצן און פוצט זיך דערביי אויס אין פעריל און דימענטען, דאס ארעמע קליין שטערטעל זאל פון איהר הנאה האבען..... אין חומש צי אין שיר השירים דאכט זיך שטעהט אויך וויא זאגט מען עפעס: העני חאסיע נחמעס (עני חשוב כמת) דאס הייסט א קבצן שמעקט מיט קברות־בלעט־לאך. אין געלד ברודער בעשטעהט דיא גאנצע חכמה, אלסדינג.... האסט־דוא געלד האסט דוא דיא און יענע וועלט. נאר ביי דער צייט געלד צו האבען הייסט, צו זיין א קליין מענשעלע און א קליין מענשעלע הייסט חנפחנען צוויאטשען, וואס אין דער קארט.... לחיים גוטער ברודער!

— לאמיר זיין געזונד, איסר, און האבען תמיד אזעלכע לעמליך: נוא איסר, דיין גביר, ביי וועלכען דוא ביסט דיא נשמה, וואס איז ער אזוינס? ?

— אט פון איהם ברודער וויל איך ניט ריידען. פארשטעהסט־דוא? איך וויל פון איהם נישט ריידען, פון דער צייט, וואס איך האלט איהם אויף דער ארענדע וויל איך פון איהם ניט ריידען.

— וואס הייסט, איסר, אויף דער ארענדע? נאט אייך גאר א נייעס! וואס הייסט דוא האלסט דיין גביר אויף דער ארענדע? א מיהל איז ער, צו אלדע שווארץ־יאהר, אדער א קרעטשמע, וואס דוא האלסט איהם אויף דער ארענדע?

— וואס מאכט עס אויס, טיפוש איינער? וואס איז דיא נפקא־מינא א גביר, א מיהל, א קרעטשמע, א רוח, א טייוועל און דער שווארץ יאהר וואס נאך אזעלכעס? אבי איין ארענדע!.... הע־הע־הע, צרודער! דוא ביסט נאך גאר א מלמד, א פריץ. מען מוז דיר נאך אלץ דינג אויסטייטשען. נוא איך וועל עס דיר איצט דערוויל וויא ס'איז דערקלעהרען. לאמיר טאקי אנהויבען פון א מיהל. א וואסער אדער א ווינד איז אויף דער וועלט א גרויסער כח, קומט דאס מענשעלע וואס וויל מיט אלסדינג זיך בענוצען, שטעלט אנידער א געביי מיט רעדער אי שטיינער און מאכט אז דאס וואסער אדער דער ווינד זאל דרעהען דיא רע־דער. דיא רעדער דעהען דיא שטיינער און עס מאהלט זיך. פארשטעהסטו וא? היינט טיפוש'ל מיינער לאמיר געהן ווייטער. ראשית חכמה איז כח, דארויף שטעהט דיא וועלט מיט אלע זאכען. א נגיד איז אין דער וועלט אויך א גרויסער כח. אלע ווערען פאר דעם נגיד בטל. אלע קריכען און שאפקעווען פאר דעם רייכען אי אזעלכע אפילו, וואס זיי קומט פון איהם לחלוטין גאר נישט ארויס, וואס זיי האבען פון איהם נישט געהאט א מאחל, האבען פון איהם נישט אצינד און וועלען קיין מאהל פון איהם נישט האבען אי שפעטער אפילו א טרונק וואסער, גלאט ווייל א רייכען קומט כבוד, ווייל א נגיד קומט אלסדינג. חאטש איך איסר זאג: דער עיקר וואס אין א נגיד בעדארף מען שעטצען איז נאר זיין געלד. פארשטעהסט־דוא? זיין געלד איז נומער 1 און ער אליין איז נומער 2

אזא נגיד, וואס ניצט דיר כלל נישט, ער זאל ביי דיר אזא ארט פארנעהמען וויא גאר נישט. וויאבאלד אז נישט דער עיקר וואס זשע איז מיט איהם דער יחוס? קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום און הער איהם אזוי וויא אין טשערניוויטץ דיא מגילה.... הייגט בעדארפסט־דוא וויסען ווייטער, אז א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוצען. פארשטעהסט־דוא? אצינד וועל איך עס דיר איבער'חזר'ן נאך א מאהל, זאג־זשע טיפישול איינער זאג: אויף כח בעשטעהט אלסדינג, א נגיד מיט געלד איז אין דער וועלט א גרויסער כח און אקלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוטצען, בכן בעדארף מען פונ'ם רייכען קענען מאכען א נוטצען. וואס מיינסט־דוא, מען זאל ביי איהם נעהמען גאר געלד? ניין! מען בעדארף אויך לעבען איהם קענען שטעלען א ווינט־מיהל, ער זאל מיט זיין ווילדען כח טרייבען און דרעהען דיא רעדער. עס זאל זיך מאהלען. אדער לעבען איהם זיין אזוי וויא א קאמעדיאנט לעבען דער קאָ־מעדיע, אדער וויא א ציגיינער לעבען זיין בער. האסט דוא מיר אפגעמאסטען א גוט מעסטעל מיט א וועדך, נוא, געה מאהל דיר געזונטער חייד אין מיין ווינד מיהל. האסט־דוא בעצאהלט פאר א בילעט, געה־זשע דיר אריין אין דער קאמעדיע און זעה דיא שעהנע אנשטעלען, אדער האסט־דוא מיר געגעבען עטליכע גראשען וועל איך דיר הייסען מיין בער טאנצען. פארשטעהסט־דוא? איך האלט מיין גביר אויף דער ארענדע. דוא ווילסט צום גביר—צו מיין ווינטמיהל, גיב זשע מיר מעסטעל, איך בין דער ארענדאר. דוא ווילסט מען זאל פאר דיר מאַ־כען דיא קאמעדיע, דיך „אונטערהאלטען" אביסעל מיט אנשטעלען, בעצאהל מיר פריהער פאר א בילעט, איך בין דער קאמעדיאנט, אדער ווילסט־דוא אפשר מיין גביר זאל זיך פאר דיר שטעלען אויף דיא לאפעס, לייגען זיך פאר דיר אין דער לייגנג אין דער ברייט און ברומען, ארוים פריהער מיט עטליכע גראשען און גיב מיר זיי מוחל וואס מיין גוטען ווילען וועט זיין, איך בין זיין ציגיינער!...... הייגט פארשטהסט־דוא טיפושיל? געגוג פאר הייגטיגעם מאהל געלערענט!.... לחיים, גוטער ברודער!)

— לחיים, איסר, פאר דיין ווינטמיהל, פאר דיין קאמעדיע און פאר דיין בער! דיינע רעדער זאלען זיך דרעהען, דיין קאמעדיע זאל אנגעהן און דיין בער זאל טאנצען......

12

עס פערשטעהט זיך איסר'ס דרך, איסר'ס בליק אויף דער וועלט איז פאר
מיר תחלת געווען צו חויך און א סך ווערטער גאר תרגום. איך האב גאר נישט
געוואוסט מיט וואס מען עסט עס. נאר דאס אבער האב איך באלד אין דער רגע
אויפגעכאפט : „ביי דער צייט געלר צו האבען הייסט צו זיין א קליין מענשעלע,
אין א גאליין מענשעלע הייסט חנפה'נען, צוויאטשען, וואס אין דער קארט". אט־א
דא בין איך שוין דערגאנגען דעם רעכטען סוד. אבער וואס הייסט אזוינס חנפה־
נען צוויאטשען האב איך נאך לעת עתה נישט רעכט פערשטאנען. איך מוז אויך
דא בעמערקען, אז דענסמאל האב איך נאך נישט גוט געוואוסט בכלל צוואונטער־
שיידען וואס מען מעג און וואס מען טאר נישט. איין עברה האט ביי מיר גע־
חיסען : קוקען אויף דיא כוהנים בשעת דוכנען; נישט שלאגען קיין כפרות,
נישט געהן צום תשליך, שניידען דיא נעגעל כסדר, נישט איבערהיפערן א פינגער
איבער א פינגער, און נישט צולייגען צו דיא אפגעשניטענע נעגעל דריי פיטצליך
שטיקלאך האלץ, אפגעשניטצט פון א סטענדער צי פון א טיש, זיי זאלען דיענען
פאר כשרה עדות, נישט גלויבע אין א בעל שם, נישט גלויבען אין א לץ, נישט
גלויבען אז אין דער גרויסער שוהל דאווענען ביי דער נאכט מתים, נישט גלוי־
בען אין עולם־התוהו, דאס הייסט נישט גלויבען אז א סך מענשען געהן ארום
צווישען אונז, זיי האנדלען דאכט זיך, זיי מאכען געשעפטען, זיי פאהרען אויף
ירידין, קויפען און פערקויפען, הוא־הא־הוא ! און באמת זיינען זיי גאר מתים,
טויטע, געשטארבענע נעביך, אויף דעם עולם־התוהו... נישט גלויבען, אז צום בעז־
ליודעווער רב פלעגען קומען מתים צום משפט און דער מלאך־הדומה האט זיי
אהין געפיהרט וויא א פארטיע רעקרוטען, אדער נישט צו גלויבען אז דער דא־
זיגער רב מאקי האט געהאט קפיצת הארץ, געווען א חשוב אין הימעל און געהאט
אין דער האנד דעם שליסעל פון קינדער, פון שניי און רעגען, נישט גלויבען אין
א גלגול, דאס הייסט נישט גלויבען, אז דעם מענשענס הייליגע נשמה ווערט
מגולגל אין בהמות, חיות און עופות, אז א געוויסער עושר איז געווארען א מאהל
א חזיר ; איינער, עפעס א פיינע בריה—א קעלבעל, נישט פאר אונז גערעכט;
נאך איינער, עפעס א גרויסער פאדראטשיק—אפויגעל, וואס האט שטארק
אנגעפייפט, נישט פאר אידישע קינדער גערעכט; ווייטער איינער, עפעס א
גלאסנע איז געווארען א פיש נעביך, פונקט מיט אזא גאלאס, אזא שטימע ווי
פון א שלייען, און נאך איינער א בעלטובה עפעס גאר א קאטץ, רחמנא ליצלן.....
קורץ, אט אזעלכע זאכען האבען ביי מיר געהייסען עבירות, אבער חנפה'נען,
צוויאטשען און זיין א קליין מענשעלע דאס איז אין מיין צעטעל נישט ע־

שטאנען. מחיכאַרתיתי פאר וואָס נישט זיין אַ קליין מענשעלע ? מען איז דאָ־ רייך און גליקליך. אַ קליינמענשעלע האָט מען נישט דיא העזה, צו'הרג'ענען, צו־ שלאָגען און אַז מען שלאָגט מחוס דאָך עפּעס אַזוי וועה! אַ שניידער־ קע אַז דערלאַנגט אַ טעלעמעטשע ווערט דאָך אַזש פינסטער אין דיא אויגען; ווער שמיעסטס אַז אַ חזן דרעהט ביים אויער קען מען טאַקי יאָהרצייט פער־ געסען, און אויסציהען זיך אויף דער ערד אָנצוטאַהן אָדער אויסצוטאַהן יענעם קאַלעשען בשעת יענער האלט זיך ביי דיא זייטען און קוקט אויף דער סטעליע, דאָס איז חלעבען אויך עפּעס נישט קיין געשמאַקע זאַך. אודאי האָט מיר זיך געגלוסט זיין אַ קליין מענשעלע מיט אַלע פּישטשיוקעס, פּטור ווערען מיט: מאָל פון אַלע צרות און לעבען גליקליך אין עושר און אין כבוד. דעריבער טאַקי פלעג איך בעשטענדיג מיט גרוים חשק מיך אונטערהערען הינטער דער טיהר בשעת איסר ווארגער פלעגט שמיעסען מיט זיין גוטען ברודער. איך האָב זיך אָנגעהערט זעהר פיעל זאַכען און דערנאָך טאַקי זוכה געווען צו פארשטעהן זיינע ווערטער. איך האָב איהם מיט דער צייט אַ סך בעסער פערשטאַנען ווי דעם תלמוד־תורה מלמד.

אמת טאַקי אַ לעקיש בין איך געווען אין דער יוגענד, זעהר נאַרעשאַוואַטע, נאָר וויא שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען בין איך נישט געווען אַ נאַר פון דער נאַטור, וואָס דען זשע ? דיא מעשה דערפון איז גאָר געווען וואָס תמיד פון דער קינדהייט אָן בין איך געווען פאַרוויסט, פאַרוואָגעלט און דערשלאָגען. מען האָט מיך אויפגעהאָדעוועט מיט שמיץ, מיט קלעפּ, מיט קולאַקעס און מיט טויט־ שלעק. וועד עס האָט נאָר געוואָלט האָט אין מיר אַריינגעלייגט און געבראָכען מיר דיא דאַרע ביינער. נו וויא זאָגט מען עפּעס, פון על חטא ווערט מען נישט פעט. פון אַ סך שלאָגען ווערט מען טאַקי דערשלאָגען. אַ קאַטאָוועס עפּעס וואָס מיין לייב, דאָס אויסגעמאָגערטע, אויסגעדעוועדטע לייב מיינס האָט אין זיך נעביך אַריינגעקראָגען! איך נעבאָך לייד הונגער, קעלט, פּיחל אַז געהן מיר אויס דיא כחות עס שטעכט מיר אין אַלע גליעדער ס'איז מיר נישט גוט, אָנ־ שטאָט מען זאָל זאָגען אַ רחמנות, אַ קינד נעביך געהט אויס, אַ מענש, אָדער לאָז זיך אפילו נאָטס אַ בעשעפעניס צאַנקט נעביך וויא אַ לאַכט, ער איז חויט און ביין, נעהמט מען נאָך און מען רייסט מיר מיין דאַרע קוואַרע שטיקעל פלייש, נעהמט מען נאָך און מען גיט מיר נאָך ועתטאַג אי שטעכעניס, נעהמט מען נאָך און מען צופּט מיר דאָס איבעריגע שטיקעל חויט אויס!..... איך בין פשוט געווען דערשטעלט, פארשמעלט און פארמאַראַטשעט. חיינט דערצו נאָך

בין איך געבוירען געוואָרען אין בעזליוודעו, וואָס אין תוך אריין איז זיא א קליין שטעדטעל, און א קליינשטעטעלדיגער בלייבט טאקי א קליינשטעטעלדיגער. דיא קליינשטעטעלדיגע לייט זיינען חלעבען עפּעס גאָר אנדערע מיני מענשען מיט אנדערע חושים, מיט איין אנדער טעם, ני מע, ני מו, ני קאקאריקוא, נישט פיש נישט פלייש, עפּים מיני ברואים.... איך וויל דערמיט נישט מעהר אויסבריידען, אז איהר זאָלט זיך ניט וואונדערן ווי אזוי א נאר ווי איך פלעג א מאָהל פאַרט פאלען גלייך און דיינקען מיט א גאנג. אמת טאקי, א נאר בין איך געוועז און בין מיט מיין נארישקייט געפאלען איטליכען אין דיא אויגען, אָבער פון דעסטוועגען נים קיין נאטירליכער, נאָר גלאט א פערדולטער א פערלאָזטער, א דערהארגעטער. עס האָט מיר אין קאָפּ נישט געפעהלט קיין קלעפּקע, נאָר דיא קלעפּקע איז נאָך נים געוועזן אָפּגעטעסיעט. אָט־אָ דאָס בין איך געוועזן. דעריבער האָב איך מיך נאָך געקענט עפּעס אויסלעהרנען, מיך עפּעס אָנשטויסען, און דעריבער האָב איך געקענט איבערנעהמען רב איסר וואַרגערס תורות.

ביי איסר ווארגער האָב איך אוועקגעדיענט א סך יאָהרען, אין דער צייט האָב איך מיך אויסגעשליפען, האָב גוט פערשטאנען און געקענט אלסדינג וואָס א קליין מענשעלע בעדאַרף צו קענען, וואָרים איך פלעג זיך שטארק צוהערען מיט קאָפּ און בין געוועזן א מתמיד. איך האָב שוין געקענט אין מיין גראד אָפּארבייטען מעשים, מאכען פוילע תנועות און געהן אלץ מיט שפּיצלאָך. דיא גרעסטע הנאה האָב איך געהאט אָפּצוטאָהן איינעם אויף טערקיש, גלייך וויא איך וואָלט מיך אין איהם נוקם געוועזן, און זיך אויסדרעהען גלאט וויא אויף א טעלער. דאָס געפיהל פון יושר, פון רחמנות האָט ביי מיר נישט דערלעבט רעכט אויסצוּוואקסען. יושר האָט רבי איסר ווארגער געזאָגט, איז א שטיקעל גומעלאסטיק, וואָס לאָזט זיך ציהען וויא מען וויל, דאָס איז א כי חנה כחומר. פון וועלכען דער מענש האָט ביד צו מאכען עפּעס, נאָך זיין פערלאנגען און צו בייגען עס אזוי צי אזוי; רחמנות—דאָס איז אן אויסגעטראכט, פוסט וואָרט, אין גאנצען נאָך א שווינדעל! איך, אז איך בין שטארקער פון דיר איז ביי מיר דער יושר און דוא אז דוא ביזט שלאפער פון מיר ווילסט־דוא מיך איינריידען עפּעס רחמנות. אזוי איז געוועזן ביי זיך איסרס א ווערטעל. איך בין געוועזן איסר'ס איין אמת'ר תלמיד, האָב מיר אלץ געגעבען מיח ביין רבין צופריעדען צושטעלען, טאָן אלסדינג נאָך זיין געשמאַק, איהם אין אלץ צו פּאַטראַפען, איך בין איהם שטארק געפעלען אז ער וואָלט פאר מיר וויא מען זאָגט קיין זאק בארשטש ניט געגומען. אז

איך בין עלטער געוואָרען האָב איך אָנגעהויבען מיך אלץ צו בעטראַכטען און זיך אליין צו פרעגען: „מתי אעשה לביתי?“ דאָס הייסט, ווען וועל איך שוין אָנהויבען עפּעס צו טאָהן, איך זאָל אויפגעריכט ווערען? „ואני באתי בימים“ און איך בין דאָך שוין א בחור'ל! אמת טאַקי, איסר'ס תורה קען איך גוט מיט אלע פּשטליך, נאָר „לא המדרש עיקר“ נישט דאָס לערנען איז דיא קונץ, דער עיקר איז דאָך דיא מלאכה. איך האָב אלץ זיך מישב געווען אזוי לאנג אזוי ברייט ביז איך בין געפאלען אויף א א הסברה. סטייטש, האָב איך צו מיר אליין געזאָגט, וואָס פאר א נאר איך בין! איסר אליין זאָגט: „א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אויף דער וועלט זיך בענוצען און דעם נגיד בעדארף מען נעהמען אויף דער ארענדע מיט איהם צו שפּיעלען דיא קאָמעדיע און צו מאכען דיא קאָפּעקע“ איסר אליין איז דאָך אויך א נגיד, סטייטש, איך וועל איהם נעהמען אויף דער ארענדע און וועל ווערן איסר'ס ארענדאר, איסר'ס נשמה! איסר אליין איז דאָך אויך א כת, נוא, וועל איך מיר שטעלען א ווינטמיהל, איסר זאָל דרעהען מיינע רעדער סטייטש, געבראָטענע טויבען פליהען מיר אין מויל, אין דער האנד האלט איך איין אָפּגעשיילטע אייעלע און שריי עסען!.... איך וויל אייך דאָ נישט א ים ברייען, איך האָב אָנגעהויבען צוויאַטשען און איסר'ן חנפה'נען, מיר אויסגעזוכט טויזענטער וועגען וויא צו איהם זיך צו־צושמייכלען, וויא אריינצוקריכען אינוועניג איהם אין הארץ ביז איך האָב איהם למזל דערטאַפּט און אָנגעהויבען אין א גוטער שעה ווערען זיין נשמה! איסר איז דאָך נישט מעהר געווען וויא א מענש, ער האָט אויך ליב געהאַט מען זאָל איהם חנפה'נען, קעטשקען, איהם בעוואונדערן און פון איהם שטארק הנאה האָבען; הגם ער האָט זייער גוט געוואוסט וואָס פאר א האפט, פאר א ממשות דאָס חנפנען האָט. ער אליין א שטיינער או ער זאָגט איינעם: איהר זענט דאָך א חכם, א גוטער, א פרומער, א בעל־צדקה, א כשרער, עהרליכער מאן, הייסט עס נאָר קאפויר: איהר זענט א פּראָסטער נאר, איין אכזר, א צוויאַק, א קארגער הונד און א גנב שבגנבים, דאָס שווארצאפּעלע פונ'ם אויג! אזוי איז שוין אײַנגעפירט אויף דער וועלט, אז איטליכער לאָזט זיך איינרעדען, איטליכער האָט ליעב זיך צו נארען..... נאָר נישט אזוי גיך טהוט זיך וויא עס רעדט זיך. עס האָט לאנג געדויערט ביז מיר איז געראָטען צו ווערען איסר'ס חשוב. איך ווייס אפשר קשה זיין וויא אזוי ווערד עס פון א משרת א חשוב? אי, האָט מיר קיין פאראיבעל נים, אויב אזוי, קענט איהר דאָך נישט דיא וועלט! כמעט אלע משרתים זיינען חשובים און כמעט אלע חשובים זיינען משרתים.... אז דער עולם האָט דאָס ארויסגעזעהן

מיין חשיבות, אז איך בין איסר'ס נשמה, זיין חשובער משרת, האט מען מיך אנגעהויבען צו גלעטען, אפצוגעבען מיר א ברייטען גוט מארגען, וויא אומעטום אין דער וועלט פיהרט זיך, אז מען בעדארף עפעס האבען צו דעם פריץ זעהט פריהער זיך צו צושארען צו זיינע חשובע משרתים, זיי צוצעפעהלען, אריינצולאָזען זיך מיט זיי אין עפעס א שמיעס מיט זיסע ריידלעך, ווערען קלאָפּערשט מיט זיי נאָהענטע שמעלקעכ און אנב טאקי ארייששטופּען זיי עפעס אין הענטיל. מען טראכט זיך דערביי, לאָמיך זיי פארשטופּען דאס מויל, לאָזען זיי זיך נישט קרימען, נישט בילען. אדער גאָר אזוי: נישקשה, לאָזען זיי דעם פריץ ביים וועג געהענדיג אריינלאָזען אין אויער א גוט וואָרט, א משרית קען ביי זיין אדון א מאהל זעהר פיעל העלפען, דאס וואס א משרית פועלט א מאָל קענען עס גרויסע לייט נישט פועל'ן. דער משרת ווייסט בייזן אדון דאס האַרץ און פארזעהט איהם מיט אלע זאכען, וואס מען טאָר נישט זאגען.... האט איינער בעדארפט עפעס צו איסר'ן (און ווער האט ניט בעדארפט צו איסר'ן?) דא האט ער שוין פריהער אבגעניצט מיין לאסקע, איך זאָל בעטען פאר איהם סטאנציע און דער־מאָהנען איהם צום גוטען בייא א שמיעס. פון געלט און מתנות איז שוין קיין ריידע נישט געווען. יענער האט געמיינט, אבי ביי מיר האט ער געפועלט, אז איך זאל ביי מיין רב איסר'ן פארוואָרפען פאר איהם א וואָרט איז ער שוין גע־האָלפען, האטש איך האב מיר געוואוסט מיינס, אז איסר אליין קען איהם אזוי פיל העלפען, טאקי אויף איסר'ס רייד, וויא א טויטען באנקעס. וואס ארט עס מיך? לאָז ער מיינען און געבען געלד. און ווען אפילו ס'איז א מעגליכקייט געווען צו העלפען, וועט דאָך איסר נעהמען געלד און טאָן זיינס נאָר אָן מיין שתדלנות. יחיה־איך־שיחיה אזוי צי אזוי, וועט דאָך איסר אליין נעהמען געלד און מאכען וויא דער שטייגער זיינער: מיר ווילען זעהן, מיר ווילען זעהן! הייגט צו וואס טויג איך נאָך דאָ אין דערמיט? נאָר ווייטער טאקי, וואס ארט עס מיך? לאָז יענער מיינען און געבען געלד. אט אויף אזא אופן האב איך מיר אנגעהויבען ביסליכווייז נתגדל צו ווערען, צוגעהמען אויף זיך לייב און טאקי צוגויפגעקליבען שיינע עטליכע גילדען.

18

— נאָר איין וואָרט, נישקשה. נישט מעהר וויא איין וואָרט! האט זיך גע־הערט הינטער דער טהיר עפעס א גראָב קול און באלד טאקי איז אריין געגאנגען

אין שטיבעל א געשפיקעוועט יורעל אָהן א קאפאטע נאָר אין אפערלאטעט לייבעל, פון וועלכען עס האָבען ארויס געקוקט שטיקליך פארשמירטע ציצית, וואָס האָבען זיך געבאָמבעלט אויף דיא קניע, און אין גראָבע תחתונים מחילה מיט גרויסע מגושמדיגע שטיוועל, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אפשר א פוד בלאָטע און וואָס האָבען פון זיך ארויסגעגעבען א שטארקען ריח עפּעס פון שוויים אין איינעם מיט דיאָר.

— א, בעני! האָט דער רב געזאָגט א קוק געבענדיג אויף דעם דאָזיגען פארשוין. וואָסוועסט־דוא עפּיס זאָגען בעני?

— וואָס זאָל איך זאָגען? האָט בעני געענטפערט און זיך א קראַטץ געגעבען אין דער פאטיליצע. עט, גאָרנישט זאָג איך. נעלד פאר היינטיגען חודש, האָב איך שוין ביי אייך אָפּגענומען, וואסער האָב איך נאָך נעכטען ביי דער נאכט אָפּגעגעבען. איך האָב נעכטען דיא גאנצע נאכט כמעט געהאט דאָס פיהרעניש. יצחק אברהם'ס שטארב האָט מיך גוט אָפּגעפיהרט. מיינע בעלי־הבתים, וואָס לעבין איהם אין שכנות, האָבען דאָס וואסער אויסגעגאָסען, געליבען א גאנצען טאָג אָהן וואסער. נישט געהאט מיט וואָס צו קאָכען. ווער איז שולדיג? דער וואסערפיהרער. יענעם גלוסט זיך שטארבען און אויסגעהן געהט עס אויס צום וואסערפיהרערס קאָפּ. געה פיהר זיי דיא גאנצע נאכט וואסער! אז איך האָב אקעגען טאָג צוגעמאכט איין אויג קומט דיא מאמע זאָל לעבען און וועקט מיך: בעני, בעני! שטעה אויף, פארקייטעל דיא טהיר, איך געה צום ערשטין מנין הערען קדושה, פון דער שוהל געה איך אויפין חייליגען אָרט, היינט האָב איך יאָהרצייט. גיב דאָ אכטונג צום טעפּעל קאליש, וואָס איך האָב צוגעשטעלט אויפן פריפּעטשיק. איך פּטר ארויס דיא מאמע און לייג מיך ווידער צו. קוים וואָס איך האָפּ א דרעמיל הער איך פּיק, פּיק, פּיק. דער האָהן מיט דיא היהנער זיינען אראָפּ פון דער סידעליע. שטעהן און פּיקען געשמאק א ריפּטעל ברויט אויפן טיש. א קיש, א קיש! שרייא איך. א קיש אהין, א קיש אהער זייא פּיקען טאקי אלץ. לעבין מיר איז גראָד געלעגען א חילצערן לעפּיל, א פליישיגס, חאפּ איך דאָס לעפּעל און לאָז מיך צו דיא היהנער. פלוצלים האָרך איך, אויפן פריפּעטשעק לויפּט דאָס טעפּיל.. מיינער האפּט אין איילענעש און שטעקט אריין אין דעם מילכיגען טעפּיל דאָס פליישיגע לעפּעל און מאך אָהן א שאלה! דער לעפּעל איז פליישיג, נאָר ווייל ס'איז נישט געקארבט מיט דריי קארבען. חלילה נישט ווייל מען עסט דערמיט פליישיגס. איך זאָל אזוי בעהיט ווערען פון קריינק! דאָס טעפּיל ווידער איז מילכיג, נאָר ווייל מען האָט דרינען קאָנמאָל נישט געקאָכט קיין פלייש. זינט

מיין ציג איז מיר נעפגרט קומט אפילו אין מיין גבול קיין מילך נישט אריין. איהר מעגט מיר גלויבע אויף מיין יודישקייט..... היינט, רבי, פסקעט מיר א שאלה!

— עפעס א גרויס טעפעל? האט דער רב געפרעגט.

— גרעסער פון מיין קאפ, האט בעני געענטפערט, אפשר אקעגען איין אייער. איך זופ מיך דערמיט אן פול וויא א פעסעל און ארבייט אוועק דעם גאנצען טאג אהן א פאפאס.

— כשר. האט דער רב געזאגט, און איידער בעני איז ארויסגעגאנגען איז אריינגעלאפען עפעס א וויבעל מיט א יאמער א קלאג:

—רבי, איך האב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען! איהר האט אודאי זעהר גוט געמיינט, וואס איהר האט צווישע אונז געמאכט א לעבען און ניט צוגעלאזט קיין גט, נאר אזא לעבען אויף אלע מיינע שונאים געזאגט געווארן. אייערע טהייערע ווערטער זיינען צו איהם אזוי פיל צוגעשטאנען וויא איין ארבעס צום וואנד. ער טהוט זיך טאקי זיינס און מאכט מיר אלץ דעם טויט. איך שווארץ דאס פנים, לייא, בארג קויף איין אויפן מארק אייער, היהנער, וויא ס,איז עפעס צו פארדינען אבי צו דערהאלטען דיא נשמה פון דיא הונגעריקע, אפגעריסענע, אפגעשליסענע קינדערליך, און ער ווייסט נישט מעהר וויא דיא הסידאריע, וואו ער פארברייננט דיא גאנצענע טעג מיט זיינע לייט אונטערן אוי־וועי, טרינקען, שמיעסען פאטשטען, און אז ער קומט אהיים מוז איהם אלסדינג זיין. ער זאל חאטש א קוק טאהן אויף דיא קינדער. זיי געהען איהם כלל נישט אן, וויא זיי וואלטען געווען פרעמדע. צו מיר רעדט ער נישט קיין גוט ווארט גלייך וויא איך וואלט געווען צו איהם פערקויפט, זיינס א דינסט, וואס איך בין נישט ווערטה צו וואשען איהם דיא פיס און טרינקען דאס וואסער, איך הער נישט מעהר פון איהם אלץ שטיא, טיפושטע, שפלה! אונטער עפעס א יום טוב פאהרט ער זיך אוועק צו זיין רבי'ן, נעהמט ביי מיר צו דאס לעצטע און ליגט דארט אפ א צייט מיט זיין קומפאניע, אזעלכע וויא ער. עס זאל איהם אנהויבען ארען א חיים, עפעס א ווייב מיט קינדער, וואס זיינען זשעדנע א שטיקעל ברויט און קומען נעביך אפ. רוף איך א מאהל מיך אן אקעגען דעם עפעס א ווארט סטראשעט ער מיך, ער מוז מיך נאר אוועקווארפען מיך מאכען פאר א וויסטע עגונה, און ווייזען מיר ווער עלטער איז, וואס א יודענע איז אזוינס. היינט אין דער פריה קומט ער פון קלייזעל, אין שטוב איז קאלט, חאטש וועלף צו טרייבען, שוין מעהר פון צוויי טעג איז קיין רויך פון מיין קוימען נישט געגאנגען, דיא קינדער דרא־

ושען, ציטערן און בעטען עסען. דאָס קליינע קינד אין וויעג איז שוין חיזעריג שרייענדיג, וויל נעביך זייגען און ביי מיר איז נישטאָ קיין קאפ מילך. פון וואנען זאָל עס זיך נעהמען אז איך דארב און צוויי טעג איז אין מיין מויל קיין לעפעל געקעכטץ נישט געקומען. שטיאָ, מאכט ער מיט א קאלט געטימח, לייג מיר אריין אין קלומעקיל א העמד מיט דער שבתדיגער קאפאָטע. איך האָב פערשטאַנען אז ער קלייבט זיך פאָהרען אהין מיט זיין כנופיאָ, עס געהט דאָך א חנוכה. דאָס תארץ איז מיר געווען זעהר פערביטערט געהם איך און רוף מיך אָן: גזלן איינער! וואָס טראכטסטו זיך? קוק האָטש אָן דיינע קינדער, וויא זיי בידעווען, ליידען און דוא האָסט אין זינען פוסטע, נארישע זאכען! מילא דאָס ווייב איז א נאָר נישט, א שטיא, א יודענע, א צויג, אָבער דיא קינדער, גוואלד דיינע קינדער! ... וויא איך האָב דאָס איהם נאָר ארויסגערערט אז ער פאלט עס אויף מיר אָן מיט א כעס, מיט א געפילדער: אזוי שטיא! דוא וועסט עס מיך אזוי זידלען און אָנרופען נארישקייטען אזעלכע חויכע זאכען, וואָס זיינען נישט פאר דיין ווייבערשען מוח! אזוי דוא שפלה איינע! נוא חיינטיגס מאָהל איז איין עס, איך מוז דיך אויף אייביג מאקי אויף אייביג אוועקווארפען, אז דוא זאָלסט בלייבען א וויסטע עגונה. נישקשה איך וועל מיר דארט ערגיץ חתונה האָבען, איך מעג נישקשה, און דיך כּוז איך אָנלעהרנען, דוא זאָלסט וויסען וואָס איז אזוינס א יודענע.... ער האָט זיך נישט געקיהלט מיט דיא רייד און מיך נאָך אָנגעהויבען צו קנייפען. נאָט, זעהט זייט מוחל וויא ער האָט מיר צוקניפען דיא הענד. ברוין און בלוי מיר געמאכט דאָס לייב! גוואלד רבי ראטעוועט מיך! לאָז ער מיר געבען גט. איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען!..

— געה שוין, געה א חיים! האָט דער רב געזאָגט. איך וועל נאָך חיינט שיקען דעם שמש, ער זאָל איהם צו מיר ברייננען.

קוים איז דאָס ווייבעל ארויסגעגאנגען האָט דיא שמשטע זיך אריינגעהאפט אָנגעטאָהן דיא ייפע אויף איין ארבעל מיט א ליילעך אונטערן אָרעם.

— גאָט העלף! האָט זיא געזאָגט צום רב נאָכדעם וויא זיא האָט פריהער מיט ידער האנד א ריהר געטאָהן דיא מזוזה און א קיש געטאָהן דיא פינגער. איך האָב אייך געוואָלט אויף א רגע מטריח זיין מיט א „שאלת נשים“. נאָט איך זייט מוחל דעם ליילעך.

אין דער צייט ווען דער רב איז בעשעפטיגט געווען מיט זיין רבנישע זאַכען איז דער עולם אין שטיבעל געזעסען עפעס משונה פערטראכט. דיא נגידים האָבען זיך געבלאָזען, געטיקט מיט פערדראָס און זיינען געווען עפּיס שטארק צר־

קאכט, גלייך וויא איינער וואלט פלוצלים פון דער העלער הויט אויף זיי אנגע־פאלען און זיי גערופען שווינדלער פאר א וועלט מענשען.

— וואס זיפצט איהר אזוי ר׳ חנא? האט איין נגיד זיך אנגערופען און אליין אויך עפעס וויא א קרעכץ געטאהן.

— עט, ר׳ בעריש, האט רבי חנא געמאכט מיט א קנייטשעל. איך ווייס חלעבען נישט, וואס יצחק אברהם וויל האבען מיט זיין מעשה. עפעס קומט דא פיר אזעלכע ווערטער, וואס פאסטען כלל נישט פאר איהם! וואס זאגט איהר ר׳ בעריש צו דיא שטעכווערטלעך? איהר זיינט א מבין וואוהין זיי דערלאנגען? ועדר ווייסט ביז וואנען דאס לייענען וועט נאך געדויערן, איך האב היינט אסור נישט קיין צייט. איך זיץ דא וויא אויף שפילקעס.

— איך זיטץ אויך חלעבין וויא אויף שפילקעס, האט ר׳ בעריש געענטפערט. אויב איך בין א מבין, פרעגט איהר, וואהין דיא שטעכווערטליך גערן, וואהין זיי דערלאנגען? אי־אי בין איך א מבין ר׳ חנא! פע, פע. איך וואלט מיך אזוינס פון יצחק אברהם קיינמאל נישט געריכט! ער איז, דאכט זיך נישט געוועזן קיין נאריי־שער מענש און פארשטאנען איין עסק.... אפשר וואלט א סברא געוועזן מיר זאלען איצט טאקי אוועקגעהן. מיר זענין דאך בעשעפטיגטע מענשען. אט חלעבין, פאלגט מיך לאמיר אוועקגעהן.

— חלילה, חלילה! האבען זיך עטליכע נגידים אנגערופען, עס וועט אויס־זעהן אז מיר האבען זיך געפונען געטראפען. אדרבה, דוקא זיטצען און אויסהע־רען ביז אין סוף אריין.

ר׳ חנא האט ווייטער א זיפץ געטאן און ר׳ בעריש האט מיט דער האנד זיך אנגענומען בייא דער נאז און געברומט עפעס אונטער זיך וויא איינער וואס איז שטארק ברוגז.

— א, גוט מארגען, גוט מארגען! האט ר׳ פייבוש געזאגט אריינקומענדיג אין שטיבעל זעהר פרעהליך און דאס פנים האט איהם געפלאמט וויא בייא איי־נעם, וואס איז אביסיל פארלעקט. איך בין ביז איצט טרוד געוועזן און נישט גע־קענט מיך אויסרייסען אהער. וואס איז דיא מעשה? האט ער געמאכט א קוק גער בענדיג אויף דיא נגידים, וואס זיצט איהר עפים אזוי אומעטיג?

— וואס איז דיא מעשה, ר׳ פייבוש, וואס איהר זענט אזוי פרעהליך? הא־בען דיא נגידים צו איהם זיך אנגערופען.

— מען האט שוין אריבגים דערוויל אפגעלייענט אחן מיר, האט ר׳ פייבוש

געזאָגט, א שאָד חלעבין, וואָס איך האָב נישט געהערט. עס האָט געטוט זיין וועהר שיין.

—אזא יאָהר זאָלט איהר האָבען, האָט ר׳ בערוש געברומט אונטער זיך.

—נישקשה ר׳ פייבוש ס׳איז פאר אייך נאָך אויף געגוג איבערגעבליבען. האָט איינער פון דיא נגידים זיך אָנגערופען.

א, גוט מאָרגען רבי! האָט ר׳ פייבוש געזאָגט צום רב, וואָס איז צוגעקומען צום טיש. זייט מיר מוחל, וואָס איך האָב מיך פארזאמט, איך בין אצינד פאר־טראָגען געוועזן אלץ וועגען יצחק אברהם׳ן. חברה האָט ערסט זיך אויסגעגלייכט וועגען דעם קבורה געלד. ביידע צדדים האָבען אביסיל זיך איינגעשפארט, פאר־עקשהנט. חברה איז אָבער געווען גערעכט און האָט טאַקי אויסגעפיהרט. פון וועמען דען זאָל חברה אָפּלעקען א ביינדעל אז נישט פון אזא פעטען בר־מינן? א שאָד חלעבען רבי, וואָס איהר האָט געלייענט און איך האָב ניט גיהערט. אזא מעשה חלעבין מעג מען הערען, זיא איז מתוק מדבש. איך האָב מיך געכטען פשוט מחיה געווען זיא הערענדיג פון אייער כשר׳ן מויל. דער סוף מוז זיין גאָר אנטיק אָ־ווא, א שאָד חלעבין וואָל איך האָב נישט געהערט!

אודאי ר׳ פייבוש, האָט דער רב געזאָגט, האָבען מיר דערווייל אָהן אייך דאָ היבש אָפּגעלייענט, נאָר ס׳איז נאָך געבליבען שירים. אָט וועל איך מיך טאַקי נעהמען לייענען ביז אין דעם סוף אריין.

14

דער רב האָט נישט געמאכט לאַנג קיין שיהות און אָנגעהויבען ווייטער לייענען אזוי:

פוצען און קליידען זיך דאָס איז געווען מיין בעסט פארגניגען וויא דער שטייגער איז פון אלע אויפגעקומענע משרתים, וואָס האָבען ליב ארויפצוציהען אויף זיך אלסדינג וואָס נור זיי קענען, צונעהן בעהאנגען מיט בלישטשענדיגע קייטעליך און פינגעדליך און זייערע שטיוועל זאָלען גלאנצען וויא דיא שפיגעליך, בכדי דיא וועלט זאָל זיך אויף זייא וואונדערין און חידושין. שבת פלעג איך געוועהנטליך מיך אויספוצען וויא א טאָפ און דורכגעהן זיך מיט מיינע חברים צו־ווייזען זיך אויף חדושים פאר דער וועלט און צובעטראכטען דיא אלע ווייבליך און מיידליך, וואָס געהן קומפאניעסווייס שפאצירען. איך האָב געקענט אין דער שטאָט כמעט אלע דינסטען און געוואוסט היסטאָריעס פון א סך ווייבליך, צווישן

וועלכע איך האב געהאט זעהר פיל בעקאנטע. אז איך האב איינמאל שבת נחמו געשפאצירט מיט חברה אין דער שטאדט, וואו עס האבען זיך געשאטען יודישע טעכטער אין זיידענע און סאמעטענע מלבושים, בעהאנגען מיט פערעל און מיט אלערלייא מיני צירונג איז מיר אקעגען געקומען עפעס א מיידעל, אנגעטאן זעהר פראסט אין א ציטצען קליידעל, ריין וויא זילבער, איהר פנים האט געשיינט וויא דער ליכטיגער מארגענשטערען און פארטונקעלט אלע אנדערע מיט זייערע פערעל און דימענטען, זייא האבען אקעגען איהר זיך אנגעזעהן וויא א ליכט אקעגען דער זון. בייא דער זייט איז איהר געגאנגען א יונגער מאן א סטאטעטשנער זעהר שיין געוואקסען, איהר שיינקייט האט מיר פארנומען דיא אויגען, איך בין געבליבען א היבשע צייט שטעהן וויא צוקאכט און נישט געהערט נישט געזעהן וואס ארום מיר טוהט זיך. אז איך האב שפעטער א ביסעל מיך פאמיעטענט האב איך זיי מעהר שוין ניט געזעהן, זיא איז דורכגעגאנגען צווישען דעם עולם און פארשווינ־דען געווארען אזוי וויא א פליהענדער שטערען אין דיא זומער־נעכט נאר איהר בילד אבער איז מיר געבלבען איינגעבאקען טיף אין הארצען און פון יענער צייט אן האב איך זיא נישט געקענט אויף א רגע ארויסשלאגען פונם קאפ. עס האט תמיד פאר מיר זיך אויסגעמאהלט איהר פנים איהר געשטאלט און בייא דער נאכט אין דער פנסטער האבען אקעגען מיר געפינקעלט געלויכטען איהרע ברע־נענדיגע אויגען וויא צווייא אנגעצונדענע סטעארינאווע ליכט. עס האט מיר זיך אליץ געדאכט, אז זיא איז מיר שוין לאנג בעקאנט, איך האב זיא אין מיין לעבען שוין א מאל געזעהן, נאר ווען און וואו האב איך נישט געקענט מיך דערמאהנען. איך האב מיר פירגענומען, אז איך מוז מיך דערגעהן ווער זיא איז און אויפזוכען וואו זיא זיצט.

א מאל בין איך צווישען טאג און נאכט גראד געגאנגען ערגיץ אין א פארלע־גען געסעל. דער בלויער לויטערער הימעל האט ביי דיא ברעגען זיך בעדעקט מיט שווארצע פאסען חמארע, אין וועלכע עס האבען צייטענווייס זיך דורכגעווארפען בליטצען וויא לאנגע פייערדיגע שטרייפעליך. אין דעם געסיל איז געווען שטיל, נישט קיין פוס פון א מענשען און איך בין מיר געגאנגען זעהר פארטראכט, עפיס שטארק מרה־שחורהדיג. פלוצלים דערהער איך א ביטער געשרייא, וואס האט מיך אנגעהאפט ביים הארץ. איך גיב א בליק, אעגען מיר לויפט איינער מיט א פעקיל גיך און געשווינד וויא א גנב, וואס וויל אנטרינען ווערען. שטעה! האב איך א געשריי געטאן, זיך געשטעלט בעהארצט איהם אקעגען און אויפגעהויבען אויף איהם מיין גראבען שטעקען. יענער האט זיך שטארק דערשראקען, ארויסגעלאזט

פון די הענד דעם פעקיל און אליין איז ער אנטלאָפען, גיך פארשווינדען געוואָרן. נישט וויט פון מיר לעבען א פּליט איז געלעגען אויף דער ערד עפּעס א מענש. אז איך בין צוגעלאָפען צו איהם מיט דעם פּעקיל האָט ער אפילו קיין ריחר זיך נישט געטאָן. אין דרויסען איז טונקעל געוואָרען פון א שטיק שווארצע חמארע וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויבען אין הימעל. איך האָב אין איילעניש אָן דעם מענשען ביין קאָפּ און מינטער איהם. פּלוצלים האָט אָנגעהויבען צו בליטצען, איין בליטץ נאָך דעם אנדערען און איך דערזעה אקעגען מיר א פּאָר אָפענע ברעך־נענדיגע אויגען. עס האָט מיר א קלאָפּ געגעבען אין הארץ, דער קאָפּ האָט מיר זיך פארדרעהט און איך בין געבליבען שטעהן שטארק פארמישט, איך האָב דער־קענט זיא דאָס איז געוועזן זיא

זיא האָט מיר דערציעהלט, אז בשעת זיא איז פריהער אביסיל געגאנגען אליין דאָ אין דעם געסעל איז אונטערגעשפּרונגען עפּעס א מענש, ער האָט איהר דער־לאנגט א שטארקען זעטץ איבער דער האנד און געשווינד ארויסגעחאפּט ביי איהר דאָס פּעקעל מיט העמדער, וואָס זיא האָט אָנגענומען ערגעץ אין איין אָרט צו נעהען. ווען איך זאָל נישט געוועזן אונטערקומען, האָט זיא געזאָגט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, און אָפּנעהמען ביים גנב דיא זאכען וואָלט זיא געבראָכען געוואָ־רען פון ברויט און נאָך אריין אין א מיאוס'ן רוף ביי לייט, קיינער וואָלט איהר מעהר נישט געגעבען קיין שטאָך ארבייט. זיא האָט מיר גידאנקט פונם גאנצען הארץ, דאָס פּנים האָט איהר דערביי געפלאמט און איטליכער בליק פון איהרע פייערדיגע אויגען האָט מיך געסמאליעט, געבריהט, איך האָב געפיהלט, אז דאָס הארץ ווערט מיר אינווענינג צושמאָלצען וויא וואקס. גאָט זאָל אייך בעצאָהלען! האָט זיא צולעצט געזאָגט מיט א ציטערדיג קול און געוואָלט געהן איהר וועג. — ניין, ניין! האָב איך מיך אָנגערופען צוקאָכט, איך וועל אייך בשום אופן נ שט לאָזען געהן איצט איינע אליין, איך מוז אייך אונטערפיהרען ביז צו אייער חיים. יא האָט זיך עפּעס וויא געקווייקעלט, דאָס פּנים איהרער האָט געזאָגט, אז איהר יז עפּעס פריקרע צוגעהן אין דער צייט מיט א פרעמדען יונגען מאַן, נאָר איך אָב זיא נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, געשווינד גענומען צו מיר אין האנד יהר פּעקעל העמדער און בין מיט איהר נעגאנגען ווייטער דורך געסליך, וואוהין זיא האָט מיך געפיהרט. דעם גאנצען וועג האָבען מיר נישט גערעדט כמעט קיין וואָרט. איך האָב נאָר הינטערווייל'עכם אויף איהר געקוקט און געציטערט וויא אין קדחת, און ווען זיא האָט מיך אָנגעריהרט מיט דער האנד בשעת מעשה, אז זיא פלעגט אליץ וועלען צונעהמען ביי מיר דעם פּעקעל, איז מיר דורך דעם גאנצען

לייב דורכגעלאפען עפעס א דראזש, דאס בלוט איז מיר נעבליבען שטעהן פאר־גליווערט אין דיא אדערן און עס האט מיר פארנומען דער אטהעם. אזוי זענען מיר ביידע געגאנגען ביז זיא האט מיך צוגעפיהרט צו א שטוב, וואס אויף דער מחיצה אין הויף אדריין איז געהאנגען א קליינע ווייסע וויוועסקע מיט שווארצע כתיבהטע אותיות: „דא זיצט גאלדע יאקאבזאהן דיא נעהטאריין". יאקאבזאהן! האב איך א זאג געטאן פארוואונדערט און האב מיך דערמאהנט אן יאקאבזאהן, וואס האט מיך א מאל ארויסגעהאלפען אין דער נויט. יא, האט זיא זיך אנגערופען, איך הייס גאלדע יאקאבזאהן, וואס איז עס עפיס אייך אזא וואונדער? — אייער טאטע איז מיר פון גאנץ לאנג בעקאנט, האב איך געענטפערט, ער האט מיר אמאל געהאלפען אין א שלעכטע צייט. — מיין טאטע איז שוין עטליכע יאהר טויט, האט זיא געזאגט מיט א זיפץ. און איידער מיר האבען זיך געזעגענט האט א שטארקער דונער געטאן און א שלאקס רעגען האט אנגעהויבען צו פלייצען וויא א מבול. זיא האט מיך געבעטען אריינצוגעהן מיט איהר צו זיך אין שטוב איבער־ווארטען דארט דעם רעגען. עס פארשטעהט זיך, אז איך האב עס געטאן בשמחה און בין פון דעם רעגען זעהר שטארק צופריעדען געוועזען. פון מיינעטוועגען האט געמעגט גיסען א מבול, גאר קיינמאל נישט אויפהערען און איך זאל בלייבען מיט איהר אין איינעם אין שטוב וויא אין נח'ס תבה.

דיא שטוב, אין וועלכער איך בין אריינגעגאנגען, איז בעשטאנען פון איין חדר אבגעטיילט אין דערמיט מיט שפאנישע ווענטלאך. א העלפט איז געוועזען א ספאלניע און דיא אנדערע העלפט—א חדר אויף צו זיטצען. ביים ערשטען אנבליק האט מען געקענט זעהר גרינג ארויסזעהען, אז דארט וואוינען מענשען ארעמע אבער נישט קיין פוילע, אפגעלאזענע. דארט האבען זיך געפונען עטליכע אלטע ביינקליך מיט א קאנאפקעלע איבערגעצויגען מיט א געלבליכען, אבגעבלא־קעוועטען סיטין. לעבען וואנד איז געשטאנען א קאמאדע איבערגעדעקט מיט א טישטוך, ווייס וויא שנייא און דארויף איז געווען אויסגעשטעלט: שמאכטעלייען: א פאר קליינע פארצעלאענע שעלכליך מיט רויטע קוויטען, א צווייא בלויע גע־שליפענע קעלישקעליך און א פושקעלע פון טשערעפאשקעס, א שפיגעלע מיט קליי־נע פארפימער־פלעשליך וכדומה נאך אזעלכע קלייניגקייטען, וואס זענען געוועזען דאס גאנצע צירונג, דאס שיינדעל אין דער שטוב, דערצו האט מען נאך געקענט צורעכענען דיא עטליכע בלומענטעפליך אויף דיא פענסטער און דעם אויסגע־שמריקטען פארטרעט פון משה רבינו מיט דיא לוחות אין דער האנט. לעבען פענסטער איז געשטאנען א טיש, אנגעליינט מיט לייוואנד, מיט פאסטעם פע־

דעמליך און מיט אלע אנדערע זאכען וואס צו דער ארביים. אריינקומענדיג אין שטוב האט גאלדע מיך פארגעשטעלט פאר איהר מוטער, א דארע, א שלאפע יר דענע פון א יאהר פופציג, און אין קורצען איהר דערצעהלט דאס גאנצע בעגעגעניס איהרס, ערשט ניט לאנג. דיא מוטער האט מיך געמאכט א שיינעם ברוך־הבא און מיך געבעטען זיטציען. לעבען עס טיש אויף א ביינקעל איז געזעסען א קליין מיידעלע פון א יאהר אכט, זיא האט קלאמפערשט עפעס וויא געגעהט און חינ־טערוויילעכם אויף מיר געקוקט מיט חיטרע אייגעליך. גאלדע האט זיך אויך גע־זעצט לעבען טיש און פאנאנדערגענומען דאס פעקיל, וואס זיא האט געבראכט. עטליכע מינוטען בין איך געזעסען שטיל וויא א חתן-בחור און נישט גערעדט קיין ווארט. אויפן הארץ איז מיר געווען עפעס פרעהליך, איך האב געקוקט וויא גאלדע ארביים מיט איהרע ווייסע פוחקע הענדליך און עס האט מיר עפעס שטארק הנאה געטאן. דערנאך איז געווארען א רייד איבער דער פאגאדע, וויא נייטיג דער רעגען איז. דיא אלטע האט אפשר א מאל צעהן איבערגעחזרט, אז דאס געהט נישט קיין רעגען נאר ברויט און האט געמאכט האפנונגען, אז נאך דעם רעגען וועט מיט עטליכע גראשען זיכער ועלוועלער ווערען דער מקח פונם פוד מעהל. גאלדע האט עפעס זיך איבערגעווינקען מיט דער מוטער און איז ארויסגעגאנגען. דיא אלטע איז געבליבען לעבען מיר, האט אלץ גערעדט און איז ארויפגעקומען אין שמיעס דארויף, וויא דער מאן איהרער האט א צייט נעביך געקריינקט און פארקריינקט דעם לעצטען גראשען ביז ער איז געשטארבען און איבערגעלאזט זיא, וויסטע אלמנה, מיט צוויי קינדער וויא אויף דעם וואסער. נאר גאט אבער האט זיא גע־בענטשט מיט א טאכטער, וואס איז ווייט אין דער וועלט צו זוכען איהר גלייכען, איהר גאלדעניוא איז גוט אי פרום מיט אלע מעלות. זיא ארביים נעביך טאג וויא נאכט, נעהט, שטיקט און נעהמט זיך דיא אויגען ארויס איבער דער נאדעל וויא ס'איז ארויסצוברייננגען דאס שטיקעל פרנסה. מען לעבט טאקי אין דחקות אין צרות, איהר ביטערע, שווערע ארביים קלעקט קוים קוים אויף דיא נייטיגסטע בע־דערפניש, נאר נישט צו פארזינדיגען, מען לעבט דאך פארט, גאט ווייסט וואס פון אונז וואלט געווארען ווען נישט גאלדעניוא. אודאי מעג איך מיר פרייען, זיך שעטצען גליקליך מיט אזא מתנה פון זיין ליבען נאמען, נאר וויא ווייגט אין מיר אבער דאס הארץ, האט זיא געזאגט מיט א שטארקען זיפץ און טרעהרין האבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען, קוקענדיג וויא גאלדעניוא ארביים אויף אונז אלע מיט נויט־שוויים נעביך, שטעלט איין דאס געזונד, דאס לעבען און פאר־גינט נישט אויף זיך אליין אויסצוגעבען א מאל, איהר זאלט זאגען אפילו א

צובראָכענעם שילינגער. וואָס איך בעט זיא א מאָל: גאָלדענויא סערצע! האָב רחמנות אויף דיין לעבען, קויף דיר עפּעס אויף צו דערקוויקען זיך און רוה זיך אביסיל אוים, נשמה מיינע, ענטפּערט זיא אלץ מיט א געלעכטער: איך בעדארף מיך נישט קוויקען, מאמע, עס נידעט מיר חלילה נישט ביים הארץ. לאָזען זיך קוויקען יענע וואָס זיצען פארלייגט דיא הענד און ווייסען אליין נים וואָס געהט זיי אָפּ. אויף אויסרוהען זיך איז דאָ ביי אונז א גרויסער טאָג שבת. אזוי ענט־פּערט זי אָפּ תמיד מיט א ווערטעל און טוט טאקי ווייטער דאָס איהריגע שטיל, פיין וויא א שטילע טויב, לאָז מיר זיין פאר איהר קאָפּ!...

אין מיטען שמיעס איז אריינגעקומען גאָלדע און אנידערגעשטעלט אויפען טיש א טאָץ מיט פיער גלעזער טהעע.

אז מיר האָבען אָפּגעטרונקען טהעע האָט דער רעגען אויפגעהערט, גאָלדע האָט געהייסען איהר שוועסטעריל זיך געהן לייגען שלאָפען. געה שיינדעלע, האָט זיא צו איהר געזאָגט און זיא א גלעט געטאָן איבער דער קעפּעלע, דיר איז שוין צייט צו שלאָפען. דוא וועסט בעסער פריהער אויפשטעהן. דיין לעהרער וועט שוין היינט נישט קומען. — שיינדעלע האָט א קיש געטאָן דיא מוטער אי דיא שוועס־טער, געזאָגט איטליכען א גוטע נאכט און געגאנגען שלאָפען. מיר איז שוין אויך צייט געווען צו געהן, איך האָב מיך אויפגעהייבען פונם ביינקעל זיך געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

דיא האלבע לבנה האָט געשיינט און איז וויא א גילדען שיפעלע זיך גע־שווימען אין דעם גרויסען, בלויען ים פון דער לופט, וואָס איז געווען רוהיג, שטיל אָהן א שום ווינטעלע. דער הימעל האָט מיט טויזענטער ליכטיגע שטערען אראָפּ־געקוקט וויא א פארליבטער חתן אויף דער געליבטער ערד, וואָס איז געווען אָנגע־טאָן אין א גרין קלייד פון גראָז, פארפּוצט מיט אלערליי שיינע בלומען, פון וועל־כע עס האָבען געשמעקט זיסע, געשמאקע ריחות וויא פון דיא טהייערסטע פאר־פומעס. זשאבעס האָבען לוסטיג געקוואקט אין דיא טייכליך און ערגיץ פון א גאָרטען האָט זיך אָנגערופען אויף זיין קול א סאלאוויא, איין בריה אויף דער וועלט. א כפרה אלע חזנים.... מיר האָט עפּעס אויך זיך געזונגען אויפן הארץ. איך האָב געהענדיג אונטערגעזונגען און אליין נישט געהערט וואָס, נאָר צוקומעדיג נאָהענט לעבען דער הים האָב איך מיך עפּעס וויא א כאפּ געטאָן און דערהערט אז איך זינג לייזער דעם שניידערם א ניגונדיל וויא מען בעזעצט א כלה. א, אין דער ערד אריין פאלגע! האָב איך אין שפאס געשאָלטען לייזערען און מיט א פרעהליך שמייכעלע איהם אָפּגעשיקט צו אלדע שווארץ־יאָהר.

הערט א מעשה! נאך אזא פרעהליך בענגעניש האט דיא גאנצע נאכט מיר זיך נאר געחלומט עפעס טרויעריגע פצענעס, וויא מען וויינט מיך אפ מיט טרעה־רען און קולות פון מענשען שרייען עפעס ארוים וויא פון דער ערד, גוואלד וואס האט מען צו אונז געהאט!....

15

איך האב אנגעהויבען צו רווערען ביי גאלדען אין שטוב איין אפטער גאסט, עס האט מיך געצויגען אהינצו עפעס וויא א מאגנעט. מיך האט געצויגען צו איהר נישט איהרע מעלות און מדות טובות וויא זיא דערנעהרט זיך כשר און האלט אוים שיין און פיין איין אלטע מוטער און א שוועסטעריל מיט איהר ארבייט, ניין, אזעלכע זאכען האט איסר'ס א תלמיד נישט געקענט שעטצען. געלד, דאס איז געווען ביי מיר דער ארשין אויף־צומעסטען דעם מענשענס מעלות וויא אויך דאס עכטע געוויכט אפצו־וויינען אלע מיני מידות טובות, א קלוגער א בריה, א מענש האט ביי מיר געחייסען דער וואס האט געלד און לעבט אין וואוילטיג, וויא אזוי ער האט עס בעקומען און אויף וועלכע הוצאות ער לעבט, דאס מאכט גאר נישט אוים, און אזעלכע זאכען געהן אריין פאדראבנע נאר ארימעלייט, שלימזול־ניקעס מחמת קנאה און פארדראס, וויא אויך מחמת דעם, בכדי מיט זייער בערייד־דען יענעם צו פארגלעטען דערווייל זייערע אייגענע פעהלער, וואס זיי זיינען שלימזלניקעס, טויגעניכטסען און צוקיהלען זיך אביסיל דאס הארץ, צו טרייסטען זיך קלאמפערשט פאר דער וועלט, אז זייער ארעמקייט איז נאר פאר זייער גוטען האראקטער, דערפאר וואס זיי קענען נישט וויא אנדערע זיין פאלשע, נידעריגע מענשען. ניין, נישט גאלדעס גוטע שיינע מעלות זענען מיר געפעהלען, מיר איז געפעלען געווען נאר איהר שיין פנים, מיך האט געצויגען צו איהר א מגושמדיגע ווילדע ליעבשאפט. וואס איך האב מיט דער ליבשאפט געמיינט דאס האב איך מיר נאך אליין קיין חשבון ניט געקענט אבגעבען, איך בין דערווייל צו גאלדען געגאנגען, תחלת האב איך איהר געבראכט ארבייט, מיר געלאזט נעהן ביי איהר העמדער, מאנישקעס און דערנאך פלעג איך מיר שוין אזוי קומען גלאט וויא א גוטער בעקאנטער.

אין דער צייט וואס איך בין געגאנגען צו גאלדען פלעג איך דארט אלע מרעפען יענעם יונגען מאן, וועלכען איך האב דאס ערשטע מאל בעגעגענט שבת געהענדיג מיט איהר שפאצירען. ער איז געווען דארט זעהר היימעש וויא אן איי־

געגער, א גאנצער בן־בית. ער פלעגט לערנען מיט שיינדעלען, העלפען אין שטוב, ברייננען א מאָל מיט זיך פונם מארק נייטיגע זאכען, אויך אמאָל לייען און געבען אונטער איין אייננער צייט, קיינער אין שטוב האָט איהם נישט געהירצט און איהם גערופען פראָסט ביים נאָמען מיכיל. מיכיל איז געווען א שרייבער, וואָס פלעגט לערנען מיידליך און יונגליך שרייבען און ציהען דערפון זיין שטיקעל פרנסה. פון א שמיעס אמאָל מיט דער אלטער האָב איך מיך דערגאנגען, אז מיכיל איז דער פאמיליאָ א גאנצע אָנהאלטעניש, א גרויסע פאָרפאָרע, אָחן איהם וואָלט אויסגעקומען א מאָל זעהר שלעכט, ער איז איהרער א ווייטער קרוב און איז גאָלדעניוס שוין כמעט א חתן. לעת־עתה איז דאָס נאָר פאר דער וועלט בסוד, נאָר אין א קורצער צייט פארהאָפט זיא אם־ירצה־השם מאכען תנאים און ברעכען טעפ. דיא דאָזיגע ווערטער האָבען מיך געשטאָכען אין דער זיבעטער ריפ, נאָר איך האָב מיר געמאכט נישט וויסענדיג, גלייך וויא עס געהט מיך גאָר נישט אָן. פון יענער צייט האָב איך נעהאלטען מיכלען פאר מיין ערגסטען שונא, וואָס שטעהט מיר אין וועג און האָב אלץ געטראכט וויא איהם בייא צוקומען. איך פלעג מיך וויא א קעצעלע צושארען צו גאָלדען אי צו דער מוטער מיט גוטע, זיסע ריידעליך, שפילען זיך מיט שיינדעלען און בריינגען איהר אָפט א צוקער־קעלע אָדער עפּיס א שפילכען, אין דער האָפענונג צו ווערען דורכדעם א חשוב און אראָפּשטופען מיכלען, אוועקשטעלען איהם אין דער זייט. איינמאָל האָב איך מיך אפילו געפריפט צוגעבען עפּעס געלד, אז איך האָב בעמערקט, אין שטוב איז עפּעס אייננ, נאָר גאָלדע האָט מיר געהייסען צוריקנעהמען דאָס געלד עפּעס מיט אזא שמייכעלע, וואָס האָט מיר געלערענט דרך ארץ און וואָס איז א סך ערגער געווען פון א פאטש. דאָס האָט נאָך טויזענד מאָל מעהר פארשטארקערט מיין שנאה צו מיכלען, עס האָט מיך געברענט וויאָ א העלעש פייער, נאָר וואָס מעהר אָבער דיא שנאה מיינע צו איהם איז געוואָרען אלץ שטארקער, האָב איך מיך אלץ מעהר פארשטעלט, גערעדט מיט איהם זיס און געוויזען איהם תמיד א פרעה־ליך פנים. פארשטעלען זיך, דאָס האָב איך שוין אין יענער צייט זעהר גוט גע־קענט, ווייל דאָס איז דיא ערשטע זאך, וואָס א קליין מענשעלע בעדארף קענען. אז איסר האָט שוין פירגענומען זיך, איינעם צו בעגראָבען פלעגט ער איהם אויפנעהמען זעהר פריינדליך, לויפען איהם אקעגען מיט א שמחה און זיך קישען מיט איהם אין דיא פיסקעלעך. מאכען יענעם דיא מיתה בנשיקה, דאָס הייסט קושענדיג ביי יענעם דיא נשמה צונעהמען, איז אי פיל זיכערער אי מען איז נאָך מקיים דיא מצוה פון „ואהבת לרעך כמוך“ לויט איין חכם האָט געזאָגט, דער־

מיט, וואָס מען קלייבט אויס פאַר דעם חבר א שיינע מיתה, א שטילען טויט, אז קיין האָהן אפילו זאָל נישט קרעהן.... איך פלעג קומען צו גאָלדען אויסגעפוצט און אויסגעשמירט דיא האָר מיט א סך פאָמאַדע בכדי דערמיט צו געפעלען און אראָפּוואַרפען אין איהרע אויגען מיכלען, וואָס איז געגאַנגען פראָסט געקליידעט, נאָר ביי גאָלדען האָבען קליידער גאָר נישט אזוי אויסגעמאַכט, זיא האָט מיר גאָר איינמאָל דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, אז פון אויסגעפּריעטע פאָמאַדע אויף יענעמס קאָפּ בעקומט מען דעם קאַטער. מיכיל האָט דערבייא א שמייכעל געטאָן און אינוועניג אין מיר האָט געקאָכט, געזאָטען אויף איהם דאָס בלוט. שיינדעלע האָט א מאָל זיך אָנגערופען: פע, מיכיל, וויא דוא געהסט! ר' איציק אברהמיל שיינט מאַקי. ער איז אויסגעפוצט, אויסגעצוואָגען מיט רויטע בעקעליך און פּאָמסענע ליפּעליך וויא א שיין מיידעל. — גאָרעלע, האָט מיכיל איהר געענט־פערט גאַנץ רוהיג, וואָס זאָל איך טאָן, אז איך בין אָרעם און האָב נישט אזא ד י ע נ ס ט, וואָס זאָל מיר אויף אלסדינג טראָגען. — מיר האָט זיך געדאַכט אז מיכיל גיט מיר א שטעכווערטיל, אז איך בין א משרת און וויל מיך דערמיט בייא איטליכען שטאַרק אראָפּוואַרפען. איך האָב עס אָבער אראָפּגעשלונגען, פאַר־ביסען דיא ליפּען און נישט אָפּגעענטפערט קיין קרום וואָרט.

אויף אזא אופן איז אוועקגעגאַנגען דער גאַנצער זומער און א שטיק פונם אָסיען. איך בין שיער אויס דער הויט נישט געשפּרונגען פאַר גרויס ליבשאַפט נאָר ס'איז גאָר נישט געווען צו מאַכען. מיכיל איז מיר געשטאַנען וויא א ביין אין האַלז. איך האָב געזעהן, אז איך וועל מיך נישט איילען דעם ביין ארויס־נעהמען וועל איך דערוואָרגען ווערען. עס האָט שוין געהאַלטען, אז אָט אָט ווערט מיכיל א חתן פאַר גאָלדען. דיא אלטע האָט איהם ליב געהאַט וויא איין אייגען קינד און זיא האָט געוואָלט דערלעבען דעם טאָג צו זעהען איהם פאַרבונדען מיט איהר טאָכטער אויף אייביגע יאָהר. זיא האָט א פּאָר מאָל געמאַכט א שמיעס פון דיא הכנות, וואָס מען בעדאַרף דערצו האָבען און אלע אין שטוב זענין געווען פרעהליך. שיינדעלע איז אזש געשפּרונגען פאַר פרייד. געשטיפּט, זיך גערייצט מיט מיכלען און געפאַלען איהם דערנאָך אויפן האַלז ארומגעהמענדיג איהם מיט ביידע הענטליך. גאָלדע האָט געקוקט אויף זיי מיט פייכטע ברענענדיגע אויגען, וואָס האָבען אויסגעדריקט זעהר פיעל תענוג און איז רויט געוואָרען וויא פייער. ס'איז איהר דענסמאָל אין פּנים ניט געווען אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון, אזוי שיין איז זיא געווען. איך האָב אויך געמאַכט א פריינדליך פּנים, וויא א היימישער מענש וואָס טהוט איהם הנאה אז אין הויז איז א שמחה, נאָר אין האַרץ

אבער האט מיר געברענט א גיהנם. אוועקגעהענדיג פון דארט האב איך געקריצט מיט דיא ציין און געשוואָרען, אז איך מוז זוכען עפעס א תחבולה וויא צום גיכ־סטען אפרוימען מיר דעם וועג צו גאָלדען.

עס האט ניט לאנג געדויערט און דיא תחבולה איז מיר געקומען אין האנד אריין. אין יענער צייט גראָד איז געווען א נאבאָר. איך האב אבגעארבייט שטי־לערהייט דורך איסערען און מען האט מיכלען גענומען פאר א רעקרוט!....

אז איך בין געקומען צו גאָלדען איז דארט אין הויז געווען תשעה־באב. דיא אלטע איז געלעגען אין בעט, קראנק, צובראָכען און אויפן קאפ א נאס טיכעל מיט קאלט וואסער. גאָלדע איז געווען בלייך וויא דיא וואנד מיט רויטע געשוואָלענע אויגען און זיך ארומגעדרעהט לעבען דער מוטער צופאטעלט דיא האָר, פארזאָרגט, פאראומערט וויא א דערשלאָגענע. שיינדעלען איז גאר נישט געווען צו דערקענען, זי איז איינגענורעט געזעסען אין א ווינקעלע, פארלייגט די הענטלך און געקוקט מיט אראפגעלאָזענע אויגען אויף דער ערד. ביי מיין אריינקומען האבען אלע מיט א מאָל זיך צו־וויינט מיט הייסע טרעהרען, אהן ווערטער, וויא אומגליקליכע בשעת זייא דערזעהען זייער בעסטען פריינד. — וואָס איז אזוינס געשעהען? האב איך וויא א תם א פרעג געטאָן און געבליבען שטעהן פארוואונדערט. אקע־גען א פאָר מינוט איז געווען שטיל, דערנאָך האט דיא אלטע אויף א וויינענדיג קול ארויסגערעדט און זיך געוואָרגען מיט טרעהרען: אָך וועה און ווינד איז מיר, מיכיל... נישטא מיכיל... דיא חאפערס האבען איהם גענומען מיכלען! עס האט איהר זיך געעפענט א פרישער קוואל טרעהרען, גאָלדע איז לעבען איהר אויפן בעט געזעסען אנגעבייגען, מיט ביידע הענד אויפן פנים, דיא קראנקע מוטער האט איהר ארויפגעלייגט דיא האנד אויפן קאפ און אלע האבען געוויינט, געיאָ־מערט וויא מען בעקלאָגט א טויטען. איך האב געמאכט א טרויערדיג פנים, גע־זיפצט, געקרעכצט און אין הארץ האט מיר הנאה געטאָן קוקענדיג אויף גאָלדען. וואָס צו איהר פארשטעלט מיר איצט שוין קיינער נישט דעם וועג, איך האב זיא גענעסען מיט דיא אויגען, אנגעקוקט זיא פון אויבען ביז אראפ וויא א וואָלף קוקט אויף א שעפעלע, און ביי מיר אין הארץ געטראכט: נישקשה, דוא ועסט זיין מיינס, וועסט פון מיינע לאפעס זיך שוין נישט אויסדרעהן....

א פאָר חדשים נאָך דער דאָזיגער סצענע זענין פארגאנגען. מיכלען האט מען אפגעגעבען און אוועקגעפיהרט וואהין מען בעדארף. בייא גאָלדען אין שטוב איז געווען א חורבן, אלסדינג האט געטרויערט און פארלוירען זיין געשטאלט. די בלומענטעפליך זענין געשטאנען פארדארט, ווייל ס'איז נישט געלעגען אין זינען

זייא אין דער געהערינגער צייט צובעגיסען, דיא קלייינקייטען אויף דער קאמאָדע
וענין נישט אויסגעשטעלט געוועזן מיט א שיינעם סדר וויא פריהער און אויף
„משה רבנו" איז געלעגען א געדיכטער שטויב. ער האָט אויסגעזעהען עפּיס מרה־
שחודיג און ארויסגעקוקט פון אונטער דעם גלאָז עפּעס וויא סטראָגע, זעהר
שטארק ברוגז. מיר וויינינגסטענס האָט זיך אזוי געדאכט און איך פלעג מיך הי־
טען אויף איהם א קוק צו געבען. שיינדעלע האָט אויפגעהערט צולעהרנען, נישט
געהאט מעהר מיט וועמען זיך צו שפּילען, זיא איז אראָב פונם לייב אויסגעגאנ־
גען וויא א לעבט און איז געוואָרען גאָר אוים קינד. אויף גאָלדע זאיז געלעגען דיא
ערד, קיין פרעהליכע מינע האָט מען פון איהר נישט געזעהן, ס'איז איהר עפּעס
וויא נישט ניחא געווען דאָס לעבען. דיא אלטע פלעגט קוקען אויף איהרע קינדער,
שאָקלען מיטן קאָפּ און זיך בעוואשען מיט טרעהרען. זיא פלעגט אלץ איינפאלען
און צייטענווייס ליגען אין בעט. איך פלעג עפטערס אהין קומען זיטצען בשעת
גאָלדע פלעגט ארבייטען, פלעג זיא שטארקען מיט גוטע, זיסע רייד'עליך און מיט
מיינע טרייסטווערטער געזוכט אלץ וואָס ווייטער זיך אריינצוגנבהנען
אין איהר הארץ. שפּעטער אביסעל האָב איך בעמערקט אין שטוב איין עלענד.
גאָלדעס האנדארבייט אליין, וויא זיא האָט זיך געמוטשעט, געפלאָגט און קריאה
געריסען, האָט נישט משפּיק געווען אויף דיא אלע לעבענס־בעדערפניש, ווייל דיא
בעלוינונג פאר איהר ארבייט איז געווען זעהר קליין, דרינען האָט בעשיינפערליך
זיך ארויסגעוויזען וויא מיכיל געהט אָפּ, וויא שטארק ניטצליך ער איז פאר דער
אָרעמער פאמיליע געווען. זיין חלק הילף האָט איצט געפעהלט. דערצו איז נאָך
גראָד דענסמאָל געווען ווייניג ארבייט און מען האָט בעדארפט געהן אייגמאָל
אין דער אפּטייק אריין נאָך א רעצעפּט פאר דער אלטער און דארויף איז נישט
געווען קיין גראָשען. איך האָב מיך איינגעשטעלט און פאָרנעלייגט גאָלדען צו
נעהמען ביי מיר עפּעס געלד. גאָלדע איז רויט געוואָרען, האָט אראָפּגעלאָזט דיא
אויגען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. מען האָט געזעהען, אז בייא איהר איג־
ווענינג אין הארץ איז נישט רוהיג, דאָרט רוישט א שרעקליכער שטורמווינד פון
ביטערע געפיהלען. איך האָב גאָלדען גענעבען צו פארשטעהן, אז איך לייא עס
איהר נאָר אויף א צייט אוים, זיא מוז עס נעהמען צוליב דער קראנקער מוטער,
וואָס זיא נעגויטינגט זיך אצינד אין דעם רעצעפּט, וואָס זעהר מעגליך דרינגען
חיינגט אָפּ איהר לעבען. דיא אלטע האָט בשעת מעשה ביי איהר אין בעט גראָד
א שטארקען קרעכץ געטאָהן, גאָלדע איז פערצאפּעלט געוואָרען, גענומען ביי מיר

מיט א ציטערדיגער אייז־קאַלטער האנד דאָס געלד, ארויפגעהאפּט אויף זיך א שאַל און איז געשווינד ארויסגעלאָפען פונ׳ם שטוב.....

ביי מיר אין שטיבעל בין איך איינמאָהל שפּעט ביי דער נאכט געלעגען אויף מיין געלעגער און נישט געקענט קיין אויג צוטאָן. עס האָט פון מיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף. דיא ליבשאפט מיינע צו גאָלדען האָט מיר שרעקליך געמוטשעט, נישט געלאָזט רוהען און איך האָב מיך גענומען טראכטען וואָס קען דערפון ווערען? ביז וואנען נאָך וועל איך מיך אזוי פּייניגען און נישט בריינגען דיא זאך צו איין עק?—חתונה האָבען? נאָר דאָס איז פאר מיר זעהר א שווערע זאך, דאָס לוינט מיר נישט מכמה טעמים: ערשטענס, וועל איך דורך דעם מוזען אויסטרע־טען פון דיענסט ביי איסירן, און אוועגעהן פון איסירן הייסט אזוי פיעל וויא אויפהערען צו זיין א קליין מענשעלע, א חשוב, אָפּזאָגע זיך פון פארדינען גרינג געלד, פון א גליקליך לעבען אָהן צער אָהן מיה און אויפגעבען אלע מיינע האָפנונגען אויף שפּעטער; צווייטענס, וואָס וועל איך ביי איהר געהמען? גאָר־נישט! זיא איז דאָך הויל, נאקעט אזוי וויא דיא מאמע האָט זיא געבוירען. זיא וועט מיר אָנהאָבען א סך קינדער, פּופּקעליך, וואָס וועלען מיר פערדרעהען דעם קאָפּ, איך וועל אויפעסען דאָס ביסעל געלד איז וועל דערנאָך בלייבען א קבצן, א טויגעניכטס. א לא יוצלח צו קיין זאך נישט אין דער וועלט, וועל ליידען, פערשווארצט ווערען וויא א מאָהל אין דער יוגענד איך בין פערשווארצט גע־וואָרען, און צוליעב וואָס? צוליעב א ליבשאפט!.... וואָס א שטייגער, האָב איך געטראכט, וואָלט דערצו געזאָגט איסר? איסר וואָלט זיכער געמאכט דעם גרעסטען געלעכטער און געזאָגט, אז ליעבשאפט איז ניט מעהר וויא שעהן פּנים׳ל א זייפּענבולבע, וואָס שפּיעלט פארן אויג אין אלערליי וואונדער שיינע קאָלירען און פּלוצים צושפּרינגט עס, מען וויים ניט וואוהין עס קומט אהין, דאָס איז א שפּילכע, א קלייניגקייט, וואָס מען בעדארף עס טאקי נאָר פיר א קלייניג־קייט בעקומען און וואָס עס לאָזט זיך זעהר גרינג איינהאנדלען אבי מען איז נאָר קיין שוטה נישט. ליבשאפט דאָס איז א שווינדעל זאך, וואו דעם מענשענס הארץ שווינדעלט אין דיא געפיהלען פּונקט אזוי וויא דער קאָפּ שווינדעלט אין פּראָסטע סוחרישע געשעפטען. דער שפּיטץ איז, דאָס איז א מסחר, א דעליקאטע, קונציג אויסגעארבייטע נעטץ, צו פאנגען אין דעם נאראָנים, שוואכע מענשלעך, וואָס צוקריכען וויא שניי און צוגיסען זיך וויא באלד מען גיט זיי נאָר עפּעס א ווארם..... וואָס דען־זשע, זאָל איך קיין נאר נישט זיין און דער־קריכען מיין וואונש נאָר פּראָסט, אויף אַן אנדער אופן? נאָר דאָס איז אָבער

א ריינע אונמעגליכקייט. וויא איך האָב געקענט גאָלדען איז גאָר אונמעגליך געווען אזעלכעס גאָר צו טראכטען. זיא האָט תמיד געקענט עפּעס זיך אזוי האַל־טען, אז מען האָט געמוזט האָבען פאר איהר דרך ארץ און דיא צונג האָט זיך נישט געליינט ארויסצורעדען אין איהרע אויגען עפּעס א מיאוס וואָרט. איין מאָהל האָב איך מיך ארויסגעכאפּט מיט עפּעס נישט אזא שיין ווערטעל, וואָס ביי אנדערע געהט עס איין, נישט צו מאכען דאַרויף קיין שום פּירוש, האָט זיא דערביי געמאכט עפּעס אזא מין מינע, אז איך בין בטל געוואָרען און א קעלט איז מיר דורכגעלאָפען אין אלע אברים. ניין, אזעלכע וויא גאָלדע לאָזט זיך נישט איינהאנדלען מען זאָל אפילו קלוג זיין וויא צעהן רוחות.

וואָס־זשע דען, לאָם איך אין גאנצען א שפּיי טאָהן און זי פערגעסען דאָס האָב איך געפּיהלט איז איבער מיינע כחות, גיכער וואָלט איך מיך אָפּגעזאָגט פון מיין לעבען איידער פון איהר. דיא ליעבשאפט מעג זיך זיין אין גאנצען א שפּיעלכען, אָבער איך האָב אזא שפּיעלכען בשום אופן נישט געקענט אוועקוואַר־פען.איך האָב געטראכט, געטראכט און וויעדער געקומען צום ערשטען. אין ברירה טאַקי חתונה האָבען. אי וואָס, דאָס קען מיר דאָך שאַדען ? נוא, דערצו וועט מען מוזען געפינען עפּעס א תחבולה, מאכען עפּעס א פּשרה עס זאָל אי אהין אי אהער גוט זיין. חתונה מוז מען האָבען און וואָס גיכער איז אלץ בעסער, מעהר פלאָגען זיך האָב איך שוין קיין כח נישט. עס מוז באלד נעהמען אן עק. גאָלדע בעדאַרף זיין מיינע. מיט דעם דאָזיגען געדאנק בין איך אנשלאָפען געוואָרען און געהאט זיסע גוטע חלומות.

איך בין אויפגעשטאנען א ביסעל שפּעטלאך אויפ׳ן טאָג און ביי מיר אָפּ־געמאכט עס זאָל אפילו דונערן און בליצען מוז איך היינט פארנאכט מיט גאָל־דען מיך דערקלעהרען. דענסטמאָל איז גראַד געווען פאר פסח, גאָלדען איז זעהר ענג געווען, זיא האט געדארפט זעהר פיעל האָבען און נאָך נישט געהאט קיין אָנהויב אויף יום טוב. צו מיין זאך איז דאָס געווען סאמע דיא בעסטע צייט. אז איך בין געקומען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען איינע אליין זיצענדיג איבער דיא ארבייט, דיא אלטע איז געלעגען אין בעט הינטער דיא ווענטלאך און שיינדעלע לעבען איהר, מען האָט פון דאָרט נישט מעהר געהערט וויא א הוסטען, דאָס האָט געחוסט דיא אלטע און דאָס שיינדעלע,ביידע האָבען גע־קייכט אין איין אָטהעם, גלייך וויא זיי האָבען זיך פערהערט ווער פון זיי קייכט שטארקער, דערצו האָט נאָך צוגעשווישטשעט א גריל און אין איינעם איז ארויס־געקומען עפּעס א שרעקליכער קאָנצערט. גאָלדע איז געווען פערזאָרגט, אלץ גע־

נעהם, געמאכט מיט דער נאָדעל און נישט פארגינען זיך אפילו א רגע דעם קאָפ אויפצוהייבען. איך האָב מיך געמאכט א שמיעס, זיא געמוסרט פאר וואָס זי האָ־רעוועט אזוי איבער די קרעפטען, פארלירט איהר געזונד און האָט ניט קיין רחמנות ניט אויף זיך אליין, נישט אויף איהר פאמיליע, וואָס האלט זיך אין גאנצען נאָר אויף איהר, און נישט אויף איהרע גוטע פריינד, וואָס איהר געזונד איז זיי שטארק טהייער און וואָלטען פאר איהר דאָס לעבען אוועקגעגעבען..... גאָלדע האָט ביי די דאָזיגע ווערטער אויף מיר א בליק געטאָן און אין דעם בליק איז געלעגען עפּעס אזוינס וואָס איז שווער איבערצוגעבען. איך האָב גערעדט נאָך מעהר בעהארצט, וואָס ווייטער ווייטער אלץ מיט מעהר פייער און ארויס לסוף מיט דער גאנצער שפּראַכע, אז זיא איז מיר ליעב וויא דאָס לעבען און איך וואָלט מיך געשעצט איבערגליקליך ווען איך זאָל מיט איהר חתונה האָ־בען. גאָדען איז דיא נאָדעל פון דיא פינגער ארויסגעפאלען און געבליעבען זיט־צען צומישט אָנגעשפּארט דעם קאָפּ אויף ביידע הענד. אויף א פּאָאר מינוט ערך בין איך אנשווייגען געוואָרען, עס האָט מיך בעשלאָגען א שוויים און דאָס הארץ האָט מיר שטארק געקלאפּט גלייך וויא איך וואָלט איבערגעגאנגען א הויכען בארג. דאָס הוסטען און קייכען פון אונטער דיא ווענטלאך איז אלץ געגאנגען שטארקער און שטארקער, א צובראָכענע שויב אין דעם פענסטער האָט זיך געשאָקעלט הין און אהער פונ'ם ווינד און צוגעקלאפּט צום טאקט עפּעס זעהר מרהשחורה'דיג. מיר האָט זיך געעפּענט ווייטער א מויל, איך האָב גערעדט מיט היטץ, גערעדט גערעדט און אלץ איינגערעדט גאָלדען. איך האָב געשילדערט איהר איצטיגע לאגע וויא זיא איז געקוועמשט פון אלע זייטען, איך האָב איהר אָנגעוויעזען אויף דער קראנקער, שלאפער מאמען מיט שיינדעלען וויא זיי ליידען נעביך און קומען אָפּ. נאָר צוליעב זיי אליין מוז זיא דאָס טאָהן. ביי מיר וועט דאָך אלע אם ירצה השם זיין גוט, מיר וועלען לעבען גליקליך און צופרידען, אז גאָט און לייט וועלען חנאה האָבען. גאָלדע האָט מיר ארייגעקוקט אין פּנים און הייסע טרעהרן האָבען אין גרויסע טראָפּענס וויא פּערעל געקאפּעט פון די אויגען. לאָזט מיך צורוה א קורצע צייט, האָט זיא זיך אָנגערופען עפּעס מיט א קול פון געבעט, גלייך וויא איינער וואָס איזאיין דער קלעהם, איך וועל מיך א ביסעל בעטראכטען, זיך מיישב זיין מיט דער מאמע און אייך באלד געבען א קלאָהרע תשובה.

אז איך בין געקומען אויף מאָרגען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען זיט־צענדיג אונטער דיא ווענטלאך לעבען דער מאמע. דיא אלטע האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנר און געזאָגט, אָנווייזענדיג מיט'ן קאָפּ אויף גאָלדען, אז זיא איז

מרוצה אפצוגעבען מיר אין דיא חענד אריין איהר טהייערן ברילואנט, איהר שאטץ, איהר מתנה פון זיין ליעבען נאמען, נאר איך זאל בעסער וויסען דאס א צעהנטחלק פון איהר וויא זיא טהייער צו האלטען, וויא זיא צו שאטצען. דער־בייטאקי האט זיא צוגעשטעלט א פונקט, אז איך זאל מיך אפזאגען פון מיין שטע־לע, ווארום וויא פאר א חשוב איך בין, בין איך דאך פארט טאקי נאר א משרת. און איהר גאלדעניון אפגעבען פאר א משרת איז איהר נישט לכבוד, אויך נישט איהר משפחה. איך האב מיך אקעגען דעם געשטעלט, איהר אויסגעוויעזען וויא ס'איז נישט גוט, נישט קלוג, אפצוזאגען זיך פון אזא גילדענער שטעלע, וואס טראגט מיר פיעל אריין און קען דארט מיט דער צייט ווערען א מענש וואס א מענש הייסט. א סך מיוחסים חלעבען לינען מיר א מאל צו דיא פיס, זיינען מיר מקנא און ועלען מיר ערשט שפעטער אם ירצה חשם מקנא זיין. נישקשה איך בין שוין איצט אזא מיוחס וויא זיי אלע. נאר וויא דיא מעשה איז, אצינד אפזאגען זיך איז זעהר קרום, א גרויסע עברה. לעת־עתה איז פיעל גלייכער אין אלע אופנים איך זאל לעבען איסערן אי נאך דער חתונה טאקי ווייטער בלייבען. וואס מאכט עס אויס, זאל זיך דאכטען איך בין א קרעמער און זיטץ גאנצענע טעג אין קלייט, אדער איך בין א סוחר און פאהר דיא גאנצע וואך ארום. אין לײדיגע צייטען וויא אויף שבת און יום טוב וועל איך מיר צוברייננגען ביי זיך אין דער חיים. לעת־עתח מוז זיין אזוי און שפעטער איז דאך נאט א טאטע. מסתמא וועט שוין זיין רעכט..... אי וואס, אייך קומט אלץ פיר פארט עפים א משרת, ס'איז אייך עפעס פריקרע פאר דער וועלט, נוא ועלען מיר אפמאכען דיא חתונה שטיל אהן רעש, אהן געפילדער און זיך מוזען בעגעהן אהן דיא אלע מיוחסים. אויך מיר א וואזשנע זאך ! פון ווערטען מען האט דא צו ריידען!.... דער שפיטץ איז געווען מיינע רייד זיינען אנגענומען געווארען און מיר האבען געמאכט א האנדשלאג. זעה־זשע דוא זאללט אפהיטען מיין ברילואנט און חשוב האלטען מיין קינד, מיין טהייערע נשמה, האט דיא אלטע נאך א מאהל מיר געבעטען און זיך צו־וויינט, גאלדע מיט שיינדלען האבען אויך געוויינט געחליפעט און איך בין דענס־מאל געווען אויף דעם זיבעטען הימעל פאר פרייד, וואס מיר איז גערא־טען אפ־צומאכען דיא זאך גלאט וויא איך האב מיר געוואונשען.

ל"ג בעומר אין א שיינעם טאג בין איך מיט גאלדען אין איינעם מיט דער מוטער און שיינדלען זיך דורכגעפאהרען נישט וויט אין א דערפעל און פאר א מנין אידען דארט שטיל אפגעשטעלט א חופה.

די ערשטע צייט נאך דער חתונה האב איך געהאט מיט גאלדען זעהר א גוט לעבען, אלע אין שטוב זיינען צופרידען געוועזן. איך בין טאקי ווי פריהער געוועזן ביי איסרן איןהויז, האב מיך געהאלטען אין איהם אייזען פעסט און גע־ארבייט אין מיין זאך זעהר געשמאק, נאך א סך געשמאקער ווי א מאהל. מיר איז קיין רגע נישט ארויס פונ'ם זינען, אז איך בין א בעווייבטער און בעדארף האַ־בען געלד. איך האב מיר גוט איבערגעחזערט אין קאפ דיא אלע הלכות קליין־מענשעלע מיט אלע פירושים פון ר' איסר'ן, אויך מיט אלע מיינע הגהות, וואס איך האב דערינען ווי א למדן מופלג אויפגעטאהן שטארק שכלדיג גאר א חריפות. לאז דיא וועלט פון איצט אן פיהלען וואס פאר א גרויסער למדן, וואס פאר א כלי־שלמה, א משאצקעלע איך בין; לאז זי גוט טאקי פיהלען אז איך האב א ווייב, אז איך בין א בעל הוצאה און בעדארף חיינט א סך האבען; לאז זיא געבען געלד און אויסשטעהן מיינע הוצאות, נישקשה, דיא וועלט איז נישט קראנק, דער רוח וועט זיי נישט נעהמען! אזוי האב איך ביי מיר אין הארץ אפגעמאכט און ארויפגעצויגען דיא מקחים אויף מייע אלע שטוקעס, וואס איך האב אנגעהויבען שטארק מיט חשק צו מאכען. איסר'ס גביר, דער בער, האט גע־טאנצט ביי איסרן אין דער קאמעדיע, און איסר אליין האט געטאנצט ווי א בער אין מיין קאמעדיע. מיר האבען ביידע געהאט גרויס שפע, דער נארעשער עולם איז צו אונז געגאנגען אונז געצאהלט געלד אין טאג אריין, מיר האבען גע־מאכט גוטע געשעפטען און זיינען ביידע צופרידע געוועזן. איך האב בעקומען א גרויסען חשק צו געלד, וויא פיעל איך זאל נישט געוועזן פערדיענען איז מיר אלץ געוועזן ווייניג און האב שטארק געציטערט איבער'ן קערביל. אין דער חיים ביי מיר האט מען געלעבט זעהר קארג, איך פלעג זעהן איינשפארען, איינקארגען וויא ווייט נאר מען קען און זעהר ברוגז זיין אז פלעגט אוועקגעהן איין איבריגער גראשען. דיא אלטע פלעגט זיך דארויף בלאזען און א מאהל זאגען, אז איך צעהל דיא גרויפען אין דעם טאפ און פארגין קיינעם נישט דעם ביסען. איך פלעג מיך צוריק בלאזען און איהר געבען שטעכווערטליך, אז אויף פרעמדעס איז איטליכער א וותרן, אז מען זאל מיך אומזיסט האדעווען מהיכא־תיתי וואלט איך אויך קיין קארגער נישט געוועזן. גאלדען פלעגט אזעלבע ווערטער קריינקען, זיא פלעגט אזש געל און גרין ווערען און נישט איין מאהל נאר איז מחמת דעם צווישען אונז ארויסגעקומען א רוגז. ס'איז א מאהל געגאנגען אזוי ווייט, אז איך האב מיאוס זיך צוקריגעט מיט גאלדען, זיא גראב בעליידיגט, געזידעלט וויא איך האב געקענט, בין איך אין איין כעס ארויסגעלאפען פון שטוב, א שטאר־

קען קלאפ געבענדיג מיט דער טיהר, און אנקענען אַ זואַך נישט אחיים געקומען. דיא פריהערדיגע הייסעס ליעבשאפט מיינע האָט אלץ וואָס ווייטער ווייטער זיך אַפּגעקיהלט, גאַלדעס שעהן פנים איז ביי מיר געוואָרען א געוועהנטליכע זאַך, איך האָב שוין דרינען גאָר נישט עפּעס אזוינס ארויסגעזעהן, א פנים ווי אלע פנים'ער מיט א נאָז, מיט אויגען. גאַלדע האָט ביי מיר פערלוירען דעם חן און אויסגעזעהן פּראָסט א ווייבעל וויא אלע ייייבליך. איך האָב אין הארץ חרטה געהאַט אויף דעם גאנצען שידוך, צו וואָס האָט עס מיר געטויגט, האָב איך ביי מיר געטראכט, צונעהמען אויף מיר אזא שווערען יאָך. א גאנצע געזינד, וואָס פרעסען מיר אָפּ דעם קאָפּ און ברייננגען מיך אויס, נאָר א בייזע שעה איז אויף מיר דענסמאָל געוועזן, וואָס איך האָב מיך געלאָזט פערפיהרען פון א שיין פנימעל און אויסגעבראכט דערויף אזוי פיעל געלד. איך האָב מיך געחידושט וואו איז דענסמאָל געוועזן מיין שכל, מיין פערשטאנד, וויא קום איך צו אזא נארישקייט האָב בערעכנט וויא פיעל דיא נארישקייט האָט מיך אָפּגעקאָסט און מיט וויא פיעל איך וואָלט איצט רייכער געוועזן, אז איך זאָל נישט געוועזן טאָן. דאָס האָט מיך שטענדיג געערגערט אזוי, אז איך פלעג מחמת דעם תמיד זיך קרימען, קוקען אויף איטליכען אין שטוב מיט א פינסטער פנים און האָב נישט גערעדט דאָרט מיט קיינעם קיין גלייך וואָרט. אין א צייט פון א יאָהר צוויי איז גאָלדע פון מיר געגוג אויסגעשטאנען, זיא האָט געהאט פון מיר דיא גאַל, נאָר זיא האָט אלסדינג אראָפּגעשלונגען און פלעגט אפילו נישט הויך וויינען, קיין פּיפּס אפילו נישט געטאָהן.

אין מיט'ן דערינען בעדארף זיך גראָד מאכען, אז דער גביר,ביי וועלכען איסר איז געוועזן די נשמה, זאָל גאָר פלוצים א שטארב טאָהן און דיא ווינטהמיל מוז בלייבען שטעהן, דיא רעדער קענען מעהר זיך נישט דרעהען! מיט דעם גביר'ס טויט ווערד מיין ר' איסר אוים נשמה, אוים מאכער, און מיט ר' איסר'ס אויס־נשמה ווערען ווער איך דאָך אויך ממילא אוים נשמה, אוים אלץ מיט אנאדער. דער עולם האָט מיט דער צייט שוין אויפגעהערט געהן מיט בקשות צו איסרן, וואָרים ער איז דאָך שוין מעהר נישט געוועזן קיין ארענדאר, ער האָט דאָך שוין מעהר נישט געהאט דעם בער. דערצו נאָך איז איהם שוין טאקי שטארק צוגע־טרעטען דאָס עלטער, ער איז אויסגעוועפּט געוואָרען, עפּעס גאָר עובר בטל, נאָר נישט דאָס פנים, נישט דער שכל, דיא חכמה, וואָס א מאָהל. היינט אז איסר איז אוים חשוב געוואָרען, פערשטעהט זיך דאָך, בין איך אויך אוים חשוב גע־וואָרען און שוין מעהר נישט געגאָלטען, אקוראט וויא איין אָפּגערופענע מטבע.

ביי איסרן בין איך נאך אפילו אלץ טאקי געבליעבן דער איינעקער חשוב און נישט אויפגעהערט ביי איהם צו גילטען, נאר וויא באלד אבער ער האט מיר שוין מעהר נישט געקענט נוטצען האב איך איהם בעדארפט אויף נײַנציג טויזענד כפרות, איך האב איהם אזוי געהערט וויא אין טשערניוועטץ דיא מגלה. אזוי האט דאך מיך געלעהרענט טאקי ר׳ איסר אליין, איך האב דאך דאס בקבלה טאקי פון איהם, דאס זיינען דאך זיינע אייגענע ווערטער. איך האב נישט לאנג געטראכט און אפגעטראגען פון איסר׳ן, וואס ער האט ביי מיר א פנים געהאט וויא א נבלה.

א געפגרט בעשעפעניש מאכט אויף דעם מענשען נישט אזא טרויעריגען שלעכטען רושם וויא א בעשעפעניש, וואס איז וויא גע׳פגר׳ט און האט נאך אין זיך פארט א סימן לעבען. איך זאג עס אקעגען מיר און אקעגען נאך א סך אנדערע נפשות, וויא א שטייגער אקעגען איין אויסגעווארענעם בעל טאקסע, איין אפ־געזאגטען סבארטשיק, איין אויסגעמאכטען כלי קודש און אלערליי מיני אראפ־געווארפענע קהלם לייט. טילא א פגירה איז האטש א פגירה, עס לעבט נישט און בעדארף נישט קיין שום זאך, יענע לייט אבער, יענע נפשות אז זיי ווערען פלוצ־לים אוים און פארליהרען זייער פרנסה, אין וועלכער דאס חיות זייערע איז געהאנ־גען א צייט מיט יאהרען, זיי נעביך ווערען אמת טאקי פגירות, אבער לעבעדיגע, צאפעלדיגע פגירות, וואס ווילען עסען, טרינקען, האטש א ביסעל משקה, און בע־דארפען אלסדינג טאקי האבען,נאר וואס העלפט עס אבער,אז זיי קענען זיך ניט ריהרען אז זיי זיינען, לא עליכם, גרויסע ביטערע קאליקעס, האבען דאכט זיך א מויל, הענט און פיס און טויגען נישט פון דאנען אהין !... דאס הארץ הקעבען רייסט קוקענדיג אויף אזעלכע לעבעדיגע פגירות, אזעלכע שלימזלדיגע, מחילה פארשטונקענע בעשעפעניש !

אט אזא מין בעשעפעניש בין איך געווען נאכדעם אז איך האב אפגעטראטען פון איסרן. איך האב נישט געוואוסט וואס מען טהוט, צו וואס מען נעהמט זיך, ווארים חוץ מיין קליינמענשעלדיגע פרנסה האב איך דאך גאר נישט געקענט און צו קיין שום זאך נישט געטויגט. דיא לאגע מיינע איז דענסמאל גע־ווען זעהר א שלעכטע, איך האב געלעבט פונם גרייטען, געביטען קעדבליך און גענעסען, און ביי איטליכען קערביל וואס איך האב צוביטען איז מיר אפגעפאלען א שטיק פלייש, געשטארבען געווארען איין אבר. שטענדיג בין איך געווען אין כעס, האב קיינעם אין שטוב נים פארגונען דאס לעבען און צו איטליכען בעזונדער זיך געזוכט. ביא איטליכען גראשען, וואס איך האב גאלדען געגעבען אויף דער

הוצאות, פלעג איך פארצאפען דאס בלוט, אלץ זאגען, וואס וויל מען פון מיר האָ־
בען? איך קען נישט אויסהאלטען אזא געזינד. דיא אלטע האט פון מיר געקייעט
דיא ערד, זיא האט זיך פארעסען און אט פאר שברי לב מסוכן קראנק זיך אריינ־
געלייגט אין בעט אריין, מען האט געזעהן אז עס עקט איהר זיך דאס לעבן, זיא
וועט נישט געדויערן לאנג. איך בין זיך מודה, אז איך האב איהר געוואונשען דעם
טויט און עס האט מיר אין הארץ הנאה געטאן, וואס באלד וועל איך פטור ווערען
פון א פרעסער און דיא הוצאה וועט קלענער ווערען. דעריבער האב איך מיך פאר־
שטעלט, זיך געמאכט קלאמערשט וויא איהר קריינק ריהרט מיך אן ביי דער
נשמה, איך בין גאר אוים מענש. איך האב נישט געזשאלעוועט אויף קיין דאָק־
טאר, אויף קיין אפטייק, אבי גיכער זיא זאל שוין זיך איבערפעקלען, האב זיא
בעדינט וויא א געטרייא קינד, גאנצע נעכט נישט צוגעמאכט איין אויג, איהר
איינגעגעבען דיא רפואות און געטראכט דערבייא, ווען וועט דער מלאך המות
דיך שוין צונעהמען. בייא איטליכען אין שטוב בין איך געהויבען געווארען פאר
מיין געטריישאפט, דערפאר וואס איך ליינ מיך דא אזוי אוועק און מען האט מיר
פארגעסען אלע צרות, וועלכע מען איז פון מיר פריהער אויסגעשטאנען. גאלדע
פלעגט מיך אפט טרייבען פון דער מוטערס בעט, איך זאל געהן אביסיל מיך
אויסרוהען, נאר זיא האט עס ביי מיר נישט געקענט בשום אופן פועלין, געה
דוא האב איך איהר דארויף געזאגט, דוא נעביך, געה חלעבין לייג זיך אביסיל
צו איך וועל מיר דא בלייבען אליין, נישקשה. איך דערמאהן מיך איצט מיט
שרעק יענע ווינטערדיגע נאכט ווען דיא אלטע איז געלעגען שטארק פארדולט מיט
פארגלאצטע אויגען, גערעדט עפעס נישט צו דער זאך און אין הארץ האט ביי
איהר שרעקליך געחריפעט אזוי, אז מען האט געהערט אויף דער גאנצער שטוב,
גלייך וויא אימיצער וואלט געזעגען האלץ. גאלדע איז נישט טויט נישט לעבע־
דיג געזעסען לעבען בעט אויף א בייטעל מיט רויטע פארוויינטע אויגען און
געבראכען דיא הענד. שיינדעלע, דיא אויסגעבלייכטע, אויסגעדארטע, אויסגעמרי־
קעטע שיינדעלע לעבען איהר, האט מיט א פינסטער פנים געקוקט אויף ; ער
גוטה־למותר מאמע, געקוקט און געחליפעט און חליפענדיג זיך שרעקליך פאר־
היסט. פלוצלים האט דיא אלטע זיך אויפגעזעצט, געקוקט אויף איהרע קינ־
דער און טיף פונם הארץ דערלאנגט א זיפץ. איך בעט דיך, האט זיא אויף א
שלאף קול צו מיר זיך אנגערופען, נאכדעם אז זיא האט פריהער אקעגען א מי־
נוט שווייגענדיג מיך אנגעקוקט מיט אזא בליק, וואס האט מיר דורך־און־דורך
גענומען אין אלע גלידער, איך בעט דיך האב רחמנות אויף מיינע קינדער! זייי

בלייבען נעביך עלענט וויא א שטיין — יתומים אהן פאטער און מוטער, אהן א קרוב אהן א גואל... איך וועל רוהיגער געהן פון דער וועלט, רוהיגער ליגען אין קבר אז דוא וועסט מיר עם הייליג צוזאגען און מאקי מקיים זיין... זיא האט ווי־דער א מאל א זיפצגעטאן, ארויסגעלייגט איין האנד צו גאלדען, דיא אנדערע שיינדעלען אויפן קאפ און זיי געבענשט שטילערהייט, קוים, קוים, וואס מען האט געהערט איהר קול. ביידע קינדער זענין צושמאלצען געווארען וויינענדיג און צוגעפאלען צו דער מוטער, וואס האט זיי געהאלזט, געקושט, צוגע־קוועטשט צו איהרהארץ. זיא איז באלד מאקי אהן כח אנידערגעפאלען ווידער אויף איהר געלעגער, זיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער וואנד, א חראפע געטאן — און אנשלאפען געווארען אויף אייביג... גאלדע מיט שיינדעלען האבען ארויסגעלאזט אזא יאמער אזא ביטער קלאג, אז א שטיין האט עס געקענט ריהרען. איך האב פערשטעלט דעם פנים מיט ביידע הענד און.... ס'איז א וועה־טיג, א חרפה, א שרעק צוזאגען — און עפעס א שמייכעל געטאן צופרידען, ווי איך וואלט פון מיר א שווערע משא אראפגעווארפען.

דיא אלטע, דאס איז געווען לעת־עתה דער צווייטער קרבן, וואס איז דורך מיר געפאלען. שפעטער א וויילע האט געדארפט געהן א גאנג אויף דער דריטער קרבן — דיא דארע, אויסגעטריקענטע שיינדעלע!.....

16

מיר איז דערנאך שטארק נמאס געווארען צוזיטצען אין דער חיים מיט פאר־לייגטע הענד און לאזען שימלען דיא גוטע מתנה, דאס שטארקע געפיהל פון א קליין מענשעלע, וואס איך האב אין מיר געהאט. איין עברה הלעבין, אז אזא געפיהל זאל פארפאלען ווערען, אזא גוטע מתנה זאל פוילען, ווערען א לעגער סחורה, אין דער צייט אז איך בין נאך יונג מיט אלע קרעפטען און וואלט דער־מיט געקענט מאכען דאס בעסטע געשעפט, געהן אין גאלד! איז דען נאר, האב איך געטראכט, איין צוויאטשיץ, א וועלט און ווייטער איז שוין מעהר נישטא קיין אנדערע שטעדט מיט יודען, וואו מיין סחורה זאל האבען איין אפגאנג?— דיא וועלט ברוך השם איז גרויס. עס זענין דא נאך יודישע שטעדט, יודען זענין אומעטום יודען, מיט איין טבע, מיט איין האראקטער און יודישע גבירים זענין אויך דא אהן עין־הרע וויא מיסט, וואס לאזען זיך מסתמא נעהמען אויף דער ארענגרע און וואס מען קען מיט זיי מאכען דיא שפיל! צו וואס־זשע זאל איך

פארוויסטען מיין לעבען, פוילען דא אין דער היים ביז איך וועל אויפעסען מיין ביסיל געלד און ליידען דערנאך דחקות, צרות און לייד וויא א מאל, וואס אז איך דערמאהן מיך אצינד ציטערט אויף מיר דיא הויט און עס שטעלען זיך מיר קאפויר דיא האר? ניין, מען טאהר דא מעהר אזוי נישט בלייבען! כל זמן איך בין נאך יונג און האב נאך שיינע עטליכע גילדען מוז איך פריוועז דאס גליק און אויף מזל זיך אוועקלאזען.

זייא געזונד! האב איך אין א שיינעם מארגען געזאגט גאלדען, וואס איז דענסמאל געווען מעוברת, און בין אוועק אין דער וועלט אריין.

גלופסק איז דער בעסטער פלאטץ, וואס איז מיר באלד געפעלען, זיא איז א גרויסע יודישע שטאדט מיט א סך נאראנים, וואס לאזען זיך פיהרען בייא דיא נעז פון איטליכען בעזונדער און איטליכער טראגט נאך דיא נאז זיינע אנטקעגען, שטופט זיך מיט איהר פאראוים, בכדי מען זאל זיא אננעהמען בייא איהם צום ערשטען, ווייל ער מיינט, אז לאזען זיך פיהרען ביי דער נאז איז א חיוב, א יודישע זאך, וואס אנדערש קען עס גאר נישט זיין. גלופסק איז א שטאט מיט זעהר פיעלע חברות, מיט אלערהאנד גבאים, מיט אלע מיני כלי קדש און מיט אלערליי שיינע יודען, און גאט, וואס ער שפייזט פון דיא גרויסע בעשעפעניש, וויא דיא געהערנערטע בופלאקסען ביז דיא אייער פון דיא כנים, שיקט דארט דיא דאזיגע מיני בעשעפעניש אויך צו זייער פרנסה בכבוד. קורץ, גלופסק איז מיר באלד טאקי געפעלען, אקוראט וויא געוואונשען, זיא איז פאר מיר געווען דאס, וואס א שטעהענדיגע זומפיגע בלאטע איז פאר א זשאבע, וואו זיא קען זיך קוואקען און צופיהרען אביסיל דיא הענד. דענסמאל בין איך אלט געווען א יאהר דרייא, פיער און אפשר פינף, זעקס, זיבען און צוואנציג (איך האב מיינע יאהרען נישט געציהלט און נישט געוואוסט ווען איך בין געבוירען געווארען, ווארים צו־וואס האט עס מיר געטויגט וויסען?), געלד האב איך ביי מיר געהאט דעריבער איז מיר גרינג געווען בעקאנט צו ווערען מיט דיא גלופסקער פיינע בריות. איך פלעג תחלת זאגען קלאמפערשט אז איך טראכט רא מאכען עפעס א געשעפט, אבער אין אמת אריין האב איך גאר ארויסגעקוקט אויף מיין ארענדע, ווארום חוץ דער ארענדע האב איך געטויגט אויף סים סאט כפרות. מיין גאנצע כונה איז געווען צונעהמען דארט דעם גרעסטען גביר אויך דער ארענדע און מאכען מיט איהם דיא קאמעדיע וויא ר' איסר ווארגער א מאל מיט זיין גביר. וויא איהר ווייסט דאך איז דער גלופסקער גביר ביי זיך זעהר פראסט, ער האט ליב זיך אפצוגעבען מיט אלע נארעשקייטען און צו־וויסען

אלסדינג וואס קאכט זיך ביי איטליכען אין טאפ. און דאס איז דאך פאר מיר גע־
ווען טאקי אזוי וויא אנגעמאסטען, אזעלכען וויא ער האב איך דאך טאקי בע־
דארפט האבען, נאר וויא אזוי אבער קומט מען צו איהם? וויא אזוי דערטאפט
מען איהם אין דיא הענד אריין און מען מאכט פון איהם א בער? דערצו, האב
איך ארויסגעזעהן, קען מען אנדערש נישט קומען סיידען צו ווערען איין עכטער
גלופסקער תושב, אריינצודרעהן זיך וויא איין אייגענער צווישין גלופסקער כלי־
קדש און ווערען מיט זיי פארקניפט און פארבונדען. איך האב אנגעהויבען מכה
דעם שטארק צו טראכטען.

דערווייל איז אוועקגעגאנגען א היבשע צייט און איך בין מיט דעם
פלאטץ אלץ וואס ווייטער מעהר בעקאנט געווארען. שדכנים האבען מיך נישט
געלאזט רוהען און ארום מיר זיך געדרעהט וויא דיא בינען. זייא איז געפעלען
געווען, אז איך בין איין אלמן, פון וואנען זייא האבען דאס גענומען וויים איך
אליין נישט. פאר זיי איז גענוג געווען דאס אליין, וואס איך בין א מאנסביל
און זיטץ א צייט אהן א ווייב, מסתמא בעדארפט איך און וויל חתונה האבען,
אנדערש האט זיך זייא גאר נישט געלייגט אין קאפ. דעריבער פלעגען זייא מיך
בעפאלען וויא דיא היישרעקען און מיר אנשלאגען שידוכים. איך פלעג זייא צו־
הערען תמיד מיט א שמייכעל און ביי מיר טראכטען, וואס ארט עס מיך, לא־
זען זייא זיך ריידען, ס'איז דאך דערווייל גלאט גוט, א פארגניגען צו שמיעסען
פון כלות, צו פארברייגנען דיא צייט אין א שמיעס איבער שיינע מיידלאך און
נאך דוקא מיט עהרליכע יודען, וואס שטעלען ארוים זייער שיינקייט, זייער
פיינקאט, וואס לויבען אפ אין טאג ארייז זייערע מעלות און לעקען פון זיי דיא
פינגער פון גרויס חשק און התלהבות. מהיכא תיתי, האב איך געטראכט, לאזען
יודען זיך ריידען, אפילו צוזעטצטערהייט, ווענמען קען עס ארען?... דיא שדכנים
האבען דערווייל מיך צוטראגען אויף טעלערליך און מיט זייערע רייד מיך אריינ־
געבראכט אין א גוטען שם ביי דער גאנצער שטאדט, אז איך בין שטארק רייך,
אנגעשטאפט מיט געלד, א יחסן, א קלוגער, א בריה א מענש, איך זינג גאר
מחיה, דערצו בין איך נאך א דימענט, אהן א גאל, מיט א יודעש הארץ און מיט
גילדענע מעלות. — גאנץ גוט, האב איך מיר געטראכט, רעדט, רעדט יודישע
קינדער, נאט אייך א טרונק בראנפען און רעדט וויא וויים איהר קענט!... איי־
נער פון דיא שדכנים האט מיר צולעצט אנגעשלאגען א שידוך, דוקא נישט מיט
קיין געלד אבער מיט אגרויסען פיינע בריה, מיט א בעריהמטען יחסן, איינער
אין דער וועלט.

דער גרויסער פיינער בריה, מיט וועלכען מען האט מיר גערעדט, האט גע־ הייסען מיט א פיערגארענדיגען נאמען: ר' יוסף מארקיל ר' מאניש לייבעלס. ער איז געווען איינגעטונקט אין גאלע יחוס, געשטאמט פונם פארצייטיגען גלופ־ סקער רבי'ס געזינד, כל ימו האט ער קיין האנד אין קאלט וואסער נישט ארייג־ געטאן נאר פון דעם יחוס זיינעם תמיד זעהר שיין געלעבט און אויסגעגעבען קינ־ דער. גאט האט איהם געלייטזעליגט מיט א סך דארע, שווארצע, מיאוסע מייד־ ליך, צו אלע מעלות נאך גרויסע שלימזאלניצעס, נאר ער האט זייא אלע אויס־ געבראכט, וויא מען זאגט, אויפן לויט. גרויסע וויא א שטייגער אויפגעקומענע משרתים, פלוצלים רייך געווארענע קליינע מענשעליך, פלעגען פשוט אויסגעהן מיט ר' יוסף מארקיל ר' מיניש לייבעלעס זיך משדך צו זיין און זיך איינקויפען דורכדעם אין יחוס. קוים האט זיינע א טאכטער דערלעבט אלט צו־ווערען פער־ צעהן, פופצעהן יאהר האט זיך שוין געפונען אויף איהר א בעלן, וואס ער איז געשווינד פארלאפען אנדערע דעם וועג, ארויסגעהאפט דיא טהייערע מציאה פון זיינע הענד און נאך איהם געגעבען אין בייטעל אריין. דאס מיידעל וועלכע מען האט מיר גערעדט איז נאך געווען שווארצער, מיאוסער פון איהרע אלע איבעריגע שוועסטער, מיט איין אויסגעווייקט פנימעל, קליין, דאר וויא א גרוגרת דר' צדוק, דאס הייסט, וויא ר' צדוקס איין אויסגעטריקענטע פייג. אין פארגלייך מיט גאלדען האט זיא א פנים געהאט וויא א מאלפע אקעגען א מענשען. דער שדכן אבער האט אין איהר קיין שום חסרון נישט געפונען, בייא איהם אין דיא אויגען האט זיא געהאט דעם יודישען חן. מילא, האט ער געזאגט, אז זיא איז אביסיל טונקעל, אדער ווייס איך נאך וואס אזוינס, נוא מילא וואס מאכט עס אויס? ווער קוקט אויף אזעלכע נארעשקייטען און וועמען בעדארפען אזעלכע קליינינקייטען אנגעהן? מילא וואס מאכט עס א יודען אויס שווארצליך צו ווייס־ ליך אביסיל, אלץ איינס חלעבין! דער עיקר איז דאך דער קרן אליין, אט אויף וואס מען בעדארף קוקען. און אויב דער קרן, וואס איך גיב אייך דא פיר איז גוט, דאס דאכט זיך, קען א בלינדער אפילו אויף אנטאפען. עס פערשטעהט זיך, אז איך האב געלאכט פון דעם שדכונ'ס דאזיגע ווערטער, פון דעסטוועגען האב איך הנאה געהאט איהם צוהערען און דער שידוך איז מיר אלץ וואס ווייטער מעהר אין קאפ אריין. עס האבען מיר זיך געעפענט דיא אויגען און איך האב דערזעהן, אז דער איינציגערוועג, אויף וועלכען איך קען קומען צו מיין ארענדע א. מאכען א גליק איז טאקי נאר דורך אזא מין שידוך, ר' יוסף מארקיל ר' מאניש לייבעלעס איז דאך א כלי־קדש, א שטיקעל קאכלעפעל א גבאי אין א ס־

חברות און איז זעהר איינגעזעהן בייא דעם גביר, וואס לייגט אויף איהם גרויס כבוד און האלט זיך מיט איהם עוצת מכח יודישע זאכען, היינט אז איך וועל ווערען זיינער איין איידעם וואלט איך דאך געוואָרען זעהר גרינג דעם גבירס נשמה, ער וואלט דאך בייא מיר געטאנצט גאָר א וואונדער, איך וואלט געהאט שפע, אריין אין דיא גרויסע אלפים און געלעבט גליקליך נאך א סך בעסער וויא וויא איך האָב מיר א מאָל פירגעשטעלט! נאָר אי וואס דער קרן? זיא איז דאך מיאוס? נוא מילא באמת טאקי וואס מאכט עס אויס! נוא אז גאָלדע איז שוין א שיינע, מילא וואס-זשע קומט מיר פון איהר שיינקייט ארויס? אלסדינג איז גוט מיט ברויט.... איך האָב מיך דערמאָהנט אין גאָלדען און געהאט גרויסע צרות, וואס זיא היינגט מיר וויא א קאָלטען און איז אויסען מיין נשמה. איך האָב זיא אין הארצען געשאָלטען און געטראכט וויא מען ווערט איהרער פטור. דער שדכן האט דערווייל טאקי געטאָן זיינס, מיר אלץ געפיקט, געפיקט דעם קאָפ און געזאגט, אז באם אי וועל מיך נישט איילען וועט אונטערשפרינגען איין אנדער בעלן און וועט אויסחאפען אזא גליק, אזא כשרע מציאה בייא מיר פון דיא הענד. עס וועט מיר דערנאָך משונה באנג טאָן. איך האָב מיך געלאָזט איינריידען און דער שדכן האט וויא א בריה מיך פלוצלים צונויפגעפיהרט מיט ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעס, פאר וועלכען ער האט אָנגעזאָגט אויף מיר הרים וגבעות און אויסדערצעהלט שבחים נאך מעהר וויא אויף א יודענס א מצבה. אלץ גוט, אלץ שיין, נאָר דער עיקר וואס דער מחותן האט געפאָדערט איז געוועזן, איך זאָל נישט האָבען פונם ערשטען ווייב קיין קינדער. פרעמדע קינדער אָנהייינגען זיין טאָכטער האט ער נישט געוואָלט בשום אופן. איך האָב איהם פארזיכערט אז איך האָב נישט קיין קינדער, דער שדכן האט איהם פון זיין זייט אויך וועגען דעם בערוהיגט און איהם געשוואָרען בייא זיינע הייליגע נאמנות אי בייא זיין חלק עולם הבא וכדומה נאך אזעלכע מיני שבועות. מיר האָבען למזל גע־מאכט א תקיעת־כף און אָפּגעלייגט דיא תנאים אין א קורצער צייט שפעטער. איך האָב מיך געשמאק גענומען טראכטען צוגעפינען עפעס א מיטעל, וויא איך זאָל דערווייל אין דער דאָזיגער צייט לויז ווערען פון גאָלדען, שא, שטיל, קיין האָחן זאָל נישט קרעחן.

אקעגען א דריי וואָכען נאָך דעם תקיעת־כף איז אין צוויאטשיץ אָוועגט־צייט אריינגעפאָהרען א בויד און זיך אָבגעשטעלט לעבען גאָלדעס שטוב. א קאל־טע אלולדיגע לופט האט געוועהט און אראָפּגעבלאָזען פון א מחייל ביימער דיא געלע בלעטליך, וואס האָבען ליגענדיג אויף דער ערד זיך שטילערהייט געשוש־

קעט צווישען זיך עפּעס זעהר אומעטיג און אָנגעמאכט אויפן האַרץ א מרה־שחורה. פונם בויד איז ארויסגעקראָכען א מענש, וואָס איז פּאמעליך צוגעגאנגען צו דער טהיר און געבליבען דאָרט אביסיל שטעהן מיט אזא מינע, גלייך וויא איהם וואָלט עפּעס פריקרע געוועזן אנצונעהמען בייא דער קליאמקע. דער דאָזיגער פּאַרשוין איז געוועזן טאַקי איך מיט מיין כבוד אליין. ביים אריינקומען אין שטוב האָט מיר א קלאפּ געטאָן אין האַרץ און איך בין געבליבען שטעהן לעבען דער טהיר אָהן לשון. גאָלדע איז איינע אליין געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל, אָנגע־שפּארט דעם קאָפּ מיט דעם פּנים אראָפּ אויף א ביינקעל, גלייך וויא זיא האָט געדרעמעלט און נישט בעמערקט וויא איך בין אריינגעגאנגען. אויפן פענסטער האָט מיט א רויטען פלאם געברענט א חלבדיג לעכטיל, לעבען איהם איז גע־שטאנען א גלאָז וואסער מיט א שטיקעל לייווענט. איך האָב באלד פּארשטאנען וואָס דאָס אלסדינג בעטייט און אין מיר האָבען געקאָכט פּארשידענע געפיהלען. איך האָב מיך דערמאָהנט אין מיין ערשטען אריינקומען אהער, וויא פרעהליך, וויא שיין דאָ האָט דענסמאָל אלסדינג אויסגעזעהן, וויא שטארק צופרידען האָט דאָ א מאָל זיך געלעבט איין אָרמע פּאמיליע, אלע האָבען זיך ליב געהאט, האָבען געהאט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער און געלעבט מיט דער האָפנונג דערוויל זעהר גליקליך, פּלוצלים האָב איך מיך אהער אריינגעהאפּט וויא א קאטץ א נעסט פון גליקליכע צופרידענע טויבען און האָב פון איטליכען גע־מאכט איין עק. מיכיל איז ערגיץ פּארוואָגעלט, דיא אלטע מוטער און שיינדע־לען האָב איך געטריבען אין דער ערד אריין און אצינד וויל איך אין גאנצען אויך עקען מיט גאָלדען, פּארוויסטען איהר אויף אייביג דאָס לעבען... איך האָב גע־טאָן א טריט ווייטער. גאָלדע האָט וויא פון שלאָף זיך אויפגעהאפּט און מיך אָנ־געקוקט א רגע, עפּעס וויא צומישט. מיט איהר בלייך פּנים, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אויסגעדרוקט דיא גרויסע צרות, וואָס זיא איז אויסגעשטאנען, אי מיט איהרע רויטע פּארשוואָלענע אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט איהר פינצטער געמיטה, האָט זיא אין מיר אויף א ווייל דערוועקט א מענשליך גע־פיהל פון רחמנות און איך האָב נישט ווילענדיג א זאָג געטאָן: וואָס מאכסט־דוא גאָלדע? — א טהייערער גאסט חלעבין! האָט גאָלדע מיט א טיפען זיפץ זיך אָנגערופען און אוועקגעקעהרט דעם קאָפּ. נאָך אזא לאנגע צייט שווייגען האָט ער זיך פּאָרט דערמאָנט און איז געקומען מנחם־אבל זיין דעם ווייב! אָט וואָס איך מאָך. שבעה זיטץ איך... אך, שיינדעלע, שיינדעלע!... זיא האָט עס גע־זאָגט אזוי טרויעריג, אז עס האָט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. גאָלדע! האָב

איך ווייטער א זאג געטאן, געמאכט עפעס מיט דער צונג און אליין נישט גע־וואוסט וואס איך רייד. — וויסט און פינצטער איז מיר דאס לעבען, האט גאלדע גערעדט וויא צו זיך אליין, איך וואלט מיר בעסער געוואונשען דעם טויט ווען נישט ער.... קום, האט גאלדע אויפשטעהענדיג פון דער ערד געזאגט שוין ווייכער אביסיל, מיך ארייגגעפיהרט ביי דער האנד אין ספאלניע אונטער דיא ווענטליך און איז מיט מיר צוגעגאנגען דארט צו א וויגעלע, וואס אינוועניג איז געלעגען א שלאפענדיג קינד מיטביידע צוגעמאכטע הענטליך אויפן מיילכען און א זיס שמייכעלע איז איהם צייטעגוויים איבערגעפלויגען איבער זיין פנימעל, אט צוליב ווען איך וויל לעבען, האט גאלדע געזאגט אנווייזענדיג מיר אויף דעם קינד און דאס פנים איז איהר דערבייא געווארען לעבעדיגער פרעהליכער. דאס קינד האט פלוצלים געעפענט דיא אייגליך זיך גענומען זויגען א פינגער, געבעבעט און געמאכט קינדערשע אנשטעלען. דיא מאמע האט גאר אנגעקוואלען און פאר־געסען אין דער מינוט איהרע ביטערע צרות, גלייך וויא זיא אליין איז געווארען א קינד. קוק נאר, זוהן, האט זיא אויף קינדערש גערעדט צום קינד, קוק נאר ווער דא שטעהט. טיא־טיא! מיט ליב דיר דיין גאסט! אט איז דיין טיא־טיא טיא־טיא!... עס האט אין מיר פלוצלים אנגעהויבען צוזידען דאס בלוט, איך האב דאך דעם מחותן געגעבען א ווארט, אז איך האב נישט קיין קינד און אצינד זעה איך גאר ליגט פאר מיר דא א קדיש, וואס טויג מיר כלל נישט צום עסק. דאס געפיהל פון רחמנות איז אין מיר באלד אויסגעלאשען געווארען, איך בין געשטא־נען אנגעלאדען מיט א ברוגזדיג פנים און אנגעקוקט בייז דאס אומגליקליכע קינד נעביך, וואס האט אנגעהויבען צו מאכען פיסקליך און זיך שטארק צושריגען אוועק־קערענדיג פון מיר דאס קעפיל. שא, שא! האט גאלדע צו איהם געמאכט, שא נארעלע, וואס האסט דוא אזוי מורא פאר דיין טאטען? און בשעת זיא האט זיך אנגעבויגען צום קינד האב איך ארויסגענומען פון דער בוזעם־קעשעניע א גע־שריפטס און האב עס געשווינד אריינגעווארפען איהר אין דיא הענט אריין מיט דיא ווערטער: אט האסט־דוא דיר פון מיר א גט!... גאלדע איז געבליבען שרעק־ליך צומישט גלייך וויא מען וואלט איהר מיט א דובינע געגעבען אין קאפ, זי האט אויסגעגלאצט א פאר גלעזערנע אויגען און געקוקט נישט צוריידען א ווארט. הער נאר אויס גאלדע! האב אין צו איהר געזאגט, וויא דיא מעשה איז, דוא ביסט שוין מעהר נישט מיין ווייב, מיר געהערן זיך שוין ביידע נישט אן. נאר אז דוא וועסט קיין נאר נישט זיין, נישט מאכען דערפון קיין רעש און האלטען ביי זיך דאס קינד וועל איך דיך מסתמא נישט פארלאזען און וועל דיר צייטענוויים צו־

שיקען עפעסנעלד. ביי דיא ראַזיגע רייד מיינע האָט גאָלדע אויסגעשאָסען עפּעס מיט א משׁנה ווילדען געלעכטער אזוי, אז איך האָב געמיינט, זיא איז זיכער אראָפּ פונם זינען. דער דאָזיגער ווילדער מין געלעכטער איז איבערגעגאנגען דערנאָך אין א ביטער געשרייא. ארויס! האָט זיא אויף מיר געשריגען און אָנגענומען דערביי א שטאָלצע מינע, דוא ביסט נישט ווערטה א רגע צו בלייבען דאָ אין שטוב וואו עס האָבען געלעבט א מאָל עהרליכע לייט, וואָס זענען דורך דיר געגאַנגען פון דער וועלט. זייא רוהיג, איך וועל אזא פארשוין וויא דוא נישט נאָכיאָגען. ס'איז מיר גאָר א חרפּה צו זאָגען ועמען איך האָב געהאט פאר א מאַן. מעגסט דיר גאַנץ רוהיג חתונה האָבען! איך און מיין קינד בעדארפען נישט קיין הילף האָבען. כל זמן איך לעב וועל איך מיר נישקשה מיט מיינע הענד כשר פארדינען אונזער בעד־דערפניש, ארויס פון דאנען אין פארגעס גאָר אז דוא האסט ערגיץ א קינד! ארויס, ארראויס!...

איך האָב געשוויינד מיך ארויסגעהאפּט פונם שטוב און בין באלד טאקי בייא דער נאכט נאָך אוועקגעפאָהרען.

18

דער שוואָער מיינער ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעס איז געווען א טהייער שליסעלע, וואָס האָט געעפענט פאר מיר אלע טהירען פון דיא גרעסטע גלופסקער פיינע־בריות און מיר ענטפּלעקט א סך סודות פון דער גאנצער כנופיא שטאָדט פיהרער. זיין יחוס און זיינע זכות אבות זענען מיר בייגעשטאַנען צונעהמען לסוף דעם גלופסקער גביר אויף דער ארענדע און ווערען ביי איהם דיא נשמה, וויא איטליכען איז בעקאנט האָט דער גביר פון תמיד אָן ליב געהאט צושפּילען א ראָליע, דיא גאנצע שטאָדט, אָרעם און רייך, קליין און גרויס אלע האָבען פאר איהם געשאפּקעוועט און געבעטען זיין לאַסקע, נאָר זינט אָבער איך האָב איהם גענומען אין מיינע הענד אריין און געמאכט פון איהם א בער האָט ער ערשט אָנ־געהויבען צו מאכען אָנשטעלען, ער האָט געארבייט, געמאכט תנועות און גע־טאנצט אזוי וויא מיר האָט זיך געוואָלט. איך האָב געמאכט מיט איהם דיא שפּיל כדת איסר ווארנער והקליין מענשעלע. יודען האָבען געגעבען געלד, געצאָהלט פאר אלע אָנשטעלען אין טאָג אריין עון איך האָב בחוש טאקי ארויסגעוויזען איסר'ס ווערטער: „אז אזא טהייער, אזא גוט, אזא גאָלדען און אזא נארעש פאָלק וויא יודען זענין איז אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ"... מיין ודוי ווען איך דאָ געבען צו פארשטעהן א מעשׂר מן המעשׂר פון מיין דרך און פון מיין אויפפיהרונג אין מיין לעבען:

על חטא שחטאתי באיש־קטן ובארענדע ובאמוץ הלב. דאס הייסט פשוט, איך בין גיוועזן א קליין מענשעלע מיט אלע פיטשיווקעס. א כפרה, האב איך גע־זאגט, אלע פרנסות, אלע מלאכות אין דער וועלט. פון זייא קענמען אייביג נישט אויפקומען, מען בלייבט דערנידעריגט, דערשלאגען, תמיד דאס כפרה-היהנדעל און נאך א נס אז מען פגרט חאטש נישט צעהן מאל אין טאג פאר הונגער. בעסער, האב איך געזאגט, לאזען אנדערע הארעווען, פראצעווען און דיא כפרה ווערען, איך אבער וויל לעבען, און האב מיך געווארפען אויף א נייעם מין פרנסה — צוהאלטען גבירים אויף דער ארענדע! דאס הייסט גארנישט טאן, גארנישט אר־ בייטען, נאר אנטשעפען זיך וויא א זלידנע אין רייכע, שטארקע מענשען און דרעהן, מאכען דיא קונץ מיט זיי אין איינעם. זעהר א גרינגע, איין איינבריינגענ־ דיגע פרנסה, וואס איך האב זיא מקיים געווען מיט אלע איהרע פוילע תנועות און איהרע כונות און מיט אלע אפשניטצליך וואס אין איהר שטעקט! דיא ארענדע מיינע האט מיך פארפיהרט, מיר פארשטאקט דאס הארץ, איך האב אויפגעהערט צוגלויבען אין אמת, אין ארענטליכקייט, אין רחמנות, אין פריינדשאפט און אין אלע אנדערע גוטע מענשליכע געפיהלען. איך האב נישט מעהר געוואוסט נאר דאס, וואס מיר טויג, וואס מיר נוטצט און געריסען בייא איטליכען, אי בייא ארעמע, בייא אלמנות און יתומים וויא ווייט און וויא אזוי איך האב נאר גע־ קענט. אז איין ארעמאן האט פאר מיר געוויינט, געגאסען ריקעס טרעהרען האב איך איהם אזוי פיל געהערט וויא דעם קאטער. וואס טויג מיר דיינע טרעהרען? פלעג איך בשעת מעשה טראכטען, גיב בעסער געלד! תן לי הרכוש והדמעות קח ליך. דאס הייסט אויף קליינמענשעלדיג לשון: זשיד דאוואי גראשי! אדער הונט, גיב געלד און מיט דיא טרעהרען דערוואריג זיך אליין!...

ועל חטא שחטאתי בבער ובבלעגדעניש. איך האב גענומען א גביר, גאטס א מין בעשעפעניש אויף צווייא פיס מיט א געשטאלט וויא בייא א מענשען און געמאכט פון איהם א בער! איך האב געהאלטען אין דער סברא, ווי ר' איסר ווארגער נאך בדורו האט געזאגט, אז א נגיד איז בייא יודען א גרויסער כח. אלע אין דער שטאדט וואו ער וואוינט קוקען איהם אין מויל אריין און ווילען איהם אלץ פאטראפען אין אלסדינג וואס זייא טהוען. אין זייערע האנדלונגען צווישען זיך, אין זייער מגדל זיין דיא קינדער און זייער לעבען בייא זיך אין דער פאמיליע, אין זייער גאנצען הילוך וויא אויך אין זייער גלויבען, אין זייער פרומקייט און אמונה זאכען זעהט זיך בעשיינפערליך ארויס דעם נגידס גוטס, זיין געשמאק און זיין חאראקטער. דיא אלע דאזיגע הנהגות פון עפעס א שטאדט, גוטע צי שלעכטע,

קלוגע צי נארעשע, געוואונדערט זיך זעהר פיעל טאקי אין דעם, וואס פאר א מין מענש דער דארטיגער נגיד איז. דאריבער אז איך האב געשפילט מיט דעם גביר אין בלענדעניש און געמאכט נארעשע חויות, וואס האט אונז שטארק געפאסט צום עסק. זעגין דורך מיר א סך טאקי פארבלענדזט געווארען און האמען נעביך מיאוס זיך נארעש געמאכט. וואס מעהר נארעשער איז אלץ אויסגעקומען שענער, יודישליכער. א נאר האט אנגעהויבען שטארק צו גילטען, ווער שמיעסט דערצו נאך איין עם הארץ, דער איז גאר ארויף אויף א הייכער מדרגה... איך, ווער איז מיר, פלעג קוקען און הנאה האבען פון מיינע נאראנים. איך פלעג אויף זייא קוקען וויא דער אקסעגהענדלער אויף זיינע אקסען און מיט א פרעהליך הארץ אפשאט־צען דעם ריוח וואס מען קען פון זייא האבען.

על חטא שחטאתי בגלאסנעם ובגאלגאנסקע היהנער. דיא גלאסעם אין דער דומע האב איך געהאלטען אין מיינע הענד. זייא האבען געמוזט טאן אלסדינג וואס איך האב געהייסען, וואס מיר האט געטויגט, ווייל זייא האבען דאך נישט געקענט מיט מיר איינרייסען און מורא געהאט איך זאל זייא חלילה נישט אויס־מאכען. זייא האבען זיך געמעגט זיין אפילו כשרע מענשען האבען זייא געמוזט דורך מיר טרפה ווערען, אקוראט וויא דיא כשערע, גרויסע גאלקאנסקע היהנער וואס דיא דינים נעביך האבען זייא געמוזט אסרען און זייא זענין טרפה געווארען נאר מחאי־טעמת, ווייל איך האב אזוי געהייסען, ווייל איך האב געהאלטען בלאט מיט דעם בעל־טאקסע און איהם האט דאך נישט געטויגט, מענשען זאלען זיך גלאט עסען אזעלכע גרויסע היהנער וואס קומט פאר זייא איין שחיטה־געלד וויא פאר קליינע.

ועל חטא שחטאתי בדאנאסען. איז איינעם נישט געפעלען געווארען אמאל מיינע הנהגות אין דער שטאדט, ער האט נישט געקענט צוזעהען דעם שרעקליכען שווינדעל וויא מען פארבלענדזט דעם עולם דיא אויגען, וויא מען פאר־דרעהט איהם דעם קאפ, וויא מען פיהרט איהם ביי דער נאז און מען פארפיהרט איהם ביז דעם האלז אין מיאוסע בלאטעס אריין, אזעלכען פלעג איך און מיינע לייט פארזארגען מיט א שיר המעלה, דאס הייסט א דאנאסעל, וואס מיר פלעגען שיקען אהין וואו מען בעדארף און אויף אזא אופן האבען מיר א סך מיילער פארשטאפט.

על חטא שחטאתי בהוקעס־פוקעס. פשוט איז פשוט איך בין געוועזן א פאקוסניק, וואס ווייט אזעלכען אויף דער וועלט צו זוכען. איך פלעג מאכען מיט דער רייף, צאפען פון דער וואנד געלד, מאכען פון שנייא גאמעלקעס, אריין יענעם

אין דער גרגרת, שטעהן פון דערווייטען און דערלאנגען א ביס, מאכען פון שווארץ ווייס, ריידען מיט א מענשען און פון דער העהלער הויט ארומשטעקען, איהם מיט פעדערען, האפען פיש פאר דער נעטץ און מאכען פונם מויל א חאל־יעווע וכדומה נאך אזעלכע פאקוסען, וואס פינעטע אפילו דעה בעריהמטער פא־קוסניק איז ניט ביכולת געווען זייא צו מאכען.

ועל חטא שחטאתי בוויבארעס. יענע מעלות וועלכע מען בעדארף האבען אין מענשען ביים אויסקלייבען זיי צו עפעס א התמנות, א שייגער: עהרליכקייט, א קאפ מיט שכל, א מויל און פען וכדומה, דיא דאזיגע אלע מעלות, מיט וועלכע מען קען א פנים האבען פאר דער וועלט און פיל נוטצען בריינגען דער שטאדט, זיינען פאר מיר און פאר מיין כנופיא געווען נאר חסרונות. איך האב בעדארפט דוקא אזעלכע, וואס האבען נישט קיין פנים פאר דער וועלט און קענען קיין נוט־צען נישט בריינגען דער שטאדט. ווארים דאס וואס האט געטויגט דער שטאט האט לחלוטין מיר נישט געטויגט. איך האב גאר בעדארפט האבען עפעס א לא־פענמיטצעל, א לא־יוצלח, א לעדערנעם דישעל, וואס איך זאל איהם בייגען וואהין איך וויל, וואס פאר א גראשען זאל ער פארקויפען זיין נשמה, וואס ער זאל זיך שטארק מכניע זיין און חנפהנען מיך מיט מיין גאנצען פעקיל. און וויל דער גלופסקער עולם איז דאך געווען תמיד שטארק פארנארעשט וויא א קליין קינד און זיך געלאזט פיהרען בייא דער נאז, דעריבער האט ער תמיד בשעת וויבארעס אויף א גלאסנע אדער אויף א רב וכדומה אויסגעקליבען יענעם לאפענמיטצעל, יענעם טויגעניכטס, יענעם לעקיש וועלכען איך האב געוואלט און דורך וועלכען ער פלעגט דערנאך בעקומען בויכוועהטיג. וואס ווייסט דען א נאריש קינד צו בערעכענען וואס שפעטער וועט זיין? ער איז זעהר געריען צו פאלגען אלסדינג, אבי מען גיט איהם א שמיר אימער דיא ליפליך מיט אביסיל וויין מען רוקט איהם אריין אין הענטיל א לעקעביל און מען פערשטופט איהם דעם מויל מיט א קני־שיקעל.... אי דערנאך וועט איהם דערפון גרימען אין בייכעל און עס וועט איהם באקים ארויספאלען, נוא מילא וועט איהם טאקי וועה טאן. מיין עולם, מיין נא־רעש קינד נעביך, פלעגט דאס קנישיקעל נישט בעקומען, ער פלעגט עס שפעטער אויסקריינקען און איז דורכדעם נעביך שטארק אראפ פונם פנים...

על חטא שחטאתי בחברות, בחאפ־לאפ ובחאטע פאקרעשקע. חברות האב איך זעהר ליב געהאט פאר דעם גרויסען נוטצען, וואס מען האט פון זייא. מתעסקים אין אונזערע חברות בעקומען דאך א נאמען: בעלי־רחמים׳ם כלי־קדש, און צו דעם דאזיגען טיטעל פאלט זייא נאך שטילערהייט צו איין אפטער.

זעהר א היבשער א שיינער גראָשען. מיין שווער האָט דערנרייכט דעם טיטעל דייסטווייטעלנע טאינע גבאי, דאָס הייסט א גבאי, וואָס חברה'ש געלד איז בייא איהם אין דיא הענד בסוד סודות און קיינער חוץ איהם ווייסט נישט וואָהין דאָס געלד קומט אהין... איך בין אויך אריינגעטרעטען אין א סך חברות און זיך דער־דינט צום טיטעל נאמן, דאָס הייסט איינער פון יענע מיני מתעסקים, וואָס מען גלויבט זייא אויף נאמנות, אלסדינג וואָס זייא טהוען איז געטאָן און זעניין נישט מחויב קיינעם רעכנונג אָפצוגעבען. מיר האָבען אלע איטליכער אויף זיין שטייגער געמאכט האָפ־לאָפ און אלסדינג איז געבליבען האטע פאָקרעשקע....

ועל חטא שחטאתי בטאקסע. דיא טאקסע, אָדער דאָס קעסטעלע, איז דאָס פעראיפושטע, אומריינע אָרט, וואָס דאָרט פלאָדען זיך וואנצען, טאו אקאָ־נעס, ווערעם און נאָך אזעלכע מיני שרצים; זיא גיט ביי אונז ארויס יענע מיני מענשליך, יענע מיני שלעק, וואָס עסען אָפּ דעם קאָפּ און טהוען אָן גרויסע צרות; זיא איז איין אָנשיקעניש, א פלאָג, וואָס מאכט קאליע דאָס בלוט, פארדארבט אויך דעם גייסט, דיא נשמה, און פארגיפטעט אונז דאָס גאנצע לעבען זיא איז אזא גיפט וואָס נעמט דורך און דורך אין אלע אברים, אין אלע יודישע זאכען, אומעטום לאָזט זיא זיך דערפיהלען און האָט א חלק אין אלע צרות. ־ורך דער טאקסע זיינען דיא יודען קראנק, דאר, אויסגעמאָגערט און ליידען ביטערע שלאָפ־קייטען, וואָס געהן איבער בירושה פון דור צו דור, נאָר דערפאר וואָס זייא איז אוממעגליך צו עסען גענוג פלייש — דאָס איינציגע שפּייז, וואָס איז שטארק נייטיג צום מענשענס געזונד. דורך דער טאקסע געפינט מען זיך ביי אונז תמיד אין אויסרייד וויא צו בערייסען דעם עולם, איטליכער גראָשען טאקסע־געלד ציהעט ווי א מאגנעט צו זיך צו נאָך א סך אידישע גראָשענס. ביז עס ווערט זייא א היבש בערגעל. דורך דער טאקסע שפרינגען האָפטעסוויים ארויס און האָ־בען בייא אונז א קיום יענע מיני נפשות, וואָס פארשווינדלען דעם עולב מיט אלערלייא נארעשקייטען און נאָגען איהם אויס. עס שפרינגען דורך איהר ארויס און האָבען פון איהר זייער גאנצע יניקה דיא אלע גאָטססטראפּטשעס, קאָכלעפעל באסאָקעס און אלערלייא מיני בעלי טובות, וואָס נעהמען צו פשוט דאָס חיות מיט זייער גוטסקייט און פרומקייט, קורץ, דורך דער טאקסע בעקומען א סך מענשע־ליך דעם כח, דיא שליטה צו טאָן אלסדינג וואָס זייא טויג און וואָס זייא ווילען. איך אליין, וועה איז מיר, בין דאָך געוועזן איינער פון יענע מענשעליך, איך אליין פלעג דאָך נתנה זיין פון דער טאקסע און געהאלטען פאר איהר תמיד שטאָל און אייזען, ווייל איך האָב געוואוסט דעם סוד, אז כל זמן בייא יודען וועט זיין דיא

טאקסע װעלען זײא בלײבען אין גלות בײא אזעלכע מענשליך װיא איך מיט מײן גאנצער כנופיא. מען װעט זײ קענען האלטען אין דער מורא װיא קלײנע קינדער, ארױפפיהרען זײ אויף נארישקײטען, און טאָן מיט זײ אלסדינג װאָס מען װיל, איך האָב געהאלטען פאר דער טאקסע און דיא טאקסע האָט מיך געהאלטען אויף דיא פיס. איך האָב געגעסען אומזיסט דאָס שעהנסטע, דאָס בעסטע פלײש און דיא אָרימע לײט האָבען געצאָהלט טהײער און געגריזעט בײנער, זײ זײנען געװען דיא שאָף און איך דער װאָלף, איך האָב געביסען, געװאָרגען און געגנוג אידיש בלוט אין מײן לעבען אױסגעזױגען......

על חטא שחטאתי ביראת שמים וביודישע גזרות. אלע פאלשקײטען מײנע האָב איך ארײנגעלײגט אין דער יראה, עס פלעגט עפּעס אױסקומען, אז אלס־דינג װאָס איך טהו איז נאָר לשם שמים, איך נעהם מיך אָן גאָטס קריװדע און װיל פארהיטען זײנע אידען, זײ זאָלען בלײבען טאקי דאָס װאָס זײ זײנען. און װײל פאר מיר מיט מײן כנופיא איז גלײכער געװען אידען זאָלען בלײבען נראנים, דערשלאָגענע מענשען, דעריבער קענט איהר דאָך שױן פארשטײן װיא מיר האָט ניט געשמעקט יענע קלוגע זאכען, װאָס װאָלטען זײ געקענט דיא אױגען עפענען, װיא שטארק איך האָב, קלאָמערשט פון גאָטס װעגען, מיך נארעש גע־מאכט און זיך אפּגעבען מיט אלע קרעפטען דאָס מינדעסטע נארישקײט צודער־האלטען, װיא װײט פאלש איך בין געװען און װאָס פאר א מין טעם מײן יראת שמים האָט געהאט...... איז א מאָהל אָנגעקומען עפּעס א גוטע זאך אויף אידען האָב איך עס גערופען א גזרה און אײנגעװענדעט אלע תחבולות אין אײנעם מיט מײנע לײט דיא דאָזיגע גזרה מבטל צו זײן. אידישע קינדער שטײגער זאָלען זיך לערנען שרײבען רעכענען בכדי צו פארדינען דערנאָך זײער ברױט בכבוד האָט בײ אונז געהײסען א גזרה, אידען זאָלען זיך טראָגען שײן און נישט זײן מעהר בזױ־ומבזה מיט יענע קלײדער, אין װעלכע זײערע שונאים האָבען פאר־צײטען זײ געצװאונגען זיך אָנצוטאָהן, האָט װײטער געהײסען א גזרה. טאָמיר איז דאָ א סברא, אז דיא טאקסע זאָל בטל װערען, האָט אויך געהײסען א גזרה. הכלל אלסדינג װאָס אונזער כנופיא האָט נישט געטױגט האָט געהײסען גזרות..... דערװײל האָבען מיר צו דיא גזרות נישט דערלײגט, פארקעהרט פיעל האָבען דערפון געהאט א פרנסה און לעבען זיך דאָרט ערגײץ גאנץ שײן נאָך ביז אצינד. מיר, פושע ישראל, מיר א שטײנער איז פון לאָטענמיטצליך און יארמולקעס נישקשה געגנוג געלד אין קעשענע ארײנגעפאלען.

ועל חטא שחטאתי בכנופיא ובכל־ולך; בלעקען במאניפּארגעס, בנצחנות,

בסבארשטשיסקעס בספּראוועסשנע צענעס, בעזות בפאקסרעוזעו, בצביעוות ובצי־גיינעריש; בקאמעדיעס, בקהלשטיבעל ובקוממיות זאַגען; ברכילות ובראיעסלאַזען בשטותים, בשקרים, בשווינדעל, בשלישית געלד, בשייגעץ ובתקיפות. דער פּרוש פון דיא דאַזיגע אלע זאכען ליגט פון אויבען אויף, און איך פאר שפּאָר עס גאָר צו דערקלעהרען.

הכלל איך בין געווען א קליין מענשעלע און האב דורכדעם געלעבט אין עושר און אין כבוד. דעם גביר מיינעם האב איך געהאלטען אויף דער ארענדע און מיר ביידע האבען געמאכט דיא קאמעדיע. איך בעדארף דאָ פאר מיין גביר זיך נישט מתודה זיין, ער לעבט נאָך און ער וועט נאָך צייט האבען אליין זיך מתודה צו זיין.

19

אויבען האב איך געזאָגט אז בטבע בין איך נישט געווען קיין נאר, קיין שוטה, איך בין גאר געווען א דערשלאָגענער, א פערוואָגעלטער, אזוי מוז איך אצינד בעמערקען, אז כפי עס זעהט אוים בין איך א פּנים פון דער נאַטור אויך נישט געווען אזוי גראָב שלעכט, נישט מעהר איך בין געווען פערפיהרט. דיא צרות, וואָס איך בין א מאָהל אויסגעשטאנען פון דער וועלט האט מיר פאר־שטאָפּט דאָס הארץ און מיך געמאכט שלעכט. אז איך האב געטאָהן א מאָהל א שרעקליכע מעשה־דיגע פלעגט אין מיר דערנאָך דורכלויפען עפּים נישט קיין פרעה־ליכער געדאנק, וואָס פלעגט מיך אויף א רגע א שטאָך טאָן ווי א שפּילקע איך געדיינק איסר ווארנער האט א מאָהל צו זיין גוטען ברודער אין איין כעס געזאָגט: „מען בעדארף נישט קעגען אַנקוקען אזעלכע לייט וויא גוטמאן, יענע אלע שיינע נפשות וואָס מאכען ביכליך. מען מוז אין תוך אריין זיי האסען, שפּייען אויף זיי קלעק און אויסוויכען זיי ווי וויים מען קען, אין זייערע ד' אמות טאָר מען נישט שטעהן, ווארים זיי זיינען ערגער פון פּייער, זיי זיינען א מאָהל אויסען אריינצר־קריכען יענעם אין דער גרגרת און אָנצוטאָהן גרויסע צרות מיט זייערע בעשריי־בעכצען און שטעמדיגע וועהטלעך, אל אָגיל ואשמח, קיילעכדיג און שפּיציג. דאָס גאנצע שטיקעל נס נאָך וואָס דער אייזעל האט נישט קיין הערנער, וואָס אזעלכע שלימזול'ס האבען נישט קיין געלד, קיין העלער ביי דער נשמה און זיי־נען, געלויבט איז השם־יתברך, גרויסע דלפנים, וואָס בעדארפען פאָרט אָנקומען א מאָהל צו אונזער גראָשען, זיסט וואלט מען געהאט פון זיי צו זינגען און צו זאָ־

גען, מען וואָלט חלילה זיך געקראַצט און פון זיי געליטען נאָך ערגער ווי פון דיא וואַנצען.״—עס פערשטעהט זיך אַז איסר׳ס דאָזיגע ווערטער זיינען ביי מיר פאַררעכענט געוועזן וויא תורת אמת און חאָטש מיר האָט האַרציג באַנג גע־טאָהן פיינט צו האָבען אַזא מענשען וויא גוטמאַן וואָס ער איז מיר געלעגען טיעף אין מיין זעל, נאָר ר׳ איסרן האָב איך דאָך געמוזט הערען, ווען נישט וואָלט דאָך מיר קיין סברא ניט געוועזן צו זיין אַ קליין מענשעלע, איין ארענדאר און וואָלט נעביך געמוזט ווייטער ליידען צרות און קלעפּ אויפ׳ן פּור. מיין פוס איז פון יענער צייט צו גוטמאַנען נישט געקומען, איך האָב איהם און אַזעלכע מענשען וויא ער אויסגעוויכט וויא איין עפּוש. איז מיר אַ מאָל צו דיא הענד געקומען עפּעס אַ מין פאַרשוין מיט דיא ביכליך האָב איך אין איהם מיך נוקם געוועזן וויא אין דעם ערגסטען שונא און האָב איהם געטאָן שפּיטצליך וויא ווייט נאָר איך האָב געקענט. „ווער דיא כפּרה, האָב איך בשעת מעשה געטראַכט, פאַר מיין מינדסטען נאָגעל, דוא אַזוינער און אַזוינער, דוא אָנחאַפּער, דוא אַנשיקעניש, דוא פושע־ישראל איינער! ליג אין דער ערד און באַק בייגעל דוא אפּיקורוס איינער״..... נאָר אַז איך בין שוין געוועזן שטאַרק רייך און האָב שוין מעהר נישט בעדאַרפט מורא האָבען אַז איך וועל ליידען בידעווען, אָט דענסטמאָל האָט מיר אָנגעהויבען צוטיאַכקען מיין האַרץ, דענסטמאָל פלעגט מיר אַלץ זיך פירשטעלען דער גוטער און שטילער גוטמאַן. אָך, וואָס פאַר אַ גוטער, פאַר אַ טהייערער מענש ער איז געוועזן! אָך, וויא פריינטליך, וויא צוגעלאָזט ער אִי גע־וועזן צו אַלע מענשען! ער האָט מיך ליב געהאַט און מיך בעהאַנדעלט נישט וויא אַ משרת! ער איז געוועזן נעביך איין אָרימאַן, האָט געליטען דחקות, פון דעסט־וועגען וויא לוסטיג און צופריעדען איז ער תמיד געוועזן!....

אַ מאָל, געדיינק איך, האָט זיין ווייב נעביך זעהר געוויינט, ס׳איז שוין גע־וועזן נאָהענט צו פּסח, אין גאַנצען עטליכע טעג און דאָ איז נאָך אין שטוב נישט געוועזן קיין סימן אויף יום־טוב. ער האָט מיך ארויסגעשיקט אַ גאַנצען טאָג מיט ביכליך, נאָר קיינער האָט זייא אין דיא הענד אפילו נישט געוואָלט נעהמען. איט־ליכער צו וועמען איך האָב אָפּגעטראָגען קוויטליך האָט שטאַרק פאַרדרעהט דיא נאָז און מיר נישט געענטפערט קיין גוט וואָרט. דיא מאַדאַם, דיא טהייערע מאַ־דאַם, זיין געטרייא ווייב, האָט נעביך געוויינט און איז געוועזן זעהר פאַראומערט. „אָך, האָט צו איהר גוטמאַן זיך אָנגערופען און זיא געטרייסט, זינדיג חלעבין נישט, נשמה מיינע, מיט דיינע טרעהרען! אונז איז נאָך בעסער פון אַ סך אַנ־דערע רייכע, מיר זענין דאָך עהרליכע לייט. האָבען חלילה ביי קיינעם נישט צר

גענומען, קיינעם קיין שלעכטערס נישט געטאן. מיר ליידען.... נאר פאר דעם אמת צו ליידען איז א סך בעסער און שענער וויא פון דעם שקר גליקליך צו זיין. זארג נישט, מיין לעבען, זארג חלעבען נישט! גאט האט געהאלפען, גאט וועט ווייטער העלפען. א ברירה וועט ער דען האבען? מסתמא וועט ער דאך מוזען וויא ס'איז עפעס ארויסהעלפען. וואס ניצט מיר באמת צוויי רעק מיט א פעלץ? טראגען טראגט מען דאך נאר איין ראק נישט קיין צווייא, און דער פעלץ איז חלעבען אויך איבעריג, עס געהט דאך צו זומער, ליגענדיג אין קאסטען קען איהם נאך גאר דער מאיל אויפעסען. אט חלעבין אבראם פויל זיך נישט, נעהם טאקי באלד דעם פעלץ מיט מיין ראק און גע͏ה פערזעטץ זייא, פארקויף זייא, טהוא מיט זייא וואס דוא ווילסט, וועלען מיר האבען מצות אויף פסח, כרפס און מרור מיט אלע זיבען זאכען". דיא דאזיגע סצענע האט מיר תמיד זיך פירגעשטעלט פאר מיינע אויגען. איך האב געזעהען אז גוטמאן איז גליקליך געווען אהן געלד, איז דאך א־פנים משמעות אז דאס גליק בעשטעהט נישט אין געלד נאר גאר אין עפעס אנדערש. ער האט נאך געזאגט בזה הלשון: „אונז איז בעסער פון א סך א נדערע רייכע, מיר זענין דאך עהרליכע לייט". איז משמע א פנים, אז נאר עהרליכע לייט זענין גליקליך און צופריעדען. דערבייא איז מיר נאך תמיד געלעגען אין זינען וואס ער האט א מאל געזאגט יאקאבזאהנען: „ליידען הייסט חנפהנען, צוויאטשען, דער חונף, דער צוויאק מוז תמיד זא פירכטען, תמיד זיך היטען אזוי וויא דער גנב". איך האב אנגעהויבען בעשיינפערליך ארויסצוזעהן וויא אמת, וויא ריכטיג זיינע ווערטער זענין. גוטמאן האט נאר מיט דעם שכל זיינעם פארשטאנען אז ער חונף, דעם צוויאק איז אזוי שלעכט וויא דעם גנב, ווארים זייא אלע מוזען תמיד מורא האבען און זיך היטען מען זאל זייא נישט דערטאפען, מען זאל נישט דער־געהן זייערע מיאוסע זאכען, און זיין תמיד אין דער מורא, זיך בעדארפען תמיד צו בעהאלטען איז עפעס נישט אזא געשמאקע זאך. איך האב אבער דאס אייגענע טאקי געפיהלט בייא מיר אין הארץ, אז א פאלשען מענשען איז עפעס גלאט שלעכט, נאר אהן אלע טעמים. עפעס קארטשעט עס איהם, עפעס ליגט איהם וויא א שטיין אויף דעם הארצען, עפעס קאכט אין איהם דאס בלוט, דער קאפ ווערט איהם שיער נישט צוזעצט, ער ברענט וויא א פלאם פייער, עפעס איז איהם איינג דיא וועלט און ער ווייס נישט זיך וואהינצוטאן, ער וואלט געשפרונגען אויס דער הויט און פון זיך אליין גערען געווען צו אנטלויפען ערגעץ וואו חשר שווארצער פעפער וואקסט, העט וויט וויט צו אלדע שווארץ־יאהר! — ! ־־ יא, איך האב טאקי בחוש געפיהלט, אז ליידען הייסט חנפהנען, צוויאטשען. איך בין דאך גע־

ווען רייך, אנגעשטאפט מיט געלד און בין פארט נישט גליקליך געווען. איך פלעג האבען בייזע ביטערע חלומות, עס פלעגט מיר זיך אויסדאכטען אז איך האלט א חלף און קוילע, איך פלעג הערען קרעכצען, זיפצען, חארחלען, גוססען און מיינע פאלעס זיינען געווען פארשמירט, פארשלומפערט אין בלוט. מיכל, דער גוטער, דער שטילער מיכל פלעגט מיר אפט זיך דרעהען פאר דיא אויגען, טויט בלאס וויא דיא וואנד. ער פלעגט אויף מיר קוקען זעהר בעטריבט, מיר וויזען אויף דיא קיטען אין וועלכע ער איז געווען געקאוועט און מיט א טרויעריגע פנים מיך אלץ פרעגען: גוואלד, יצחק אברהם וואס האסט־דוא צו מיר געהאט? גוואלד, גוואלד יצחק אברהם וואס האב איך דיר געטאן?!.... דיא אלטע און שייטעלע פלעגען אויסוואקסען וויא פון אונטער דער ערד, ביידע פלעגען הוסטען זיך פארקייכען, ביידע פלעגען זיך איינעסען אין מיר מיט רויטע ברענענדיגע אויגען און שרייען: אט איז אונזער מלאך־המות! אט איז ער דער רוצח, דער קוילער! פלוצלים פלעגט פון זייא ווערען א הויפען ביינער, פון דיא ביינער פלעגען ארויסקריכען ווערעם און גיפטיגע שלאנגען, זיך לאזען צו מיר מיט אפענע מיילער און מיר בייסען שטעכען וויא שפילקעס.... מעהר פון אלע פלעגט מיר קריינקען נאלדע. זיא פלעגט מיר זיך אויסדאכטען וויא זיא זיצט דערשלאגען פארוויסט, פארומערט מיט עפעס א שטיקעל ארבייט אין דיא הענד, זיא שטשאבעט נעהט און צושטעכט זיך דיא פינגער, נאר זיא פיהלט אבער נישט, גיט זיך אפילו נישט א קרים, זיא שטשאבעט נעהט אלץ ווייטער וויא א מאשינע און שאקעלט מיטן פוס א שווערע סקריפענדיגע וויג צוזינגענדיג דערבייא „אליו־לולי־ליולינוא“ אויף א משונה אומעטיג קול. דיא וויג אבער איז ליידיג, קיינער איז אין איהר נישטא. נאלדע! שרייא איך, וואו איז ער? וואו איז דאס קינד? נאלדע ווינקט און זינגט ווייטער נישט צו ריידען מיט מיר קיין ווארט:

א־ליו־לוליו בידנע קינד,

ווען איז דער מאמע וועה און ווינד!

אינוועניג אין ווינעלע

ליגט א קלאהר ווייס צינעלע.

צינעלע מע! צינעלע מע!

ניט־זשע שרייא נים זשע ווין,

ביסט דאך עלענט וויא א שטיין.

צינעלע מע! צינעלע מע!

וויסט און פינצטער איז דיין וועלט,

לייד־זשע שטיל הוננער און קעלט.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
דאָרט אין דרויסען הער נאָר הער,
וואָיעט א וואָלף, ברומט א בער
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
ליידיג, ליידיג איז דאָס ווינעלע
נישטאָ, נישטאָ מיין ווייס ציגעלע!
א־ליר־ליוליוא בידנע קינד,
וועה איז דער מאמע וועה און ווינד!

ביי דיא דאָזיגע ווערטער שטעהט גאָלדע אויף, בלוטיגע טרעהרען קאפען איהר פון דיא אויגען, זיא שטרעקט אויס דיא הענד אין אלע זייטען און שרייעט אויף א ווילד קול „נישטאָ, נישטאָ מיין ווייס ציגעלע!" איך לויף ארויס פון שטוב שטארק צוקאָכט, עס דאכט זיך מיר וויא וועלף און בערען יאָגען מיך נאָך, זייא קנאַקען מיט דיא ציין יוננע ביינדליך און איך הער ביטערע קולות פון איין אומגליקליכע ציגעלע....

דיא דאָזיגע אלע פינסטערע חלומות און ביטערע געפיהלען האָבען מיך היינטיגס יאָהר אזוי זאמיטשעט, אז איך האָב אָנגעהויבען צו קריינקען, איך האָב געפיהלט אז איך וועל נישט לאנג דויערען און מיך נעחאפט וויא עס איז אויפ־צושרייבען מיינע אלע הנהגות, אלסדיננג וואָס מיט מיר האָט זיך פאסירט און וואָס איך האָב געטאָן אין מיין לעבען בכדי דאָס זאָל מיר זיין לכפרת עון. גאָלדען האָב איך לסוף אָנגעשריבען א בריעף אין וועלכען איך בין זיך מתודה וויא שלעכט איך האָב אקעגען איהר געהאנדעלט און בעט זיא רחמים מוחל צו זיין מיינע שווערע זינד. איך שרייב דאָרט און בעט רחמים זיא זאָל קומען מיט אונזער קינד, אויב ער איז נאָך דא אויף דער וועלט, בכדי איך זאָל זייא מינדליך מחילה בעטען און קענען רוהיגער שטארבען. נאָר דרינען איז שוין עטליכע וואָכען און גאָלדע איז נאָך נישטאָ! איך בעט אייך רבי, איהר זאָלט פאר מיר זיך פארווענדען און פועלין ביי גאָלדען זיא זאָל מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב איהר פארווידסט, פאראומערט איהר גאנץ לעבען. גאָלדע, ווייסט איהר דאָך, האָט על פי דין נישט געקענט חתונה האָבען, זיא האָט געלעבט אודאי אין צרות אין לייד אין דער צייט ווען איך האָב געלעבט אין עושר און אין כבוד און האָב אין גאנצען פארגע־סען זיא און דאָס אומגליקליכע קינד, וואָס איך האָב איהר אָנגעוואָרפען און פאר־לייקענט אז איך בין זיין טאטע. זיא האָט נישקשה געהאלטען וואָרט און מיך אויך

פארגעסען. זיא האט מיך דיא גאנצע צייט, וואס איך בין פון איהר אוועק, געלאזט צורוה און ס'איז איהר א חרפה געווען צו זאגען ווען זיא האט געהאט פאר א מאן. גאלדע איז שטאלץ, זיא איז אבער גוט. אז איהר וועט זיא בעטען פאר מיר וועט זיא מיר מוחל זיין. זאגט איהר, אז יצחק אברהם איז געווען פארפיהרט, ער האט זיא נישט פארשטאנען צו שעטצען, ער האט געמיינט, אזוי וויא א סך אני' דערע, אז א ווייב איז נישט אזא גרויס יום־טוב, מען האט מיט איהר זיך נישט וואס צו צערעמאניען. זאגט איהר אז יצחק אברהם האט פארן טויט אנגעהויבען זיא אמת ליעב האבען, ערשט דענסמאל האט ער אנגעהויבען צו פיהלען אז „א ווייב מיט אלע מעלות איז א טהייערע זאך, טהייערער פון דיעמענטען און בריליאנטען א סך".

20

דא, רבי, האט איהר אייך אין גאנצען מיין צוואה פון מיין גרויס פארמעגען און עשירות וואס איך לאז איבער, וויל איך אז מען זאל אזוי טאן: מיין ווייב זאל מען מסלק זיין איהר כתובה מיט דער תוספת כתובה, וואס זיא האט פארמאלניע פון מיר ארויסגענומען, דאס גאנצע ציהרונג לאז זיא זיך אויך נעהמען און געהן געזונטערהייט. זיא וועט דאך מסתמא אליין נישט וועלען בלייבען אין הויז און זיך אודאי איילען חתונה האבען. זיא וואקסט דאך פון אזא הויז, וואס דארט לאזט מען בתולות און אלמנות נים לאנג זיצען אהן שידוכים... גאלדע זאל נעהמען אזוי פיעל וויפיל מיין איצטיגע ווייב, דאס הויז וואס איך זיטץ אליין זאל געהע־רען מיין עלטערען זוהן, דעם בכור, וואס איך האב געהאט מיט גאלדען, און ווי־טער פון מיין מזומן קאפיטאל בעדארף ער נעהמען א גלייכען חלק מיט מיינע צווייא יונגליך פונם צווייטען ווייב. באם מיין עלטערער זוהן איז חלילה נישטא אויף דער וועלט בעדארף איהם גאלדע ירשהנען. דאס גרויסע געמויערטע הויז מיינס מיט א קאפיטאל פון 85 טויזענט רובעל עולמית געלד לאז איך איבער אויף מצוה־זאכען אזוי: אזוי וויא איך ווייס זעהר גוט, אז דיא יודישע תלמוד־תורות טויגען לחלוטין גאר נישט און האבען נישט קיין שום זין, מען נעהמט ארעמע קינדער און מען פארטרייבט זייא — נאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא רייד — אין א שטאל, וואו זייא וואלגערען זיך אין מיסט, אין בלאטע וויא דיא קעלבער, מען לערענט מיט זייא דארט נישט קיין ווארט, וואס מען בעדארף, מען מאכט נאר פון זייא דראבעס, טויגעניכטסען, אומגליקליכע מענשען, וואס טויגען

נישט שפעטער נישט צו גאָט, נישט צו קיין לייט, און אזוי וויא איך ווייס היי־טער, דיא תלמוד־תורות קאָסטען נאָך יודען זעהר פיעל געלד, מען רייסט דארויף פון טויטע אי פון לעבעדיגע, מען נעהמט אויך פון דער טאקסע און דאָס געלד געהט נאָר לאיבוד, עס פאלט אריין שלעכטע מענשען אין דיא הענד, זייא האָבען הנאה און אָרעמע נעביך ליידען, זייא טהוען כל הפסלנות און הייסען נאָך פיינע מענשען, גבאים, בעלי רחמים'ס, וואָס פארזאָרגען יודישע קינדער און לעהרנען זייא תורה; דעריבער, בכדי נישט צולאָזען מעהר אזעלכע מיאוסע זאכען, גיב איך אוועק מיין הויז אויף א תלמוד תורה פאר אָרעמע קינדער. דאָרט זאָל מען מיט זייא לעהרנען וויא עס געהער צו זיין אלסדינג וואָס איז נייטיג: יודיש, רוסיש, שרייבען און רעכענען, דאָס אלסדינג זאָל זייא שפּעטער צוניטץ קומען אין דער וועלט, כשר צו פארדינען זייער ברויט. דערבייא זאָל מען דאָרט מאכען א שולע פאר בעלי מלאכות, וואו מען לעהרענט אלערלייא מיני מלאכות, בכדי דיא לעהרניונגליך זאָלען נעביך נישט ליידען פון דיא שניידער און שניידערקעס, זאָלען נישט דארפען ביי זיי אוועקזיין א צייט מיט יאָהרען און נעביך טראָגען פּא־מייניצעס. א רחמנות חלעבין, פיל יתומים, לעהרניונגליך, בלייבען דורכדעם קאַ־ליעקעס, אָהן א גאנץ ביינדיל נעביך, און לסוף ערשט הייסען זייא נישט אָן צו קענען דיא מלאכה. דיא הכנסות פון דיא קלייטען אין דעם דאָזיגען מויער זאָלען געהן אויף אויסצוהאלטען דיא תלמוד־תורה מיט דער רעמעסלעני (בעל־מלאכהישע) שולע. אייך רבי און דעם הערר גוטמאן מאך איך פאר פיה־רער, משגיחים איבער דיא דאָזיגע צווייא זאוועדעניעס. דעם גרויסען פלינעל אין הויף גיב איך אייך ביידע אָפּ פאר א דירה, איהר זאָלט דאָרט ביידע וואוינען מיט אייערע פאמיליעס און אייער געהאלט צום לעבען זאָלט איהר בעקומען פון דיא זיבערע הכנסות. איך בעט אייך, רבי, אז איהר זאָלט למען השם וויא צום גיכ־סטען שיקען נאָך דעם העררן גוטמאן קיין צוויאטשיטש און אָנהויבען צו טאָן דרינען, וואָס איך פארלאנג דאָ. איהר, רבי, זענט א צדיק, א גוטער, עהרליכער מאנן, א סימן, איהר זענט דאָך א גרויסער אביון. ווען איהר זאָלט וועלען וואָלט איהר דאָך אויך געקענט זיין רייך און האָבען געלד אויף פראַ־צענט וויא איין אנדער דין. גוטמאן איז חלעבין אויך א צדיק, א גוטער, א טהייערער מענש, האָטש ער געהט אָהן א היטעל און צוגעפּוטצט דיא באָרד. ער האָט אייער טהייערען האראקטער. איך בעט אייך, רבי, האָט איהם ליב, ער וועט אייך זיכער ליב האָבען, וואָרים ער האָט ליב אלע מענשען, ער איז א וואַרמער יוד, מיט א יודיש הארץ און ער וואָלט פאר יודען זיך מקריב געווען, אזוי אמת ליב

האָט ער זייא. ער איז נאָר ברוגז אויף דיא צוויאקעס, פארפרומטע נשמות, וואָס גיבען זיך אויס פאר פרומע כשרע יודען, ווייסען דאכט זיך נישט מעהר וויא גאָט און ציצית און שטילערהייט טהוען זייא כל הפסלנות, פארפיהרען דיא יודען נעביך אין דער בלאָטע און טהוען זייא אָן גרויסע צרות. רבי, איהר וועט שפּעטער אליין ארויסזעהען, יואָס פאר א טהייערער מענש און א ווארמער, אמתער יוד גוטמאן איז. ער וועט אייך שטארק צוניטץ קומען אין דיא אלע זאכען, וואָס איך בעט דאָ אייך צו טאָן. ווייטער, דיא הכנסות פון דעם עולמית געלד זאָלט איהר אין איינעם מיט גוטמאנען געברויכען אויף נאָך גוטע זאכען אין דער שטאָדט, וועלכע איהרביידע וועט געפינען פאר נויטיג. אויב עס וואָלט א סברא געווען איינצופיהרען אין דער שטאָדט עפּעס אזא מין חדר פאר א סך קינדער, מיט אמת גוטע מלמדים און לעהרער, וואָס דארט זאָל געלערענט ווערען געטרייא יודישע למודים און וועלטליכע זאכען, וואָס דארט זאָלען דיא קינדער זיך אויסלערנען צו זיין עכטע יודען און אויך ניטצליכע, פארשטענדיגע מענשען, אויף אזא מין שטאָדט־חדר וואָלט מיר זעהר, זעהר ניחא געווען איהר זאָלט אלע יאָהר געבען א געוויסע סומע פון דיא הכנסות פון עולמית געלד, נאָר בתנאי, אז איהר מיט גוטמאנען זאָלט האָבען דיא השגחה איבער דעם דאָזיגען מין חדר. איהר רבי זאָלט קוקען אויף דיא יודישע למודים, זייא זאָלען געלערענט ווערען פיין, מיט א גוטען דרך, אקוראט וויא עס בעדארף צו זיין, און גוטמאן פון זיין זייט זאָל האָבען איין אויג אויף דיא איבעריגע ענינים און השכלה זאכען. איך וויים, אז אזא מין שטאָדט־חדר, וואָס זאָל געפיהרט ווערען דורך אזעלכע מענשען וויא איהר און גוטמאן וואָלט פאר יודישע קינדער געווען א גליק. נאָר איך וויים אָבער צוריק, אז ווייל טאקי פאר יודישע קינדער וואָלט אזא חדר געווען א גליק, דעריבער וועט עס א סך מיני מענשעליך כלל נישט שמעקען, זייא וועלען אקעגען דעם זיך ארויס־שטעלען, זייא וועלען ארייגליינען זייער שמאדשטיק אין דר יראה, קלוימערשט איז אזוינס עפּעס נישט יודעשליך און וועלען זוכען אלע מיני מיטעל אזעלכעס נישט צולאָזען. פון דעסטוועגען איהר, רבי, זאָלט פון אייער זייט פּריוון טאָן וועגען דעם אלסדינג וואָס נאָר מעגליך אולי ירחם, אפשר וועט גאָט פאָרט פאָרט רחמנות האָבען אויף יודישע קינדער, זייא זאָלען קליגער ווערען און זעהען מיט אָפענע אויגען ווער וויל זייער רעה און ווער זייער טובה, וואָס פאר זייא איז שלעכט און וואָס גוט. — איך וועל עס דערוווייל פאר זייא פּריוון אויף מיינע איינענע צווייא קינדער. איך וויל און פארלאַנג עס פונם גאנצען הערץ, אז איהר, רבי, און גוטמאן ביידע זאָלט איהר לעהרנען מיט מיינע קינדער, איהר ביידע

וואלט זייא מדריך זיין, בכדי זייא זאלען זיין יודען, ניטצליכע מענשען און געפע־
לען אי גאט אי לייט.

דיא דאזיגע אלע פאפירען מיינע, זאלט איהר, איידער מען וועט מיר מיין
רעכט טאן, פירלייענען דיא אלע היגע נגידים, מיר וועט עס זיין א כפרות עון און
זייא א מוסר. אויב איך און מיינע ווערטער ועלען נישט ווירקען אויף זייער לע־
בען, זיי זאלען זיך בעסערן און אוועקווארפען זייערע שלעכטע נארישע
גיינג ביים לעבען, לכל הפחות וויל איך זיי אויסלעהרנען וויא צו שטאר־
בען, זייא זאלען חאטשע שטארבען וויא מענשען.... וויפיל נגידים איך האב ביז
אהער בייא אונז געקענט זענען ביז דער לעצטער מינוט געבליבען דאס וואס זייא
זענען געוועזען און געשטארבען אהן שכל. האבען תמיד אין זייער גאנצען לעבען אין
זינען געהאט נאר זיך אליין, נאר זיך, און ביים טויט אפילו נישט קליגער, נישט
בעסער געווארען. לאזען זייא הערען מיינע ווערטער און לאזען זייא אויף מיר קור־
קענדיג זיך אויסלערנען חאטשע שטארבען, אוועקגעהן פון דער וועלט וויא מענ־
שען... שטארבט, זאג איך אייך, נגידים, שטארבט, שטארבט וויא מענשען!

מיינע דאזיגע פאפירען זאלט איהר מוחל זיין, רבי, דערנאך אפצודרוקען,
לאז דיא גאנצע וועלט וויסען, אז מיט רייכקייט איז מען נישט גליקליך. גליקליך
איז מען נאר מיט א גוט הארץ און מיט מעשים טובים. בעסער פארשווארצט צו
ווערען און ליידען אבי זיין א בראווער, עהרליכער מאנן, איידער צו האבען פון
פיינעלמילך און זיין א קליין מענטשעלע. דיא דאזיגע אלע פאפירען וועט איהר
מוחל זיין געבען רב מענדעלי מוכר ספרים, ווארום ער ווייסט שוין
הלכות הדפסה. א חוץ דעם פאהרט ער ארום אין גאנץ פוילען
וועט ער עס קענען אומעטום אפזעצען. פאר זיין טרחה דערביי זאלט איהר
איהם ארענטליך בעצאהלען, ער איז דאך נעביך איין ארעמאן. איהר זאלט איהם
געבען פון מיינע קליידער א פאאר קאפאטעס, העמדער, זאקען הויזען וכדומה
אזעלכע קליינינקייטען, לאז ער נעביך האבען אין וואס זיך אנצוטאהן און א
פנים האבען פאר א מענשען, לאז ער נעביך נישט געהן אפגעריסען, אפגעשליסען,
פארשמירט און איך בעט אייך איבער, פארשטונקען וויא אלע אנדערע אידישע
מוכרי ספרים. —

21

אז דער רב האט אפגעלייענט אין גאנצען און אנידערגעלייגט דיא פאפירען
איז צווישען דעם עולם אין שטיבעל געווארען עפעס א קאכעניש. דיא נגידים
זיינען געווען שטארק אין כעס. א טהייל האבען געביסען פאר פארדראס דיא
ליפען און האבען געשוויגען א טהייל האבען געזשוזשעט וויא דיא פליגען און
א טהייל האבען געזיפצט און געאייקעט.

— הא ר' חנה! האט איין נגיד זיך אנגערופען און דערביי א שטארקען
זיפץ געטאהן, וואס זיפצט איהר אזוי. ר' חנה?

— טא־טא־טא! האט ר' [illegible] געמאכט און געשאקעלט מיט דעם קאפ.
עס, וואהין ער איז פארקראכען [illegible] געה גלויב מענשען. דיא וועלט איז שיין
חלעבען קיין וועלט נישט..... אזא חרפה, אזא בושה! א שרעק, וויא איך בין א
יוד! עס קומט דאך שוין טאקי ח[illegible] אויס, ר' בעריש.... נוא־נוא אזא מעשה, אזא
בושה.

איך האב שוין אבער פריהער [illegible]ערשטאנען, האט ר' בעריש געענטפערט,
וואהין דיא קויל פליהט. מיר, נא [illegible] האבען נאך בעדארפט זיטצען וויא דיא
פערד און ווארטען ביז דיא קויל וועט אונז טרעפען, פאר וואס זיינען מיר נאך
פריהער נישט אוועקגעגאנגען? איך האב אייך געזאגט: ר' חנא קומט! וואס־
זשע זייט איהר דא געבליעבען הערען ביז אין דעם סוף אריין דיא אלע שטעכ־
ווערטלאך. נאר אבער צוריק שמועסענדיג נוא מילא?! אודאי איז עס אביסעל
נישט גלאטיק, אביסעל טערפקע. נאר צוריק שמועסענדיג אבער, וואס איז אזוינס
דיא מעשה? עס, מען האט שון אזעלכע זאכען געהערט. נישט אזא גרויסע סכנה
חלעבען! אודאי לכתחלה, זייט איהר טאקי גערעכט, ס'איז אביסעל פריקרע,
עס לאפטשעט ביים הארץ, נאר בדיעבד איז.... עס, חלעבען, גארנישט. א נאר
בלייבט א נאר און דיא וועלט בלייבט א וועלט, טאקי ווי פריהער א וועלט......

„ניין, ניין, רבי! האבען עטליכע נגידים געשריגען אויף א קול שטארק
אויפגעבראכט, אזעלכעס איז נאך נישט געהערט געווארען, מען זאל נעהמען
מענשען און זיי זאגען אין דיא אויגען אריין אזעלכע מיני זאכענישען! וואס
שווייגט איהר ר' חנא? וואס שווייגט איהר ר' בעריש, ר' פייבוש, ר' אבא?!
סטייטש, סטייטש אזעלכע מענשען, מען זאל נעהמען מענשען, ברוך השם אנגע־
זעהענע, פיינע בריות און מאכען פון זיי מחילה.... לעמעשקע! ווער האט איהם
געבעטען אזוינס צו זאגען? וואס געהערען זיך מיט איהם אן אנדערע? אויף דיר
אליין זאג, שרייבט האטש צוזעצטערהייד, אבער וואס געהט דיך אן יענער? מיר
זאגען בפירוש: ניין, ניין, ר' חנא, ר' בעריש, ר' פייבוש, זאגט, זאגט ניין ניין!
וואס איז, אין דער קאשע ווילען מיר זיך לאזען שפייען, אין דער קאשע?"

— נוא ר' מענדעלע, האט דער רב צו מיר געזאגט, אוועקקעהרענדיג זיך
מיט א קאלטער מינע פון דיא נגידים און זיי געלאזט שרייען, איך בעט אייך
ערשטענס ר' מענדעלי, איהר זאלט מיר זאגען ווער איז אזוינס ביי אייך אין צווי־
אטשיטש דער הערר גוטמאן? איז ער טאקי אזא עהרליכער מאן? קענט איהר
איהם?

רבי, האב איך געענטפערט, גוטמאן געהט מיט א געפוצטער בארד, נאר איין
עהרליכער מאן איז ער טאקי.

— נוא. האט דער רב געזאגט, אבי ער איז איין עהרליכער מאן ארט מיך
נישט זיין געפוצטע בארד, מען זאגט: בעסער א יוד אהן א בארד וויא א בארד
אהן א יודען (ביי דיא ווערטער האט דער רב א קוק געטאהן אויף עטליכע פיינע
לייט פון דיא נגידים). צווייטענס בעט איך אייך, אזוי וויא איהר זייט א צווי־
אטשיטשער זאלט איהר טאקי מוחל זיין פאהרען אין אייער צוויאטשיטש טאקי

בלי נדר מאָרגען, איהר וועט אָפּגעבען דאָרטען דעם חעררן גוטמאַן מיין בריעף און איהם בעטען, אז ער זאָל למען השם גיך קומען אהער צו פאָהרען, בכדי מיר ביידע זאָלען באלד קענען מקיים זיין צוואת המת, און דריטענס, זאָלט איהר ליבער הארצעדיגער ר' מענדעלע אָפּדרוקען דיא דאָזיגע אלע פּאַפּירען אין א בע־זונדער ספּריל און עס פערקויפען אין גאַנץ פּוילען, פאר א זעהר וואָלוועלען מקח, בכדי דער עולם זאָל עס מעהר קויפען. אייך וועל איך מסתמא גוט בע־לוינען.

„קען מען ארייננעהן?" האָט פלוצלים זיך געלאָזט הערען א קול און דער־ביי טאַקי עטליכע קלעפּ מיט דיא פינגער אויף דער צוגעמאכטער טיהר, און אז דער רב האָט געענטפערט: „נוא־נוא אריין!" איז אין שטיבעל אריינגעקומען; דיא רעביצין און דיא נעכטיגע אונבעקאַנטע שווארצחנוודיגע יודענע מיט דיא אויגען וויא דיא קאַרשען, וויא פיעל מענשען עס זיינען געוועזען אין שטיבעל האָ־בען ביי איהר ארייננקומען געפּיהלט עפּעס א דרך־ארץ, און זיינען גלייך אלע מיט א מאָל פערשטומט געוואָרען.

גוט חלעבען, וואָס איהר זיינט דאָ! האָט דער רב געזאָגט צו דער יודענע און זיא געבעטען זיצען. פריהער אביסיל, אביסיל פריהער ווען איהר וואָלט געוועזען קומען וואָלט גאָר גוט געווען. איהר האָט זיך עפּיס געזויימט, וואָס איז די מעשה, הא?

איהר ווייסט דאָך, רבי, האָט דיא יודענע בנעימותדיג געענטפערט און טרעהרען האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען. איך האָב דאָך אייך נעכ־טען דערצעהלט מיין אונגליק, דיא גרויסע צרה, וואָס מיך האָט געטראָפען. דיא שטאָדט האָט אָפּגעגעבען מיין איינציג קינד, מיין אויג אין קאָפּ, און איך האָב פון איהם א לאַנגע צייט ניט געהט קיין בריעף, אזוי וויא אין וואַ־סער ארייננעפאַלען. היינט אין דער פריה אין א שמיעס מיט מענשען איז גראָד צו רייד געקומען, אז איינער עפּעס א היגער אידישער סאָלדאט איז צוריק גע־קומען פון דער קרים, פונם אָרט, וואָס דאָרט איז ערשט געווען דיא גרויסע שרעקליכע מלחמה. מיין הארץ האָט מיר עפּעס געזאָגט, איך זאָל מיך זעהן מיט דעם דאָזיגען סאָלדאט. ביז איך האָב מיך צו איהם דערפרעגט וואו ער זיצט איז אוועק א היבשע צייט. גאָט האָט געהאָלפען, איך האָב איהם לסוף אויפגעזוכט. אז איך האָב איהם באותות ומופתים געפרעגט אויף מיין זוהן, אויסגעמאָהלט זיין געשטאַלט און איהם אָנגערופען ביין נאָמען, האָט דער סאָלדאט אויסגע־שטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און געבליעבען וויא צומישט דערנאָך האָט ער זיך אָנגערופען מיט א זיפץ: „אויב אזוי, קען איך אייער זוהן. דאָס הארץ טהוט מיר וועה אָנצוזאָגען אייך נישט קיין פרעהליכע בשורה. אייער זוהן, אייער זוהן איז נעביך — פערוואונדעט. ער האָט בעקומען א גרויסע ראַניע. איך מיט נאָך צוויי סאָלדאַטען האָבען מיר איהם געפונען פּאָבענדיג מיט דער נשמה אויפן פרייען פעלד צווישען געפאַלענע דערהארגעטע סאָלדאַטען נעביך. קוים וואָס ער האָט געזיפצט. אז מיר האָבען נעהענטער צוגעלייגט צו איהם דיא אוי־

ערן האָבען מיר דערהערט פון איהם עפּעס א פאַרדומפּפטע קול, גאַנץ שטיל: אך, עס ברענט, עס ברענט! גוואלד, אביסעל, האָטש א טראָפּן וואסער! און אז מיר האָבען איהם אין מויל אריינגעגאָסען אביסעל וואסער, אין גאַנצען ווי פיעל ביי אונז האָט דענסטמאָל זיך געפונען, האָט ער אויפגעעפענט די אויגען, אונז שאַרף אָנגעקוקט, זיך אָנגעטאָהן א כח און מיט אלע קרעפטען ארויסגעלאָזט א געשריי: „שמע ישראל! זא צאַריא אי זא אָטעטשעסטווא!“ (פאַר דעם קייסר און פאַר דעם פאָטערלאַנד) — הורא! האָבען מיר אלע א געשריי געטאָהן און איהם אויפגעהויבען פון דער פייכטער פערבלוטיגטער ערד, די אויגען האָבען איהם באלד ווידער זיך צוגעמאַכט. ער איז געוועזן שטאַרק פערדולט, דאָס פּנים טויט, בלייך ווי די וואַנד און איינגעשמירט מיט פאַרבאַקען בלוט. מיר האָבען איהם געטראָגען אויף די הענד און געבראַכט אין לאַזאַרעט אריין. דאָרט ליגט ער איצט שטאַרק קראַנק, אָפּגעשוואַכט נעביך. פאַר מיין אוועקגאַנג אהער בין איך צו איהם אריין, איך האָב געפועלט מען זאָל מיך צו איהם צולאָזען, זעהן וואָס ער מאַכט. מיין האַרץ האָט עפּעס צו איהם נעצויגען, ער איז א פיינער, בראַווער יונגערמאַן, זיין נאַטשאַלסטווא איז בעוואוסט ווי ער איז בשעת מלחמה געגאַנגען אין פייער, שטאַרק בעהאַרצט און זיך געשלאָגען ווי א לייב צווי מאָהל האָט ער אָבגעשלאָגען ביין שונא אונזער פענדעל און דערהאַלטען דערמיט דעם כבוד פון זיין פאָלק. ביים געזעגענען זיך מיט איהם האָט ער מיר איבערגעגעבען דעם אַדרעס פון זיין מוטער און מיט הייסע טרעהרען אויף די אויגען מיך געבעטען, באַם עס וועט אוועקגעהן א היבשע צייט און פון איהם וועט נישט זיין קיין שום ידיעה, זאָל איך מודיע זיין דער מוטער אַלסדינג, וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט. לאָז זי בידנע נעביך האָטש וויסען ווי אמת געטרייא איהר זוהן האָט ביז דער לעצטער מינוט זי געליעבט. יאָ, ער האָט מיר נאָך דערביי מיטגעגעבען זיין פּאָטרעטעל וואָס ער האָט אוספּייעט פאַר דער מלחמה ביי א פּאָטאָגראַף פון זיך אראָפּצונעהמען, מיט דער בקשה, איך זאָל עס דער מוטער זיינער איבערגעגעבען. — אָט האָט איהר עס!“ אָך וועה איז דער מאַמע! האָט די יודענע נעביך צום סוף זיך צו־וויינט, אָך וועה איז דער מאַמע, וועה און ווינד.

די רביצין האָט אויף דער יודענע קוקענדיג זיך אויך צו־וויינט. אין שטיבעל איז געוואָרען א חשבות, אויף איטליכען איז אָנגעפאַלען א מרה שחורה. עס האָט זיך געגלוסט עפּעס וויינען. דער רב האָט א היבשע צייט געשוויגען, מען האָט געזעהן, אז ער געהט פשוט אויס פאַר גרוים עגמת נפש, דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען מיט די טרויסט ווערטער:

— געוואַלד חלעבען אזוי צו־וויינען. גאָט קען העלפען אייער קינד זאָל נאָך געזונט זיין! אודאי איז אייך נעביך נישט גוט, נאָר וואָס קען מען מאַכען? מען בעדאַרף נאָר נישט פאַרליהרען דעם בטחון. — זעהט איהר רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צום עולם, די דאָזיגע יודענע מיט אזא געבראָכען געמיטה נעביך, דאָס א!......

„צדקה תציל ממות!" האָט פּלוצלים זיך געלאָזט הערען פון דרויסען א משונה טרויעריג קול. דער רב האָט נישט אויסגעפיהרט זיינע רייד, זיך געלאָזט געשווינד ארויסלויפען פונם שטיבעל און געבעטען אלע וואָס זיינען דאָ געווען, זיי זאָלען איהם נאָכגעהן.

אין דרויסען איז געווען זשהר א גרויסע עדה מענשען, ס'איז געווען אזוי איינג, א שפּילקע אפילו נישט דורכצו־וואַרפען, אז איך האָב מיך צום לעצטען קוים מיט צרות דורכגעשטופּט צווישען אזא עולם האָב איך דערהערט דעם רב'ס קול, וויא ער זאָגט עפּעס שמעהענדיג לעבען דער מיטה און בעט דיא שוואַרצ־חנעוודיגע אימבעקאַנטע יודענע אין דעם נאָמען פונם מת, זיא זאָל איהם מוחל זיין. די יודענע איז וויינענדיג צוגעפאלען מיט דעם קאָפּ צו דער מיטה און אויסגעוויינט איהר שווער, בימער האַרץ.

— רבותי! האָט דער רב זיך אָנגערופען צו אונז אלע, דיא דאָזיגע יודענע איז אזא בימער געמיטה נעביך, דאָס איז יצחק אברהם'ס פריהערדיגע ווייב — גאַלדע!...

צוריקקומענדיג צום בית־המדרש האָב איך געטראָפען מיין פערדיל נעביך אין זעהר א שלעכטער לאַגע. ווייסע חברה, קונדסים, האָבען איהם אויסגעריסען כמעט אלע סטרינגעס, איבערגעלאָזט איהם אפשר נאָר אקענען א פערציג. עסען האָט ער געהאט מכות, ער איז געשטאַנען מיט אן אראָפּגעהאַנגענע אונטערסטע ליפּ געקוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים און געטראַכט. וואָס א פערד טראַכט קוקענדיג אין ספרים, דאָס איז נים פאר אונזער מח צו פאַרשטיין, איך ווייס נישט מעהר, מיינער קוקט און טראַכט, לאָז זיך זיין האָטש פערדיש, אָבער אלץ א קוק איז דאָך עם פּאַרט... נישט דאָס בין איך אויסען. נוא, חכם מיי־נער! האָב איך פריינדליך געזאָגט און אָנגענומען מיין שלימזלניק ביי דער טשאַפּרינע, דיר קומט היינט א סך האָבער. דוא האָסט טאַקי געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס דוא האָסט מיך געפיהרט קיין גלופּסק. דוא האָסט מיט דיין חכמה געבראַכט א גרויסען נוטצען אי מיר אי דער ליטעראַטור. דוא ווייסט, פערד! וואָס דוא האָסט געטאָן? וואָס פאר א שיינעם חבור מיר איז אצינד בעשעהרט דער וועלט ארויסצוגעבען נאָר צוליב דיר טאַקי, צו ליב דיין מוח, וואָס האָט גראָד א נעהם געטאָן גלופּסק? — פון היינט אָן פיהר דוא מיך, חכם מיינער, איך לאָז אָפּ דיא לייצען און לייג פאר דיר אורעק דיא בייטש!

אויף מאָרגען האָב איך מיך גרייט געמאכט מיט אלע נייטיגע זאכען און בין אוועקגעפאָהרען קיין צוויאטשיץ.

ארויספאָהרענדיג פון גלופּסק נים ווייט פון דער ראגאַדקע איז אונטערגע־פאָהרען א פאַטשט מיט דריי פערד וויא דיא לייבען. און וועגעלע איז געזעסען יודענע, וואָס איך האָב זיא באַלד אויף דער רגע דערקענט. אז איך האָב זיא א

פרעג געגעבען : זייט־זשע מוחל גאָלדע, זאָגט וואָהין איהר פאָהרט? איז דיא פּאַטשט יויא א פאל אויסען בויגען אוועקגעפלויגען און צו מיינע אויערען איז צווישען דיא פארטראָגענע קולות פונם גלעקיל, דערגאנגען נאָר דאָס איינציגע וואָרט : קרים!

א היים אז איך בין געקומען, האָב איך מיך דערוואוסט אין שטאָדט, אז גוטמאן איז ארויסגעפאָהרען פון צוויאטציץ און מען ווייסט נישט וואו ערגיץ ער געפינט זיך היינט. איך האָב מיך געאיילט גיכער אָפּצודרוקען דעם דאָזיגען ספר און בין דאָ מדיע, אז ווער פון אייך רבותי, וועט זיך בעגעגנען ערגיץ מיט הערךן גוטמאן, אָדער ווער פון אייך ווייסט וואו ערגיץ ער געפינט זיך, זאָל ער מוחל זיין תיכף ומיד טאקי איהם צו מעלדען, אז ער זאָל למען השם ולמען השם וויא צום גיכסטען לימען קיין גלופסק. טאָמיר האָט ער נישט אויף הוצאות זאָל ער חאָטש פארזעטצען א משכון, נישקשה, און קומען, וואָרים דער רב דאָרט קוקט אויף איהם ארויס, זייא זאָלעןביידע איינפיהרען א בעריהמטע תלמוד־תורה מיט א בעל־מלאכהישער שקאָלע, אקוראט וויא מען בעדארף און מתקן זיין דאָרט א סך **אנדערע גוטע זאכען.**

ישראל בני רחמנים! האָט רחמנות און טהוט עס צוליעב אָרעמע יודישע קינדער!...

ענדע.

איבער א שטאָדט אין מזרח

איבער א שטאט אין מזרח.

א מעשה נורא, וואס איז זיך פארלויפען אין קאבצאנסק.

קאבצאנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פארערבענט געווען אין דער וועלט פאר א שטעדטיל א רוהיגס, א שטילס, יודען עהרליכע, צעבראכענע, אלטפעטערישע, זענען זיך דארט געזעסען, אויסגעטהון פון דער וועלט, געגאנגען זייער וועג, געארבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אלע פירושים טאקי אבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאגט, חוץ גאט און ציצית נישט אנגעגאנגען די אלע היינטיגע חכמות, א כפרה פון זייערטוועגען אלע נייע־מאדנע פארלאמענטען־סמארלאמענטען מיט די פאליטיקעס, דרשות, האמפערייען דארט פאר זייער קלויז, פאר זייער אונטער־אויבען, און זייער באד להבדיל. א יוד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאגען, בעדארף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פאררייסען די נאז, נישט קוקען ארויף; א יודען אין גלות בעדארף זיין דער קאפ אין דער ערד, ער איז מחויב איבערצוטראגען אלס־דינג, הערען, זעהן און שווייגען... אט אזוי האט קאבצאנסק, זינט זי איז קאבצאנסק, געלעבט שעהן־פיין, שא־שטיל. וואס גאט האט געגעבען, גוטס, שלעכטס, האט זי מקבל־באהבה געווען, א פאטש אפילו, א שפיי אין פנים אויך אנגענומען פאר ליעב, ביי איהר איז עס געבליבען — שא! און פלוצ־לונג איז קאבצאנסק ארויס פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געווארען. ווי שטיל דארט איז אמאל געווען, אזוי רעש'ט זיך, קאכט זיך אין איהר היינט, עפעס נאר א פייער־שפייענדיגער בארג, בעהיט זאל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פעך און שוועבעל, און דאס געפילדער איהרם צוטראגט זיך העט ווייט. גיכער וואלט מען זיך געריכט אויף איהר א טוידט, א מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אזוינע געוואלדען, נאר א שרעק.

און פון וואס, וועט מען זיכער פרעגען, האט אט דאס גאנצע איבער־קעהרעניש זיך גענומען? — אוי, א געלעכטער צו זאגען, א גע־לעכטער מיט

גרינע ווערעם! גענומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּעס אַ קלייניג־קייט, דערנאָך האָט זיך עס געקייטעלט איין מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס'איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערען, אַז אינגאַנצען הייננט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת, אַ מינדסט קלייניגקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פון'ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, משטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט גע־וואָרען אַ שטאָדט טור־מלכא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרען תל ביתר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ גאָרנישט ווערט אַ מוסקאַט־קול, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען דונערט־בליצט, און עס גיסט זיך אוים אויף זיי די תוחכה.

אוי, איבער אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

* *

*

נאָך העט־העט פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעטויערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען פאַרנו־מען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעליך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבענסטע משפּחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם נאָמען פון'ם על־טער־זיידען — רב לייבעלי, זכרונו לברכה, דער נגיד, דער פּרנס־חודש, דער פיינע־בריה אין דער גאַנצער קהלה, מיט וועלכען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב אליקום געצילין, עליו השלום, אויך אַ גרוי־סער פאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כל־ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום גע־ציל האָט געהאַלטען קאַבצאַנסק פון'ם דוקעס באַרענדע, און איז נתעשר גע־וואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אודאי אין אַ דריי־פיער זעקליך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פריצעשע איינפאָרהויז מיט בעל־הבת'ישקייט און אַ בוי־דעם מיט היי, וואָס אינאיינעם האָט עס בסך הכל געמענט בעטרעפען אויף טרפות שיינע־גראָבע עטליכע הונדערט קערבליך. יאָ, יאָ ס'איז אַ סברא, אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען נאָר שלא כדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט

נישט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס נייןְ־יעהריגע קדחת, דרך־ארץ הייסט עס, נאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון זיין ווילד ברייטקייט, ווי ער זיצט זיך אַ שטייגער אויף זיין שטאָט ברייטליך, די גרייז־גרויע באָרד, צעפלאָסען, דער טלית מיט איין עטרה פון פליטערליך איבער'ן קאָפּ און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס איז נאָך גאָרנישט, פון יודענס דרך־ארץ האָבען איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען, אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום" (געציל איז זיי שווער געווען אויסצורייידען). דער עקאָנאָם פונ'ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעס קאָמערדינער אין עפּעס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפּליך, פלעגען קומען שבת, יום־טוב עסען ביי איהם פיש. פאַר פסח פלעגט ער פונ'ם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותּנים און מיט די כּלי־זמר צום דוקעס אין הויף. זי אַליין מיט איהרע כּשר'ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקיך און איינגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות־ברויטליך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה־זיס שמייכעלע צוגענומען, אנידערגעלעגט אויפ'ן טאַץ אַ רויט־גילדענעם רענדיל, דרשה־געשאַנק הייסט עס, עפּעס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט, אַזאַ מין מזל־טוב ביי זיי איז עס אַפּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כּלה הייסט עס, ביים בעקעלע, אַ גלעט געטאָהן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בעקעלע, און צו רב אליקום־געציל'ן שוין שמייכעלדיג געזאָגט: הארנאַ או טעבי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כּבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר געה מחוּ עפּעס דעם רבּונו־של־עולם, אַז ער זיצט אויבען און דרעהט דאָס רעדעל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף" דאָרט: מי ירום ומי ישפּל — ווער אַרויף און ווער אַראָב. בעדאַרף זיך אין אַ ציים אַרום איבערדרעהען דאָס רעדיל, און רב אליקים געציל פאַלט אַראָב, בלייבט אַ קבּצן הייסט עס. יאָ, אַ קבּצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבּצנו ביחד, גלייך מיט אַלע קאַבּצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּעס — עט, פונדעסטוועגען לעבט מען דאָך, ברוך השם, אַביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילאָ וואָס? בע!... נישט פערזינדיגען,

מען שטערבט אָב דאָס לעבען און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, וואָרום ער איז גאָר לכתחילה נישט געוועזען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט איהם איינגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטיינער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם ביי זיך פאַר אַ גביר כדי צו נעהמען ביי איהם נדבות, און ער נעביך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנליך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשען, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפען דעם פריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָהנט, מען פאָדערט, און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך ביי סוחרים — קומטיות! רב אליקום געציל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבערטראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבען. דער פריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלייגט אַיין אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אליקום־געצילים האָט זיך צושלעפט, דער אהין, דער אהער — אוים לייבעליך!

די שטאָט שטעהט לידיג, נישט בעזעצט, זעהט אוים ווי אַ וויסטע אַלמנה. ליב איז זי איטליכען טאַקי, ליב און טהייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, אַ שטיקעל קאַפּריז, ווי איטליכער שררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל־הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זיינען געזעסען פריהער אַזוינע לייבעליך, אַזאַ רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פריץ! אַז אַ פריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שגעון, אין אַתה־הראתה. אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. אַ וועהטיג איז דאָס אַודאי אַ גרויסער, נאָר בעפרייען זיך פון אַזאַ גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרעם און פאַרלוירען כמעט די האָפנונג.

צווי פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, האָבען געהאַט אַיין אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חזקיל חיים — צווי נישט קיין

גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אנדערען קידער-ווידער ווי צווי קעסטן אין איין זאק.

רב שמעלקי געהער צו דעם סארט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאגען, אז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאס אייגענע, וואס אונגערקעס א שטיינער צווישען דעם גארטענוואוּרג. עס טהוט זיך א וויז פריהמארגענס אין גארטען דארט, וואו נעכטען האט מען גארנישט בעמערקט, א גרויסע גרינע אונגערקע, עפעס פלוצלים, גאר אומגעריכט. אונגערקעס, אזוי הייסט עס, וואקסען בײַ נאכט, אז עס זעהט נישט קיין אויג — און אזוי אויך די פיינע בריות. איינער עפעס א יודעל, א שמעלקי פונ'ם געמיינעם קאבצאנסקען עולם, ווער האט איהם געהערט, ווער האט איהם געוואוסט, איז פלוצלים פון דער ערד ארויסגקעראכען — און מזל טוב דיר, קאבצאנסק, מיט דיין אונגערקע, מיט א ניי-אויסגעוואקסענעם רב שמעלקי! מאך שהחיינו.

רב שמעלקי — ער האלט עס היינט די קאבצאנסקער ארענדע, איז א פאקטאר אין הויף, א מאכער אין שטאדט און שטארק געהייבען.

דאס חשיבות פון רב שמעלקין איז, וואס ווי שטומפיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט אזא געלערענטער, אזוי א שארפער א גרויסער פרומאק איז ער. אזא מאמין ווי ער איז נישטא אין דער גאנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אלסדינג, וואס נישט פאר זיין שכל. — גלויבט אין גאט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין נסים, אין כשוף און אב־שפרעכענישען. אויך די מעלה מוז מען איהם נאכזאגען, אז ווי גרויס ער האלט זיך פאר קליינע, אזוי קליין האלט ער זיך פאר גרויסע; ווי שטארק ער שטעהט פאר א פיטצעל כבוד דא אין שטעדטיל, אזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דארט אין הויף, א שטיינער, לאז מען זיך שפעטען פון איהם ווי־פיעל דאס הארץ גלוסט, מאכט איהם נישט אויס, און ווי א בריה ער איז צווישען דאס זייניגע מיט דער צונג, אזוי נעהמט איהם דאס לשון, ציטערט פאר דעם פריץ'ס א בליק.

רב שמעלקי, א שטיינער, האט, זינט ער איז א רב שמעלקי, שטארק חשק צו די לייבעליכעם שטאט, ווייסענדיג בײַ זיך זעהר גוט, אז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באלד ער בעזיצט די שטאט אין מזרח, הארט נעבען ארון-קודש קרוינט ער זיך שוין מיט א פיינזילבערנער עטרה אויפ'ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל-הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צו־גלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אזעלכע זאכען, וואס קיין בעסערס, קיין העכערעס דערפון איז בײַ יודען מעהר נישטא. נאר בעטראכטענדיג זיך, אז דער בעל-הבית פון דער שטאט איז דער פריץ, איז איהם באלד טאקי פאר־

גאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. און דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געהאָלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'עשע הענד"? פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום-זיפּצעלע ענטפערען: וואָס קענען מיר טאָהן? וואַרט, ברידערליך, ביז השם-יתברך וועט רחמנות האָבען, טהאָן אַ נס, חאָטש זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקי איז אַיין אונגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זו־מער, בשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַיין אונגערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אקענען אַזאַ געלער, פוילער אונגערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שעהן־פּריש קאַרפירער אתרוג'ל חייקיל-חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קליינער טהייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בריקעל. וואו די לופט איז אַביסעל פרייער, די אייגוואָהנער דאָרט אַביסעל נישט אַזוי... ביי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַביסעל עולם הזה. אַלט־קאַבצאַנסק קוקט אויף זיי פאַררדרעהענדיג אַביסעל די נאָז, עפּעס דאַכט זיך איהר, ס'איז אַביסעל גראָבליך... דאַכט זיך דאָס... יודישליך און פאַרט עפּעס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי-קאַבצאַנסק, איז געווען חייקיל-חיים. דאָרט איז ער געבוירען געוואָרען ביי זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בעל-הבית, אַ קרוב מיט די לייבעליך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און גע־וואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אקענען אַ פערציג יאָהר. אַ מושלם איז חייקיל-חיים, טאַקי ווי מען זאָגט מיט אַלע מעלות. וואָס ווילט איהר קען ער נית? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה'דיג, טיף, ווי הייסט עס עפּעס היינט, פסיכעלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל-מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט-קאַבצאַנסק איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שעהנער בענעהמונג און צוגעלאָזקייט צום קלענס־טען אַפילו. בעזאָנדערס האָט איהם אַלט-קאַבצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פונ'ם נייעם בית-מדרש דאָרט זיך איבער־געטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען? דערויף איז דאָ אַ סך סמרות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך

עס כּלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט־קאָבּצאַנסק, אַלט־קאָבּצאַנסק האָט ליב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט, פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל־חיים׳ן בּיי זיך אונטער־אויבען. די אַלע אַנדערע געהייבּענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען ליידיג, נאָר דער אונטער־אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּעס זיין בּעזונדער מין חן, ציהעט צו זיך־צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום־מנוחה פאַר איידעלע מענשען פון׳ם בּעל־הבּת׳ישען שטאַנד, וואָס האָבּען ליבּ זיך צו וואַרמען, אַריינקוקען אין אַ ספר, ניט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בּעדאַרף צוליינען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע זאַכען, חידושים ונפלאות. פון וועלכע עס ווערט עפּעס וואַרעם, גרינג אויף דער נשמה. דאָרט אונטער־אויבען הייסט עס, רעדט זיך עפּעס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יעגעמס אַ וואָרט עפּעס גאָר אַ בּעזונדער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זיין געשליפען צינגעל, מיט זיין בּריה׳שקייט איז פאַר זיי געוועזען סחורה, ווי געוואונשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אמאָל אַ פּריש וואָרט, אַזוינס פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי איינגעגעבּען שכל, צוגעגעבּען מוטה, אַריינגעזעצט אין זיי פשוט אַ נייע נשמה. די רעדליך מענשען אַרום איהם האָבּען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך מחיה געווען הערענדיג עפּעס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגען אין דעם אַלט־קאָבּצאַנסקער עולם אַ נייע וועלט מיט אַ ניי לעבּען. בּידנע, דערשלאָגענע קאָבּצאַנסקער בּרידערליך, זיי האָבּען נעבּיך ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק בּיטער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבּען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אויסצווויינען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער הארץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד בּיים פריץ, וואָס מאַכט זיך דאַרויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון, ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה. דער בּעל־הבּית, און זיי עפּעס טאַקי נאָר ווי איינגעבּעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערליידען!

בּיי אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך, זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַ־

רעשקייטען, פון וואָס משטיינס-געזאָגט, מען האָט דאָ צו ריידען! נאָר לאָזען יענע איבערקומען אויפן קאַבצאַנסקער עולם'ס שטאַנד, וויסען וואָס הייסט אַזוינס עלענד, נויט, אָבהיינגען אינגאַנצען פון אַ פּריץ, אַ קאַפּריז; וויסען וואָס פאַר אַזעלכע נעביך הייסט אַזוינס אַ מקום-קדוש, — אוי, וואָלטען זיי דענסט־מאָל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אַנדערע ווערטער!

חייקיל-חיים האָט גוט געפיהלט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע, ער אַליין איז דאָך, אין גרונד גענומען, אויך אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט מיט זיי אינאיינעם, ווי מען זאָגט, אין קוואַס. ס'איז איהם געווען אַ בושה, אַ חרפה, אַ וועהטיג, זיין אַזוי מיאוס דערנידעררינגט, לאָזען זיך טרעטען ווי אַ וואָרעם אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה-יפית" — ניין, אַזוינס איז נישט פאַר איהם! ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש מאַקי ווי בעפרייען דאָס מקום-קדוש. לאָז מען חאָטש האָבען דאָ ביי זיך אַ שטיקעל מנוחה, נישט צו זיין צו שאַנד און שפּאָט.

איינמאָל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מ ע נ ש ל ע ן ז י ך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פאַרצייטענס, זאָגען ב ע ה אַ ר צ ט על-הנסים, שפּילען אין ד ר י י ד י ל, אין דער האָפנונג, אַז זיי וועלען נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים ד ר ע ה ע ן וועל־טען — דענסטמאָל, אַז חייקיל-חיים האָט, אַריינגעלאָזען זיך אין אַ בריוטלי־כען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פאַרשטעהען, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טהאָן בעדאַרף אַ מענש טהאָן טאַקי זיינס, און ווען די חשמונאים זאָלען נישט געווען אָנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, איז ער אָט פונ'ם דאָזיגען שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקען מקום-קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פּרוּוען זיך טהאָן וואָס נאָר מעגליך, אַז זיי זאָלען זיין די בעלי-בתים דאָרט. — איך פון מיין זייט, האָט ער גע־זאָגט, בין גרייט צו טהאָן אַלסדינג, נישט שפּאָרען קיין מיה, קיין צייט, אַבי ווילט איהר נאָר, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון געלד. די האָניג-זיסע ווערטער זיינע האָבען זיך איהם גענאָסען פונ'ם מויל גלייך די קאַבצאַנסקער אין הארץ אַריין. די זאַך איז אַריין אין טעם, וואָס ווייטער ווייטער זיך פאַר־בריוט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאַנץ קאַבצאַנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאַך געווען ווי אַ מעסער אין הארץ, עס האָט איהם געשטאָכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטענס, דערפאַר וואָס איטליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אַמת פיינט אַ מענשען איין אײדעלען, אַ געלערנטען. דער גאַנצער טהוער דרינגט

אין דאָך חייקיל־חיים, וועלכען ער קען נישט אָנקוקען, צוויימענס, דערפאַר וואָס חייקיל־חיים קען מיט דער ציים זיך דערשלאָגען צו די לייבעליכעם שטאָט, און דעם כבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אליין. דריטענס, דערפאַר וואָס איז אַ מורא איינצורייסען מיט דעם פריץ, ער קען ברוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם חלילה שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז גאָר פשוט, דערפאַר וואָס אַ רב שמעלקי מוז זיין תמיד דאַווידער, וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופעץ" זאָגט ער אויף־צו להכעים „בויבעריק"... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקי זיך דאַרוים כלומרשט גאַרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטליך, געפרעגט קשיות מיט אַ שטעכעדיג שמייכעלע, אַ שטייגער אָט אַזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אפנים, ווי פריהער פיליינגעווען אין מקום־קדוש, פאַרגעסט־זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אַז די שטאָט דאַרט געהערט דאָך פאַרט דעם פריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלען.

— קאַבצאַנסק! אַ געלעכטער חלעבען, זעהט איהר — אויף צו נעהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָהן עין־הרע, זעהר פיעל בעלנים! נאָר לאָז זיין אפילו אַזוי — אויסלייזען, געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח־וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, הייגט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די רייד איינער פונ׳ם עולם; דאָ נעהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם יודישען פינטעלע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווידער אויף איהר אַ יוד, געוויינט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זעהר פיעל. זי ווייס דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום־קדוש, און דאָס אליין וועט איהר צוגעבען אַ שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פששש! מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט אַ זויערע מינע, אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אַזוינס דער׳רגזג׳ען אַ פריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגעווי־
זען שפּעטער, האָט ער מעהר מאַקי געטהאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טהאָן, טהאָן!...

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט
די טלית־און־תפילין־זעק געגאַנגען פריי צושפּילעט, די הערצער אָפען אַקעגען
דער זון, משונה הנאה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה; געזעג־
העגן פאַר זיך גאָטס שעהן וועלטיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אָבשאַצענדיג
בײַ זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג:
ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפעל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זיין
היינטיגס יאָהר, — מיט אַ־מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס ווילען שטויב,
עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפּילדער: מע, מו, מע־ע! ערשט וואָס? דאָס
מעקעט־מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערדע בהמות צוריק פונ'ם
פעלד, גאָר פּלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַ־
רעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: הא, וואָס איז? און דער עולם בעקומט
באַלד מאַקי די פינסטערע בשורה: אוי ווער! דער פריץ וויל מעהר נישט
לאָזען פיטערען זיך ביי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער.

שלעכט, גאָר ניט קיין גוטער משא־ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא
אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פריץ נישט צו צו־
טרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ גע־
בעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעליך־יוד־
לאַקעסליך. ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? —
ענטפערט ער: דער פריץ איז בייז. איהר יודעליך־חאַלאַמייעליך, האָט ער
געהערט, ווילט איהם פאַרטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער
שטייגער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ
מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בגנבה לאָזען
יודישע בהמות זיך פיטערען ערגעץ־וואו און אַוועקוקען, צומאַכען די אויגען.
די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און
באַלד טאַקי בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן,
שונא ציון, מיט ווערעם.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב
שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרויס דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרען, אַ מחלוקת,
און קאַבצאַנסק ווערט צוטהיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער־שטעך איינע
מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל־חיים׳ס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייסען דאָרט מכלפל־חיים׳ניקעס, שוויינען נישט אין זייער זאַך: — זיי פייערען. יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי־בתים פּראַקטישע, וואָס די פּרנסה זייערע איז פון דער ערענדע, שווייגען אויך נישט, — פייערען.

און צווישען די צוויי פייערען זענען צו ערשט געשטאַנען די קאַבצאַנס־קער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביטער רחמנות נעביך — די קאַבצאַנסקער כלי־קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קיה הייסט עס שטילע ברואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבען אַמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז איז נאָך געווען צו דערליידען. ציגען אָבער, שקצים, ווייסע־חברה׳ניקעס, אַז זיי געהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זע־נען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען בעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי באַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע, האָבען זיי אָנגעטהאָן מעשים — געשפּרונגען אין די גערטנער, גע־קראָכען וואו מען בעדאַרף נישט, געהאַפּט אין מארק פון די מולטערס און אויפ־געוויגעלט אַ קעגען זיך אַ שטאָדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געעפּענט אַ מויל, געבילט, געהאַווקעט, זיך געלאָזט הע־רען ווייט איבער די גאַסען. די שטאָדט איז געווען אויף, פּשוט נישט אויסצו־האַלטען. מען געהט אַרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערען ווי מעגליך פון דער צרה פּטור צו ווערען. — אָט דאָ הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צוזויפנעהמען ביים עולם געלד! און מיט צונויפ־נעהמער האָט מען ברוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אַזוי פיעל געלד וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בעדינגטע אין הויף, לאָז מען חאָטש האָבען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף־געלד פאַר דעם פּריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בהמות איז געווען נעבעך די כלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים אַ שטייגער, זיי איז געווען ביטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט ברענען אויף זיי אַ פייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו׳להכעיס׳ניקעס, טהוען אין דער גאַל אַריין איינער דעם אַנדערען. פאַר גרויס פאַרכט און איבערראַבטעניש האָבען זיי, די כלי־קודש הייסט עס, ווי די

צודולטע זיך געהאַפּט, אַליין נישט רעכט צו וויסען אויף וואָס פיר אַ וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלסדינג: אַ שמעק דאַ, אַ שמעק דאָרט, אַ שאָ־קעל מיט׳ן קאָפּ דעם, אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ יענעם, אַ שפּרונג אַהין, אַ שפּרונג אַהער, און אַ שפּרונג־אָב צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלסדינג האָבען זיי געטהאָן, זיך געשטערעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקען — און זענען נעבעך אומגעקומען, געוואָרען קדושים, אַ שיינע ריינע כפרה פאַר יודי־שע קינדער! עס רעש׳ט זיך קאַבצאַנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כפי ס׳איז בעקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטבריינגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען און דינען זיי פאַר אַ מיטעל צום לעבען. אין אַ בלאָטע, אַ שטייגער, האַלטען זיך טייפעל; אין אַ קאַליושע — זשאַבעס; וואו אומריינינגקייט־שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריעג, מחלוקת — שפּראָצען, קומען אויף מענשליך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר וויסט ווער זיי זענען, וואָס ציהען דער־פון די פרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטען ביי אַלע נאַראָנים.

אָט אַזוינע מענשעליך, אַזעלכע מאָדנע נפשות עפּעס גאָר נייע מיני־כלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאַבצאַנסק, בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל־פיהרער און זיי האָט געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פייער, די שנאה זאָל וואַקסען, זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל־חיים׳ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָדט צו שטאָדט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַ־כען די קאָפּיקע.

— קומט, חברה — האָבען די מענשעליך געזאָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאַבצאַנסק אין אונזערע הענד אַריין!

קאַבצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פאַרצאַפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און גערוישט ווי אין ים בשעת אַ שטורמווינד. פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף אַ מלחמה איינע אַ קעגען די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פעטש זיינען געפלויגען אין קלויז איבער גבאות... פון דאָרט זענען זיי געפלויגען ווייטער ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַ־טאָוועס עפּעס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לייגט מען נישט קיין כבוד יונגע אויף אַלטע,

קינדער אויף טאַטעס, אין עם־האָרץ שעמט זיך נישט צו זאָגן אַ דעה אין לערנען!...

פעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאָב־צאַנסקער יודען, אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי נעבּיך אַ פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריעג האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריעגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט, ביי אַ טהייל געהט עס איינגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחנות, עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבּי וויזען יענע וועך עלטער ער איז, פון גע־רעכט נישט גערעכט, פון יודישקייט נישט יודישקייט, קע־נען נישט קענען — איז דאָ ניט די ריידע, דער עיקר איז אויס־פיהרען, און ווידער ביי אַ טהייל, ביי יענע מענשליך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פּרנסה, דערוויל איז עס דאָך אַיין עסק — הו־הא! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אהין אהער, אַ שרייבעניש, אַ שושקעניש, און דער־לייגען צום פאָלק ישראל נישקשה דערלייגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אודאי, ליב האָבען...

די אַלטע כּלי־קודש זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות השכינה, נאָר די היינטיגע קאָב־צאַנסקער נייע כּלי־קודש האָבען איהם ליב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פאַרוויינטע נשמות ווי די אַלטע, היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בּטחון׳ס, אין האַרצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס׳איז פע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תּמיד אויפגערוימט מיט שיינענדיגע פנים׳לעך, פאַרזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס׳איז אַ פוקעניש, אַ צעזעטצעניש, בּיידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לע־גען צו קנויטליך איינער דער אַנדערען, און קאַבּצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבּצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בּעלי־הבּתּים מיט דעם האַרבען וואָרט, אַז ער וועט איינגעבען פּאַרמאַלנע וואו מען בּעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען נים צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט: גוואַלד רבּונו של עולם, ס׳איז דאָך נישט אויסצוהאַלטען, ס׳איז שוין

איבער די כחות! לויפט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז, אין הויף, צום פּריץ. אַדוני פּריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס: אַ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומען ברומט אַפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט. חאַפּט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנט־לויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך האַריץ שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, ציינז איז ציגז, איין מקח אויף תמיד. די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אַבותינו. וויל ער נישט מיט גו־טען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אדרבה, טאַקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּעס יושר, מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים, אָך, דאַרוף זענען דאָך עפּעס דאָ מענשליך, יענע בריה'ס־מענשליך! עס פער־שטעהט זיך מען קלייבט זיי אויס צו שיקען אהינצו, אין דער גובערניע. בע־דאַרף מען דאָך אויף הוצאות. אַ פאָהר אַהין אַ פאָהר צוריק, איין עס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען וויבער? די וויבער אין דער היים איבער־לאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּעס אויך. — טרעסעלט מען אויס אַלע פּושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק בריינגט זיך אויס. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין איינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סברות, ווי די געלערענטע אַד־וואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אָהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס. קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפּט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פאַרשפּיעלט! — באשר וואָס איז? לערענט מען דאָרט דעם פּשט, ציגז, אמת טאַקי, טאָר אַ פּריץ נישט, על פּי דין, העכערען. נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעס מוסיף געווען פאַר איטליכען בעל־הבית אין קאַבצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם ציגז, און קיינער האָט זיך נישט געמאַכט דאַרויס און בשעת צאָהלען נאָך צושריבען זיך ביי איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבצאַנסקער בעלי־הבתים, זיטצען אויף דעם דוקעס ערד נישט בתורת ציגז ווי פריהער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פּי־דין, צו העכערען ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פאַרשפּיעלט, בעדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָהלען די הוצאות פון'ם משפּט, עפּעס גאָר אַ גרידע געלד!

אָט ווי קאַבצאַנסק איז פאַרקראָכען פון איין צרה אין דער אנדערער.

און האָט זיך שטאַרק פערפלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין אַיין אַנדער צייט, אַז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי נעביך טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאָגט ווער? היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער גאָר עפעס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען איהם צוקאָכט דאָס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פנים. אַ קאַבצאַנסקער יוד היינט איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָדען, נאָר עפעס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפעט איהם פונ'ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאַכט פון די קאַבצאַנסער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט. דיפלאָמאַטיע, פאָליטיקע, אַ שטייגער, פראָטאָקאָלען, אַפעליאַציעס, וכדומה — דאָס זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס יונגליך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינגען מפלפל. מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיעל. אַ טהייל האָבען געזאָגט מען זאָל אונטערשיקען צום פריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם'ס אַ ווערטיל: אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טהייל האָבען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען יאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בעטען רחמים גלאַט פראָסט, ניין! עס בעדאַרף זיין מיט פאָליטיקע —. אַ שטייגער געבען איהם אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַ פרעג: וואָס פיר אַ ווערטה קען האָבען זיין קאַבצאַנסק אָהן קאַבצאַנסקער למשל?... און נאָך אַ טהייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז אַיין אַפעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער. נישקשה, אַיין עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספיהרען... הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט וויטער און פאַרפלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום־טוב! — ס'איז פסח. נאָך אַזויפיעל קאַפדאַרעניש, אַזויפיעל בויכוועהטיג אַריינגעבראַכט, געלויבט איז גאָט, דעם טהייערען גאַסט, דעם פסח! דער פסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזליך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיף אינוועניג אין דער נשמה, עס ווערט עפעס ליכטיג, פרעהליך

אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם נעבּיך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, אַ וויס העמד צום לייב מיט אַ אַלטער שבּת'דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טהייערע ווייגען; עסט, פון יוצא-וועגען, אַ שטיקעל פלייש מיט פרישׂ אָנגעריבּענעם חריין, אַ פאַסטערנאַק-צימעס; טרינקט לאַק־ריצע, ראָזינקעס ווײַן אַ גלעזעל — און בּעלעקט זיך, האָט הנאָה! קוויקט זיך מיט „אתּה בּחרתּנו", מיט די גוטע שטיקליך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום-טוב'־דיגען דאַוונען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תּענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפּעס אויף איהר די שכינה.

בּידנע קאַבּצאַנסק, פאַרוואָגעלטע קאַבּצאַנסק, נאָך אַזויפיעל צרות אַ גאַנץ יאָהר האָבּ חאָטש יום-טוב אַ רוהיגע מינוט!

שביעי של פסח, אַ פרעהליכער טאָג. ווען די יודען זענען איבּערגעגאַנ־גען דעם ים, און די מצרים די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָ־רען דאָרט; ווען קאַבּצאַנסק איז געווען יום-טוב'דיג, פּול מיט האָפנונג צו השם-יתבּרך, דעם בּעשיטצער פון זיין געליבּט פאָלק ישראל אין אַלע צייטען, פּלוצים ווערט אַ רעש, אַ געוואַלד: מען געהט! — הע-הע, דעם פּריץ'ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט אַ פייפעריי, שווישטשעריי, שלאָגען-אויס פענסטער, בּרעכען אויבענס, רייסען בּעטגעוואַנד! וואס איז? דער פּריץ הייסט טרייבּען יודען ג נ ב י ם, ש ו ו י נ ד ל ע ר, בּ ל ו ט ז ו י ג ע ר, וואָס האָבּען זיך פאַרקליבּען צו איהם אין שכנות, אין ז י י נ ע ה י י ז ע ר, און ווילען נישט צאָהלען קיין אַרענדע געלד. אַצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבּצאַנסק בּלק!

בּיז נאַכט האָבּען די דאָזיגע רבּי'ס מיט דער היינט-מאָדעשער מעטאָדע געענדיגט פון בּלק איין פּרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונעיאַדעווקער גאַס, לעת-עתּה, וואו עס זיטצען די עכטע בּלוטזויגער, די אמת'ע קאַבּצאַנסקער קבּצנים, און די איבּעריגע אָבּגעליינט אויף שפּעטער אַבּיסעל. יודישע קינדער, נוט אָנגעלערענטע, וואַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין נעטץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי-וועה, שרייט קאַבּצאַנסק, אַ דונער האָט מיך געטראָפען!

וואָס-זשע נעבּיך טהוען יודישע קינדער? וואַלגערען זיך דאָ אויף דער גאָס איז קיין תּכלית נישט, שרייען איז אויך נִיט קיין גוטער משא-ומתּן, נעה־מען יודעליך און רידהרען זיך פון אָרט: אַ טהייל שלעפּען זיך אוועק ווייט אין עק וועלט און אַ טהייל שטופּען זיך אַריין דערווייל אין ניי-קאַבּצאַנסק,

מאַכען דאָרט אָן אַנ׳ענגשאַפּט און שטעהען די ניי־קאַבּצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אַפּילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך נישט־דאָ־געדאַכט, אַ בּיין אין האַלז הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כּוחות, פונ׳ם בּיין ווי־ס׳איז פּטור צו ווערען, דעריבּער האָבּען די ניי־קאַבּצאַנסקער נעבּיך גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבּייט אויף אַלע כּלים, ווי לייז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כּפול־שמונה׳דיגע קבּצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט־קאַבּצאַנסק, אַז זייערע בּרידערליך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס׳ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג בּיי זיך אין דער היים און אויך זיי אויפווייטער לאָזען צו רוה. בּיים פּריץ זענען זיי געוועזען שטיקליך תּקיפים. קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָהל נישט געוועזען, און אַרויסשטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבּען זיי אַפּילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלסדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבּען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בּכן קומען זיי צו חייקיל־חיים׳ן מיט אַזאַ פּלאַן:

הערט אויס, רבּ חייקיל־חיים! מיט קאַבּצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אַך־און־וועה צו איהר צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי בּרויכט בּאַלד טאַקי הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבּצאַנסק איז קאַבּצאַנסק. מען בּעדאַרף נאָכגעבּען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי אַ טייג, חאָטש צולייגען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט איהם אָבּ, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רבּ חייקיל־חיים, מאַכט זיך נישט וויסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנד, איבּער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כּדי פערבּלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לייגט אייך איצט פאָר, אויך טאַקי אין מזרח־וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַבּיסעל. אין פאָלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ ליידיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט אַיין אָרון קודש, מיט אַלסדינג, ווי אַ שטיבּעל בּעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערווייל, פערשטעהט איהר? די גאַנצע בּעלי־בּתּים. — ווי בּאַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ׳ס כּעס און ממילא פאַרבּעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רבּ שמעלקי, אַ שטיינער, וועלען אויך פאַרשטומט ווערען, בּלייבּענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בּריות, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אַלע

כבודים, גבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרגען!

פון חייקיל־חיים׳ס וועגען און אַ טהייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען. האַ, אפשר איז באמת טאַקי דערוויל אַ סברא! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר געוויסע מענשליך, כלי־קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געווען אַ סם, סטייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פייער ווי־זשע וועלען זיי ברענען אַ וועלט? לא! האָבען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען, און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי, שלעכט, ס׳איז אַ מהומה, יודען שלעפּען זיך אָוועק מיט די טאָר־בעס אין דער ווייטער וועלט — און ס׳איז אַ מעשה אָהן אַיין עק!...

